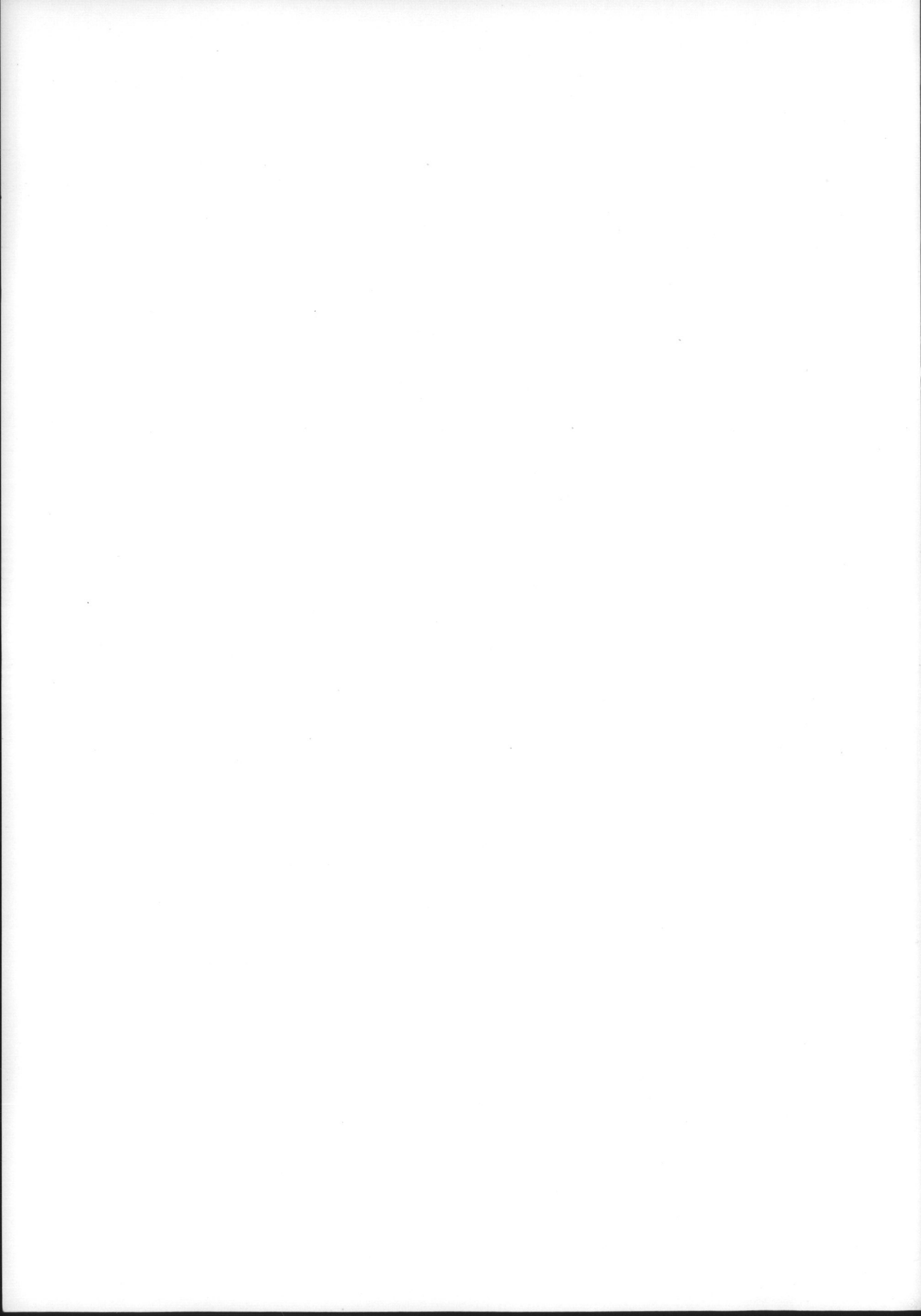

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1959

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1960

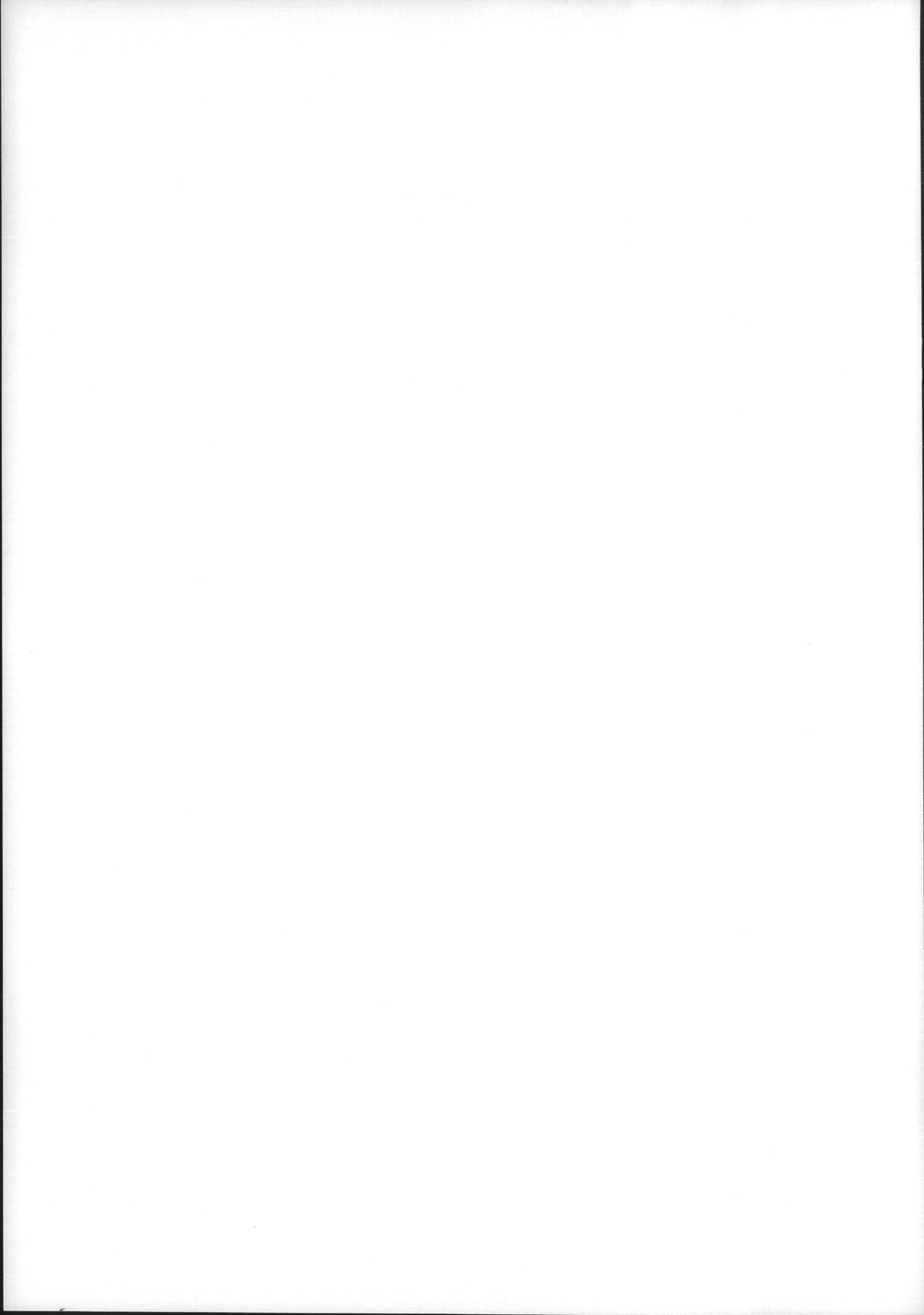

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1959

Ε Π Ι Μ Ε Λ Ε Ι Α
Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΥ
ΓΕΝΙΚΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΕΩΣ ΤΗΣ ΑΡΧ. ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΑΘΗΝΑΙ
ΜΑΡΤΙΟΣ 1960

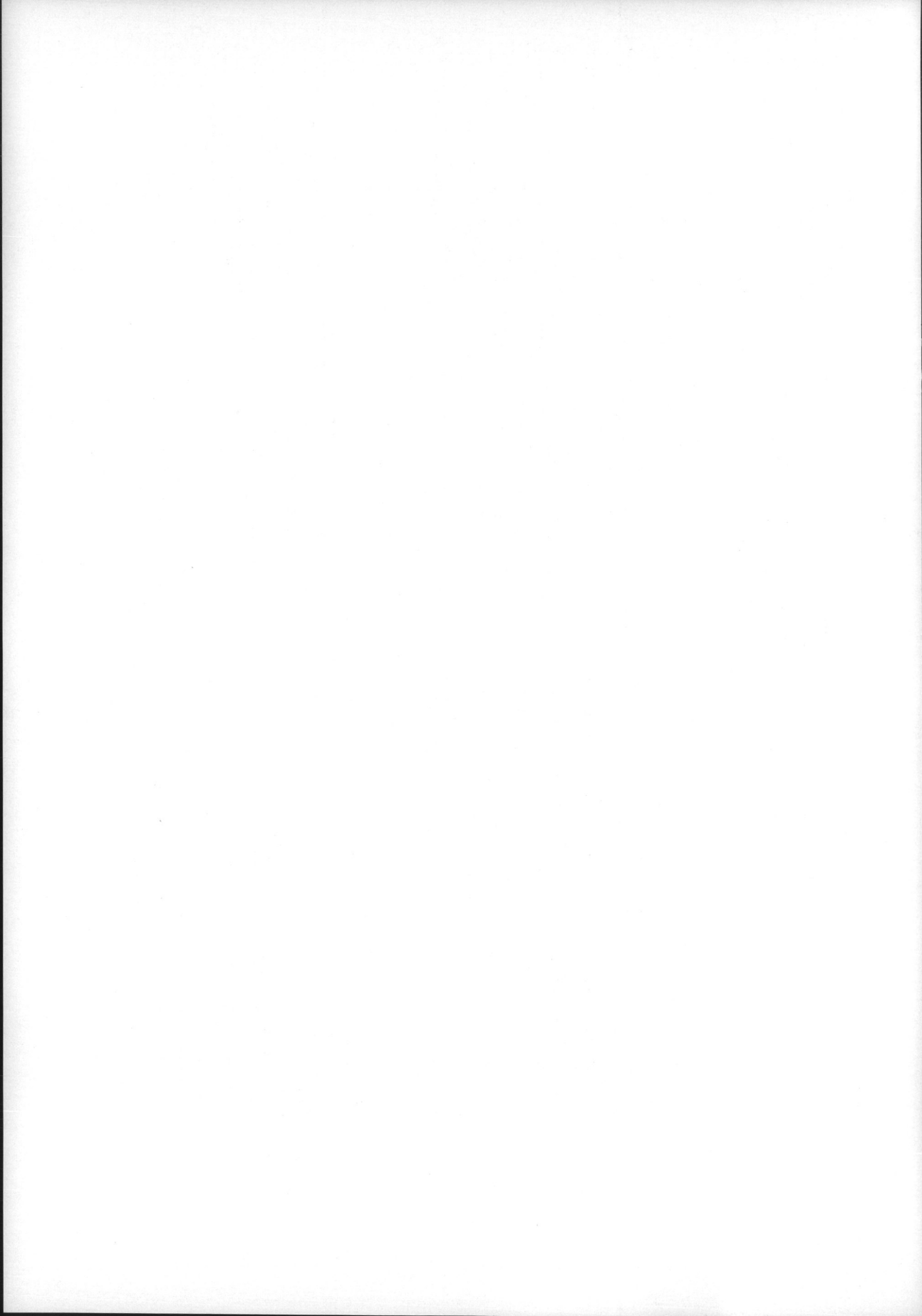

Π Ρ Ο Λ Ο Γ Ο Σ

Τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1959 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας συντελεσθὲν ἔργον ὑπῆρξε καὶ πάλιν ἐν τῷ συνόλῳ του πολυσχιδὲς καὶ καρποφόρον. Σημαντικὰ ὑπῆρξαν πράγματι τὰ εὐρήματα τῶν ἐνεργηθεισῶν ἀνὰ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα τριάκοντα καὶ τριῶν ἀνασκαφῶν αὐτῆς, τὰ ὅποια θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης συνοπτικῶς μὲν ἀλλὰ μετὰ πολλῶν εἰκόνων δημοσιευόμενα κατωτέρω. Οὐχὶ ὀλιγώτερον σπουδαῖα, ποιτικῶς τε καὶ ποσοτικῶς, ὑπῆρξαν ἐπίσης καὶ τὰ ἀρξάμενα ἐφέτος ἢ συντελεσθέντα ἤδη ἔργα ἀναστηλώσεως, ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων, εἰκόνας τῶν ὁποίων μετὰ διασαφητικοῦ κειμένου παρέχουμεν κατωτέρω.

Οὐδ' ὑστέρησε καὶ ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία εἰς τὴν φροντίδα διασκευῆς καὶ ιδρύσεως ἀρχαιολογικῶν μουσείων ἢ ἐκθέσεως ἀρχαιοτήτων ἐν αὐτοῖς, ἐρχομένη καὶ κατὰ τοῦτο πάντοτε ἐπίκουρος εἰς τὸ Κράτος. Μεγάλην ὡσαύτως ἀνέπτυξεν ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐφέτος μορφωτικὴν δρᾶσιν, τοῦτο μὲν διὰ τῆς ἐκδόσεως τῶν περιοδικῶν αὐτῆς ἐκδόσεων καὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων, τοῦτο δ' ἐμπλουτίζουσα τὰ ἐπαρχιακὰ ἰδίως μουσεῖα διὰ δυσσποκίτων βιβλίων ἢ ἐρχομένη ἀρωγὸς εἰς νεωτέρους ἀρχαιολόγους διὰ παροχῆς εἰς αὐτοὺς ὑποτροφιῶν χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν εἰς Ἑσπερίαν καὶ τέλος διὰ τῶν κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐγκαινιασθεισῶν ἐπιστημονικῶν διαλέξεων ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτῆς αἰθούσῃ, καθ' ἃς ἐκλεκτοὶ ἀρχαιολόγοι ἐπραγματεύθησαν εἴτε περὶ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῶν εἴτε περὶ ἄλλων ἀρχαιολογικῶν θεμάτων.

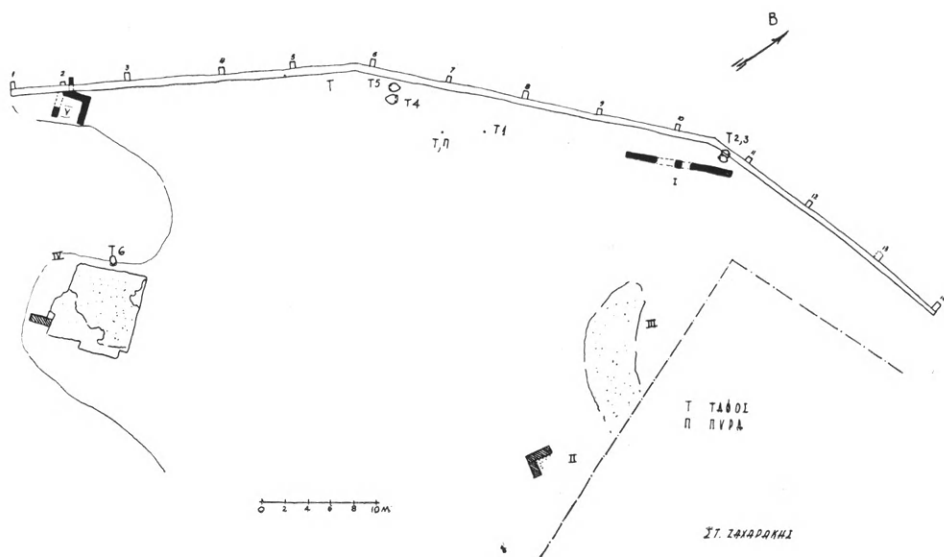
A. K. O.

Α΄ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. ΑΘΗΝΑΙ. Ἀκαδημία Πλάτωνος.

Συνεχισθείσης καὶ κατὰ τὸ 1959 τῆς κατὰ τὴν Ἀκαδημίαν Πλάτωνος ἀνασκαφῆς διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φ. Σταυροπούλλου ὠλοκληρώθη σχεδὸν ἢ ἀπὸ τριετίας ἀρξαμένη ἐξερεύ-

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς τῆς Ἀκαδημίας Πλάτωνος.

νησις τοῦ παρὰ τὸν χώρον τῆς Ἀκαδημίας καὶ εἰς τὸ Δημόσιον πλέον ἀνήκοντος ἀγροκλήματος. Ἡ ἀνασκαφὴ περιορίσθη ἐφέτος εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμήμα τοῦ ἀγροκλήματος τὸ περιλαμβανόμενον ἐντὸς τοῦ τελείως ἤδη ἀποκαλυφθέντος εἰς μῆκος 100 καὶ πλέον μέτρων περιβόλου, ὅστις, ὡς ὑπεστήριξεν ὁ ἀνασκάπτων, ἀποτελεῖ πιθανῶς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Ἰππάρχου τειχίου.

Ὁ ἀνασκαφείς χώρος, ἐκτάσεως 50 × 70 μ., ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐπιχώσεως πάχους ἄνω τῶν 2 μ., εἰς τὸ κάτω στρώμα τῆς ὁποίας

συνελέχθησαν ὄστρακα τοῦ 6ου, 5ου καὶ 4ου π.Χ. αἰῶνος, ὡς καὶ μικρὰ ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ, νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν, ὡς καὶ πολλὰ τεμάχια μαρμαρυγιακοῦ σχιστολίθου προερχόμενα ἀσφαλῶς ἐκ πινακίδων σχολείου (ὡς μαρτυρεῖ ἢ ἐπὶ πολλῶν ἐξ αὐτῶν σωζομένη ὀπὴ ἀναρτήσεως) ἄνευ ὅμως γραμμάτων. Τὰ εἰρημένα τεμάχια εὐρέθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον περὶ τὸν παρὰ τὸ «τειχίον»

Εἰκ. 2. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 6 γεωμετρικὸς τάφος, ὃ εὐρεθεῖς ἐπὶ τῆς δυτικῆς κλιτύος τοῦ γηλόφου, ἐφ' οὗ τὸ ἀρχαῖον κτίσμα IV.

τοῦχον (εἰκ. 1, I), τοῦ ὁποῦοιου δυστυχῶς οὐδεμία συνέχεια ἀπεκαλύφθη.

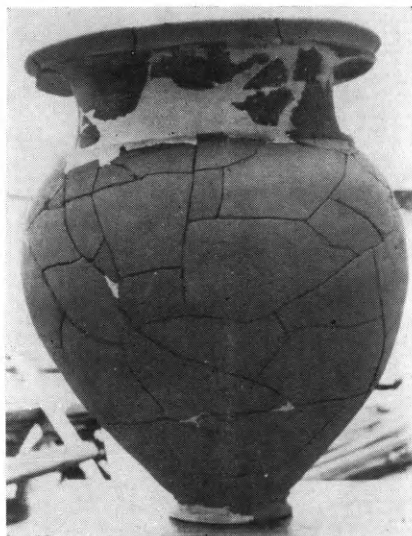
Ἐντὸς τῆς ὑπὸ τοῦ «τειχίου» περιβαλλομένης ἐκτάσεως ὑπάρχουν καὶ τὰ λείψανα δύο ἱερῶν τοῦ 5ου καὶ τοῦ 4ου π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 1, II καὶ IV) ἀπέχοντα τοῦ τειχίου κατὰ 40 μ., κείμενα δὲ τὸ μὲν II κατὰ τὸ ΒΑ., τὸ δὲ IV κατὰ τὸ ΝΑ. ἄκρον τοῦ ἀγροκλήματος. Ἡ ὑπαρξίς τοῦ πρώτου «ὡς μικροῦ ἀρχαίου ἱεροῦ» ἦτο γνωστὴ ἀπὸ τὰς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἀριστόφρονος γενομένης ἐρεῦνας. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἐρευνῶν ἤλθεν εἰς φῶς ἐλάχιστον αὐ-

τοῦ μέρος (ἢ ΝΑ. γωνία), τοῦ ὑπολοίπου συνεχιζομένου κάτωθεν τῆς παρακειμένης ἰδιοκτησίας, ἣτις ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκόνας 1 σημειοῦται δι' ἐστιγμένης γραμμῆς. Τὸ σχετικῶς καλῶς διατηρούμενον θεμέλιόν του παρουσιάζει ἐπιμελῆ ἐργασίαν.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ δεύτερον ἱερὸν (εἰκ. 1, IV) ἐλάχιστα δύναται τις περὶ αὐτοῦ νὰ εἴπῃ, ἐπειδὴ ὑπέστη, ἥδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα,

όλοσχερῆ καταστροφῆν. Ἡ διατηρουμένη ὑποθεμελίωσίς του, διαστάσεων 6×9 μ., διευθύνεται ἀπὸ Β. πρὸς Ν.

Ἀξιολογώτερα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς παρὰ τὸν περίβολον ἀρξαμένης εἰς βάθος ἐρεύνης. Μεγάλαι δοκιμαστικαὶ τάφοι ἀνοιχθεῖσαι ἐκεῖ ἐπιστοποίησαν, ὅτι ὁ εἰρημένος χῶρος ἀπετελεῖτο, κατὰ τὸν 8^{ον} π.Χ. αἰῶνα, ἐξ ἑνὸς ἢ πλειόνων χθαμαλῶν γηλόφων, τὰ μεταξὺ τῶν ὁποίων κενὰ ἐπληρώθησαν διὰ χωμάτων μεταγενεστέρως καὶ δὴ πιθανώτατα κατὰ τοὺς χρόνους κατασκευῆς τοῦ «τειχίου». Τὸ συμπέρασμα τοῦτο συνάγεται ἀπὸ τὰς προκεχωρημένων γεωμετρικῶν χρόνων ταφάς, αἱ ὁποῖαι ἀπεκαλύφθησαν τόσον παρὰ τὸ «τειχίον», ὀλίγον ὑποκάτω τοῦ ἀρχαίου στρώματος, ὅσον καὶ κατὰ τὴν νοτιᾶν πλευρὰν τοῦ ὅλου χώρου, ἐκεῖ ὅμως εἰς πολὺ μεγαλύτερον βάθος ἢτοι εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ γηλόφου. Ὑπεράνω μιᾶς τοιαύτης ταφῆς εὐρίσκεται ἡ δυτικῆ μακρὰ πλευρὰ τοῦ ἱεροῦ IV (εἰκ. 2).

Εἰκ. 3. Ὁ ὑπ' ἀριθ. 1 ταφικὸς κρατηροειδῆς πίθος.

Μέχρι τοῦδε ἐπεσημάνθησαν ἀρκεταὶ ταφαί, ἐκ τῶν ὁποίων ἠρρευνήθησαν μόνον 6 (εἰκ. 1, T1-6), ἐκ τούτων δὲ πάλιν αἱ τρεῖς εἶναι τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν χρόνων καὶ αἱ ἄλλαι τρεῖς τοῦ τέλους τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Πρόκειται γενικῶς περὶ ταφικῶν ἀμφορέων — πλὴν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 1 (εἰκ. 3), ὅστις εἶναι κρατηροειδῆς πίθος ὕψους 0.60 καὶ πλάτους 0.45 μ. — ὀριζοντίως ἐν ὀρύγματι τοῦ ἐδάφους τεθειμένων, ἐπιπωματισμένων δὲ τῶν τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς δι' ἀγγείων, τῶν δὲ ἄλλων διὰ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Τὰ σχετικὰ κτερίσματά των εὐρέθησαν ἄλλοτε ἐντὸς καὶ ἄλλοτε ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν ἀγγείων.

Ἐκ τῶν τάφων σημαντικώτεροι ἦσαν οἱ ὑπ' ἀριθ. 2 καὶ 4. Ὁ 2, χρονολογούμενος μετ' ἀσφαλείας ἐκ τῶν κτερισματικῶν του ἀγγείων εἰς τὸ τέλος τοῦ 6^{ου} π.Χ. αἰ., εὐρέθη κεχωσμένος ἐντὸς τοῦ περιβολοτοίχου, τοῦ ὁποίου καὶ κατέστρεψε μέρος τῆς ἐσωτε-

ρικήσ παρειᾶσ, τοῦθ' ὄπερ ἐνισχύει τὴν ἄποψιν τοῦ ἀνασκάπτοντοσ, ὅτι ὁ περιβόλοσ εἶναι τὸ «Ἰππάρχου τειχίον». Τοῦ δὲ 4^{ου} τάφου ἡ ἀξία ἔγκειται εἰσ τὸ περιεχόμενόν του, ὄπερ ἀπετελεῖτο ἐκ κτερισμάτων τοῦ ὠρίμου γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, ἐν οἷσ καὶ κρατηρίσκοσ μὲ λαβὰσ εἰσ σχῆμα ἀπλῶν ἢ μετὰ διχαλωτῶν ἀποφύσεων κολούρων, ἦτοι σαφῶν ἀπομιμήσεων μεταλλικῶν ἀγγείων.

Τέλοσ τοῦ ὑπὸ τὴν νοτίαν ἄκρον τοῦ «τειχίου» ἐπισημανθέν-

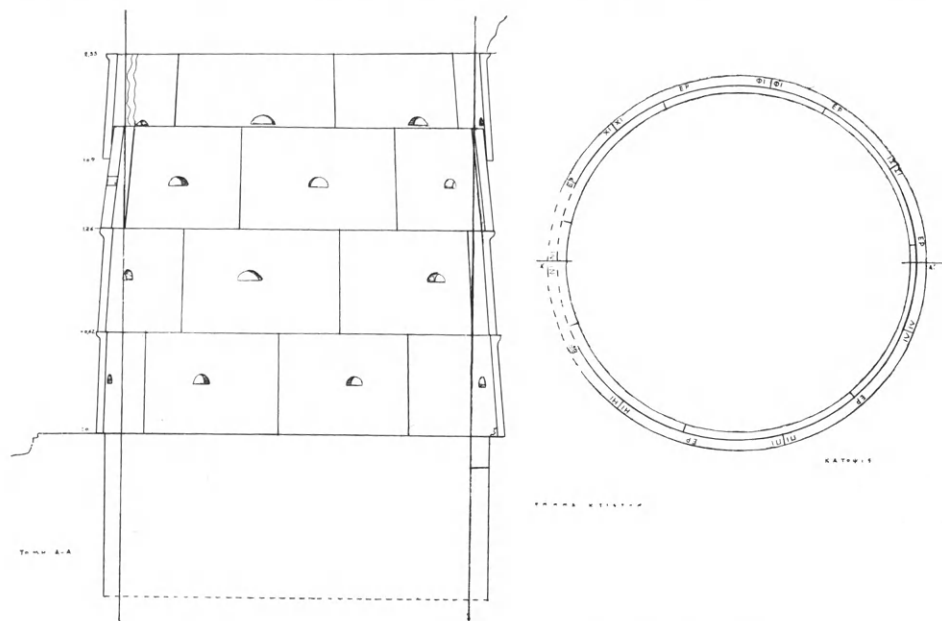
Εἰκ. 4. Τὸ βορείωσ τοῦ ἀγροκτήματοσ τοῦ Δημοσίου ἀποκαλυφθέν ἀρχαῖον φρέαρ μὲ τὴν πηλίνην του ἐπένδυσιν.

τοσ γεωμετρικοῦ ἀλλ' ἀγνώστοσ μέχρι τοῦδε προορισμοῦ κτίσματοσ (εἰκ. 1, ν) ἢ συμπληρωματικὴ ἔρευνα ἀφέθη διὰ τὸ προσεχὲσ ἔτοσ.

Ἄξιον ἰδιαίτερασ μνεῖασ εἶναι τὸ ἐντὸσ ἰδιωτικοῦ οἰκοπέδου βορείωσ τοῦ ἀγροκτήματοσ ἀποκαλυφθέν καὶ μέχρι βάρθουσ 6 μέτρων διήκον φρέαρ, τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνοσ, ὄπερ ἀνήκει μὲν εἰσ τὴν γνωστὴν κατηγορίαν τῶν φερουσῶν πηλίνην ἐπένδυσιν φρεατιῶν, εἶναι ὅμωσ μοναδικὸν ἀπὸ τῆσ ἀπόψεωσ τοῦ μεγέθουσ τῆσ διαμέτρου του (2.30 μ.) (εἰκ. 4 καὶ 5). Τὸ φρέαρ ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων καθ' ὕψοσ δακτυλίων, ἕκαστοσ τῶν ὁποίων ἀπαρτίζεται ἐξ 7 τεμαχίων. Οἱ δακτύλιοι καὶ τὰ τεμάχιά των συνδέονται πρὸσ ἄλληλα διὰ μολυβδίνων συνδέσμων φέρουσι δὲ καὶ ἡμικυκλικὰσ ὁπὰσ διευκολυνούσασ τὴν κατάβασιν (εἰκ. 4 καὶ 5). Τὰ ἐπὶ τοῦ χεῖλοουσ ὀριζοντίωσ καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τῶν καθ' ἕκαστον τεμαχίων σωζόμενα

γράμματα ἐχαράχθησαν ἐπὶ τοῦ πηλοῦ πρὸ τῆς ὀπτήσεως αὐτοῦ πρὸς καθοδήγησιν τῆς ἀκριβοῦς ἐκάστου τεμαχίου τοποθετήσεως.

Εἰκ. 5. Κατακόρυφος καὶ ὀριζοντία τομή τοῦ πηλίνου φρέατος.

Τοῦ φρέατος συντελεῖται ἤδη ἡ μεταφορὰ καὶ ἡ ἀνασύστασις ἐντὸς τοῦ ἀνασκαπτομένου ἀγροκτήματος, μεθ' ἣν θέλει καταστῆ δυνατὴ καὶ ἡ λεπτομερεστέρα μελέτη πάντων τῶν δακτυλίων.

2. ΠΕΡΑΤΗ (Πόρτο Ράφτη).

Ἡ ἔρευνα τοῦ μυκηναϊκοῦ νεκροταφείου τῆς Περαιτῆς συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ τέως ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Σπ. Ἰακωβίδη εἰς τὸ ὕψωμα τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀνασκαφῆ ἐν μέρει πέρυσσι, καθὼς καὶ εἰς τὸ πρὸς Α. γειτονικόν του, τοῦ ὁποίου τμήμα εἶχεν ἐρευνηθῆ κατὰ τὸ 1953 καὶ τὸ 1954. Ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν συνολικῶς 15 τάφοι, ἐξ ὧν δύο εὐρέθησαν συλημένοι. Ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν οἱ 10 ἦσαν θαλαμοειδεῖς, οἱ 3 πλακοσκεπαστοὶ λακκοειδεῖς, εἰς ἀπετελεῖτο ἐκ πλακῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκάλυπτον παιδικὸν τάφον ἐπὶ στρώματος χαλίκων, χωρὶς νὰ ὑπάρχη λάκκος, ὁ δὲ τελευταῖος συνίστατο ἐκ μικροῦ ἀβαθοῦς πλακοσκε-

πάστου λάκκου, πρὸς τὸν ὁποῖον ὠδήγει ἔτι μικρότερος καὶ ἀβαθέστερος δρόμος. Ὁ λάκκος περιεῖχεν ὅστις ἐξ ἀνακομιδῆς τοποθετημένα πυκνῶς καὶ γεμίζοντα αὐτόν.

Οἱ θαλαμοειδεῖς παρουσίαζον τὴν συνήθη εἰκόνα: ὄλων αἱ θόλοι εἶχον πέσει καὶ καλύψει τὰς ταφάς. Ἐνὸς μόνον (τοῦ 93) ἐσώζετο τὸ ὑπέρθυρον καὶ ἡ στερεωτάτη τείχισις τῆς εἰσόδου, ἀκριβῶς, ὅπως εἶχεν ἀφειθῆ ὑπὸ τῶν τελευταίων χρησιμοποιησάντων

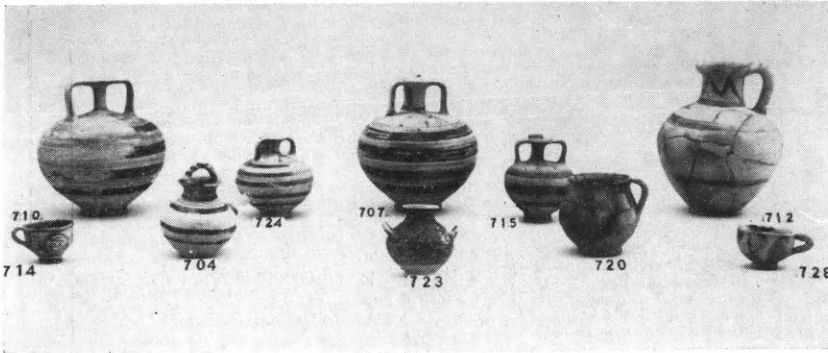

Εἰκ. 6. Ὡμος ψευδοστόμου ἀμφορέως τοῦ τάφου 92.

αὐτόν. Τῶν ὑπολοίπων οἱ λίθοι διετηροῦντο μὲν, ἀλλὰ μέχρις ἐνὸς σημείου, ἐνὸς δέ (τοῦ 91) εἶχον ἐν μέρει ἀφαιρεθῆ καὶ οἱ πλεονάζοντες λίθοι εἶχον ἀπορριφθῆ ἐν σωρῶ παρὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου.

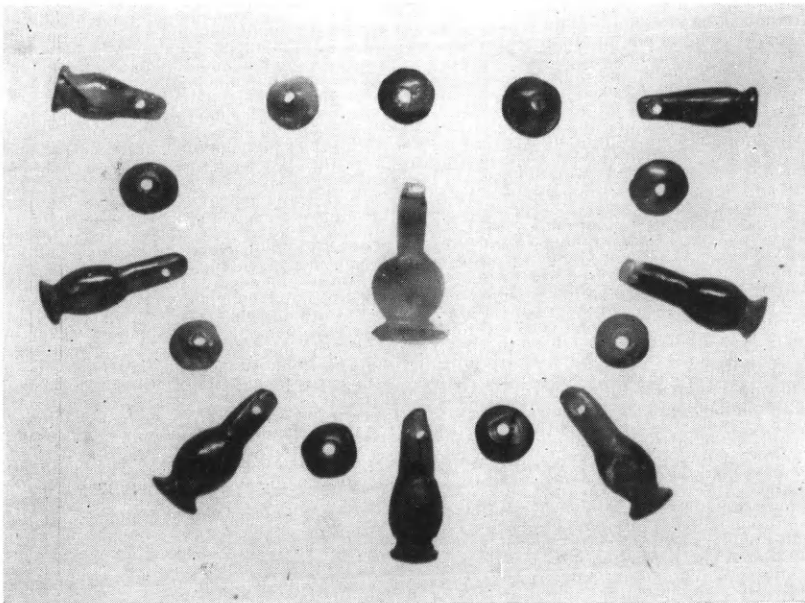
Εὐρέθησαν ἐφέτος 48 ἐν συνόλῳ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 15 ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, 8 πιθόσχημοι ἀμφορίσκοι, 6 κύαθοι, 5 πρόχοι. Ὅλα ἀνήκουν εἰς γνωστὰ σχήματα, πλὴν ὠρισμένων ψευδοστόμων ἀμφορέων, μιᾶς πρόχου καὶ 1-2 κυαθίσκων, τῶν ὁποίων ἡ διακόσμησις εἶναι πλουσία καὶ ἐν πολλοῖς πρωτότυπος ὡς πρὸς τὸν συνδυασμὸν τῶν θεμάτων. Τὰ ὑπόλοιπα οὐδὲν τὸ νέον ἢ ἀξιοσημείωτον παρουσιάζουν. Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρέχει μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορεὺς τοῦ τάφου 92, φέρων ἐπὶ

τοῦ ὄμου του ἀπεικόνισιν ἵππου τρέχοντος (εἰκ. 6). Πρόκειται περὶ σκαριφήματος μᾶλλον ἢ περὶ πραγματικῆς εἰκόνας, σκαριφήματος

Εἰκ. 7. Ἀγγεῖα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Περαιτῆς.

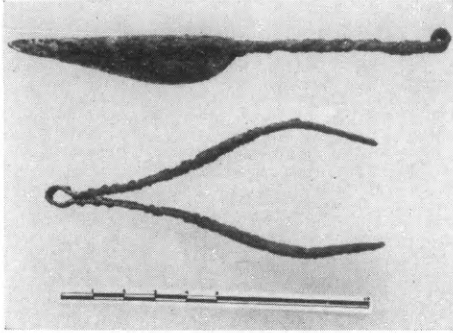
ὅμως πλήρους ζωῆς καὶ κινήσεως, ἀρκετὰ διαφόρου τῆς συνήθως ἐσχηματοποιημένης ἀκινήσιας τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων τῶν ἄλλων ἀγγείων.

Εἰκ. 8. Ψῆφοι περιδεραίου τοῦ τάφου 92 τῆς Περαιτῆς.

Τὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 7) ἀνήκουν ὅλα εἰς τοὺς ΥΕ III Γ χρόνους καὶ εἰδικώτερον εἰς τὸν ρυθμὸν τοῦ Σιτοβολῶνος καὶ τὸν πυκνὸν

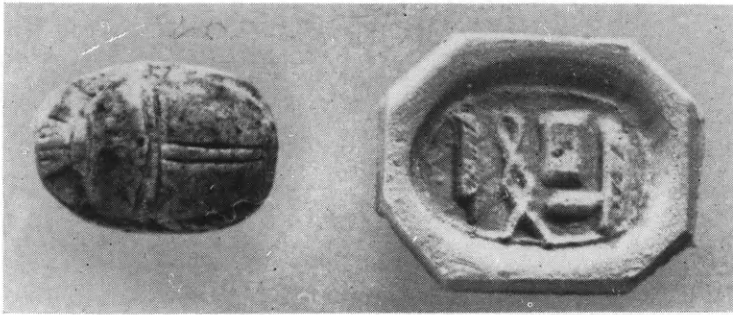
ρυθμὸν ἐνισχύοντα οὕτω τὴν διαπίστωσιν, ὅτι τὸ νεκροταφεῖον αὐτὸ ἐχρησιμοποιήθη ἐπὶ ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα, μὴ ὑπερβαῖνον πάντως τὰ περιθώρια τῶν δύο αὐτῶν διακοσμητικῶν ρυθμῶν.

Εἰκ. 9. Τριχολαβὶς καὶ μαχαιρίδιον ἐκ χαλκοῦ.

Τὰ μικρὰ εὐρήματα παρρουσιάζουν τὴν συνήθη ποικιλίαν. Ὑπάρχουν μεταξὺ αὐτῶν τὰ συνήθη κομβία, δακτύλιοι, ψῆφοι ἐκ σαρδίου καὶ ὑαλομάξης, κτένιον ἐλεφάντινον καὶ διάφορα ὀστέϊνα καὶ χαλκᾶ κτερίσματα, κυρίως βελόνας. Ἐξ ὅλων αὐτῶν ἄξια

ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι αἱ ἐκ σαρδίου καὶ κορναλίνου ψῆφοι περιδεραίου τοῦ τάφου 92 (εἰκ. 8), χαλκῆ τριχολαβὶς καὶ μαχαιρίδιον (εἰκ. 9), τὰ ὅποια εὐρέθησαν ἀπερριμμένα παρὰ τὸν τάφον 89 ἐν-

Εἰκ. 10. Αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος τοῦ τάφου 90.

τὸς φυσικῆς κοιλότητος τοῦ ἐδάφους, κεχωσμένης σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, πρὸ πάντων δὲ ὁ ἐκ φαγεντιανῆς αἰγυπτιακὸς σκαραβαῖος τοῦ τάφου 90 (εἰκ. 10), ὁ ὁποῖος συνώδευε ταφὴν νηπίου. Ὁ σκαραβαῖος οὗτος, ἄριστα διατηρημένος καὶ μὲ ἐπιγραφὴν ἱερογλυφικὴν εἰς τὴν βᾶσιν του, ἐλπίζεται ὅτι θὰ χρησιμεύσῃ ὡς χρονολογικὸν τεκμήριον τοῦ νεκροταφείου,

3. ΒΡΑΥΡΩΝ

Ἡ ἀνασκαφή τοῦ ἐν Βραυρῶνι ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος συνεχίσθη καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Παπαδημητρίου. Σκοπὸς τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς ἐτάχθη ἡ πλήρης ἐξερεύνησις τῆς μεταξὺ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος καὶ τῆς πρὸς Β. αὐτοῦ ἀπο-

Εἰκ. 11. Ἀποψις τοῦ στυλοβάτου τῆς στοᾶς μετὰ τῶν κατωτέρων σφονδύλων τῶν κιόνων κατὰ χώραν.

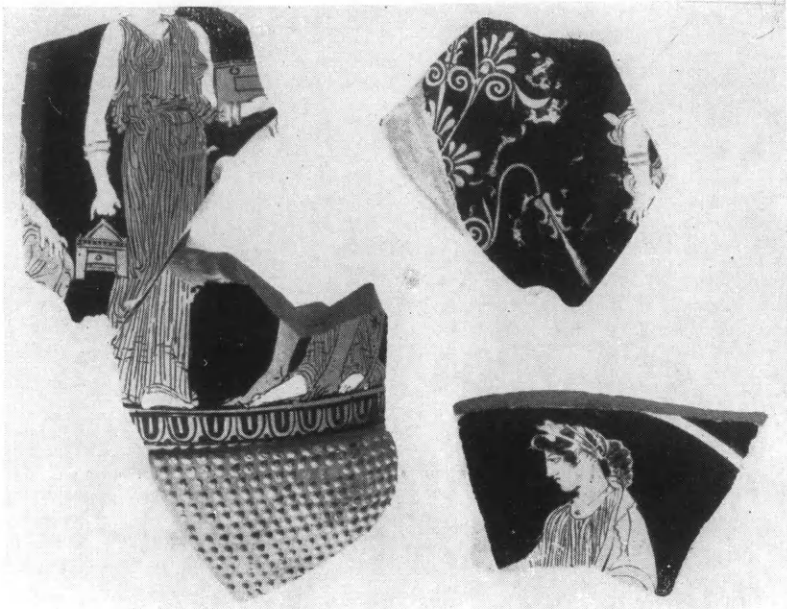
καλυφθείσης στοᾶς περιοχῆς, τῆς ὁποίας μέρος μόνον εἶχε μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆ καὶ δὴ τοῦ στυλοβάτου καὶ τοῦ μεσαίου τοίχου, πρὸ τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη πέρυσι σειρὰ ὠραίων ἀναγλύφων καὶ ἀγαλμάτων νεαρῶν κορῶν, τῶν λεγομένων ἄρκτων.

Τὸ πλήρες σχέδιον τῆς στοᾶς εἶχεν ἤδη καθορισθῆ πέρυσι, ὅποτε εἶχε διαπιστωθῆ καὶ ἡ ἀκριβὴς χρονολογία τῆς οἰκοδομῆσεως αὐτῆς μεταξὺ τοῦ 430 καὶ τοῦ 420 π.Χ. ἐπὶ τῇ βάσει ἐπιγραφῆς εὐρεθείσης κατὰ τὸ ἀνατολικὸν σκέλος τῆς στοᾶς συνταχθείσης δ' ἐπὶ Ἀριμνήστου ἄρχοντος, κατὰ τὸ 416/415 π.Χ.

Ἡ ἀνασκαφή ὑπῆρξε καὶ ἐφέτος δύσκολος ἀφ' ἐνὸς λόγῳ

τῶν ὑδάτων, τῶν ὁποίων ἡ στάθμη εὐρίσκεται ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ μαρμαρίνου στυλοβάτου, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς συσσωρευθείσης καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου ἰλύος, κατέστη δὲ μόνον δυνατὴ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως καὶ δευτέρας ἀντλητικῆς μηχανῆς διὰ τὴν ἀντλησιν τῶν ὑδάτων ἐκ τῆς λόγῳ τῶν ἀνασκαφῶν σχηματισθείσης εὐρείας ὑδατίνης λεκάνης.

Καὶ νοτίως μὲν τοῦ στυλοβάτου εὐρέθησαν κατὰ χώραν τὰ

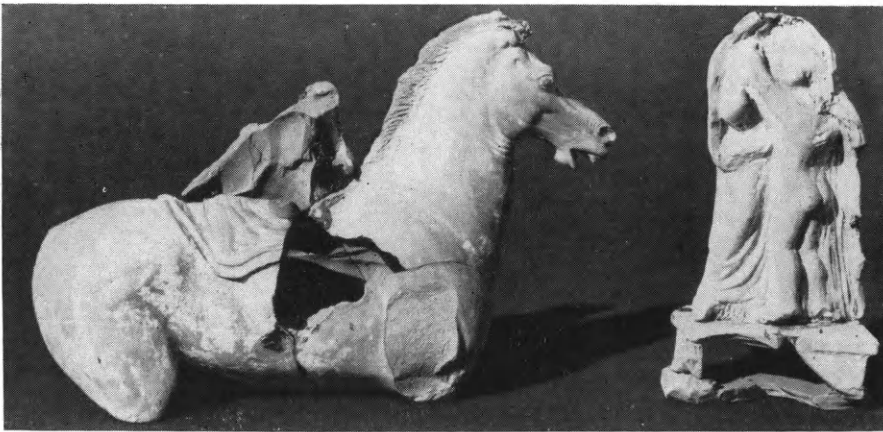
Εἰκ. 12. Τεμάχια ἐρυθρομόρφου ἐπινήτρου ἐξ ἀποθέτου ἢ βόθρου ὑπερθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

πώρινα γεῖσα τῆς στοᾶς καὶ οἱ κάτω σφόνδυλοι τῶν κιόνων (εἰκ. 11), ἐνῶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἀπεκαλύφθη μέγα τμήμα τοῦ πωρίνου στυλοβάτου τοῦ ἀνατολικοῦ σκέλους, ὅστις, ὡς διεπιστώθη ἐκ τῆς περαιτέρω πρὸς νότον σκαφῆς, προχωρεῖ καὶ πέραν τῆς νοτιῆς γραμμῆς τοῦ βορείου ἀναλήμματος τοῦ ναοῦ, ἐξικνούμενος πιθανῶς μέχρι τῆς ἱερᾶς οἰκίας. Ἐκλείετο δηλαδὴ ὁλόκληρος ἡ μεταξὺ τῶν δύο σκελῶν ἐσωτερικὴ αὐλὴ τῆς στοᾶς καὶ ἐξ Ἀνατολῶν, σχηματιζόμενου οὕτω, μετὰ τῶν πρὸς Νότον κτισμάτων τοῦ ναοῦ, τοῦ βωμοῦ, τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἰφιγενείας καὶ τῆς ἱερᾶς οἰκίας περικλείστου πανταχόθεν χώρου, ἐν εἴδει ἐσωτερικῆς αὐλῆς.

Ἄνασκαφὴ ἐγένετο ἐπίσης καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν σκέλος τῆς

στοᾶς πρὸς πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτοῦ, εὐρέθη δὲ ὅτι κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ δυτικοῦ τούτου σκέλους ἐσχηματίσθη εἰς μεταγενεστέρους τῆς πρώτης οἰκοδομήσεως τῆς στοᾶς χρόνους εὐρεῖα εἴσοδος, τῆς ὁποίας τὸ δάπεδον ἐσχηματίσθη ἐξ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ ληφθέντος καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς στοᾶς καὶ ἐξ ἄλλων κτηρίων. Τοῦτο ἄγει ἡμᾶς νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἡ εἴσοδος αὕτη ἐσχηματίσθη πιθανώτατα μετὰ τὴν καταστροφὴν ὀλοκλήρου τοῦ πρὸς Βορρᾶν τμήματος τῆς στοᾶς, ἥτοι πιθανῶς κατὰ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἐκ πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ Ἑρασίνου, ὅστις ἔρρεε βορειότερον

Εἰκ. 13. Πήλινα εἰδώλια ἐξ ἀποθέτου ἢ βόθρου ὑπερθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

διότι τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου ὑλικοῦ, ἐξ οὗ ἐσχηματίσθη τὸ δάπεδον, οὐδὲν μέρος δύναται νὰ χρονολογηθῆ μεταγενεστέρως. Εἰς τὸ αὐτὸ μέρος εὐρέθη καὶ τμήμα κορμοῦ γυναικείου ἀγάλματος ἀρχαϊκῶν χρόνων πανταχόθεν ὁμως ἀποκεκρουμένον.

Εὐρυτέρας ἐκτάσεως σκαφικαὶ ἔρευναι ἐνηργήθησαν κατὰ τὸ πρὸς Β. καὶ Δ. ἀνάλημμα τοῦ ναοῦ. Καὶ δυτικῶς μὲν ἀνεσκάφη πλήρως τὸ ἰσχυρὸν κρηπίδωμα, ὅπερ ἔκλειε τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ἱεροῦ χώρου τοῦ σχηματιζομένου νοτίως τοῦ ναοῦ εἰς ὑψηλότερον ἐπίπεδον, ὅπου εὐρίσκεται σήμερον ἡ μεταβυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Διὰ τὴν ἐκ Δυσμῶν ἀνάβασιν πρὸς τὸ ἱερὸν τοῦτο ἐσχηματίζετο κατὰ τὸ νοτιώτερον ἄκρον τοῦ κρηπιδώματος κλίμαξ, ἣς εὐρέθησαν αἱ δύο κατώτεραι βαθμίδες. Κατὰ τὸν νότιον τοῖχον τῆς κλίμακος ταύτης ἐξωτερικῶς ἀνευρέθησαν κατὰ

τὴν ἀνασκαφὴν πλῆθος ὀστράκων καὶ πηλίνων ειδωλίων τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἀρίστης τέχνης, τούτου δ' ἔνεκα ὁ ἀνασκάπτων

Εἰκ. 14. Ἐρυθρόμορφον πινάκιον ἐξ ἀποθέτου ἢ βόθρου ὑπερθεν τοῦ μικροῦ ἱεροῦ.

ὑποθέτει, ὅτι ὁ χῶρος οὗτος ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθέτης ἢ βόθρος τοῦ ὑπερθεν μικροῦ ἱεροῦ (εἰκ. 12, 13 καὶ 14).

ΒΔ. καὶ Β. τοῦ ἀναλήμματος ἀνεσκάφη ὀλόκληρος ὁ χῶρος, ὅστις εἶχε καὶ παλαιότερον ἀλλ' ἔλλιπῶς καὶ μερικῶς μόνον ἐρευνηθῆ. Ἄνευρέθησαν δὲ ἐκεῖ πολλὰ τεμάχια ἐπιγραφῶν καὶ δὴ ὀπισθογράφων καταλόγων ἀναθημάτων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὀλόκληρος μαρμαρίνη στήλη ὀπισθόγραφος μετὰ μικρᾶς μόνον ἀποκρούσεως, περιλαμβάνουσα 400 περίπου στίχους.

Εὐρέθησαν ἐπίσης πολλαὶ μαρμαρίναι κεφαλαὶ κορῶν ἄρκτων (εἰκ. 15, 16 καὶ 17), θαυμάσιον μαρμαρίνον ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος μετὰ παραστάσεως Ἄρτεμιδος καὶ αἰγῶν (εἰκ. 18), μαρμαρίνη κεφαλὴ αἰγὸς ἐκ τῶν ὑδροροῶν πιθανῶς τοῦ ναοῦ, πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ πήλινα ειδώλια, χρυσᾶ τινα καὶ χαλκᾶ ἀφιερῶματα καὶ ἄλλα.

ΒΑ. τοῦ ἀναλήμματος ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν εἰς βᾶθος πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς στοᾶς. Διότι, ὡς παρετηρήθη καὶ πέρυσιν, ἡ κιονοστοιχία τῆς στοᾶς δὲν ἐξικνεῖτο καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν πλαγίων σκελῶν ἀλλ' ἀπὸ τοῦ δευτέρου κίονος ὑπῆρχε τοῖχος μέχρι τοῦ τέρατος τῶν σκελῶν σχηματιζομένων οὕτω δύο ἄλληπαλλήλων δωμα-

Εἰκ. 15. Κεφαλὴ ἄρκτου.

τίων. Ἀπεκαλύφθη δὲ πράγματι καὶ ὁ τοιχοβάτης τοῦ πρὸς τὸ ἔσωτερικὸν τῆς αὐλῆς τελευταίου πρὸς Νότον δωματίου τοῦ δυτι-

Εἰκ. 16. Κεφαλὴ ἄρκτου.

Εἰκ. 17. Κεφαλὴ ἄρκτου.

κοῦ σκέλους. Εἰς ἀπόστασιν ὅμως ἑνὸς περίπου μέτρου ἀπὸ τοῦ τοι-

Εἰκ. 18. Ἀνάγλυφον τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} αἰ. μετὰ παραστάσεως Ἀρτέμιδος καὶ αἰγῶν.

χοβάτου τούτου ἀπεκαλύφθη τοῖχος πάχους 1 περίπου μ. ἐκτισμένος διὰ πωρίνων τετραγῶνων πλακῶν καὶ ἐδραζόμενος ἐπὶ ἰσχυρᾷ ὑπο-

θεμελιώσεως ἐξ ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν. Τοῦ τοίχου τούτου διεσώ-

Εἰκ. 19. ᾽Αποψὶς τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ τοιχοβάτου τοῦ τελευταίου δωματίου τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς στοᾶς.

θησαν δύο ἐπάλληλοι δόμοι (εἰκ. 19). Ἐκ τούτων ὁ κατώτερος

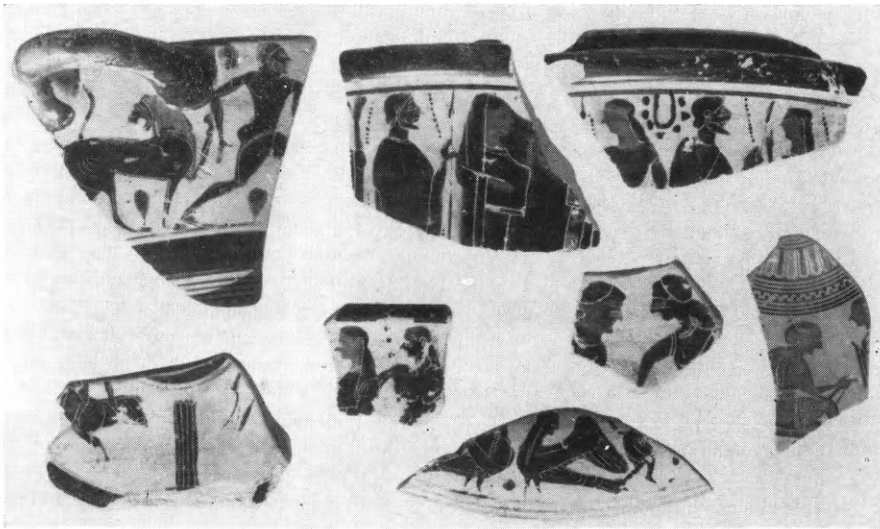

Εἰκ. 20. Τοῖχος ἀνατολικῶς τοῦ τέρατος τοῦ δυτικοῦ σκέλους τῆς στοᾶς.

στηρίζεται ἐπὶ τῆς 6ης ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω βαθμίδος τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου προηγήθη ἡ κατασκευή, καίτοι ἡ ὑποθεμελίωσις

ἐξ ἀσβεστολίθων καὶ γενικῶς ὁ ἐξαίρετος καὶ ἐπιμελημένος οἰκοδομικὸς τρόπος τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀποκαλυφθέντος τοίχου, μεθ' ὑποτομῆς εἰς ἕκαστον δόμον, ἀναβιβάζουν τὴν κατασκευὴν αὐτοῦ κατὰ τὸν κ. Παπαδημητρίου εἰς τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους μὲ τὸν ναὸν ἦτοι εἰς τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

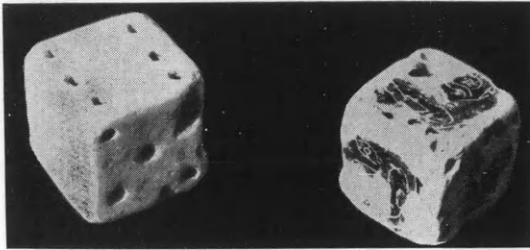
Βαίνει δ' ὁ τοῖχος οὗτος παραλλήλως πρὸς τὸν τοιχοβάτην τοῦ δυτικῆς σκέλους τῆς στοᾶς (εἰκ. 20) μέχρις ἀποστάσεως 3.90 μ.

Εἰκ. 21. Τεμάχια μελανομόρφων ἀγγείων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου τῆς εἰκ. 20.

ἀπὸ τοῦ ἀναλήματος τοῦ ναοῦ καμπτόμενος εἶτα κατ' ὀρθὴν γωνίαν πρὸς Ἀνατολὰς καὶ ἐξικνούμενος μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ τοιχοβάτου τοῦ ἀνατολικῆς σκέλους τῆς στοᾶς. Φαίνεται ἐν τούτοις ὅτι δὲν ἐτερματίζετο κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ἐπροχώρει καὶ πέραν τοῦ ἀνατολικῆς σκέλους τῆς στοᾶς, κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ὁποίου, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰῶνος, ἐκόπη οὐ μόνον ὁ τοῖχος ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποθεμελίωσις αὐτοῦ. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ βορείου τμήματος ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς στροφῆς αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς δὲν διεσώθησαν οἱ ἀνώτεροι ἐκ παρῖνων πλίνθων δόμοι ἀλλὰ μόνον ἡ ὑποθεμελίωσις ἐξ ἀκανονίστων ἀσβεστολίθων ἐστρωμένων κατὰ πολυγωνικὸν ἐπιμελῆ τρόπον. Ὁ ἀνασκάπτων φρονεῖ, ὅτι ἡ καταστροφὴ αὕτη θὰ ἐγένετο κατὰ τὴν κατασκευὴν

τῆς στοᾶς, καίτοι ἀσφαλῆ συμπεράσματα περὶ τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ τοίχου τούτου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθοῦν πρὸ τῆς τελείας ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου. Ὅπωςδὴποτε ὁμως δὲν πρόκειται περὶ τοίχου ἀνήκοντος εἰς ἰδιαίτερον κτήριο ἀλλὰ περὶ τοίχου ἀντιστηρίξεως μεγάλου ἀνδῆρου (ταρράτσας) σχηματιζομένου ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ. Ὅτι δὲ ἐπὶ τοῦ ἀνδῆρου τούτου εὐρίσκετο ὁ βωμὸς οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία· διότι ὁλόκληρος ἡ ἐπίχωσις πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου, πρὸς νότον δηλαδή, ἀπετελεῖτο ἐκ τεφροχωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων εὐρέθησαν πλήθος

Εἰκ. 22. Μελανόμορφοι κύβοι ἐκ τῆς ἐπιχώσεως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τοίχου ἀντιστηρίξεως.

ὄστράκων καὶ πηλίνων εἰδωλίων ἀπὸ τοῦ 7^{ου} μέχρι τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος (εἰκ. 11 καὶ 12). Ἐπὶ δὲ τοῦ θεμελίου εὐρέθη καὶ τεμάχιον ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος ἀποκεκρουμένης ὁμως πανταχόθεν.

Πολὺς χρόνος καὶ ἐργασία κατηναλώθη ἐφέτος εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ὅλου χώρου, ἀπαλλοτριωθέντος περαιτέρω πρὸς Βορρᾶν δαπάναις τοῦ Ταμείου Ἀρχαιολογικῶν Ἀπαλλοτριώσεων, ἐνῶ, ἐξ ἄλλου, ἐπιμελεῖα τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως, καθηδαφίσθη ὁ νεωτέρας κατασκευῆς νάρθηξ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου καὶ ἐκτίσθη παραπλεύρως μικρὸν κελλίον εἰς τὴν θέσιν τοῦ κατηρειπωμένου παλαιότερου διὰ τὰς ἀνάγκας τῶν πιστῶν. Ἐδενδροφυτεύθη πρὸς τούτοις καὶ ἡ γύρω περιοχὴ καὶ ἐλπίζεται ὅτι πολὺ συντόμως διὰ τῶν νέων ἐργασιῶν διαμορφώσεως καὶ τῶν ἀνασκαφῶν ἢ Βραυρῶν θέλει ἐξελιχθῆ εἰς ἐξαίρετον ἀρχαιολογικὸν καὶ τουριστικὸν χώρον.

4. ΚΩΠΑΪΣ. Ἄρνη (Γκλᾶ).

Αἱ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρεψιάδου ἐκτελεσθεῖσαι ἐργασίαι ἀπομακρύνσεως τῶν ὀγκολίθων τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως, τῶν φρασόντων τὰς εἰσόδους τῶν τεσσάρων πυλῶν, αἱ ἀρξάμεναι κατὰ τὸ 1955 ἔληξαν οὐσιαστικῶς ἐφέτος.

Τῆς νοτίας πύλης ἠρευνήθη λεπτομερῶς ὀλόκληρος ἡ βαθμιδωτὴ δίοδος, ἡ ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν γωνιῶν τῶν ἐκατέρωθεν τῆς εἰσόδου πύργων ἀρχομένη καὶ ἐξικνουμένη μέχρι τῶν πρώτων παραστάδων καὶ τοῦ ἐνοῦντος αὐτὰς κατὰ τὴν βάσιν τῶν ἐγκαρσίου τοίχου. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτὸν ἐβεβαιώθη ὁ τρόπος κατασκευῆς τοῦ δαπέδου τῶν βαθμίδων, τὸ ὁποῖον συνίστατο ἐκ λίθων

Εἰκ. 23. Ἄρη Κωπαίδος. Ὑπόστεγον - θυρωρεῖον νοτίας πύλης.

μικρῶν διαστάσεων, γῆς καλῶς πατημένης καὶ ἐνιαχοῦ ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου.

Ὅμοια περίπου ἦτο καὶ ἡ στρώσις τοῦ ἀριστερᾶ τῆ εἰσερχομένης θυρωρείου, ἐνῶ τοῦ ὑποστέγου τὸ δάπεδον ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων πλακοειδῶν, τινὲς τῶν ὁποίων ἐσώθησαν κατὰ χώραν (εἰκ. 23). Ἡ εἰς βαθύτερα στρώματα λεπτομερεστέρα αὕτη ἔρευνα δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχῆς εἰς εὐρήματα. Παντελῆς σχεδὸν ἀπουσία ὀστράκων καθιστᾷ προβληματικὴν τὴν χρονολόγησιν τῆς βαθμιδωτῆς κατασκευῆς τῆς δίοδου.

Ἀλλά, ἂν ἀπουσιάζουν τὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ βαθμιδωτοῦ δαπέδου τῆς δίοδου, δὲν λείπουν ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν πέριξ τῶν βορειῶν πλευρῶν τῶν ἐκατέρωθεν τῆς πύλης θυρωρείων ἐπίχωσιν

καθώς και ἀπὸ τὴν ἐπίχωσιν τὴν περὶ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ ἐπικλινούσῃς διαπέδου τοῦ ὀδηγοῦντος εἰς τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τείχους καὶ τοῦ δεξιᾶ τῷ εἰσερχομένῳ πύργου. Ἡ ἔρευνα ἐδῶ ἀπεκάλυψε τὰ σημεῖα τῆς ἐδράσεως τῶν τοίχων καθὼς καὶ τὰς θέσεις τοῦ βράχου, ὅπου ἔχει γίνεαι ἢ κατάλληλος, στοιχειώδης βεβαίως, λάξευσις πρὸς ὑποδοχὴν τῶν λίθων.

Τὰ κατὰ τὰς ἐρεύνας ταύτας εὐρεθέντα ὄστρακα εἶναι ΥΕ III ἐποχῆς, ὅπερ ἐπιβεβαιώνει καὶ πάλιν τὴν γνώμην τοῦ ἀνασκάπτοντος, ὅτι ἡ πύλη καὶ τὸ τεῖχος, τὰ ὁποῖα ἐκτίσθησαν συγχρόνως, ἀνήκουν εἰς τοὺς χρόνους τούτους.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐρέυνης εἰς τὴν πύλην ταύτην ἀνεσκάφη καὶ ὁ ἀνηφορικὸς δρόμος, ὁ ὀδηγῶν ἀπὸ νότου ἐκ τῆς πεδιάδος εἰς τὴν εἴσοδον αὐτῆς.

Ἡ ὑπαρξίς τοῦ δρόμου αὐτοῦ παρατηρήθη τὸ 1958, ἡ τότε ὁμως γενομένη ἔρευνα ὑπῆρξε λίαν περιορισμένη. Ἐφέτος ἐκαθαρίσθη εἰς μῆκος 95 μ. χωρὶς νὰ φθάσῃ ἀκόμη τὴν εἴσοδον τῆς πύλης, ἐπειδὴ εἰς τὸ ἐναπομένον τμήμα του χρειάζεται μακροτέρα ἐργασία ἕνεκα τῶν μεγάλων ὀγκολίθων, οἱ ὁποῖοι ἔχουν κυλισθῆ ἀπὸ τὰ ὑψηλότερα σημεῖα τοῦ τείχους.

Τὸ ἀνασκαφὴν πάντως τμήμα ἀπεκάλυψεν ὅτι τὸν δρόμον αὐτὸν στηρίζει κατὰ τὴν ἀνατολικὴν ἀπότομον πλευρὰν του ἰσχυροῦς ἀναλημματικὸς τοῖχος πλάτους 1.50 — 2 μέτρων καὶ ὕψους σφαιρομένου εἰς πολλὰ σημεῖα ὑπὲρ τὸ μέτρον. Ἐπίσης ὅτι τὸ πλάτος τοῦ δρόμου τούτου δὲν εἶναι τρία μέτρα, ὡς ἐνομίσθη ἄλλοτε, ἀλλὰ διπλάσιον. Μικροὶ λίθοι, γῶμα καὶ οἱ ἐπιμήκεις πλακοειδεῖς λίθοι τοῦ ἀναλημματικοῦ του τοίχου συνθέτουν τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου, ὅστις ἀποτελεῖ προφανῶς τὴν κατάληξιν τῆς ὁδοῦ τῆς συνδεούσης τὴν ἀκρόπολιν μετὰ τῶν πρὸς νότον περιοχῶν. Εἰς ἄλλος δρόμος πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην τῆς ἀκροπόλεως εἶναι ὁ πλησίον τῆς διπλῆς πύλης καταλήγων, ἔχνη τοῦ ὁποίου, ἦτοι τὰ ἐκατέρωθεν τούτου λίθινα ἀναλήμματα, φαίνονται ἀκόμη εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς πύλης ἔκτασιν τῆς πεδιάδος, ὅπου εἶναι δυνατὸν νὰ παρακολουθήσῃ τις τὸν δρόμον μέχρι σχεδὸν τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Πτώφου.

Εἰς τὴν βόρειον πύλην ὑπελείπετο ἡ ἐξέτασις τῆς ἐπιχώσεως ὀλοκλήρου τῆς διόδου τῆς πύλης ἀπὸ τῆς βορείου προσόψεως τῶν

ἐκατέρωθεν τῆς πύλης πύργων μέχρι τῶν νοτίων ἄκρων τοῦ θυρωρείου καὶ τοῦ ὑποστέγου.

Ἐφέτος ἐπετεύχθη ἡ ἔρευνα τοῦ τμήματος τῆς ἐπιχώσεως τῆς διόδου, τοῦ περιλαμβανομένου ἀκριβῶς μεταξὺ τῶν δύο πύργων. Ἡ σκαφή ἐδῶ ἔφθασε μέχρι τοῦ δαπέδου, συνεπληρώθη δὲ καὶ ἡ ἀνασκαφή τοῦ δεξιᾶ τῶ εἰσερχομένῳ θυρωρείου (εἰκ. 24). Τέλος ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη καὶ πέραν τῆς πύλης ταύτης βορειότερον ἐντὸς

Εἰκ. 24. Ἄρνη Κωπαΐδος. Θυρωρεῖον βορείου πύλης.

τῆς πεδιάδος. Ἐκεῖ ὀλίγον πρὸ τῆς εἰσόδου τῆς πύλης καὶ κατὰ τὸν ἄξονα αὐτῆς ὑπάρχουν κατεσπαρμένοι μεγάλοι ὀγκόλιθοι, οἵτινες ἀποτελοῦν πιθανώτατα τὰ ὑπολείμματα πύργου ὑπάρχοντός ποτε ἐκεῖ καὶ χρησιμεύοντος διὰ τὴν κατόπτεισιν τῆς πεδιάδος καὶ τὴν πρόληψιν αἰφνιδιαστικῆς ἐμφανίσεως ἐχθροῦ, ἐπειδὴ ἡ πρὸς τὰ ΒΔ. προβολὴ τοῦ βράχου τῆς ἀκροπόλεως ἠμπόδιζεν εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν πύργων φρουροὺς τῆς πύλης τὴν θέαν πρὸς τὴν πεδιάδα καὶ τὴν ἀπὸ Ὀρχομενοῦ καὶ Κωπῶν ἐρχομένην ὁδόν. Ὁ πύργος αὐτὸς κατοπτεύσεως θὰ ἐπροστιάτευεν ἴσως καὶ τὴν ὁδὸν τὴν συνδέουσαν τὴν ἀκρόπολιν πρὸς τὰς ἄλλας γειτονικὰς ἀκροπόλεις καὶ ἰδίως τῆς Ἁγίας Μαρίνας, ἐπὶ τῶν ΒΑ. ὑψωμάτων τῆς Κωπαΐδος.

5. ΑΥΛΙΣ.

Αί διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Θρεψιάδου ἐνεργηθεῖσαι ἐφέτος ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Αὐλίδα ἐνετοπίσθησαν εἰς τρία σημεῖα ἦτοι:

α) Ἐντὸς τοῦ ναοῦ (εἰκ. 25) ἡ ἔρευνα ἐγένετο εἰς τὸ ἄδυτον, τὸν σηκὸν καὶ τὸ προστώφον. Ἡ ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ἀνασκαφὴ ἀπεκά-

Εἰκ. 25. Αὐλὶς. Ἐποψὶς τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδαίας Ἀρτέμιδος μετὰ τὴν ἀποκατάστασίν του.

λυψε παλαιότερας ὑποθεμελιώσεις τῶν κιόνων καὶ ἔδειξεν, ὅτι αἰσφύζονται Ρωμαϊκῶν χρόνων βάσεις τῶν ἐδράζονται ἐπὶ τῶν παλαιότερων αὐτῶν ὑποθεμελιώσεων καὶ ὅτι ἐπομένως ἡ γενομένη κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους ἐπισκευὴ οὐδόλως μετέβαλε τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ διάταξιν.

Κατὰ τὰς ἐντὸς τοῦ σηκοῦ ἐργασίας ἀπεμακρύνθη ἐκ τῆς πρὸ τοῦ ἀδύτου, δεξιᾷ τῷ εἰσερχομένῳ, θέσεως ὁ ἐξ ἀμυγδαλίτου λίθου θησαυρός, ὅστις καὶ μετεφέρθη καὶ ἐτοποθετήθη ἐπὶ τῆς ἐκ παρολίθου βάσεως τῆς εὐρισκομένης εἰς τὸ ΒΑ. ἄκρον τοῦ σηκοῦ δεξιᾷ

τῷ εἰσερχομένῳ καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἐκ τοῦ προστώου εἰς τὸν σηκὸν εἴσοδον. Ἡ βάσις αὕτη δὲν εἶναι ἡ παλαιὰ τοῦ θησαυροῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι μεταγενέστερος, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι καὶ αὕτη ἔφε-
 ρεν ἐπ' αὐτῆς θησαυρὸν τοῦ 5^{ου} αἰ., μὴ ἀνευρεθέντα κατὰ τὰς ἀνα-

Εἰκ. 26. Αὐλὶς. Θησαυρὸς ἐπὶ προγενεστέρῃς βάσεως ἐτέρου θησαυροῦ.

σκαφᾶς (εἰκ. 26). Ἀπεσπᾶσθησαν ὡσαύτως ἐκ τῆς μεταγενεστέρων χρόνων στρώσεως τοῦ προστώου καὶ τοῦ σηκοῦ κιονόκρανον τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, τμῆμα δωρικοῦ κίονος καὶ λίθοι τῶν βα-
 θμίδων τοῦ προστώου τοῦ ναοῦ.

Τὸ κιονόκρανον καὶ τὸ τμῆμα τοῦ δωρικοῦ κίονος προέρχον-
 ται ἐκ τῆς ἐκ τεσσάρων κίωνων κιονοστοιχίας τοῦ προστώου, ἡ δὲ
 εἰς ἑλληνιστικούς χρόνους ἀναγωγὴ του ἀποδεικνύει, ὅτι καὶ τὸ
 διὰ πωρολίθων κατασκευασθὲν προστῶον τοῦ ναοῦ ἀνήκει εἰς τοὺς

αὐτοὺς χρόνους. Διεπιστώθη οὕτω μία ἀκόμη μορφή τοῦ ναοῦ, ἡ ὁποία, δοθεῖσα εἰς αὐτὸν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς χρόνους, διετηρήθη πιθανώτατα μέχρι τῆς καταστροφῆς του, ὁπότε εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν ἀκριβῶς ἐθεμελιώθη τὸ λουτρὸν τῶν ὑστερορρωμαϊκῶν χρόνων. Ὅτι δὲ τὸ προστώρον εἶναι μεταγενεστέρα προσθήκη ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι αἱ πλευραὶ αὐτοῦ δὲν φαίνεται νὰ συνδέωνται ἀπολύτως ὀργανικῶς μὲ τοὺς τοίχους τοῦ ναοῦ τοῦ 5^{ου} αἰ.

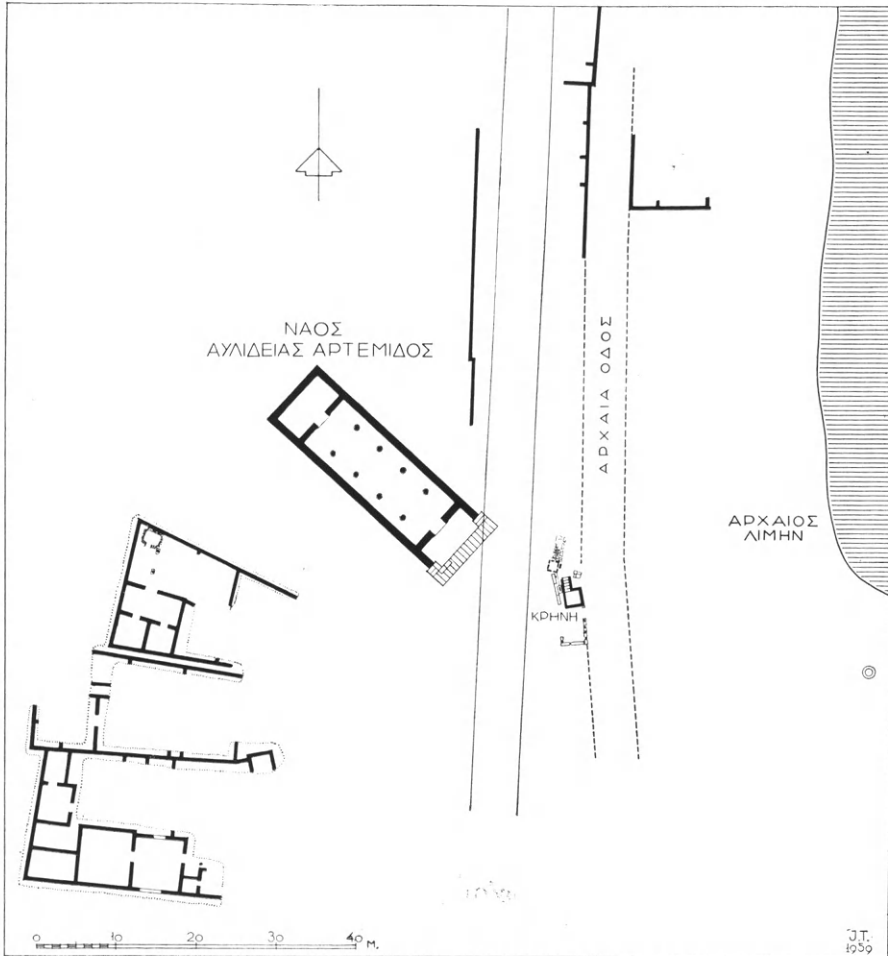
Κατὰ ταῦτα ἄλλη θὰ ἦτο ἡ μορφή τοῦ ναοῦ τοῦ 5^{ου} αἰ. καὶ ἄλλη κατὰ τοὺς ἑλληνιστικούς καὶ τοὺς ρωμαϊκούς χρόνους. Ἄν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι ὀρθή, τότε ἔχομεν κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν δύο μετασκευὰς τοῦ ναοῦ καὶ τρεῖς μορφὰς αὐτοῦ: α) τὴν ἀρχικὴν τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ. μὲ πρόδομον μετὰ δύο κίωνων λιθίνων μεταξὺ τῶν παραστάδων, σηκὸν τρίκλιτον καὶ ἄδυτον (εἰκ. 27), β) τὴν τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων μὲ μεταβολὴν μόνον τῆς προσόψεως, ὅπου προστίθεται τὸ προστώρον μὲ τέσσαρας κίονας καὶ γ) τὴν τῶν Ρωμαϊκῶν χρόνων μὲ μικρὰν ἀλλαγὴν ἐντὸς τοῦ σηκοῦ δι' ἀντικαταστάσεως τῶν κίωνων, οἱ ὁποῖοι ὅμως δὲν μετεκινήθησαν ἐκ τῶν θέσεών των, ὅπως φαίνεται σαφῶς ἐκ τῶν ὑπὸ τὰς βάσεις των ὑποθεμελιώσεων τῶν λιθίνων κίωνων τοῦ 5^{ου} αἰῶνος.

Ἐκτὸς τῶν τριῶν αὐτῶν περιόδων καὶ μορφῶν τοῦ ναοῦ τῆς Αὐλιδείας Ἀρτέμιδος ἔχομεν πιθανῶς μίαν ἀκόμη, παλαιοτάτην, τὴν τῶν γεωμετρικῶν χρόνων.

Κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὸ βόρειον τμήμα τοῦ προστώρου καὶ πρὸς ἀνατολὰς τῆς θεμελιώσεως τοῦ μεταξὺ σηκοῦ καὶ προστώρου διαχωριστικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη τμήμα κυκλοτεροῦς τοίχου καὶ παρ' αὐτὸ ἀρκετὰ ὄστρακα μεγάλων ἀγγείων, ἀμφορέων κλπ. τῶν τελευταίων γεωμετρικῶν χρόνων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν ἔνδειξιν, ὅτι εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν, τὴν τόσον πλησίον τῆς κρήνης εὐρισκομένην, ὑπῆρχε παλαιότατον κυκλοτερὲς οἰκοδόμημα. Ἄν τοῦτο ἦτο ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος τῶν γεωμετρικῶν χρόνων δὲν εἴμεθα βεβαίως ἀκόμη εἰς θέσιν μετὰ πεποιθήσεως νὰ ὑποστηρίξωμεν, ἢ θέσις ὅμως ὅπου τὸ τμήμα τοῦτο εὐρέθη — ὑπὸ τὸ προστώρον καὶ ἐγγὺς τῆς κρήνης — καὶ τὰ ὄστρακα μᾶς ὀδηγοῦν μὲ πιθανότητα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

β) **Νοτίως τοῦ ναοῦ** ἔγιναν ἔρευναι εἰς τὰ δύο κυρίως ἐκ τῶν τριῶν οἰκοδομημάτων (βλ. σχέδιον εἰκ. 27). Τοῦ ἐνὸς ἐσημειώθη

ἤδη ἢ ἀνεύρεσις κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ παρελθόντος ἔτους. Τοῦ ἄλλου, τρίτου κατὰ σειράν ἀπὸ νότου, εἶναι ἢ μὲν θέσις μεταξὺ τοῦ ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντος δευτέρου καὶ τῆς νοτίας τοῦ ναοῦ πλευ-

Εἰκ. 27. Γενικὴ κάτοπις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Αὐλίδος.

ρᾶς, ἢ δὲ ἀποκάλυψις ἔγινεν ἐπίσης κατὰ τὰς ἐφετινὰς ἐργασίας, ἀμφοτέρων ὅμως δὲν συνεπληρώθη ἀκόμη ἡ ἀνασκαφή. Τοῦ πρώτου κτηρίου ἢ ἔρευνα περιορίσθη εἰς τὴν νοτίαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν του καθὼς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν δωματίων του. Εἰς τὸ διάγραμμα του (βλ. σχέδιον) βλέπει κανεὶς μέγα δωμάτιον διαστάσεων 7×6.40 μ.—αὐτὸ τὸ ὅποιον ἔδωκεν εἰς τὸν κ. Θρησιάδην τὴν ἀφορμὴν ν' ἀποκαλέσῃ τὸ ὅλον οἰκοδόμημα καταγώγιον (εἰκ. 28). Πρὸς

ἀνατολάς, δυσμὰς καὶ βορείως τούτου ὑπάρχουν ἄλλα μικρότερα διαμερίσματα. Τὸ ἐν λόγῳ δωμάτιον δυνάμενον, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ τῆς ὅλης αὐτοῦ διατάξεως, νὰ δεχθῆ ἔνδεκα κλίνας, δύναται νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἐνδεκάκλινον, τὰ δὲ περὶ αὐτὸ διαμερίσματα ὡς βοηθητικοὶ τούτου χῶροι καὶ ὡς δωμάτια διαμονῆς. Ὅτι δὲ τοῦτο ἀπετέλει τὸν σπουδαιότερον χῶρον τοῦ οἰκοδομήματος ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ κατὰ χῶραν σωθέντος κατωφλίου τῆς θύρας του, ἡ ὁποία — καὶ τοῦτο εἶναι χαρακτηριστικὸν — εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν δεξιᾷ τῶ εἰσερχομένων βόρειον πλευρὰν του (βλ. εἰκ. 27).

Ἄν καὶ ἡ σκαφή τοῦ οἰκοδομήματος Μ, ὡς ἀπεκλήθη, δὲν συνεπληρώθη καὶ οὐδὲν ἀσφαλὲς συμπέρασμα δύναται ἀπὸ τοῦδε νὰ διατυπωθῆ, ἐν τούτοις σύγκρισις πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε εἰς τὰς Ἀθήνας, τὴν Ἀττικὴν ἐν γένει, τὴν Δῆλον, τὴν Ὀλυνθον καὶ ἀλλαγοῦ ἀνασκαφείσας οἰκίας δύναται νὰ βοηθήσῃ εἰς τὸν ἀκριβέστερον ἴσως χαρακτηρισμὸν τούτου. Διότι ἐκ τῶν ἐντὸς αὐτοῦ γενομένων εὐρημάτων: ἀγγείων, μαγειρικῶν σκευῶν, οἰκιακῶν ἀντικειμένων, ὡς π.χ. ἐνὸς τμήματος πηλίνου νεροχύτου κ. ἄ., μᾶλλον πρὸς πολυτελεῖ οἰκίαν δύναται νὰ παραβληθῆ.

Εἷς τινὰ τῶν διαμερισμάτων τοῦ οἰκοδομήματος τούτου καὶ εἰς μίαν γωνίαν αὐτῶν ὑπάρχει μικρῶν διαστάσεων κατασκεύασμα ὁμοιάζον πρὸς ἐστίαν (τζάκι). Ἐν τούτοις τὸ ἐντὸς αὐτοῦ χῶμα οὐδὲν ἴχνος τέφρας ἢ αἰθάλης περιεῖχε. Τοῦτο εἶναι συνδεδεμένον ὀργανικῶς μετὰ τῶν τοίχων τοῦ δωματίου, ἡ δὲ ἐνοῦσα τοὺς τοίχους πλευρὰ του εἶναι καμπύλη. Ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ κτηρίου Μ καὶ ἀπὸ τῆς βορείου αὐτῆς ὄψεως ἐκκينوῦν μὲ κατεύθυνσιν πρὸς βορρᾶν τοῖχοι ἄλλου οἰκοδομήματος ὀλίγον μόνον ἀνασκαφέντος. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὅμως ἀποκαλυφθέντων καὶ ἰδίᾳ ἐκ τοῦ ἀποκειμένου εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν του μεγάλου ὄγκου κεραμικοῦ πηλοῦ συμπεραίνομεν, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἦτο ἀγγειοπλαστεῖον.

Τοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ εἶναι καὶ τὸ παραπλεύρως τοῦ δευτέρου τρίτον κτήριο, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν ἔχει κοινὴν μετὰ τοῦ δευτέρου πλευρὰν, ὡς ἔχει τὸ δεύτερον μετὰ τοῦ πρώτου, τοῦ Μ, ἀλλὰ μεσολαβεῖ μεταξύ των στενὸς διαχωριστικὸς δρόμος - περιδρομος.

Εἰς τὸ ἀνασκαφέν τμήμα τοῦ τελευταίου τούτου κτηρίου δια-

κρίνονται τέσσερα τουλάχιστον διαμερίσματα (βλ. σχέδιον), εἰς τὸ βορειότερον τῶν ὁποίων καὶ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν αὐτοῦ ὑπάρχει διὰ πηλοῦ καὶ εἰδικῶν χονδρῶν ὁμοιομόρφων πλίνθων κατεσκευασμένος ἀπιδιόσχημος κεραμεικὸς κλίβανος (εἰκ. 29). Πρὸ τῆς θύρας τοῦ κλιβάνου κατὰ τὴν νοτιάν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ὑπάρχει, ἐκ γῆς ἐπικεχρισμένης διὰ πηλοῦ, πλατεῖα

Εἰκ. 28. Αὐλῖς. Τὸ καταγώγιον (κτήριο Μ).

ἐργαστηριακὴ, θὰ ἔλεγε κανεῖς, τράπεζα, ἀσφαλῶς ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸν κλίβανον. Πρὸ δὲ τῆς ΝΑ. γωνίας τοῦ κλιβάνου σφύζεται κατὰ χώραν λιθίνη βάσις καὶ εἰς τινα ἀπὸ ταύτης πρὸς Νότον ἀπόστασιν ἄλλη ὁμοία. Ἐπὶ τῶν δύο αὐτῶν βάσεων θὰ ἐστηρίζοντο ξύλινοι κίονες, οἱ ὅποιοι θὰ ὑπεβάσταζον τὴν στέγην τῆς εὐρυχώρου ὑποστέγου αἰθούσης τοῦ κλιβάνου.

Τὰ ἐντὸς τοῦ ὄλου κτηρίου καὶ ἰδίως τοῦ κλιβάνου εὐρεθέντα ἀγγεῖα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σκευὴ οἰκιακῆς χρήσεως τῶν ὑστέρων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, χρονολογοῦν τὸ κτήριο τοῦτο, καθὼς καὶ τὰ δύο προηγούμενα, τουλάχιστον κατὰ τὴν δευτέραν των μορφήν.

Καὶ τὰ τρία αὐτὰ κτήρια ἔχουν τὰς εἰσόδους των πρὸς Ἄνα-

τολάς, ἢ δὲ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔντονος σύγκλισίς των μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν συσχέτισίν των πρὸς τὸ συγκρότημα τῆς κρήνης καὶ τῆς παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς διερχομένης ὁδοῦ (βλ. σχέδιον εἰκ. 27).

Ἐξ ἄλλου ὁ πρὸς τὸ αὐτὸ σημεῖον προσανατολισμὸς τοῦ ναοῦ ὑποδηλοῖ σαφῶς, ὅτι ἐδῶ, περὶ τὴν κρήνην ἢ ὀλίγον νοτιώτερον

Εἰκ. 29. Αὐλὶς. Κεραμεικὸς κλίβανος.

αὐτῆς, πρέπει ν' ἀναζητηθῇ τὸ κέντρον τῆς ἀρχαιοτάτης λατρείας τῆς Ἀρτέμιδος.

Δυστυχῶς ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα, δηλ. μεταξὺ κρήνης, ναοῦ καὶ κτηρίων δὲν εἶναι εὐκόλος, διότι ἐντεῦθεν διέρχεται ἡ σημερινὴ ὁδὸς (εἰκ. 27), ἡ ὁποία κατὰ τὴν χάραξίν τῆς πιθανότατα πολλὰ ἀρχαῖα ἐρείπια ἐξηφάνισεν, ἐνῶ ἄλλα ἀσφαλῶς εὐρίσκονται κάτωθεν αὐτῆς.

γ) Εἰς τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τῆς ἀκροπόλεως, δηλαδὴ τοῦ βραχώδους λόφου τὸν ὁποῖον σήμερον οἱ βοσκοὶ ἀποκαλοῦν Νησί ἢ Γελαδοβοῦνι¹, ἡ ἔρευνα ἀπεκάλυψε μακροὺς ἐκ μεγάλων λίθων

¹ Νησί καλεῖται διότι κατὰ τὴν παράδοσιν εἰς παλαιοτάτους χρόνους ἀπετέλει

τοιχους (περιβόλους;), οί ὅποιοι ἐκ τῶν πέριξ αὐτῶν γενομένων εὐρημάτων θὰ ἀνήκουν εἰς ὕστεροελλαδικούς χρόνους.

Τὰ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἄκρα τοῦ μακροτέρου ἐξ αὐτῶν κάμπτονται πρὸς τὰ ΒΔ. ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ περιβάλλουν προστατευτικῶς τὴν μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ναοῦ καὶ τῆς κρήνης ἔκτασιν.

Ἐκ τῶν ἐπιτευγμάτων τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἐκτὸς τῶν ἄλλων εὐρημάτων καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κεραμικοῦ κλιβάνου, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ θέσις τόσον πλησίον τοῦ ναοῦ καὶ ἡ ἐντὸς τόσον εὐρυχώρου καὶ ἐπιμελῶς ἐκτισμένου κτηρίου στέγασις ἐπιβεβαιώνει τὴν περὶ σπουδαιότητος τῆς κεραμικῆς τέχνης ἐν Αὐλίδι σχετικὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου.

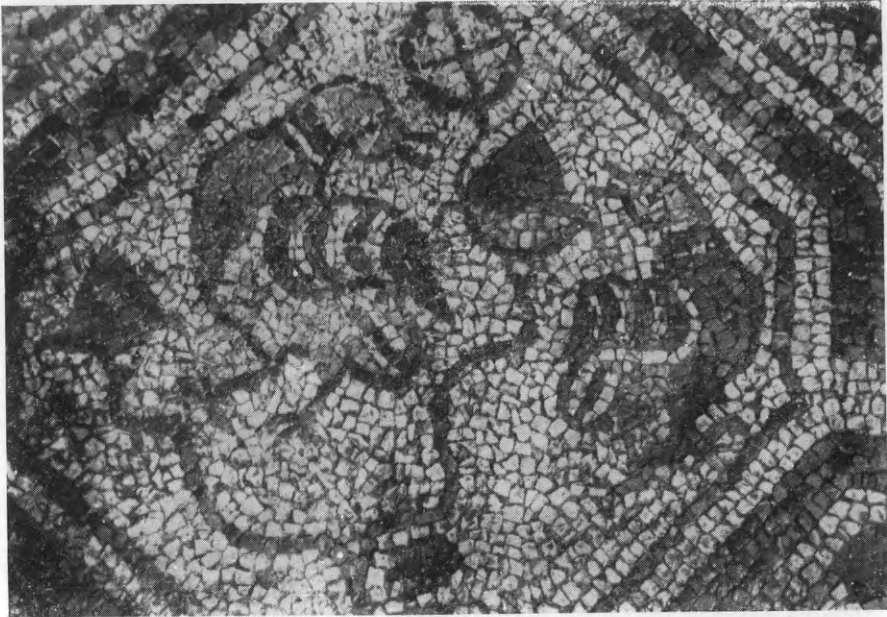
Ἐκτὸς δὲ τούτου προστίθεται ἐν ἐπὶ πλέον δεῖγμα εἰς τοὺς ὀλίγους μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντας κεραμικοὺς κλιβάνους, ἡ δὲ διαφορτικὴ διάταξις αὐτοῦ εἶναι διδακτικὴ διὰ τὴν μελέτην τοῦ σχεδίου τῶν κλιβάνων καθόλου.

6. ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ. Κλαυσεῖον

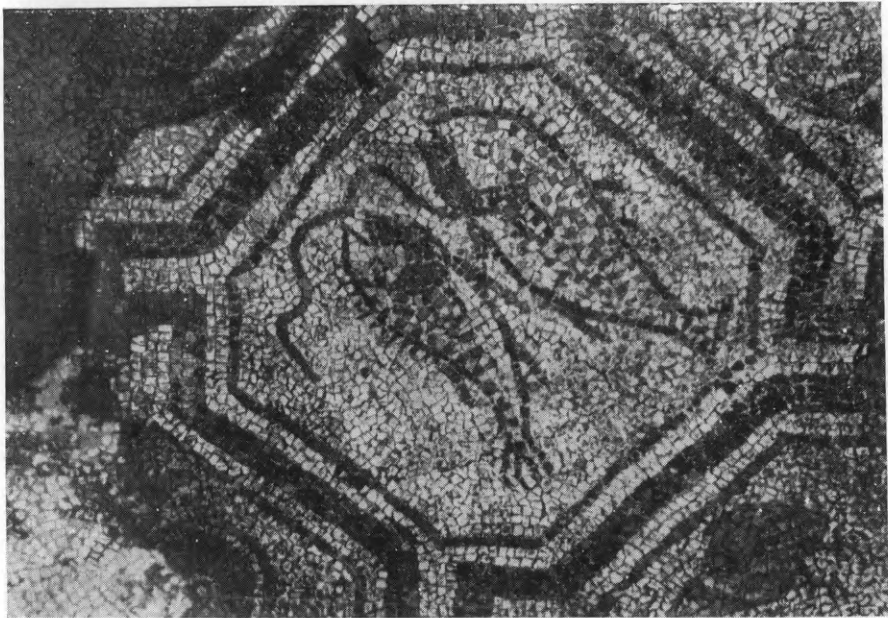
Κατὰ τὴν ἐφετινὴν περίοδον συνεχίσθη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Μ. Χατζηδάκη καὶ συνεπληρώθη ἡ ἀνασκαφὴ τῆς παρὰ τὸ χωρίον Κλαυσεῖον (Κλαψί) Εὐρυτανίας τρικόγχου παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἀπεκαλύφθησαν πλήρως αἱ δύο πλάγαι κόγχαι τοῦ ναοῦ διατηροῦσαι ἄριστα τὸν ψηφιδωτὸν διάκοσμον τοῦ δαπέδου. Οὕτω, τὴν μὲν βόρειον κόγχην κοσμεῖ, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡμικυκλικὸν διάχωρον μὲ κυρίαν παράστασιν ἀντωποῦς δελφίνας καὶ μὲ τὴν ἐπιγραφὴν: *Ἐπὶ τῶν καιρῶν Διδύμου ἐκεντήθη*, ἀφ' ἑτέρου δὲ τετράπλευρον διάχωρον μὲ πλέγμα ὀκταγώνων περιεχόντων παραστάσεις πτηνῶν καὶ ἰχθύων εἰς συμπλέγματα (εἰκ. 30 καὶ 31). Ἡ δὲ νοτιὰ κόγχη ἔχει ἀντιστοίχως παράστασιν κανθάρου, ἐξ οὗ φύεται κληματὶς μὲ πτηνὰ ραμφίζοντα τοὺς βότρους, καὶ τετράπλευρον μετὰ πλέγματος τεμνομένων κύκλων. Οὕτω καὶ ἐξ ἐπιγραφικῶν δεδομένων διαπιστοῦται, ὅτι εἰς διαφόρους ἐποχὰς ἔγινεν

νῆσον. Ὅφειλεται δ' ἡ παράδοσις αὕτη εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ Μικρὸ Βαθὺ πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐργοστασίου Σιμέντων Χαλκίδος καταχώσεώς του εἰσεχώρει βαθέως πρὸς νότον ἐντὸς τῆς ξηρᾶς οὕτως ὥστε ὁ ἐπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ Μεγάλου Βαθέος ἀφιέμενος λαιμὸς ν' ἀποτελεῖ στενὸν χαμηλὸν ἰσθμὸν.

ἢ χαμοκέντησις τοῦ ναοῦ. Τέλος ἀπεκαλύφθη ὀλοσχερῶς καὶ τὸ μι-

Εἰκ. 30. Ψηφιδωτὸν με παραστάσιν πτηνῶν ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κλαυσείου.

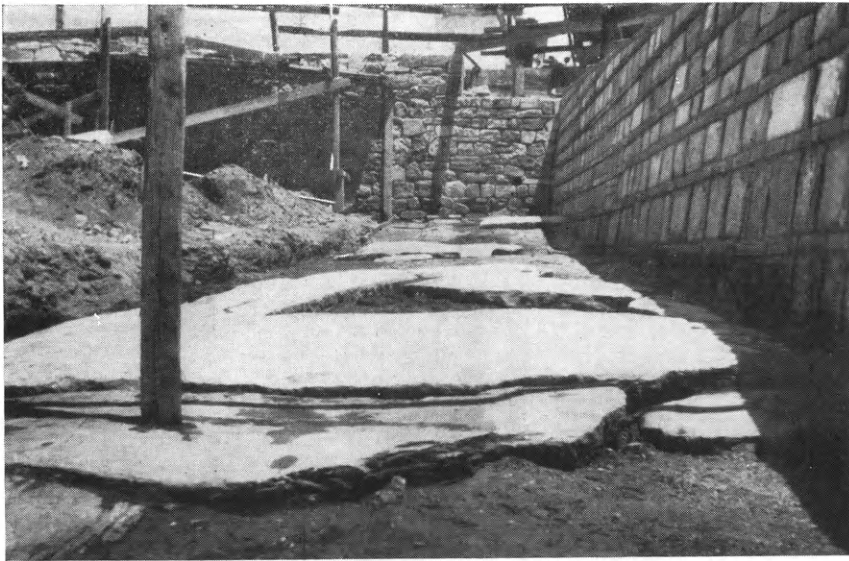
Εἰκ. 31. Ψηφιδωτὸν με παραστάσιν ἰχθύων ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Κλαυσείου.

κρὸν σωζόμενον τμήμα ψηφιδωτοῦ τοῦ νάρθηκος. Τὰ κινητὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ἦσαν πενιχρά.

7. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ. Ἁγ. Δημήτριος.

Ἐν συνεχείᾳ τῶν πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας διὰ τοῦ κ. Γ. Σωτηρίου γενομένων σκαφικῶν ἐρευνῶν βορείως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ συγκεκριμένως μεταξὺ τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ καὶ τῆς ὁδοῦ Κάδμου, ἐξετελέσθη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Σω-

Εἰκ. 32. Τμήμα τῆς ἀποκαλυφθείσης ἀρχαίας ὁδοῦ βορείως τῆς βασιλικῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου.

τηρίου ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου κ. Στ. Πελεκανίδου σκαφικὴ ἔρευνα πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς καὶ διαπίστωσιν τοῦ προορισμοῦ αὐτῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἤρξατο ἀπὸ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ Ἱεροῦ Βήματος τῆς βασιλικῆς καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν καθέτως αὐτῆς διερχομένην ὁδὸν Ἁγίου Νικολάου. Εἰς βάθος 2.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ σημερινοῦ καταστρώματος τῆς ὁδοῦ διεπιστώθη ἡ συνέχεια τοῦ πρὸ ἐτῶν (1949) ἀποκαλυφθέντος λιθοστρώτου τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (εἰκ. 32). Τοῦτο ἔχει πλάτος 3 μ., συνίσταται δ' ἐκ μεγάλων μαρμαρίνων ἀκανονίστων πλακῶν. Ἡ ὁδὸς ἔχουσα τὴν

αὐτὴν περιπυρ κλίσιν, ὡς καὶ ἡ σύγχρονος τοῦ Ἁγίου Νικολάου, συνεχίζεται ὑπὸ τὴν ὁδὸν Κάδμου καὶ ὑπὸ τὸ κτίσμα τοῦ παλαιοῦ τουρκικοῦ λουτρῶνος (νῦν κινηματογράφου Αἴγλη). Καθέτως τῆς παλαιᾶς αὐτῆς ὁδοῦ ἐσημειώθη ἐν θεμελίωσι τοῖχος ἐξ ἀργολιθοδομῆς βαίων παραλλήλως πρὸς τὴν βόρειον πλευρὰν τῆς βασιλικῆς καὶ ἀπέχων ἀπ' αὐτῆς 13.50 μ. Ὁ τοῖχος οὗτος, μόλις ὑψούμενος ὑπὲρ τὸ παλαιὸν δάπεδον, παρουσιάζει εἰς τὴν ΒΑ. αὐτοῦ πλευρὰν μικρὸν τοξωτὸν ἄνοιγμα ὑπὲρ τὸ στενὸν στόμιον ἀβα-

Εἰκ. 33. Λιθίνη σφραγὶς εὐλογίας.

θοῦς σήμερον φρέατος, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διακόπτει τὴν θεμελίωσιν τοῦ τοίχου.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀρχαίαν ὁδὸν καὶ καθέτως πρὸς τὸν περιγραφέντα τοῖχον ἀπεκαλύφθη ἕτερος, διατηρούμενος εἰς ὕψος ὑπὲρ τὰ 2.00 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου φέρων δὲ κατ' ἀποστά-

σεις ἀβαθεῖς κόγχας, αἵτινες μεταγενεστέρως ἐπληρώθησαν δι' ἀργολιθοδομῆς. Ἐπίσης βορείως τοῦ παλαιότερου ἀποκαλυφθέντος τετρακονίου προπύλου τῆς ΒΑ. εἰσόδου τῆς βασιλικῆς καὶ κατὰ προέκτασιν τῆς ΒΑ. βάσεως αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη εἰς ἀπόστασιν 2.25 μ. ἑτέρα ὁμοία βᾶσις, ἐν συνεχείᾳ δὲ αὐτῆς καὶ κατὰ διαστήματα 2.55 μ. καὶ 2.05 μ. πεσσοὶ ὀρθογώνιοι.

Μεταξὺ τῶν πεσσῶν καὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀπεκαλύφθη καμαροσκέπαστος δεξαμενὴ, διαστάσεων 5.40×4.25 μ., μεταγενεστέρα τοῦ πρώτου κτηρίου, τὸ ὁποῖον χρονολογεῖται πιθανῶς εἰς τὸν 5^{ον} μ. Χ. αἰῶνα.

Ἡ ἀνασκαφὴ συνεχίσθη δυτικῶς πρὸς τὸ ἕτερον τμήμα τοῦ οἰκοπέδου συγκοινωνοῦν μετὰ τοῦ πρώτου δι' εἰσόδου πλάτους 2.00 μ., ἀνοιγομένης μεταξὺ τῆς ΒΑ. γωνίας τοῦ ἄλλοτε ἀποκαλυφθέντος μικροῦ παρεκκλησίου καὶ τοῦ τοίχου μετὰ κογχῶν.

Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἀπεκάλυψεν ὀρθογώνιον κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται κάτωθεν τῆς ὁδοῦ Κάδμου καὶ ἔχει

ἔσωτερικῶς μῆκος μὲν 6.30 μ. πλάτος δὲ 6.00 μ. Τούτου ἡ στρωματολογικὴ διάταξις ἔχει ὡς ἀκολούθως:

α) Εἰς βάθος 0.74 μ. ὑπάρχει δάπεδον ἐστρωμένον διὰ μαρμαρίνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἰλημμένων ἄλλοθεν. Ἐντὸς τῶν κατακρημνισμάτων εὐρέθησαν τεμάχιά τινα κιονίσκων, θωρακίων, πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως καὶ ἐπιστρώσεως, ὡς καὶ θραύσματα ἐκ μεγάλων πίθων φέροντα παραλλήλους χαρακτοὺς κύκλους.

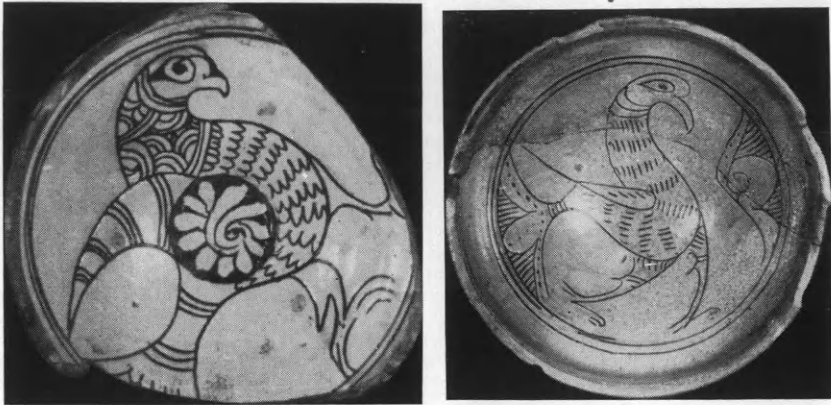

Εἰκ. 34. Ὑπολείμματα τοιχογραφιῶν τοῦ νεκρικοῦ παρεκκλησίου.

β) Εἰς βάθος 1.02 μ. εὐρέθησαν ὑπολείμματα δαπέδου ἐκ στερεοῦ κουρασανίου. Σύγχρονος πρὸς αὐτὸ εἶναι καὶ ὁ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου πεσσός, διαστάσεων 1.00×0.82 μ., ἐδραζόμενος, ὡς καὶ τὸ κουρασάνιον τοῦ δαπέδου, ἐπὶ πεπιεσμένων χωμάτων. Εἰς τὴν Δ. πλευρᾶν τοῦ πεσσοῦ καὶ εἰς βάθος 0.80 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἀκμῆς αὐτοῦ εὐρέθησαν ἐντὸς χωμάτων 1) λιθίνη στρογγύλη σφραγὶς εὐλογίας, διαμέτρου 0.09 μ. (εἰκ. 33), εἰκονίζουσα εἰς τὸ κέντρον προτομὴν τοῦ Χριστοῦ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς εὐαγγέλιον, κάτωθεν δ' αὐτῆς σταυρὸν καὶ ἑκατέρωθεν δύο ἀγίους, ἐξ ὧν ὁ εἷς, ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ὁ δὲ ἕτερος ἀδιάγνωστος. Κύκλῳ περὶ τὰ χεῖλη τῆς σφραγίδος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: [ΕΥΛ]ΟΓΙΑ Κ(ΥΡΙΟΥ) ΕΦ ΗΜΑΣ ΚΑΙ [ΤΩΝ Α]ΓΙΩΝ ΑΝΔΡΕΟΥ

2) Φιαλίδιον ύάλινον έπίμηκες καί 3) μικρόν όστείνιον κορινθιακόν κιονόκρανον, προερχόμενον πιθανώς έκ μικροϋ πολυτελοϋς έπίπλου.

γ) Είς βάθος 2.40 μ. εύρέθη δάπεδον έκ πλινθίνων πλακῶν κατά τήν δυτικήν δ' αϋτοϋ πλευράν καί εις βάθος 1.50 μ. άπό τής έπιφανείας άπεκαλύφθη τοίχος, πάχους 1.30 μ., ό όποίος ένοϋται μετά τοϋ έναντι αϋτοϋ τοίχου πάχους 0.50 μ., σχηματιζόμενου οϋτω στενομήκους χώρου έσωτερικῶν διαστάσεων 1.00 x 4.50 μ. Είς τās έσωτερικās παρειάς τῶν τοιχωμάτων αϋτοϋ διατηροϋνται τμήματα τοιχογραφιῶν μετά γεωμετρικῶν σχημάτων.

Εικ. 35. Βυζαντινά άγγεία εύρεθέντα έντός τῶν τάφων.

Νοτίως τοϋ περιγραφέντος κτίσματος καί έχον κοινούς μετ' αϋτοϋ τούς κατά Β. καί Ν. τοίχους έσχηματιζετο άλλοτε έτερον κτίσμα ή διαμέρισμα, άγνώστου σήμερα έκτάσεως ένεκα τής τελείας έξαφανίσεως τῶν ύπολοίπων τοίχων αϋτοϋ. Οί ύπάρχοντες διατηροϋν εισέτι λείψανα τοιχογραφιῶν άπομιμουμένων μαρμαρίνας πλάκας διχρώμου όρθομαρμαρώσεως, ήτοι έπί τετραγώνου λευκοφαίου βάθους έγγεγραμμένον έρυθρόν ρόμβον (εικ. 34). Έκαστον τετράγωνον περιβαλλόμενον δι' έρυθράς ταινίας χωρίζεται άπό τοϋ έτέρου διά πλατέος λευκοϋ πλαισίου (εικ. 34). Υπό τὸ δάπεδον τοϋ κτίσματος τούτου, τὸ όποίον δύναται ώς έκ τοϋ περιεχομένου του νά χαρακτηρισθῆ ώς νεκρικόν παρεκκλήσιον, άνεσκάφησαν όκτώ κιβωτιόσχημοι τάφοι, τοποθετημένοι άνά δύο κανονικῶς ό εις παρά τόν άλλον, οί περισσότεροι κεκαλυμμένοι διά σχιστολιθικῶν πλακῶν. Έντός τῶν τάφων τούτων εύρέθη πλήθος όλων

τῶν τύπων βυζαντινῶν ἀγγείων χρονολογούμενων ἀπὸ τοῦ 12^{ου} μέχρι τοῦ 14^{ου} αἰῶνος (εἰκ. 35).

Κατὰ τὴν περαιτέρω ἐκσκαφὴν νοτίως τῆς συστάδος τῶν τάφων εὐρέθη τμῆμα κτιστοῦ, ἀκαλύπτου ὀχετοῦ ἡμικυκλικῆς διατομῆς, μήκους 4.00 μ., ὃ ὁποῖος ἐκβάλλει εἰς τὴν σημειωθεῖσαν ἀνωτέρω δεξαμενὴν.

8. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ. α) Νεκρόπολις

Διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δημ. Λαζαρίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τῆς ἐπιμελητρίας Δίδος Αἰκ. Ρωμιοπούλου, συνεχίσθη καὶ ἐφέτος ἡ ἔρευνα τῆς ΒΔ. τῆς Ἀμφιπόλεως μεγάλης ἑλληνιστικῆς νεκροπόλεως, ἀνασκαπτομένης ἤδη ἀπὸ τοῦ 1956. Κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ ἔτους τούτου ἀνευρέθησαν καὶ ἠρευνήθησαν ἕτεροι 24 τάφοι, ἐξ ὧν οἱ 22 λακκοειδεῖς, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου καὶ δύο (I καὶ K) ἐκ τῶν λεγομένων «μακεδονικῶν», μετὰ δρόμου, κλίμακος καὶ νεκρικοῦ θαλάμου. Οὕτω τὸ σύνολον τῶν ἐρευνηθέντων μέχρι τοῦδε τάφων ἀνῆλθεν εἰς 357. Τὰ εὐρήματα ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα καὶ δὴ ἀγγεῖα, πυξίδες, λύχνοι, στλεγγίδες καὶ εἰδώλια (εἰκ. 36). Πρὸς τούτοις ἐντὸς ἐνὸς «μακεδονικοῦ» τάφου ἀνευρέθη μικρὰ ἐπιτύμβιος στήλη μετὰ τὴν ἐπιγραφήν:

Ἐνπεδοκλῆς

Ἀντιγένους

Ἀντιγένης

Ἐνπεδοκλέους.

Ἐτέρα ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, κεχαραγμένη ἐπὶ βάρθρου ἀποκεκρουμένου ἀριστερά, ἀνευρέθη εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἐτέρου τάφου:

[Ἐπολ]λοφάνης Ἐπολλοδώ-

[ρου] Διοσκοῦροις.

Ἐκτεταμένα ἔρευνα διενεργήθησαν πρὸς τούτοις εἰς τὴν θέσιν ἐτέρας νεκροπόλεως, ὁψίμων ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, διαπιστωθείσης ἐγγὺς τῆς Ἀμφιπόλεως καὶ ἔξω τῆς ὑποθετικῆς γραμμῆς τοῦ ἀρχαίου τείχους, παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Κατὰ τὰς ἐρεῦνας ταύτας ἀνευρέθησαν καὶ ἀνεσκάφησαν ἕτεροι 26 τάφοι. Οὗτοι εἶναι λακκοειδεῖς, λαξευτοὶ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου ἢ τοῦ τύπου τῶν «μακεδονικῶν», μετὰ ὑπόγειον

νεκρικὸν θάλαμον καὶ μικρὸν πρὸ αὐτοῦ δρόμον. Τινὲς ἐκ τῶν λακκοειδῶν τάφων εἶναι ἐκτισμένοι δι' ὀπτοπλίνθων. Τὰ κυριώτερα εὐρήματα τῶν τάφων αὐτῶν εἶναι εἰδώλια παρουσιάζοντα μεγάλην ποικιλίαν: Κωμῶδων, Ἄφροδίτης μετὰ δελφίνου ἢ πτη-

Εἰκ. 36. Πήλινα ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς εἰδώλια τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

νοῦ, Ἔρωτος καὶ Ψυχῆς, Ἔρωτος καὶ πτηνοῦ, Τελεσφόρου, γυναικῶν ὀρθίων ἢ καθημένων, ζώων κλπ. (εἰκ. 37 καὶ 38). Πρὸς τούτοις ἐντὸς τῶν τάφων τούτων ἀνευρέθησαν χονδροειδῆ ἀγγεῖα, δακρυδόχοι, πυξίδες, χαλκᾶ νομίσματα, ἐπιτύμβιον ἀνάγλυφον μετ' ἐπιγραφῆς καὶ λύχνου. Εἷς λύχνος φέρει ἐπὶ τοῦ δίσκου του λίαν ἐνδιαφέρουσαν παράστασιν μονομάχων.

Ἀποσκοπῶν εἰς τὴν ἀνεύρεσιν τῆς ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πό-
λεως ἢ δημοσίων οἰκοδομῶν, ἤνοιξεν ὁ κ. Δ. Λαζαρίδης πολλὰς

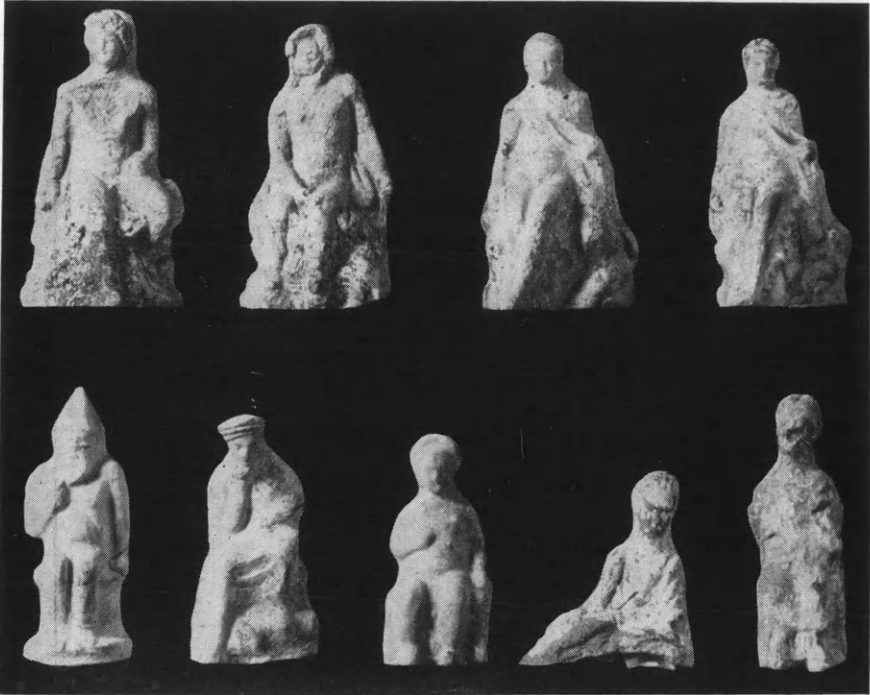

Εἰκ. 37. Πήλινα εἰδώλια Ἀφροδίτης καὶ κωμῶδων ἐκ τάφων τῆς Ἀμφιπόλεως.

δοκιμαστικὰς τάφρους ἐπὶ τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν ἡ
ἀρχαία πόλις. Τὰ σπουδαιότερα ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν
ἦσαν τὰ κάτωθι:

1. Ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Γεωργίου Παπαδοπούλου ἀνευρέθη
κτήριο, τοῦ ὁποῖου οἱ τοῖχοι, ἐκτισμένοι διὰ λιθοπλίνθων ἐκ πάρου,

εἶχον καταστραφῆ μέχρι τῶν θεμελίων. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν δύο συνεχόμενοι χώροι 7.08×2.20 μ. ὁ πρῶτος καὶ 5×4.10 μ. ὁ δεύτερος, οἵτινες φέρουν ψηφιδωτὸν δάπεδον, κατεσκευασμένον ἐκ μικρῶν λευκῶν χαλίκων. Ἀνατολικῶς τῶν χώρων τούτων ἀπεκαλύφθησαν δύο σχεδὸν παράλληλοι σειραὶ πηλίνων ἀγωγῶν ὕδα-

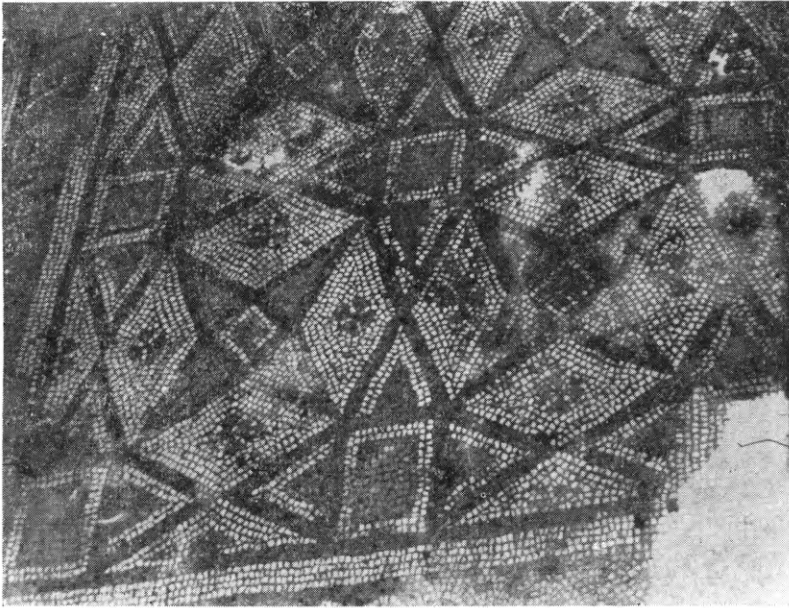
Εἰκ. 38. Πήλινα εἰδώλια ἐκ τάφου τῆς Ἀμφιπόλεως.

τος τετραγώνου καὶ κυκλικῆς τομῆς. ΒΔ. τῶν χώρων τούτων καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἀπ' αὐτῶν ἀνευρέθη φρέαρ, λαξευτὸν ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου. Τὸ φρέαρ τοῦτο, ἐρευνηθὲν μέχρι τοῦ βάθους τῶν 7.60 μέτρων, ἀπέδωκεν ἄφθονα καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων καὶ μελαμβραφῶν ἀγγείων τοῦ 4^{ου} αἰῶνος καὶ τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων. Διὰ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς συγκολλήσεως αὐτῶν συνεπληρώθησαν πολλὰ ἀγγεῖα: ἀσκοί, κυάθια, πινάκια κλπ.

2. Δευτέρα δοκιμαστικὴ τάφος ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Θεοχάρους Σαλτσίδου, ἀπεκάλυψε τὴν ὑπαρξίν δευτέρας τρικλίτου πα-

λαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (ἡ πρώτη εἶχεν ἀνευρεθῆ μετὰ τὸν β' παγκόσμιον πόλεμον ὑπὸ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Εὐστρ. Πελεκίδη). Ἡ βασιλικὴ αὕτη ἠρευνήθη κατὰ μέγα μέρος, ἀνευρέθησαν δὲ πολλὰ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτῆς μέλη ἦτοι κίονες, θωράκια, ἀμφικιόνια κλπ. Ἔχει μῆκος, μετὰ τῆς ἀψίδος καὶ τοῦ νάρθηκος, 29.90 καὶ πλάτος 16.50 μέτρων. Οἱ τοῖχοί της καλύπτονται ἐσωτε-

Εἰκ. 39. Ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς βασιλικῆς Γ τῆς Ἀμφιπόλεως.

ρικῶς δι' ὀρθομαρμάρωσης, ἐπὶ τοῦ δαπέδου δὲ ὑπάρχει ψηφιδωτὸν μὲ κύκλους, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀπεικονίζονται πτηνὰ καὶ διάφορα γραμμικὰ κοσμήματα. Δυτικῶς τοῦ νάρθηκος διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλου αἰθρίου.

3. Δοκιμαστικαὶ ἔρευναι ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ Κωνστ. Κωνσταντινίδου εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν καὶ ἐτέρας σημαντικωτάτης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (βασιλικὴ Γ), διατηρουμένης εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Αὕτη εἶναι ἐκτισμένη διὰ λιθοπλίνθων ἐκ πάγου, οἱ δὲ τοῖχοί της φέρουν ἐσωτερικῶς ὀρθομαρμάρωσιν, σωζομένην εἰς πλεῖστα σημεία. Τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς καλύπτεται διὰ ψηφιδωτοῦ, εἰκονίζοντος γεωμετρικὰ σχήματα (εἰκ. 39) — τετραγωνίδια, ῥόμβους, τριγωνίδια, ἀστερίσκους κλπ. —

ὡς καὶ πλοχμούς, φυτικά κοσμήματα, ἀμφορείς κ. ἄ. Κατὰ τὴν ἔρευναν ἀνευρέθησαν ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ καὶ δύο λίαν ἐνδιαφέροντα κιονόκρανα, ἅτινα ἐκτὸς τῶν φύλλων ἀκάνθης φέρουν προτομὰς κριῶν, βοῶν, λεόντων, ὡς καὶ πτηνά (εἰκ. 40). Περισυνελέγησαν ὡσαύτως καὶ πολλὰ τμήματα ψηφιδωτῶν τοῦ τοίχου. Τὸ ἐρευνηθὲν τμήμα τῆς βασιλικῆς ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν νάρθηκα, εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν δύο εἴσοδοι.

4. ΒΑ. τῆς Κοινότητος καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν

Εἰκ. 40. Παλαιοχριστιανικὸν κιονόκρανον μετὰ προτομῶν κριῶν, βοῶν κλπ.

ἀνευρέθη κατὰ τὰς ἐργασίας οἰκοδομῆς τῆς δεξαμενῆς ὕδατος τοῦ χωρίου ὑπόγειος λαξευτὴ ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου σήραγγε, ἣτις καὶ ἠρευνήθη εἰς μέγα βάθος. Κατέρχεται τις ἐντὸς τῆς σήραγγος δι' ἑλικοειδῶς βαινουσῶν βαθμίδων. Ἐγγὺς τῆς σήραγγος ἀνευρέθησαν δύο ἀρχαῖα φρέατα, εἶναι δὲ πιθανόν, ὅτι καὶ ἡ σήραγγε ὠδήγει εἰς φρεάτιον ἢ ἴσως εἰς πηγὴν ὕδατος. Ἡ ἔρευνα διεκόπη ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ ἀνευρεθῇ τὸ τέρμα τῆς σήραγγος, ἐπειδὴ αἱ ἐργασίαι κατέστησαν ἐπικίνδυνοι διὰ τὴν ζωὴν τῶν ἐργατῶν.

5. Εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν ἄκρον τῆς Κοινότητος καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ χεῖλος βαθείας ρεματιᾶς εἶχεν ἀποκαλυφθῆ τυχαίως κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὸ ἄκρον τοίχου, ἐκτισμένου διὰ μεγάλων λιθοπλίνθων ἐκ πώρου. Προερχομένη ἐκ τοῦ σημείου τούτου περι-

συνελέγη ἢ κάτωθι λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀναθηματικὴ πρὸς τὴν Κλειῶ ἐπιγραφὴ, χρονολογουμένη εἰς τὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶ-
νος (εἰκ. 41):

Εὐμητις
Ἑγησιστράτο
Κλεοῖ
ἀνέθηκεν.

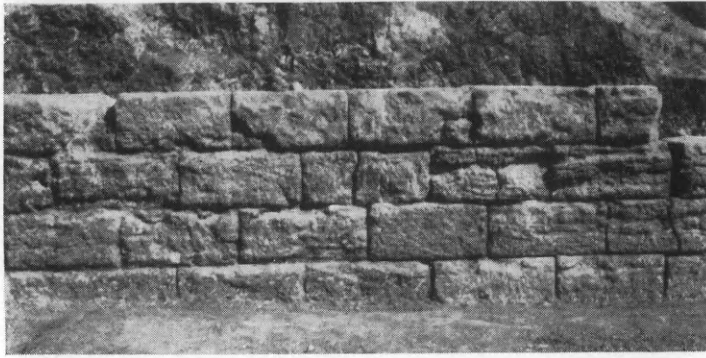
Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ διενεργείας εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐκτεταμένης ἐρεῦνης, ἣτις εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκάλυψιν μικροῦ ἱεροῦ. Διεπιστώθη ὅτι ἐξ αὐτοῦ διατηροῦνται μόνον οἱ δύο τοῖχοι, ὁ βόρειος — μήκους 8 μέτρων — καὶ ὁ ἀνατολικὸς — μήκους 8.75 μέτρων. Ὁ δυτικὸς τοῖχος, εὐρισκόμενος εἰς τὸ χεῖλος τῆς ρεματιᾶς, φαίνεται ὅτι κατεστράφη καθ' ὀλοκληρίαν. Εἶναι ἐπίσης πιθανόν, ὅτι ἡ οἰκοδομὴ ἦτο ἀνοικτὴ ἐκ τῆς νοτίας πλευρᾶς, φέρουσα σειρὰν πεσσῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν τμήματα, ὡς καὶ μία βάσις πεσσοῦ διατηρηθεῖσα κατὰ χώραν. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἱεροῦ εἶναι λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς ἐκτισμένοι συμφώνως πρὸς ὠραῖον ἰσοδομικὸν σύστημα (εἰκ. 42). Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος διατηρεῖται εἰς ὕψος 1.92 μ., ὁ δὲ βόρειος εἰς 1.84 μ. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ περισυνελέγησαν μικρὰι πῆλιναι προτομαὶ θεοτήτων, φέρουσαι ἄνω ὀπὴν ἀναρτήσεως, τμήματα εἰδωλίων καὶ ὄστρακα ἀγγείων.

Τέλος κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἐρεῦνας ἐπὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀνευρέθησαν λύχνοι, πολλαὶ ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ὄξυπυθμένων ἀμφορέων, τμήματα εἰδωλίων, χαλκᾶ νομίσματα δια-

Εἰκ. 41. Ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ εἰς τὴν Μοῦσαν Κλειῶ ἐξ Ἀμφιπόλεως.

φύρων τύπων καὶ ἐποχῶν ὡς καὶ τρία τμήματα ἐπιγραφῶν, ἐξ ὧν

Εἰκ. 42. Τοιχοδομία τοῦ ἱεροῦ τῆς Κλειοῦς (;) Ἀμφιπόλεως.

μία τιμητικὴ εἰς τὸν αὐτοκράτορα Ἀδριανόν.

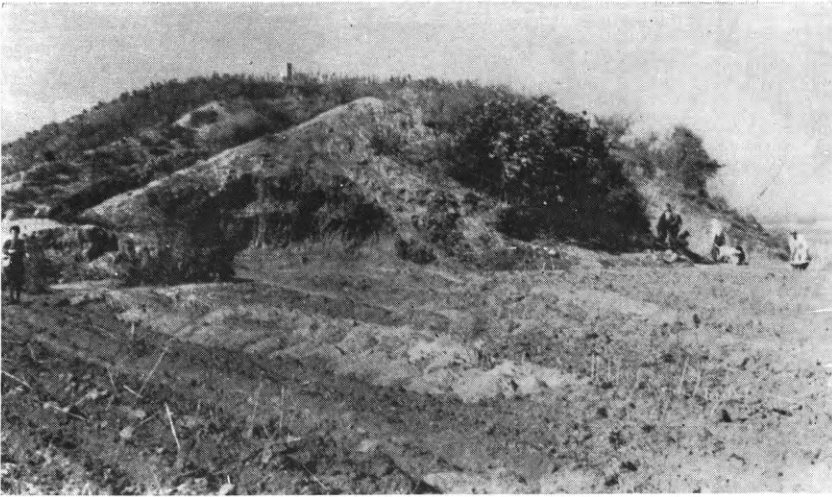
9. ΑΜΦΙΠΟΛΙΣ. β) Τύμβος Νικησιάνης.

Κατὰ μῆνα Φεβρουάριον τοῦ 1959 ὁμὰς ἰδιωτῶν ἔχουσα ἄδειαν ἀνασκαφῆς πρὸς ἀνεύρεσιν κεκρυμμένου θησαυροῦ προέβη εἰς ἐκτεταμένην ἔρευναν μεγάλου τύμβου, εὕρισκομένου ἐπὶ τῆς πεδιάδος, βορείως τοῦ Παγγαίου καὶ εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περιῖπου ὥρας πορείας πρὸς βορρᾶν τῆς Κοινότητος Νικησιάνης. Ὁ τύμβος οὗτος ἔχει διάμετρον 45 καὶ ὕψος 15 περίπου μέτρων (εἰκ. 43).

Ἀπὸ τῶν πρώτων ἤδη ἡμερῶν τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν ἀνευρέθη εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου, παρὰ τὴν νοτιὰν πλευρὰν αὐτοῦ, εἰς κιβωτιόσχημος τάφος. Εἰδοποιηθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχῶν Χωροφυλακῆς ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων κ. Λαζαρίδης παρηκολούθησε τὰς σχετικὰς ἐργασίας, αἵτινες εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου ἐτέρων τριῶν κιβωτιοσχημῶν τάφων, κεκαλυμμένων διὰ πλακῶν σχιστολίθου ἢ ἀσβεστολίθου. Τὰ εὐρήματα τούτων, ἅτινα ἐξετέθησαν ἤδη εἰς τὸ Μουσεῖον Καβάλας, ὑπῆρξαν λίαν ἀξιόλογα, χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῶν βασιλέων Φιλίππου τοῦ Β' καὶ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων εἶναι εἰδώλια ὠραιότατης τέχνης, διατηροῦντα καὶ τὴν πολυχρωμίαν αὐτῶν, μελαμβραφῆ καὶ ἐρυθρόμορφα ἀγγεῖα, ὄξυπύ-

θμενοι ἀμφορείς, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ ἀγγεῖα καὶ σκεύη, ὡς καὶ τρεῖς ὠραιότατοι χρυσοῖ στατήρες Φιλίππου τοῦ Β' (εἰκ. 44).

Ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου ἐπανελήφθη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον

Εἰκ. 43. Τύμβος Νικησιάνης Παγγαίου.

διὰ τῆς χορηγηθείσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πιστώσεως. Ἐπειδὴ ὁμως ἡ ἀπομάκρυνσις τῆς ἐπιχώσεως καὶ ἡ συστη-

Εἰκ. 44. Χρυσοῦς στατήρ Φιλίππου Β' ἐκ τοῦ τύμβου τῆς Νικησιάνης.

ματικὴ ἀνασκαφὴ τοῦ τύμβου ἦσαν λίαν δαπανηραί, περιορίσθη κατ' ἀνάγκην εἰς τὴν διάνοξιν τάφρων διαφόρου πλάτους ἐκ τῆς περιφερείας τοῦ τύμβου πρὸς τὸ κέντρον, τὴν διεύρυνσιν τῆς μεγάλης ὑπογείου δοκιμαστικῆς τάφρου (ἦτις, ἀνασκαφεῖσα κατὰ τὰς

προηγούμενας ἐργασίας καὶ ἔχουσα ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς κατεϋθύνσιν, τέμνει τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου ὡς διάμετρος αὐτοῦ) καὶ ἐν τέλει τὴν διάνοξιν μικρῶν ὑπογείων τάφρων περὶ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου καὶ ἐκατέρωθεν τῆς μεγάλης.

Κατὰ τὰς ἐργασίας ταύτας καὶ ἐντὸς τοῦ νοτιοδυτικοῦ τεταρτημορίου τοῦ τύμβου ἀνευρέθη εἷς κιβωτιόσχημος τάφος — ὁ πέμπτος κατὰ σειρὰν — μήκους 1.05, πλάτους 0.50 καὶ ὕψους 0.45, ἐκτισμένος διὰ πλακῶν σχιστολίθου ἐπὶ στρώματος ἀμμοχαλίκου. Ὁ τάφος ἀνῆκεν εἰς ἄνδρα, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀνευρεθείσης ἐντὸς αὐτοῦ σπλεγγίδος, ὃ δὲ νεκρὸς ἦτο ἐν μέρει κεκαυμένος. Ἐντὸς τοῦ τάφου, πλὴν τῆς σπλεγγίδος, ἀνευρέθησαν ἐπίχρυσος στέφανος διαλελυμένος, 125 χαλκᾶ νομίσματα Φιλίππου τοῦ Β', δύο χαλκοὶ κάρθραροι, χαλκᾶ σκευὴ καὶ ἀγγεῖα, ἀργυροῦς σκύφος μὲ διακόσμησιν ἐκτύπων ἐπιμήκων φύλλων, δύο μελαμβραφεῖς σκύφοι, δύο χαλκᾶ ψέλια, εἷς χαλκοῦς καὶ εἷς ἀργυροῦς δακτύλιος καὶ εἷς ἀρίστης διατηρήσεως καὶ τέχνης χρυσοῦς στατῆρ Φιλίππου τοῦ Β' (εἰκ. 44). Κατὰ τὴν διάνοξιν τῶν ὑπογείων τάφρων διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς στρώματος ἀμμοχαλίκου, κάτωθεν τοῦ ἐπιπέδου τῶν τάφων, ἄνω δὲ τῶν τάφων ἀγωγῶν ἐξ ὠμοῦ πηλοῦ, οἵτινες ὀδηγοῦν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τύμβου καὶ προφανῶς ἐχρησίμευον διὰ χοάς.

Τὸ ἐπιστημονικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ τύμβου τούτου εἶναι μέγα καὶ λίαν ἀξιόλογα τὰ κτερίσματα, τὰ ὁποῖα μάλιστα διὰ τῶν νομισμάτων χρονολογοῦνται ἀκριβῶς. Ὡς ἐκ τούτου ἡ ἔρευνα τοῦ τύμβου πρέπει νὰ ὀλοκληρωθῇ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, καθόσον εἶναι βέβαιον, ὅτι ὑπάρχουσιν ἐντὸς αὐτοῦ καὶ ἄλλαι ταφαί.

10. ΦΙΛΙΠΠΟΙ

Ἡ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Στ. Πελεκανίδου ἀνασκαφὴ τῆς ἀνατολικῶς τῆς ἀγορᾶς τῶν Φιλίππων βασιλικῆς ἤρχισεν ἐφέτος ἐκ τῆς Δ. πλευρᾶς τοῦ κτίσματος μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὴν διερεύνησιν τῶν ἐπὶ τῆς στενομήκους αὐλῆς καὶ κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον αὐτῆς ἀνοιγομένων διαμερισμάτων.

Εἰς τὸ ΒΔ. τμήμα τοῦ Ἄν. τοίχου τῆς αὐλῆς ἀνοίγεται θύρα εἰσόδου διατηροῦσα κατὰ χώραν τὸν μαρμάρινον αὐτῆς οὐδὸν καὶ ὀδηγοῦσα ἐκ τῆς αὐλῆς εἰς τετράγωνον διαμέρισμα (7.10 × 6.45 μ.)

(εικ. 45). Τούτου ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ σχηματίζει τρίβηλον μήκους 4.80 μ. Ποῦ ἔφερε τὸ τρίβηλον τοῦτο ἀγνοεῖται, διότι δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι ὁ πέραν αὐτοῦ χώρος.

Εἰς τὸ μέσον τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ διαμερίσματος ἀνοίγεται ἄλλη εἴσοδος, τρίτη δὲ θύρα εἰς τὸν Ν. τοῖχον ὀδηγεῖ εἰς μέγα οἰκοδόμημα, περὶ οὗ κατωτέρω.

Κατὰ τὸ κέντρον τῆς αἰθούσης ταύτης ἀπεκαλύφθη ὀρθογώ-

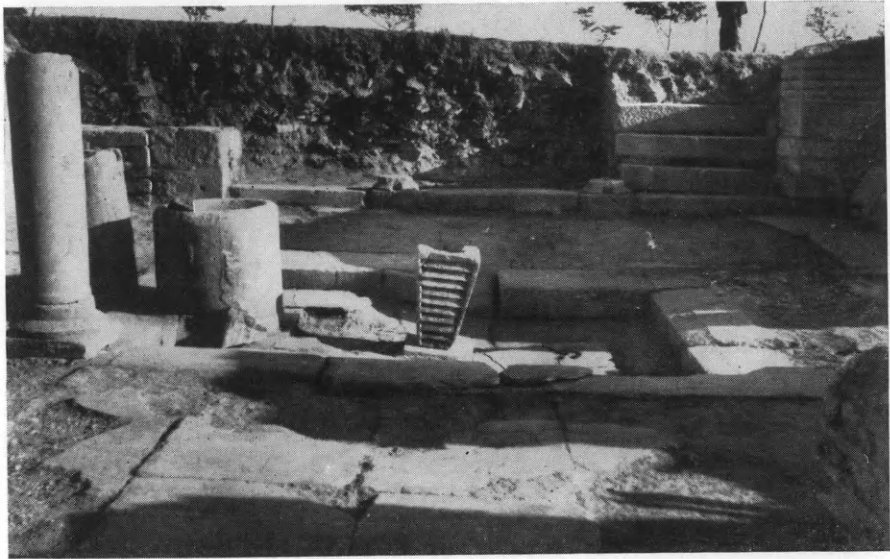
Εἰκ. 45. Ἀπομικ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ τριβήλου διαμερίσματος τῆς κρήνης.

νιος βάθυνσις, ἐξωτερικῶν διαστάσεων 3.50×3.00 μ., ὀριζομένη ὑπὸ μαρμαρίνου πλαισίου ἔχουσα δὲ τὸ δάπεδον αὐτῆς εἰς βάθος 0.20 μ. (εικ. 46). Εἰς τὸ κέντρον τῆς βορείου στενῆς πλευρᾶς ὑπάρχει κίων ἐμπεπηγμένος εἰς τὸ δάπεδον, ὕψους 0.89 μ., φέρων εἰς τὸ ὀπισθεν μέρος καὶ καθ' ὅλον τὸ ὕψος αὐτοῦ ἐγκοπὴν, συνεχιζομένην καὶ ἐπὶ τοῦ ὀριζοντίου ἄνω τμήματος τοῦ κίονος. Κατὰ τὸ σημεῖον ἐδράσεως τοῦ κίονος καὶ πρὸ τῆς ἐγκοπῆς εὐρέθη τὸ ἄκρον ὑπογείου μολυβδίνου σωλῆνος, ὁ ὁποῖος, ἐρχόμενος ἐκ ΒΔ. κατευθύνσεως καὶ ἀκολουθῶν τὴν ἐπὶ τοῦ κίονος ἐγκοπὴν κατακορύφως πρῶτον καὶ ὀριζοντίως ἐν συνεχείᾳ, κατέληγεν εἰς μεγάλην πρὸ τοῦ κίονος διάτρητον μαρμαρίνην λεκάνην, ὕψους 0.74 μ. καὶ διαμέτρου 0.66 μ. Εἰς ἀπόστασιν 0.60 μ. ἀπὸ τῆς λεκάνης ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου

τετράγωνον μάρμαρον φέρον εἰς τὸ μέσον μεγάλην ὀπὴν καὶ χρησιμεῦον πιθανῶς ὡς βάσις δευτέρας διατρήτου λεκάνης ἢ γούρνας σχήματος κολούρου πυραμίδος μετὰ προιονωτῶν ὀριζοντίων γλυφῶν εἰς τὰς τέσσαρας αὐτῆς πλευράς (εἰκ. 46). Ἐπὶ τῆς πλακοστρώσεως διεπιστώθη κυκλικὴ βάθυνσις μετ' ὅπας σταυροειδῶς τεθειμένης χάριν ἀποχετεύσεως τοῦ ἐκ τῆς λεκάνης πίπτοντος ὕδατος.

Εἰς ἑκάστην τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ παραλληλογράμμου

Εἰκ. 46. Ἡ κατὰ τὸ μέσον τῆς ὑπαιθρίου αἰθούσης μνημειώδης κρήνη.

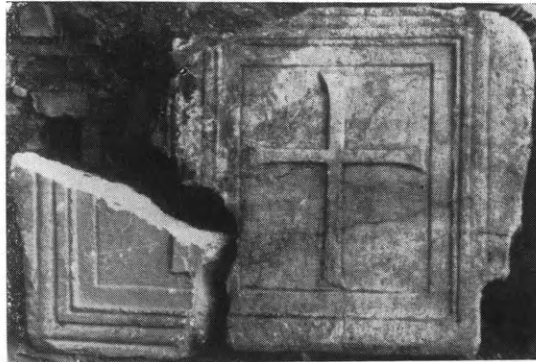
τούτου κτίσματος ἐσημειώθησαν θέσεις βάσεως κιόνων, ὧν μία καὶ εὐρέθη κατὰ χώραν. Παρὰ δὲ τὸ χεῖλος τῆς βαθύνσεως ἔκλειντο τεμάχια κιόνων ἐξ ἀτρακίου λίθου, ἐξ ὧν συντίθενται δύο ἀκέραιοι ὕψους 1.80 μ. Ἐκ τῶν πολλῶν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῆς ὀρθογωνίου βαθύνσεως εὐρεθέντων τεθραυσμένων κεράμων εἰκάζεται ὅτι οἱ κίονες οὗτοι ὑπεβάσταζον στέγην. Πρόκειται λοιπὸν πιθανώτατα περὶ μνημειώδους κρήνης εὐρισκομένης ἐν ἰδιαιτέρῳ παρὰ τὸν νάρθηκα ὑπαιθρίῳ διαμερίσματι.

Κύριον κτίσμα. Νοτίως τῆς κρήνης καὶ ἐπικοινωνοῦν μετ' αὐτῆς δι' εἰσόδου πλάτους 1.50 μ. εὐρίσκεται τὸ κύριον κτήριο τοῦ συγκροτήματος, ἔχον πρόσοψιν πλάτους 28 μ. μήκος δὲ

29 μ. άνευ τῆς εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ ἀψίδος καὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ αὐλῆς.

Τὸ κτήριον τοῦτο ἔνεκα εἰδικῶν λόγων δὲν κατέστη δυνατόν νὰ ἀνασκαφῆ ἔξ ὀλοκλήρου, τῆς ἐρεῦνης περιορισθείσης κυρίως εἰς τὴν Ν. καὶ τὴν Α. πλευρὰν, ἔνθα εὐρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει τμήματα πλινθοδομῆς, ἀργοὶ λίθοι, θραύσματα πλίνθων καὶ ἱκανὰ μαρμάρινα καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον τεθραυσμένα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἥτοι κίονες, βάσεις, κιονόκρανα, ἀμφικιόνια, ἐπίκρανα ἀμφικιονίων, θωράκια (εἰκ. 47), πλάκες ὀρθομαρμαρώσεως κλπ.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης ταύτης ἐξηκριβώθη ἡ κάτωτοις τοῦ κτηρίου. Τοῦτο ἔξωτερικῶς εἶναι παραλληλόγραμμον ἀπολήγον εἰς ἡμικυκλικὴν κόγχην καὶ ἔχον τὴν ΝΑ. πλευρὰν κατὰ 3.50 μ. ἀνατολικώτερον τῆς ἀντιστοίχου ΒΔ. Ἡ τοιαύτη ἀσύμμετρος διάταξις προέρχεται ἐκ τῆς ὑπάρξεως εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ

Εἰκ. 47. Τμήματα ἀναγλύφων θωρακίων ἐκ τοῦ ἀνασκαπτομένου περικέντρου κτηρίου.

κτηρίου κυκλικοῦ κτίσματος ἐπικοινωνοῦντος μετὰ τοῦ κτηρίου διὰ στενῆς θύρας. Ὁ προορισμὸς τοῦ κτίσματος τούτου, τὸ ὅποῖον ἦτο ἐστεγασμένον διὰ θόλου, εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος.

Ἐνῶ δὲ ἡ κάτωτοις παρουσιάζει, ὡς ἐλέχθη, ἔξωτερικῶς μορφήν παραλληλογράμμου, ἔσωτερικῶς τὸ κτήριον κατὰ τὰς τέσσαρας αὐτοῦ γωνίας (εἰς τὰ σημεῖα αὐτὰ περιορίσθη ἢ ἀνασκαφῆ) σχηματίζει κόγχας ἐκτεινομένας πέραν τοῦ ἡμικυκλίου καὶ σχετικῶς ἀκανονίστους. Ὁ ἀνασκάπτων φρονεῖ, ὅτι κόγχαι θὰ ἐσχηματίζοντο καὶ ἐπὶ τῶν μακρῶν, μὴ ἀνασκαφεισῶν εἰσέτι, πλευρῶν, ὅποτε ἡ τελικὴ κάτωτοις θὰ ἐμφανίζῃ ἔσωτερικῶς ἐξαγωνικὴν ἢ ὀκταγωνικὴν μορφήν καὶ ἐπομένως ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ ἐνὸς μεγάλου περικέντρου κτηρίου, σχετικῶς σπανίου ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχὴν.

Ἐκ τῶν διαπιστωθεισῶν κογχῶν ἀνεσκάφησαν συστηματικῶς

καὶ μέχρι τοῦ δαπέδου δύο, ἢ ΒΔ. καὶ ἢ ΝΔ. (εἰκ. 48). Τὸ δάπεδον ἀμφοτέρων εἶναι ἐστρωμένον δι' ἑξαγωνικῶν καὶ τριγωνικῶν πλακιδίων ἐρυθρῶν καὶ πρασίνων.

Εἰς τὴν ΒΔ. κόγχην, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι σώζονται εἰς ὕψος 1.70 - 2.25 μ. ἐνῶ τῆς ΝΔ. μόλις διατηροῦνται εἰς τὸ ὕψος τοῦ δαπέδου, ἐσημειώθη πλουσία κατὰ χώραν ὀρθομαρμάρωσις. Εἰς τὸν πυρῆνα τῶν παχέων γωνιαίων τοίχων, ἔνθα σχηματίζονται αἱ κόγ-

Εἰκ. 48. Ἡ ΒΔ. κόγχη τοῦ περικέντρου κτηρίου.

και, παρατηρήθησαν κάθετα ἀνοίγματα τριγωνικῆς τομῆς διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων ἐκ τῆς στέγης τοῦ κτηρίου.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου ἠρευνήθη ἡ ἀψὶς αὐτοῦ, χορδῆς 8.20 καὶ βέλους 8.60 μ. (εἰκ. 49). Τὸ πάχος τοῦ τοίχου αὐτῆς, ἐκτισμένου διὰ λίαν ἐπιμεμελημένης πλινθοδομῆς, εἶναι 1.40 μ., μεσολαβεῖ εἶτα κρηπίδωμα πλάτους 2 μ. καὶ ἐν συνεχείᾳ σχηματίζεται ἑλλειψοειδὲς σύνθρονον (εἰκ. 49) συνιστάμενον ἐκ δύο βαθμίδων, ὕψους ἑκατέρας 0.25 μ. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἀψίδος καὶ ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος παρατηρήθησαν ὑπολείμματα προσθέτου κτίσματος, ἀνήκοντα πιθανῶς εἰς τὸν θρόνον τοῦ ἐπισκόπου. Ἡ ἔρευνα εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο θὰ συνεχισθῇ.

Εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου καὶ καθ' ὅλον τὸ πλά-

τος αὐτοῦ, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ διαμερίσματος τῆς κρήνης, ἐκτείνεται ἢ αὐτὴ ἢ ὁ νάρθηξ, ὁ ὁποῖος ἔχει πλάτος 6 μ. Κατὰ τὴν ΒΔ. πλευρὰν αὐτοῦ καὶ ἔναντι τῆς θύρας τῆς κρήνης ἀνοίγεται εὐρεῖα ἐπίσης εἴσοδος, πλάτους 2.50 μ., διατηροῦσα τὸν μαρμαρινὸν οὐδὸν καὶ τμῆμα τοῦ κατακορύφου θυρώματος. Ἄλλη εἴσοδος καθ' ὅλον τὸ μῆκος τοῦ νάρθηκος δὲν διεπιστώθη, διότι ὁ Δ. τοῖχος αὐτοῦ εἶναι κατεστραμμένος. Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐστρωμένον

Εἰκ. 49. Ἡ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κτηρίου
μεγάλῃ ἀψίς μετὰ τοῦ συνθρόνου.

διὰ πολυχρόμων μαρμαροθετημάτων διαφόρων ἐκάστοτε σχεδίων.

Προσκτίσματα. Εἰς τὸ κατὰ τὴν ΒΑ. πλευρὰν τῆς κόγχης τοῦ κυρίως κτηρίου ἀποκαλυφθὲν κατὰ τὸ παρελθὸν συγκρότημα προσκτισμάτων μετὰ ὑδραυλικῶν ἐγκαταστάσεων συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἢ ἔρρενα, διαπιστωθέντος ὅτι πρόκειται περὶ συστήματος συνεχομένων μεγάλων χώρων ἐνὸς κτηρίου, σχετιζομένου πρὸς τὸ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα χριστιανικὸν λατρευτικὸν οἰκοδόμημα. Ἡ εἰς ἐκάστην αἵθουσαν τοῦ μέχρι σήμερον ἀνασκαφέντος τμήματος ἀποκάλυψις ὑδραυλικῶν ἐγκαταστάσεων, τελείως ξένων πρὸς τὴν μορφήν λουιτρῶν, δὲν ἐπιτρέπουν εἰσέτι τὴν διαμόρφωσιν γνώμης περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ κτηρίου.

Στοά. Κατὰ τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ ἀνασκαπτομένου χώρου καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀποκαλυφθέντος μεγάλου διαμερίσματος μετὰ τριβήλου εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, διεπιστώθη ἡ ὑπαρξίς μεγάλης στοᾶς, ἣτις ἀπολήγει εἰς τὴν καθέτως πρὸς αὐτὴν διερχομένην Ἐγνατίαν ὁδὸν (εἰκ. 50). Ἡ στοὰ αὕτη ἀποτελεῖται ἐκ δύο σειρῶν κιόνων βαινόντων ἐπὶ ὑψηλῶν μαρμαρίνων στυλοβατῶν. Ἐξ αὐτῶν ὁ μὲν ἐξωτερικὸς (δυτικὸς) καθὼς καὶ ἡ ὑπο-

Εἰκ. 50. Ἡ πρὸς τὴν Ἐγνατίαν ὁδὸν ἀποκαλυφθεῖσα στοὰ εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τοῦ κτηριακοῦ συγκροτήματος.

δομὴ αὐτοῦ διατηρεῖται εἰς μῆκος 13 μ. μόνον, ὁ δὲ ἐσωτερικὸς καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸ μῆκος ἀνερχόμενος εἰς 25 μ. Κατὰ χώραν εὐρίσκονται πολλαὶ ἐκ τῶν βάσεων. Πολλοὶ κίονες τῆς ἀνατολικῆς κιονοστοιχίας κεκαλυμμένοι ὑπὸ τῶν κατακρημνισμάτων ἔκειντο παρὰ τὰς βάσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκον. Ἀνατολικῶς περιορίζει τὴν στοὰν τοῖχος πάχους 0.60 μ. διατηρηθεὶς εἰς ὕψος 1.50 μ. ἐπιχειρισμένος διὰ λεπτοῦ καὶ λείου κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου διακρίνονται διακοσμήσεις χαρακταὶ καὶ πολύχρωμοι ἐξ ὁμοκέντρων καὶ ἀπλῶν, μεγάλων καὶ μικρῶν, κύκλων μεταξὺ ὀριζοντίων διδύμων πλαισίων.

11. ΒΕΡΓΙΝΑ

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν 4ην κατὰ σειρὰν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Μ. Ἀνδρονικοῦ ἐνεργηθεῖσαν ἀνασκαφὴν τοῦ νεκροταφείου τῶν τύμβων τῆς Βεργίνης τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν ἰδιαιτέρως ἀξιόλογα. Λόγῳ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου καταστροφῆς τῶν ἐντὸς τῶν ἀγρῶν κειμένων τύμβων ἐκ τῶν ὑπὸ ἐκτέλεσιν ἀρδευτι-

Εἰκ. 51. Βεργίνα. Ἑλληνιστικὸς τάφος τύμβου Σ.

κῶν ἔργων ὁ ἀνασκάπτων προσέβη εἰς ἐξερεύνησιν συστάδος τύμβων εὐρισκομένων εἰς τὸ ΒΔ. πέρασ τοῦ νεκροταφείου. Ἐκτὸς δὲ τούτων ἀνέσκαψε καὶ ὄγδοον τύμβον, καταστραφέντα δυστυχῶς κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ τέταρτον ὑπὸ τῆς παρερχομένης ὁδοῦ Βεργίνης—Παλατισίων.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τύμβων οἱ τρεῖς, χαρακτηριζόμενοι διὰ τῶν στοιχείων Σ, Ψ καὶ Ω, ἀπεδείχθη ὅτι εἶχον χρησιμοποιηθῆ διὰ δευτέραν φορὰν κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐσυλήθησαν ὑπὸ τυμβωρύχων. Ἐν τούτοις καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις ἢ σύλησις δὲν ὑπῆρξεν, εὐτυχῶς, ὀλοσχερῆς. Οὕτω εἰς τὸν τύμβον Σ (εἰκ. 51), ἐνῶ κατεστράφη κατὰ τὸ ἥμισυ ὁ τετράγωνος πώρινος τάφος, ὅπου εἶχεν ἐναποτεθῆ ἡ τεφροδό-

χος κάλπης (εικ. 51), ἔμεινεν ἀνέπαφος σχεδὸν ἢ πυρά, κειμένη περὶ τὰ 5 μ. βορειότερον τοῦ τάφου καὶ ἐπὶ ἐπιπέδου ὑψηλοτέρου τούτου κατὰ 1 μ. περίπου. Ἐπὶ ταύτης ἀνευρέθη πλῆθος ὀστράκων ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων πολλὰ ἀνήκοντα εἰς πελίκην τῶν περὶ τὸ 320 π.Χ. χρόνων, λύχνος, θήλαστρον, σκυφίδια, σπλεγγίς, ψαλὶς, βελόνη καὶ ὀστέϊνα κοσμήματα ἀποτεφρωθέντα.

Ὁ τάφος τοῦ τύμβου Ψ, διαστάσεων ἐξωτερικῶς 2.30 × 2.30 μ., διατηρεῖτο εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν, παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν τυμ-

Εἰκ. 52. Βεργίνα. Ἑλληνιστικὸς τάφος τύμβου Ψ.

βωρούχων καταστροφὴν τμήματος ἑνὸς τῶν καλυπτόντων τοῦτον πωρολίθων (εικ. 52). Ἀπερριμμένα παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου εὐρέθησαν: μεγάλη αἰχμὴ δόρατος (πιθανώτατα σαρίσσης), ὃ κατὰ τὸ μέσον τοῦ δόρατος αὐλός, ἕτερα μικροτέρα αἰχμὴ δόρατος καὶ θαυμάσιος σαυρωτὴρ ἀποτελούμενος ἐκ τετραμεροῦς πτερυγίου καὶ ὀξέος πέρατος. Ἄπαντα τ' ἀνωτέρω ἀντικείμενα εἶναι σιδηρᾶ καὶ διατηροῦνται εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Ὁ τάφος ἐσωτερικῶς ἔφερε κονίαμα, λευκὸν ἄνω καὶ ἐρυθρὸν κάτω, ὑπῆρχε δ' ἐντὸς αὐτοῦ τετράγωνος πῶρος ἐπιχειρισμένος ὁμοίως διὰ κονιάματος καὶ κοῖλος εἰς τὸ κέντρον, ἵνα δεχθῆ τὴν τεφροδόχον κάλπιν.

Ὁ τάφος τοῦ τύμβου Ω, εὐρεθεὶς εἰς βάθος 3.50 μ. ἀπὸ τῆς

κορυφῆς, εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ πλίνθων, εἶχε δὲ ταραχθῆ ὄλοσχερῶς ὑπὸ τῶν τυμβωρύχων, οἱ ὅποιοι μόνον εὐτελῆ ἀντικείμενα κατέλιπον πέριξ αὐτοῦ. Ἰδιαίτερος ἀξιοσημείωτος εἶναι μικρὰ πλαστικὴ ἐκ κονιάματος κεφαλὴ Ἑλίου μετὰ χρυσῶν ἀκτίνων, ἣτις ἀποσυνετέθη κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν, φωτογραφηθεῖσα κατὰ χώραν ἐπιτυχῶς.

Οἱ λοιποὶ τύμβοι T, Y, X καὶ AA, περιέκλειον ταφὰς τῆς «πρωίμου σιδηρᾶς ἐποχῆς». Ὡς καὶ κατὰ τὰς προγενεστέραις ἀνα-

Εἰκ. 53. Βεργίνα. Ταφὴ Y I.

σκαφικὰς περιόδους ἐσημειώθη, ἕκαστος τύμβος περιέχει πολλὰς ταφὰς, ἄλλας ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, ἄλλας ἐπ' αὐτῆς καὶ ἄλλας ὑψηλότερον, ἐντὸς τοῦ χώματος τοῦ τύμβου. Ταφαί τινες ἦσαν ἐντὸς πίθων, ὀλίγαι δὲ εἰς τάφους ἐξ ἀργῶν λίθων κατεσκευασμένους. Μόνον ὁ τύμβος AA περιεβάλλετο ὑπὸ λιθίνης κρηπίδος. Τὰ συλλεγένητα ἀγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀκέραια, ἀνέρχονται εἰς 104, μεταξὺ δὲ τούτων ὑπάρχουν ἀρκετὰ γραπτά, τινὰ τῶν ὁποίων μὲ πρωτογεωμετρικὴν διακόσμησιν ὁμοκέντρων ἡμικυκλίων. Ἀξιόλογα εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα σιδηρᾶ ξίφη τὰ ὅποια, λόγῳ τῆς καλῆς διατηρήσεώς των, ἐπιτρέπουν τὸν ἀσφαλῆ καθορισμὸν τοῦ τύπου καὶ τῆς χρονολογίας των.

Ὅλος ἰδιαίτερος πρέπει νὰ μνημονευθῶν τρεῖς γυναικεῖαι

ταφαί, αἱ ὁποῖαι ἀπέδωσαν πλούσια χαλκᾶ κοσμήματα, ἐξαιρετικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πρόκειται περὶ τῶν ταφῶν Υ I, Υ III, καὶ Φ III. Ἄν καὶ εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Βεργίνης ὁ ἀφανισμὸς τῶν σκελετῶν εἶναι κατὰ κανόνα πλήρης, ἡ καλὴ διατήρησις τῶν κοσμημάτων ἐπιτρέπει τὴν ἀσφαλῆ ἀναπαράστασιν τῆς γυναικειᾶς ἐνδυμασίας. Οὕτως ἡ ταφή Υ I (εἰκ. 53) ἔδωσε 1) τὰ συνήθη σπειροειδῆ ἔλασματα προσηρτημένα εἰς κομβίον· ταῦτα ἐκόσμουσαν τὴν κεφαλὴν τῆς νεκρᾶς, 2) δύο χρυσοῦς δακτυλίους κόμης, 3) δύο ὀκτωσχήμους πόρπας, ἡ ἐτέρα τῶν ὁποίων ἔχει μῆκος 0.18 μ., 4) ψέλιον 12 σπειρῶν καὶ 5) δύο ἀσπιδοειδῆ ὀμφάλια (Shield-Bosses). Τὰ τελευ-

Εἰκ. 54. Βεργίνα. Ταφή Υ III.

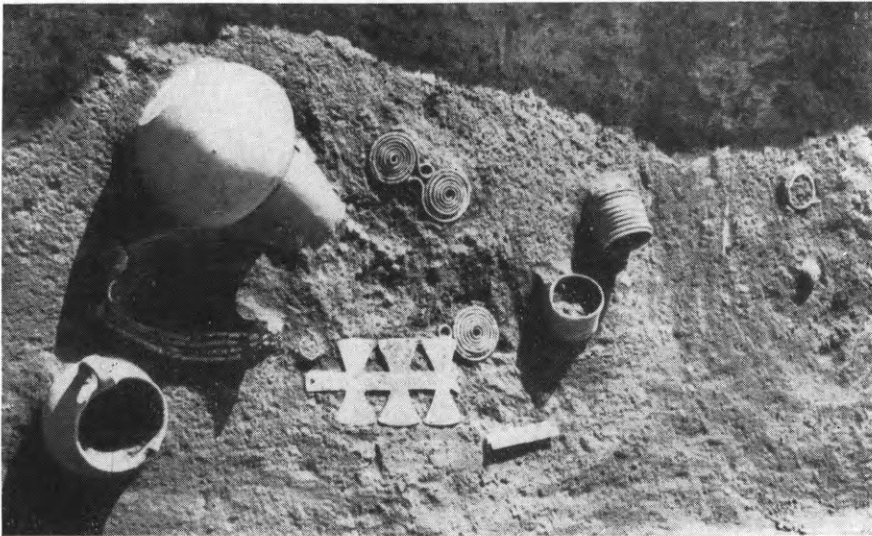
ταῖα, εὐρισκόμενα εἰς τὸ μέσον περιῖπου τῆς ταφῆς, ὅπου προφανῶς εὐρίσκετο ἡ ζώνη τῆς νεκρᾶς, μαρτυροῦν περὶ τῆς χρήσεώς των. Οὕτω λύεται ὀριστικῶς τὸ πρόβλημα τοῦ προσορισμοῦ τῶν ὀμφαλίων τούτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐρμηνευθῆ παλαιότερον ὡς κύμβαλα, ὀμφαλοὶ ἀσπίδων, φάλαρα ἵππων κλπ. Ἡ ταφή

Υ III εἶχεν ἀτυχῶς ταραχθῆ ὑπὸ τῆς ἀρόσεως· ἐν τούτοις ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ διασωθῆ τὸ σημαντικώτερον κόσμημα τῆς πλουσίας νεκρᾶς. Πρόκειται περὶ χαλκοῦ διαδήματος μὲ ὠραίαν κόσμησιν ἐκ γεωμετρικῶν σχημάτων, γενομένων δι' ἐμπιέσεως ἐκ τῶν ἔσω (εἰκ. 54). Τὸ διάδημα ἐστερεοῦτο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς προφανῶς διὰ ταινίας περιβαλλούσης τὰς παρειὰς καὶ τὴν κάτω σιαγόνα, προσδεδεμένης δὲ εἰς τὰ ἄκρα του, ὡς δεικνύουν μικροὶ χαλκοῖ tutuli (καρφάκια), κοσμοῦντες κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ταινίαν ταύτην.

Ἡ νεκρὰ τῆς ταφῆς Φ III ἐκτὸς τῶν τετραδύμων σπειροειδῶν ἔλασμάτων τῆς κεφαλῆς, τῶν ὀκτωσχήμων πορπῶν, τῶν χρυσοῦν δακτυλίων κόμης, τοῦ ἕξ ἠλεκτρίνων ψήφων περιδεραίου, τῶν δύο ψελίων, τοῦ χαλκοῦ δακτυλίου πορπώσεως τῆς ζώνης, ἔφερεν, ὡς περιῖαπτον πιθανώτατα, τριδύμον διπλοῦν πέλεκυν, χαλκοῦν, μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του κόσμημα κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα (εἰκ. 55).

Ἄλλὰ ἡ τύχη ἐστάθη ἐφέτος ἐξαιρετικῶς ἀγαθὴ. Διότι πλὴν

τούτων παρέσχε τὰς ἀσφαλεῖς ἀποδείξεις διὰ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς θέσεως οἰκισμοῦ, εἰς ὃν ἀνήκει τὸ ἀνασκαπτόμενον νεκροταφεῖον. Ὁ καθηγητὴς κ. Γ. Μπακαλάκης, ἀνερχόμενος πρὸς τὸ ἀνασκαπτόμενον ἑλληνιστικὸν ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας, ἀνεῦρε λαβὴν μὲ κομβιόσχημον ἀπόληξιν, προερχομένην ἐξ ἀγγείου ὁμοίου πρὸς τὰ συνήθη εἰς τύμβους εὑρισκόμενα. Μικρὰ δοκιμαστικὴ τάφος εἰς

Εἰκ. 55. Βεργίνα. Ταφὴ Φ III.

ἀγρὸν κείμενον ἐπὶ τοῦ βορείως τοῦ ἀνακτόρου ὑψώματος ἀπέδωσαν ἑτέραν ὁμοίαν λαβὴν καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Βεβαιοῦται λοιπὸν ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀνδρονίκου διατυπωθεῖσα τὸ 1953 ὑπόθεσις περὶ τῆς θέσεως τοῦ συνοικισμοῦ ὑπῆρξεν εὔστοχος. Οὕτως ἔχει πλέον καθορισθῆ ἡ θέσις μακεδονικῆς πόλεως μὲ ἀδιάλειπτον ζωὴν χιλίων καὶ πλέον ἐτῶν, τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἐρευνηθῆ τόσοσιν ἢ κατφικημένη περιοχῇ ὅσον καὶ οἱ τάφοι.

12. ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ, Μακεδονικὸς τάφος.

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ μεγάλου μετὰ διωρόφου προσόψεως μακεδονικοῦ τάφου παρὰ τὰ Λευκάδια τῆς Ναούσης, ἀρξαμένη διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Πέτσα τὸ 1954, συνεχίσθη δι' αὐτοῦ δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη καθ' ὃ μέτρον ἐπέβαλλον αἱ ἀνάγκαι κατασκευῆς στεγάστρου τοῦ μνημείου, ὅπερ

κατασκευάζεται ἐπὶ τῇ βάσει ὁδηγιῶν καὶ σχεδίων τῆς Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ὑπὸ τὴν ἐπιτόπιον ἐπίβλεψιν τοῦ κ. Πέτσα.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐπανῆλθε καὶ κατὰ τὸ 1959, ἵνα

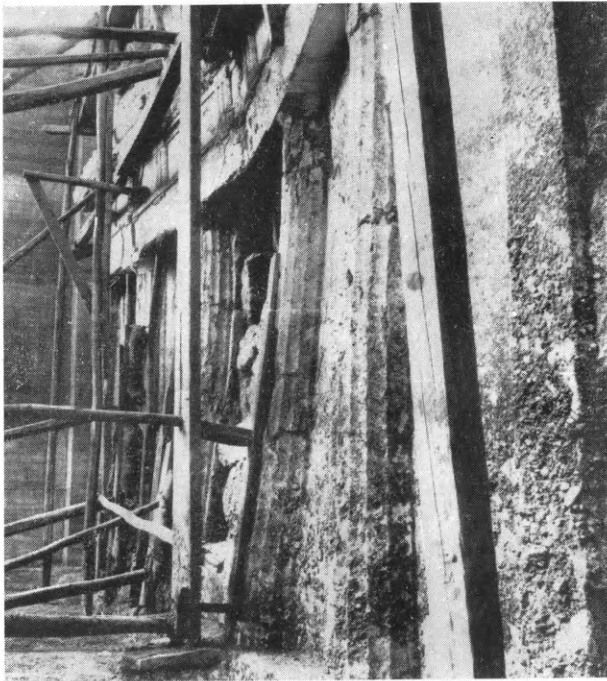

Εἰκ. 56. Τάφος Λευκαδίων. Ἐξωτερικὴ ὄψις ἀπὸ ΝΑ.

συνεχίσῃ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ συνεργασθῆ εἰς τὸ ὅλον ἔργον, τὸ ὁποῖον γίνεται κατ' ἀνάγκην ἐν συνδυασμῶ, διότι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ συγχρόνων ὑποστυλώσεων καὶ ἀντιστηρίξεων, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἢ κατασκευὴ τοῦ στεγάστρου προϋποθέτει ἀνασκαφὴν καὶ παράλληλον μέριμναν διὰ τὴν στερέωσιν καὶ συντήρησιν τῶν ἀποκαλυπτομένων τμημάτων ὡς καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τῆς σταθερότητος ὁλοκλήρου τῆς προσόψεως.

Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἡ κατάστασις παραμένει ἡ ἰδία, δηλαδή ὁ προθάλαμος δὲν ἔχει ἀκόμη ἀνασκαφῆ κατὰ τὸ ἥμισυ τοῦ ὕψους του· διότι εἶναι ἀνάγκη τὰ χώματα νὰ συγκρατοῦν ὀπισθεν τὸν στατικῶς ἐπικίνδυνον τοῖχον τῆς προσόψεως, ἕως ὅτου γίνῃ ὅ,τι ἀποφασισθῇ διὰ τὴν στερέωσιν ἢ τὴν μερικὴν καθαίρεισιν καὶ ἀναστήλωσίν του.

Ἐξωτερικῶς τὸ μνημεῖον ἔχει ἀνασκαφῆ τελείως, εἶναι δὲ ὁ

Εἰκ. 57. Τάφος Λευκαδίων. Ὁ σαλευθεὶς τοῖχος τῆς προσόψεως ἀπὸ Ν.

μόνος μακεδονικὸς τάφος, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν πλήρως καθ' ὅλας τὰς πλευρὰς ἔξωθεν καὶ καθ' ὅλον τὸ βάθος (εἰκ. 56). Ἐφέτος ἀπετολήθη ἡ πλήρης ἀνασκαφῆ καὶ τοῦ δεξιοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς προσόψεως (εἰκ. 57). Ἀλλὰ τῆς προσόψεως δὲν εἶναι ἀκόμη δυνατόν νὰ ληφθοῦν καλαὶ φωτογραφίαι οὔτε ἀκριβεῖς μετρήσεις διὰ τελικὰ σχέδια, ἔνεκα τῆς ἐπικινδύνου καταστάσεως τοῦ τοίχου αὐτῆς καὶ τῶν ἐκ αὐτῆς πυκνῶν ὑποστυλωμάτων καὶ ἀντιστηριγμάτων (εἰκ. 57).

Κατὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν πρὸ τῆς προσόψεως χωμάτων διεπιστώθη ἡ κεκλιμένη γραμμὴ διαχωρισμοῦ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους

ἀπὸ τῶν φορητῶν χωμάτων, δι' ὧν ἐπεχώσθη ὁ σκαπτὸς «δρόμος» πρὸ τοῦ τάφου. Ἡ γραμμὴ αὕτη παρουσίαζε κλίσιν 0.25 μ. κατὰ μέτρον, ἐξηφανίζετο δὲ εἰς ἀπόστασιν 4.20 μ. ἀπὸ τῆς προσόψεως τοῦ τάφου εἰς τὸ ὕψος τοῦ στυλοβάτου. Τὰ στρώματα τοῦ «στερεοῦ» ἐδάφους εἶναι προσχωσιγενῆ ἐξ ἄμμου καὶ χαλίκων εἰς ζώνας ὀριζοντίους, ἐνῶ τὰ ὑπὲρ τὴν γραμμὴν διαχωρισμοῦ στρώματα ἦσαν ἀκατάστατοι σωροὶ ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἄμμοχαλίκου, ἀλλὰ προφανῶς «ριχτοῦ» καὶ πάντως καθαροῦ ἐπίσης ἀπὸ εὐρήματα. Οὕτως ἡ ἐφετινὴ ἔξω τοῦ μνημείου σκαφή δὲν παρέσχε νέον τι εὔρημα, ὠλοκληρώθη ὅμως ἐξωτερικῶς τοῦ μνημείου.

Ἐλπίζεται ὅτι κατὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφικὴν περίοδον θὰ ὀλοκληρωθῆ καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀφοῦ στερεωθῆ ἢ καθαιρεθῆ πρὸς ἀναστήλωσιν ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως.

13. ΛΕΥΚΑΔΙΑ ΝΑΟΥΣΗΣ. Νέον συγκρότημα κτηρίων.

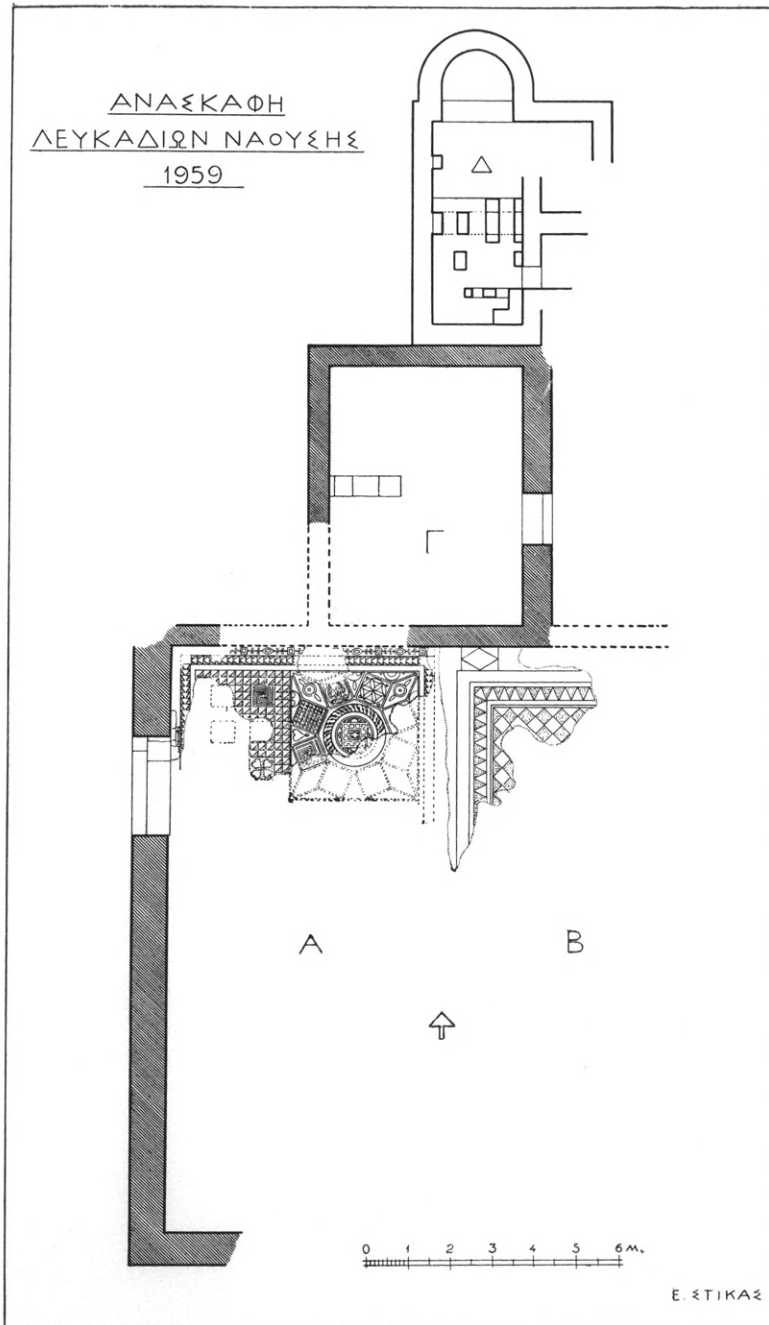
Τυχαία ἀνεύρεσις ἀναγλύφου παλαιοχριστιανικοῦ θωρακίου (εἰκ. 58) εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ μακεδονικοῦ τάφου τῶν Λευκαδίων

Εἰκ. 58. Διπλοῦν παλαιοχριστιανικὸν θωράκιον.

ἀπόστασιν ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τὸν χάριν ἐπιβλέψεως τῶν εἰς τὸν εἰρημένον τάφον ἐκτελουμένων προστατευτικῶν ἐργασιῶν μεταβαίνοντα τὸ 1958 Διευθυντὴν τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκαν νὰ ἐπιχειρήσῃ σκαφικὴν ἔρευναν πρὸς ἐνδεχομένην ἀποκάλυψιν παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς.

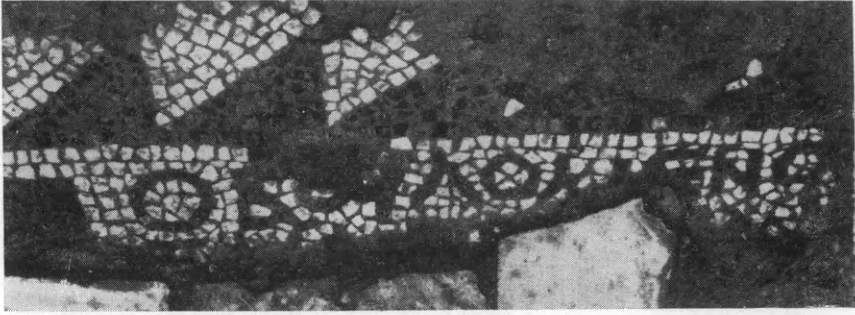

Είχ. 59. Κάτοπις τῆς πρώτης ομάδος κτηρίων Λευκαδίων.

Ἡ ἀνασκαφή γενομένη τὸ 1959, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου κ. Φ. Πέτσα, εἰς δύο σημεῖα νοτίως τοῦ χωρίου τῶν Λευκαδίων ἀπέδωκε τὰ ἐξῆς ἀποτελέσματα:

α) Εἰς τὸ χαμηλότερον σημεῖον ἀπεκαλύφθησαν κτήρια δύο

Εἰκ. 60. Ψηφιδωτὴ ἐπιγραφὴ πρὸ τοῦ κατωφλίου τῆς αἰθούσης Α.

διαφόρων περιόδων. Ἐκ τούτων τὰ μὲν ἀρχαιότερα σημειοῦνται ἐν τῇ παρατιθεμένῃ κατόψει (εἰκ. 59) διὰ διαγραμματίσεως τὰ δὲ μεταγενέστερα ἀπλῶς διὰ χονδροτέρου περιγράμματος. Τοῦ ἀρχαιότερου κτηρίου ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε δύο αἵθουσαι: μία με-

Εἰκ. 61. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τῆς αἰθούσης Α.

γάλη (Α,Β) πρὸς Νότον, πλάτους 13.90 μ., καὶ μία συνεχομένη πρὸς τὴν πρώτην μικρὰ πρὸς Βορρᾶν, διαστάσεων 4.60 × 6.10 μ. Ἡ εἴσοδος τῆς πρώτης, πλάτους 2 μ., φέρουσα μαρμαρίνον κατώφλιον εὑρίσκειται ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐνῶ τὸ ἄνω τὸν ἀντικείμενον ἢ τῆς δευτέρας εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Τὸ δάπεδον τῆς μεγάλης αἰθούσης ἦτο ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ σχηματίζοντος διάχωρα,

ἄτινα διήρουν τὸ ὅλον πλάτος αὐτῆς εἰς δύο μεγάλα τμήματα (A καὶ B) χωριζόμενα δι' εὐρείας ταινίας. Καὶ τοῦ μὲν τμήματος A διετηρήθη, εὐθὺς παρὰ τὸ κατώφλιον, ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή, ἐκ τῆς ὁποίας διεσώθη μόνον ἡ λέξις ὁ βουλόμενος (εἰκ. 60), περαιτέρω δὲ πρὸς Δ. δύο μικρότερα διάχωρα πληρούμενα διὰ πολυχρῶμων γεωμετρικῶν σχεδίων. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρὸς τὴν θύραν εἰκόνιζε τέσσαρας λαβυρίνθους ἐν μέσῳ κάμπου ἐκ τριγώνων, τὸ δὲ γειτονικόν του ὀκτὼ τετράγωνα διατεταγμένα περὶ κυκλικοῦ ἐμβλήματος. Καὶ τὰ μὲν τετράγωνα πληροῦνται διὰ διαφόρων ἕκαστον κοσμημάτων (ἀμφορέως, λαβυρίνθου, τριγώνων κλπ.) (εἰκ. 61), τὸ δὲ κεντρικόν ἔμ-

Εἰκ. 62. Παλαιοχριστιανικὸν θωράκιον μετὰ παγωνίων ἐκατέρωθεν ἀμφορέως.

Εἰκ. 63. Αἱ στοαὶ τοῦ κλιβάνου ὀπτήσεως τῆς πρώτης οἰκίας.

βλημα διὰ συνθέτου γεωμετρικοῦ σχεδίου φέροντος ἐν τῷ μέσῳ τὴν παράστασιν ἀγγελίου (εἰκ. 61). Τοῦ δὲ τμήματος B τὸ μόνον σωζόμενον, καὶ τοῦτο μάλιστα κολοβόν, διάχωρον εἰκόνιζει μέγα τετράγωνον πληρούμενον διὰ τετραγωνιδίων ἐναλλάξ λευκῶν καὶ

χρωματιστῶν περιβαλλόμενον δ' ὑπὸ πλαισίου ἐξ ἰσοπλεύρων τριγώνων (εἰκ. 59).

Τῆς αἰθούσης Γ τὸ δάπεδον δὲν ἐκοσμεῖτο διὰ ψηφιδωτῶν. Εἰς τὴν αἶθουσαν Α ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τὸ ἐν ἀρχῇ μνημονευθὲν μαρμάρινον θωράκιον, διαστάσεων 1.55×0.90

Εἰκ. 64. Αἶθουσα μετὰ πλινθίων στυλίσκων ὑποκαύστου καὶ ἐγκοπῶν εἰς τὸν τοίχον.

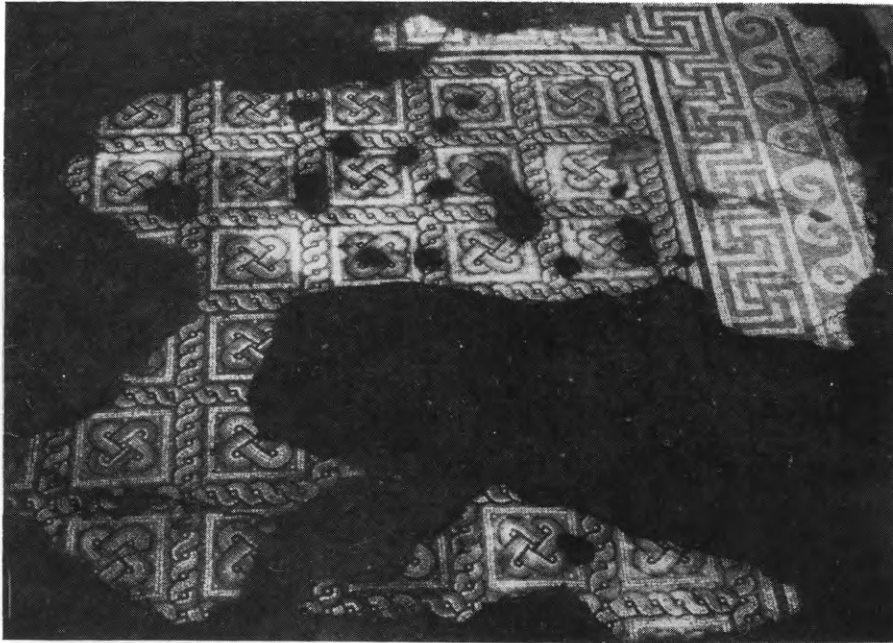
(εἰκ. 58), ὅπερ ἦτο διπλοῦν σώζεται ὅμως μόνον τὸ δεξιὸν τοῦ τμήμα. Φέρει δὲ τοῦτο γλυπτὴν φυτικὴν διακόσμησιν καὶ ἄνω ἐν τῷ μέσῳ σταυρόν. Προέρχεται ἐπομένως ἐκ χριστιανικοῦ κτηρίου. Εἰς τὴν αὐτὴν αἶθουσαν εὐρέθη καὶ ἄλλο μικρότερον μαρμάρινον θωράκιον (εἰκ. 62) φέρον χαραγμένην χριστιανικὴν παράστασιν, ἧτοι παγώνια ἐκατέρωθεν ἐνσταύρου ἀμφορέως, ἐξ ὧν σώζεται μόνον τὸ δεξιόν, ὡς καὶ τὸ ἥμισυ μονογράφημα ΧΡ(ιστὸς) προσέτι δὲ καὶ τὸ Α καὶ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως.

Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον καὶ τὰ εὐρεθέντα γλυπτὰ ὑποδηλοῦσι χρόνους οὐχὶ μεταγενεστέρους τῶν ἀρχῶν τοῦ 5^{ου} μ. Χ. αἰῶνος.

Ἀργότερον πρὸς Βορρᾶν τῆς μικρᾶς αἰθούσης κατεσκευάσθη συγκρότημα κλιβάνων ὀπτήσεως κεραμεικῶν εἰδῶν (Γ) (εἰκ. 63) καὶ παρὰ τούτους μεγάλη αἴθουσα (μὴ σημειουμένη εἰς τὸ σχέδιον), ἐντὸς τῆς ὁποίας διετηρήθησαν τετράγωνοι πεσίσκοι ἐξ ὀπτοπλίνθων ἀνήκοντες προφανῶς εἰς ὑπόκαυστον (εἰκ. 64). Εἰς τοὺς ὑψηλὰ σωζομένους τοίχους τῆς αἰθούσης ταύτης ὑπάρχουσιν ὀρθογώνιοι ἐγκο-

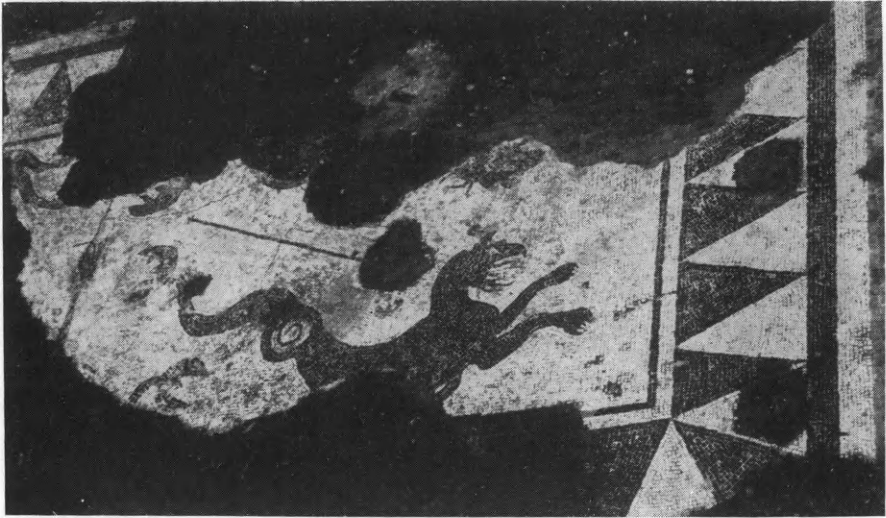
Εἰκ. 65. Κορινθιακὸν ἐπίκρανον παραστάδος ρωμαϊκῶν χρόνων.

Εἰκ. 66. Ψηφιδωτὸν δάπεδον ἐκ τῶν κτηρίων τῆς δευτέρας ομάδος Λευκαδίων.

παί (εἰκ. 64), δι' ὧν θὰ ἐξήρχετο ὁ θερμὸς ἀήρ καὶ τὰ ἀέρια τῆς καύσεως ἐκ τοῦ ὑποκαύστου. Παραπλεύρως τῆς αἰθούσης εὐρέθη καὶ ἡ πηλίνη σωλήνωσις ἀγωγῆς τοῦ ὕδατος.

Ἐν συνεχείᾳ πρὸς τοὺς ἀποκαλυφθέντας κλιβάνους διαφαίνονται πολλὰ εἰσέτι κτήρια, ἢ ἀνασκαφή τῶν ὁποίων ἐλπίζεται, ὅτι θὰ παράσχη τὴν δυνατότητα ἐξακριβώσεως τοῦ προορισμοῦ τοῦ ὄλου συγκροτήματος, κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν καὶ ἀρκετὰ μαρμάρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἤτοι μαρμαρίνη ἰωνικὴ βάση μετὰ πλίνθου, ρωμαϊκὸν κορινθιακόν, ἐπίκρανον παραστάδος (εἰκ. 65), τοῦ 2^{ου} ἢ 3^{ου} μ. Χ. αἰῶνος, κιονίσκοι, κιονόκρανα καὶ πλά-

Εἰκ. 67. Ψηφιδωτὸν δάπεδον εἰκονίζον γρῦπα μετὰ οὐρὰν ὄφεως.

κες μαρμάρινα, ὡς καὶ πολλὰ ἀρχαῖα καὶ βυζαντινὰ νομίσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ εἰκοσανούμιον τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τὸ δεύτερον σημεῖον ἐφ' οὗ ἐγένετο σκαφικὴ ἔρευνα κεῖται ἐπὶ γειτονικοῦ λοφίσκου περιβαλλομένου κατὰ τὴν Δ. αὐτοῦ πλευρὰν ὑπὸ παλαιοῦ τείχους, ἀποκαλυφθέντος εἰς μῆκος 30 μ. ἐν ᾧ πρὸς Ν. παραρρέει ὁ ποταμὸς «Ἀραπίτσα». Ἡ δευτέρα αὕτη σκαφή ἔφε-
 ρεν εἰς φῶς 2 αἰθούσας ἐστρωμένας διὰ ψηφιδωτῶν. Ἐκ τούτων ἢ μὲν μία φέρει περίξ ταινίαν ἐκ συνθέτου μαιάνδρου, σπείρας καὶ τριγώνων, εἰς δὲ τὸ κέντρον τετράγωνα περιβαλλόμενα ὑπὸ ἀλυσσοειδῶν κοσμημάτων καὶ σχοινίου (εἰκ. 66) πληρούμενα δὲ διὰ τῶν λεγομένων κόμβων τοῦ Σολομῶντος. Ἡ δευτέρα ἔφερε παρά-
 στασιν μεγάλου, φανταστικοῦ ζώου μετὰ κεφαλὴν γρυπὸς καὶ ἐλισσομένην οὐρὰν ὄφεως (εἰκ. 67). Ἡ ἀνασκαφή θέλει συνεχισθῆ καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

14. ΗΠΕΙΡΟΣ. Νικόπολις. α) Βασιλική.

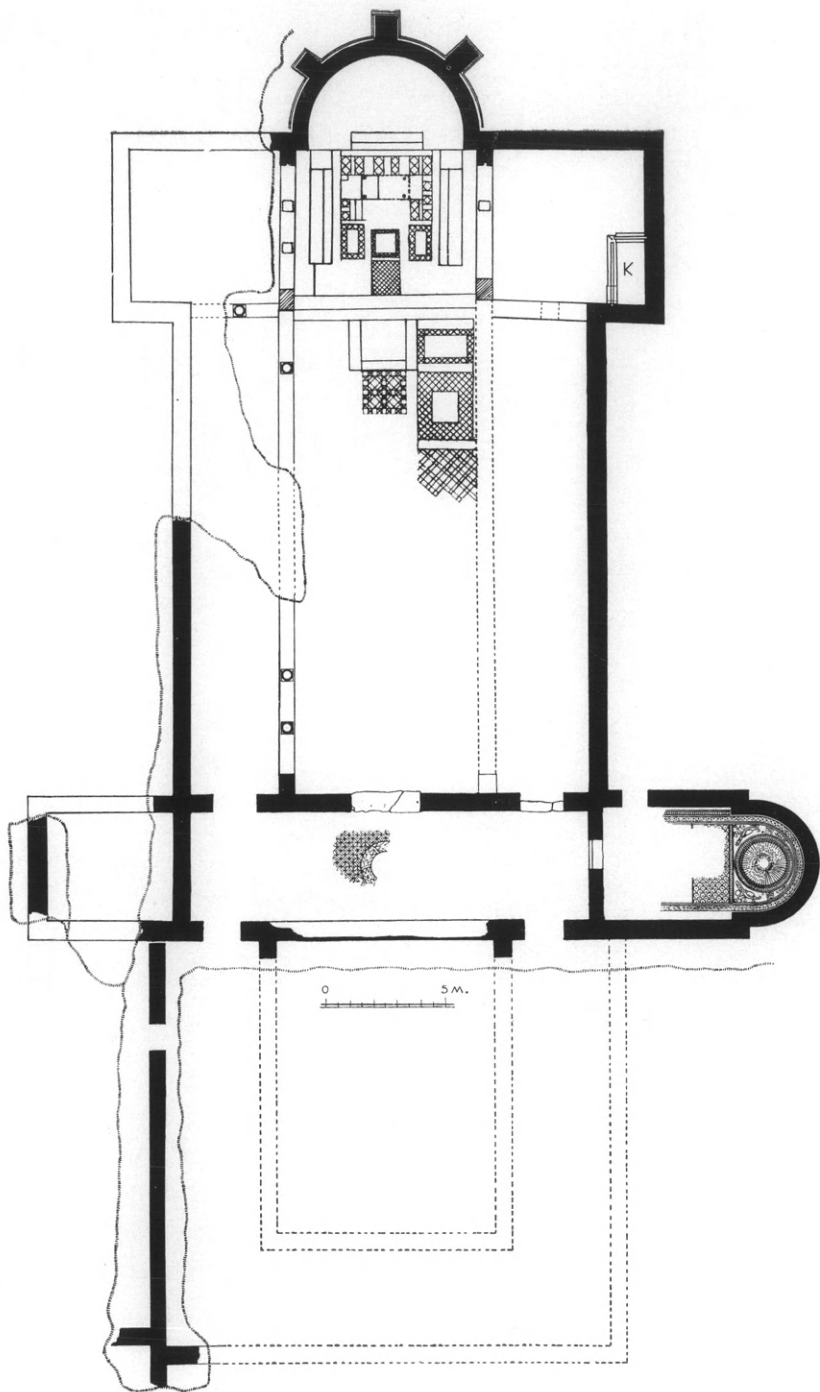
Εἰς Νικόπολιν τῆς Ἡπείρου συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς, βοηθουμένου ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων Δίδων Χαρ. Μπάρλα καὶ Ἀγάπης Βασιλάκη τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἔξω τῶν τειχῶν κειμένης βασιλικῆς Δ. Κατόπιν προσεκτικῶς καθαρισμοῦ τοῦ πρὸ τῆς κόγχης χώρου τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 68, 69), κατωρθώθη, ἐπὶ τῇ

Εἰκ. 68. Νικόπολις. Βασιλική Δ. Τὸ πρὸ τῆς κόγχης διαμέρισμα τοῦ ἱεροῦ
μὲ τὰ ἐκατέρωθεν κτιστὰ βάθρα τῶν ἱερέων.

βάσει τῶν σαφῶς ἐπὶ τοῦ ἐκ κονιάματος ὑποστρώματος αὐτοῦ διατηρηθέντων ἰχνῶν, νὰ ἐξακριβωθῇ τὸ ἀκριβὲς σχέδιον τῆς διὰ πολυχρῶμων μαρμαρίνων πλακιδίων στρώσεως τοῦ δαπέδου αὐτοῦ, ὡς καὶ τοῦ ἀμέσως πρὸ τοῦ ἱεροῦ, πρὸς Δυσμάς, ἐκτεινομένου τμήματος τοῦ μέσου κλίτους (εἰκ. 69). Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τοῦ τελευταίου τούτου τμήματος διεπιστώθη, ὅτι τὸ δυστυχῶς ἐξ ὀλοκλήρου κατεστραμμένον τέμπλον ἔφερε κατὰ τὴν Ὁραίαν αὐτοῦ Πύλην τετρακιόνιον, οἷον ἔφερον καὶ ἄλλαι βασιλικαὶ τῆς Νικολέως. Ἀνεσκάφη μετὰ ταῦτα ἐξ ὀλοκλήρου τὸ νότιον πτερύγιον

Είκ. 69. Κάτοπις τής βασιλικής Δ Νικοπόλεως μετά τήν άνασκαφήν του 1959.

τοῦ ἐγκαρσίου κλίτους (εἰκ. 70), ὅπερ εὐρέθῃ ἐστρωμένον δι' ἀκανονίστου ποικιλοχρόμου μαρμαροθετήματος (opus signinum). Ἐντὸς τῆς ἀπομακρυνθείσης ἐπιχώσεως τοῦ περυγίου (εἰκ. 70) εὐρέθησαν ἀφ' ἑνὸς πεσίσκοι καὶ ἀφ' ἑτέρου πολλὰ τεμάχια διατρήτων θωρακίων τοῦ τέμπλου. Κατὰ δὲ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ περυγίου

Εἰκ. 70. Τμήμα τῆς μετ' ἀντηρίδων κόγχης τοῦ ἱεροῦ ἐξωτερικῶς.
Ἄριστερᾷ τὸ ἄσκαφον εἰσέτι νότιον περύγιον.

ἀπεκαλύφθη ἡ μαρμαρίνη βάσις μικροῦ ὀρθογωνίου διαμερίσματος (1.50 × 3.00) φέρουσα ἐγκοπὴν προωρισμένην νὰ ὑποδέχεται θωράκια, κατὰ δὲ τὴν γωνίαν καὶ πεσίσκον, τοῦ ὁποίου διεσώθη ὁ τόρμος τῆς γομφώσεως μετὰ τῆς σχετικῆς αὐλακος μολυβδοχοΐας (εἰκ. 69, κ καὶ 71). Ἄν κρίνωμεν ἐξ ἀναλόγων παραδειγμάτων θὰ πρέπει νὰ χαρακτηρίσωμεν τὸ διαμέρισμα τοῦτο ὡς παστοφόριον προωρισμένον πρὸς φύλαξιν τῶν ἐκ τῆς Θείας Εὐχαριστίας περισσευμάτων ἢ καὶ τῶν ἱερῶν σκευῶν.

Τοῦ βορείου περυγίου ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησε πολὺ ὀλίγον, λόγῳ τῆς μεγάλης του ἐπιχώσεως (2.50 μ.). Ἐξηκριβώθη μόνον, ὅτι κατὰ τὴν μετὰ τοῦ βορείου κλίτους τοῦ ναοῦ συνάντησιν αὐτοῦ ἐσχηματίζετο δίβηλον, τοῦ ὁποίου εὐρέθη κατὰ χώραν ἡ ἰωνικὴ βᾶσις τοῦ κίονος (εἰκ. 69). Ὅμοιον δίβηλον θὰ ὑπῆρχεν ἀντιστοι-

Εἰκ. 71. Νικόπολις, Βασιλικῆς Δ τὸ χωριστὸν διαμέρισμα τοῦ Ν. περυγίου.

χως καὶ κατὰ τὸ νότιον περύγιον, τούτου ὅμως διεσώθη μόνον ὁ στυλοβάτης (εἰκ. 69).

Ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ ἀνεσκάφησαν μόνον τμήματα τοῦ στυλοβάτου τῆς βορείου κιονοστοιχίας, ὅστις, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν ὀλοσχερῶς ἐξαφανισθέντα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας, διατηρεῖ κατὰ χώραν τὰς ἰωνικὰς βᾶσεις τῶν κίωνων του (εἰκ. 69), ἐξ ὧν συνήχθη, ὅτι ὁ ὀλικὸς ἀριθμὸς κίωνων ἑκατέρας τῶν κιονοστοιχιῶν ἀνήρχετο εἰς 8. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὐρέθησαν προσέτι δύο καλῆς ἐργασίας κορινθιακὰ κιονόκρανα (εἰκ. 72) ὅμοια πρὸς τὸ πάλαι εὐρεθέν, πρὸς τούτοις δὲ καὶ δύο κολουροπυραμιδοειδῆ ἐπιθήματα ἔχοντα τὴν στενὴν κεκλιμένην πλευρὰν αὐτῶν κεκοσμη-

μένην δι' ἀναγλύφων σταυρῶν ἐν μέσῳ φύλλων ἀκάνθης (εἰκ. 73). Εὐρέθησαν ὡσαύτως καί τινες πώρινοι τραπεζιόσχημοι θολῖται προερχόμενοι ἐκ τῶν τόξων, ἅτινα ἐγεφύρουν τὰ μεταξὺ τῶν κιό-

Εἰκ. 72. Νεωστὶ εὐρεθὲν κιονόκρανον τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως.

Εἰκ. 73. Ἐπιθήματα τῶν κορινθιακῶν κιονοκράνων τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως.

νων κενά. Τέλος πρὸ τῆς βασιλείου πύλης ἤλθον εἰς φῶς πολλὰ μαρμάρινα τεμάχια φέροντα πολλαπλᾶς γλυφᾶς ἀρίστης ἐργασίας

Εἰκ. 74. Τεμάχια ἐκ τοῦ μετὰ γλυφῶν περιθύρου τῆς βασιλείου πύλης τῆς βασιλικῆς Δ τῆς Νικοπόλεως.

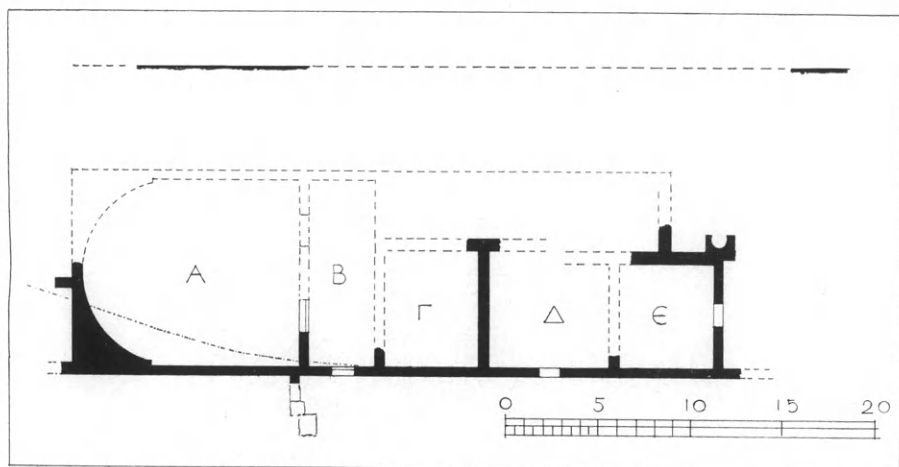
(εἰκ. 74) προερχόμενα δ' ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ περιθύρου τῆς πύλης ταύτης.

Τάφροι ἀνοιχθεῖσαι κατὰ τὸν νάρθηκα ἀπεκάλυψαν κατὰ μὲν τὸ μέσον αὐτοῦ καὶ πρὸ τῆς βασιλείου πύλης τοῦ ναοῦ ψηφιδω-

τὸν δάπεδον εἰκονίζον μικροὺς διατεταμένους κύκλους περιβάλλοντας στεφάνην ἀνθῶν συγκρατουμένων δι' ἑλικοειδῶς βαινούσης ταινίας, κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἐξωτερικῶς τὴν βᾶσιν μαρμαρίνου ἀμφικιονίσκου παραθύρου. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης ἐξωτερικῶς πρὸς νότον καὶ πρὸς βορρᾶν ἀνὰ μία κτιστὴ παραστάς (εἰκ. 69), αἵτινες θ' ἀντίκρυζον βεβαίως ἀντίστοιχον κιονοστοιχίαν τοῦ αἵθριου. Καὶ τὸ μὲν αἶθριον δὲν ἀνεσκάφη, ἐλλείψει χρόνου, ἐξηκριβώθησαν ὅμως αἱ διαστάσεις του· διότι παρηκολουθήθη διὰ σκαφῆς ὁ βόρειος ἐξωτερικὸς τοῖχός του, ὅστις, προχωρῶν πρὸς Δυσμᾶς ἐπὶ 18 μέτρα, κάμπτεται ἐκεῖ πρὸς Νότον. Ἡ ἀνασκαφὴ θέλει συνεχισθῆ καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς ἔτος πρὸς τελείαν ἀποκάλυψιν τοῦ μνημείου.

15. ΗΠΕΙΡΟΣ. Νικόπολις. β) Ἑπαυλις.

Περὶ τὰ 500 μ. ἀνατολικῶς τῆς βασιλικῆς Δ, ἔξω τοῦ τείχους, εἰς τὴν θέσιν «Φτελιά», ἐνηργήθη ἐφέτος ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ

Εἰκ. 75. Κάτοπις τοῦ ἀποκαλυφθέντος συγκροτήματος εἰς θέσιν «Φτελιά».

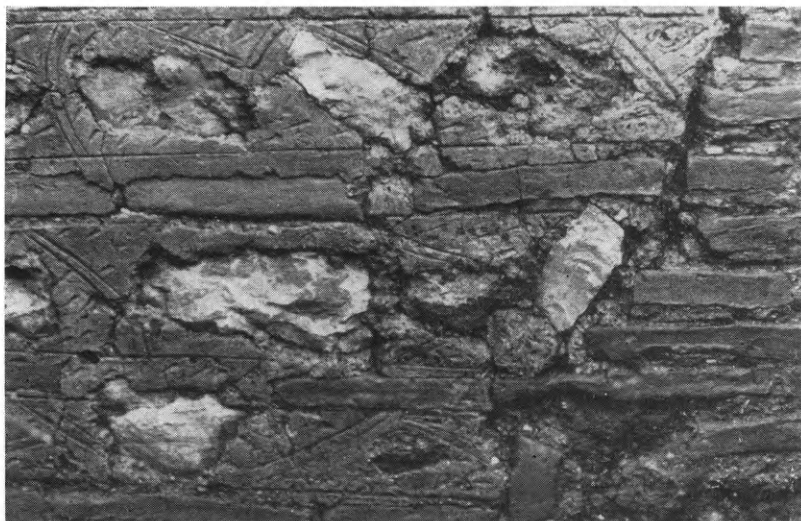
Ἄ. Ὁρλάνδου ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Πάλλα, δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ πρὸς ἔρευναν τοῦ κτηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνήκε τυχαίως ἀποκαλυφθὲν τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου.

Διὰ συστήματος τομῶν ἐπεσημάνθη ἔπαυλις ἐκτισμένη ἐπὶ ἀνδῆρου, συγκρατουμένου ἄλλοτε ὑπὸ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, πρὸς τὴν κλιτὴν κατωφερείας, φερομένης πρὸς τὴν θάλασ-

σαν βορειοανατολικῶς τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἡ ἔπαυλις ἐκτείνεται εἰς μῆκος πλέον τῶν 37.00 μ., εἶναι δὲ συντεθειμένη ἐκ δύο συστάδων χώρων (εἰκ. 75). Ἡ μία τούτων, καταλαμβάνουσα τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ κτηρίου, ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν συνεχομένων δωματίων (Γ, Δ, Ε), ἐκτεινομένων κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ κτηρίου, ὀπισθεν ἐπιμήκους χώρου, πιθανῶς ἀνοικτῆς στοᾶς, ἐκτεινομένης κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ κτηρίου. Εἰς τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ οἰκοδομήματος, ἔξω τοῦ χώρου Ε, εἶναι προσηρτημένη μικρὰ πειόμορφος κατασκευή, ἐσωτερικῶς ἡμικυκλική. Ἡ συστάς αὕτη χώρων προσεφέρετο πρὸς διαμονήν.

Εἰκ. 76. Ἐπαυλις εἰς θέσιν «Φτελιά». Νοτιοανατολικὴ γωνία τοῦ χώρου Α.

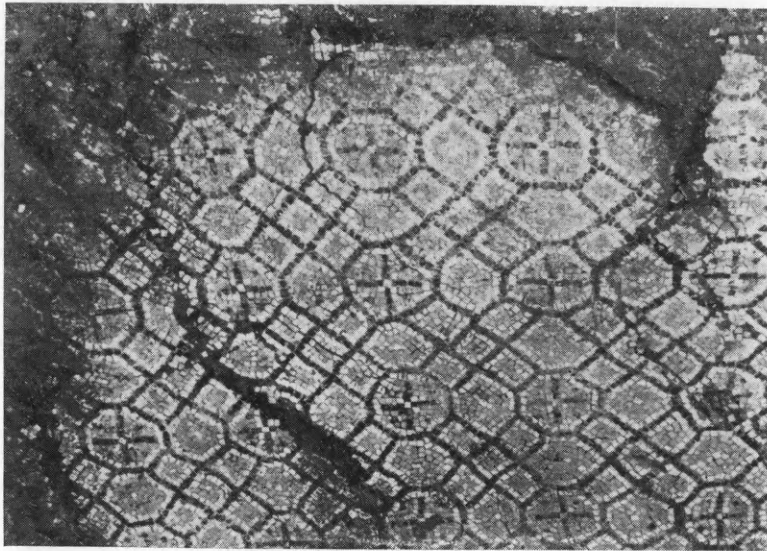
Εἰκ. 77. Ἐπαυλις εἰς θέσιν «Φτελιά». Λεπτομέρεια τοῖχου μεταξύ τῶν διαμερισμάτων Α καὶ Β. ὄψις ἐκ Δ.

Ἡ ἑτέρα συστάς, καταλαμβάνουσα τὸ δυτικὸν μέρος τοῦ κτηρίου καθ' ὅλον τὸ πλάτος του, ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς μεγάλου χώρου (Α), περατουμένου πρὸς Δ, εἰς ἐγγεγραμμένην κόγχην καὶ ἐξ ἑνὸς

πρὸ τούτου στενὸμήκους χώρου (B), χρησιμεύοντος ὡς προθαλάμου τοῦ χώρου A. Ὁ χώρος A, ὁμοιάζων πρὸς μονόκλιτον βασιλικήν, ἀποτελεῖ τὴν αἴθουσαν τῆς ἐπαύλεως, τὸν ἐπίσημον χῶρον τῆς, παρέχει δ' ἐνδιαφέρον παράδειγμα ἰδιωτικῆς βασιλικῆς (*basilica privata*) ἐν Ἑλλάδι.

Εἰς τὴν τοιχοδομίαν τῆς χρησιμοποιοῦνται δύο τρόποι ἤτοι,

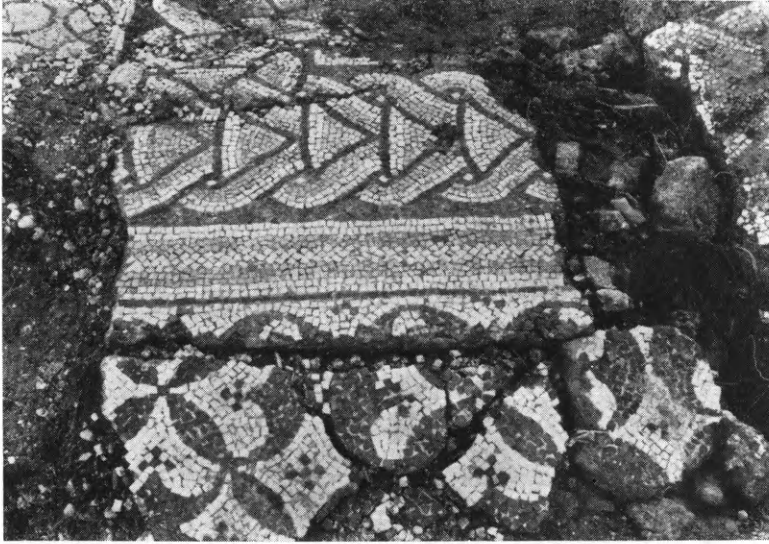
Εἰκ. 78. Ἐπαυλις εἰς θέσιν «Φτελιά». Ψηφιδωτὸν χώρου A. Νότιον διάχωρον.

ἀφ' ἑνὸς ἀμιγῆς πλινθοδομῆς (εἰκ. 76) καὶ ἀφ' ἑτέρου τοιχοποιία δι' ἐναλλαγῆς μιᾶς σειρᾶς πλίνθων πρὸς μίαν σειρὰν ἀργῶν λίθων ἐντὸς παχέος κονιάματος. Ἐπὶ τοῦ κονιάματος ἔχουν χαραχθῆ διὰ τοῦ μιστροῦ διακοσμητικαὶ γραμμαῖ (εἰκ. 77).

Εἰς ὅλους τοὺς χώρους τῆς ἐπαύλεως—πλὴν τοῦ B—ἐπεσημάνθη ἡ παρουσία ψηφιδωτῶν δαπέδων. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς αἰθούσης A εἶναι διηρημένον εἰς τρία διάχωρα, πληρούμενα διὰ σχεδίων γεωμετρικῆς ὑφῆς (εἰκ. 78-79). Ἀτυχῶς τὰ ψηφιδωτὰ τῆς αἰθούσης ἔχουν κατὰ μέγα μέρος καταστραφῆ λόγῳ κατολισθήσεως τοῦ ἐδάφους.

Ἡ εἰς τύπον βασιλικῆς αἴθουσα τῆς ἐπαύλεως τῆς Νικοπόλεως ἐνθυμίζει τὰς αἰθούσας ὑποδοχῆς καὶ ἀκροάσεων τῶν Ρω-

μαίων καὶ βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων: π.χ. τοῦ Δομετιανοῦ ἐπὶ τοῦ Παλατινοῦ ἐν Ρώμῃ καὶ τὴν Μαγναύραν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἢ παρουσία τῆς δὲ εἰς τὴν προκειμένην ἔπαυλιν τῆς Νικοπόλεως, παρέχουσαν ὡραίαν θέαν πρὸς τὸν Ἀμβρακικὸν καὶ πρὸς τὰ βουνὰ τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ἠπείρου, καθιστᾷ εὐλογον νὰ ἀναγνωρίσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν θερινὴν κατοικίαν ἀνωτέρου τινὸς ἀξιωματοῦχου ἐκ τῶν ἐδρευόντων ἐν Νικοπόλει.

Εἰκ. 79. Νικόπολις. Ἐπαυλις εἰς θέσιν «Φτελιά». Ψηφιδωτὸν χώρου Α. Χωριστικὴ ταινία διαχώρων περίπου εἰς τὸ μέσον.

Ὡς πιθανὴ χρονολογία τῆς ἐπαύλεως τῆς «Φτελιᾶς» δύνανται νὰ προταθοῦν αἱ ἀρχαὶ ἢ τὰ μέσα τοῦ 5^{ου} αἰῶνος, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Φιλίππων ὑπὸ τῶν Γόθων.

16. ΗΠΕΙΡΟΣ. Δωδώνη.

Διὰ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδου βοηθημένου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη, ἐνήργησεν ἡ Ἑταιρεία καὶ ἐφέτος σκαφικὴν ἔρευναν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Δωδώνης, νοτιῶς τῶν ἀναθηματικῶν βάθρων, μεταξὺ τῆς ἱερᾶς οἰκίας καὶ τοῦ ναΐσκου.

Ἐντὸς τοῦ ἀρχαίου στρώματος, ὄντος ἐνταῦθα λεπτοῦ

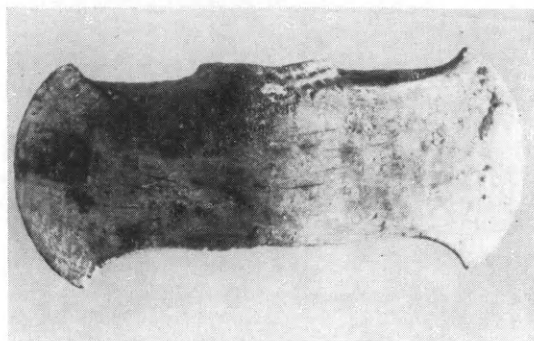
(0.50 – 0.80 μ.), άνευρέθησαν προϊστορικά ὄστρακα μετὰ κλασσικῶν, ἐξ ὧν ἀπετελέσθησαν μικρά τινα (μικκύλα), ἀφιερωματικοῦ χαρακτῆρος, χειροποίητα ἀγγεῖα. Ταῦτα δὲν εἶναι ἀναγκαίως προ-

Εἰκ. 80. Προϊστορικὴ πρόχους.

ϊστορικά, διότι ἡ προϊστορικὴ κεραμεικὴ τῆς Δωδώνης ἐξηκολούθησε κατασκευαζομένη μέχρι τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος. Ἡ χειροποίητος πρόχους (εἰκ. 80), μετὰ καθέτως τετμημένου λαιμοῦ, εἶναι πιθανώτατα προϊστορικὴ. Αὕτη τυπολογικῶς ἀνάγεται εἰς τὴν ΠΕ περίοδον. Ἀνευρέθησαν προσέτι περὶ τὰ 20 νομίσματα (δύο ἀργυρᾶ), ὠραῖος χαλκοῦς λάβρος (εἰκ. 81), ὅστις ἀσφαλῶς συνδέεται μὲ τὴν προϊστορικὴν λατρείαν τῆς Δωδώνης, χαλκᾶ ἐλάσματα μετ' ἐκτύπου

διακοσμήσεως, χαλκᾶ ἐξαρθήματα ἀγγείων, μεγάλα τεμάχια σιδηρῶν τριπόδων καὶ κυκλικὴ λαβὴ λέβητος μὲ γεωμετρικὴν δια-

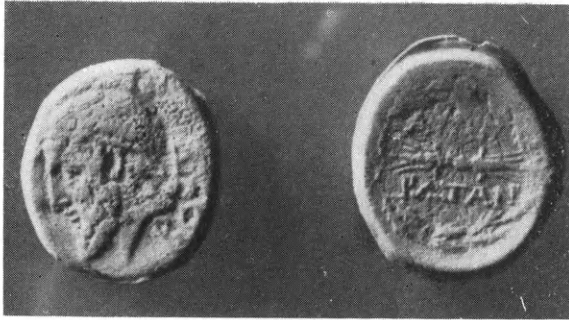

Εἰκ. 81. Χαλκοῦς ἀμφίστομος πέλεκυς (λάβρος) ἐκ Δωδώνης.

κόσμησιν, σιδηρῶν ξίφος, μερικὰ τεμάχια μολυβδίνων ἐνεπιγράφων ἐλασμάτων. Ἐφ' ἑνὸς ἀναγιγνώσκεται... *ηπιστος*¹ (ὄνομα κύριον) *ἂν ἔκλεψε τὰ ἔρια | ἀπὸ τοῦ κλισμοῦ τὰ αὔα, ἐπὶ ἐτέρου... περὶ τῶν λύκων τῶν θηρίων.* Σπάνιον εἶναι τὸ χαλκοῦν νόμισμα (εἰκ. 82) τῶν χρόνων 180-168 π.Χ. Εἰκονίζεται ἐπὶ τῆς α' ὄψεως κε-

¹ ἢ Πιστός (;)

φαλή Διὸς Δωδώνης ἐστεφανωμένη, πρὸς ἀριστερά, ὑπ' αὐτὴν τὰ μονογραφήματα Β Ο (ὄνομα στρατηγοῦ) καὶ Α' = ΑΙ (ὄνομα ἄρχοντος), ἐπὶ τῆς β' ὄψεως ἐντὸς στεφάνου δρυὸς κεραιῶν καὶ ἐπι-

Εἰκ. 82. Χαλκοῦν νόμισμα τῶν χρόνων τῆς Ἑπειρωτικῆς Δημοκρατίας (180 - 168/7 π.Χ.).

γραφή ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ (= Ἑπειρωτῶν). Τοῦ νομίσματος τούτου εἶναι γνωστὰ ἕτερα πέντε ἀντίτυπα (Καναδᾶ, Μονάχου, Βερολίνου, Βενετίας, Ἰωαννίνων.)

17. ΚΕΡΚΥΡΑ. Παλαιόπολις.

Ἡ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Β. Καλλιπολίτου ἐνεργουμένη ἀπὸ ἐτῶν ἀνασκαφῆ τῆς Παλαιόπολεως, ἐν ἀναμονῇ ἀπαλλοτριώσεως ἰδιωτικοῦ κτήματος πρὸς ἐπέκτασίν της, περιορίσθη ἐφέτος εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαρθρώσεως τοῦ ἀποκαλυφθέντος κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη κτηρίου. Ὁ σκοπὸς οὗτος ἐπεδιώχθη διὰ διερευνήσεως τῆς ὑποθεμελιώσεως αὐτοῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ διενεργήθη εἰς βάθος, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν περιφέρειαν τοῦ ἀποκαλυφθέντος προηγουμένως καμπυλογράμμου τοίχου ὡς καὶ καθ' ὅλην τὴν περικλειομένην ὑπ' αὐτοῦ καὶ ἐλευθέραν νεωτέρων κτισμάτων ἔκτασιν.

Ἡ ὑποθεμελίωσις (εἰκ. 83) ἐκτείνεται εἰς πλάτος 5 μ. περίπου, ἐνῶ τὸ πάχος τῆς ἀνωδομίας τοῦ τοίχου εἶναι 1.10 μ. Κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως διαμορφοῦται παρ' αὐτὸν χαμηλὴ βαθμὴ, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὸ θεμέλιον εὐρύνεται εἰς πλάτος 2.50 μ., ἐνῶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν περιφέρειαν τοῦτο ἐξέχει κατὰ 1.40 μ. (εἰκ. 84, σχεδιογρ. κατόψεως). Ἡ τόσον εὐρεῖα προεκβολὴ τῆς ὑπο-

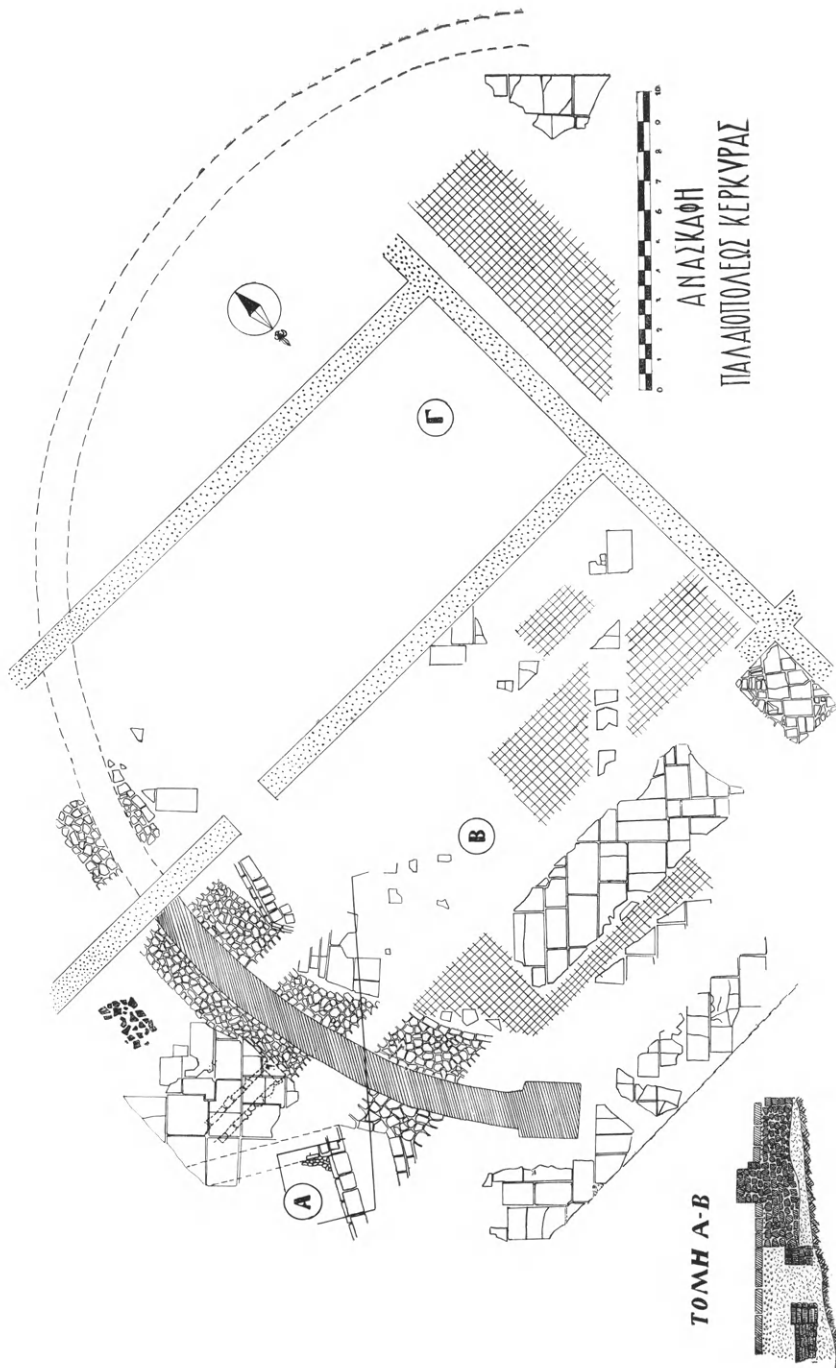
θεμελιώσεως κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν δύναται νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς προορισθεῖσα διὰ τὴν ὑποδοχὴν στοᾶς, συνεχομένης πρὸς τὸν καμπυλόγραμμον τοῖχον ἢ πρὸς ὑποδοχὴν κογχῶν μὲ τὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν περιφέρειαν. Τοιαῦτα κτίσματα δὲν ἦσαν

Εἰκ. 83. Τὸ θεμέλιον τοῦ καμπυλόγραμμου οἰκοδομήματος τῆς Παλαιοπόλεως.

ἀσυνήθη, ὅταν κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἢ πρώιμον ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ἀρχαῖα ἱερὰ διεμορφώθησαν μνημειωδῶς, συμφώνως πρὸς νέας ἀντιλήψεις. Κατὰ ταῦτα, ὁ ἡμικυκλικὸς χώρος, διαμέτρου 40 μ., ἐστρωμένος ἐσωτερικῶς καὶ κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τοίχου διὰ δαπέδου ἐκ μεγάλων λιθίνων πλακῶν, θὰ ἦτο ὑπαιθρος. Τοῦτο ἀπέδειξε καὶ ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἡ κατὰ τὴν διάμετρον τοῦ διαγραφομένου ἡμικυκλίου πρὸς ἀνεύρεσιν βάσεων πεσσῶν ἢ κίωνων ἢ συνεχοῦς ἐγκαρσίου θεμελίου,

πρὸς στήριξιν στέγης, ἔρευνα, ἡ ὁποία ἀπέβη ἄκαρπος. Ἐπὶ τοῦ σχεδιογράφου τῆς εἰκ. 84 σημειοῦνται διὰ διακεκομμένων γραμμῶν ἢ κατὰ συμπλήρωσιν κάτοψις τοῦ καμπυλόγραμμου τοίχου, διὰ στιγμῶν οἱ τοῖχοι τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς (Γ) καὶ διὰ δικτυωτοῦ τὰ σημεῖα ἔνθα ἐγένετο ἡ εἰς βάθος ἔρευνα. Κατ' αὐτὴν ἐξήχθησαν ἀπὸ θεμελίου προσκτίσματος τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ ὁποίου αἱ πλάκες τοῦ ἀρχαίου δαπέδου ἀπεκόπησαν κανονικῶς, ἐνδιαφέροντα ἀποτμήματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν δωρικοῦ ναοῦ ἐξ ἀσβεστολίθου, χρησιμοποιηθέντα ὡς οἰκοδομικὸν ὑλικόν. Ἡ θέσις τοῦ ναοῦ τούτου δὲν ἐξηκριβώθη εἰσέτι.

Είχ. 84. Κάτοπις άνασκαφέντων κτηρίων Παλαιπολέωσ Κερκύρας.

Εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τῆς ὑποθεμελιώσεως καὶ κατὰ μῆκος τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως εὐρέθη ὀχετὸς κατεσκευασμένος ἐκ λιθοπλίνθων μετὰ τῶν ἐπικαλυπτουσῶν αὐτὸν πλακῶν.

Ἐκ τῶν εὐρημάτων σημαντικὰ εἶναι θραύσματα πηλίνων ἀναγλύφων, μικρῶν διαστάσεων, εὐρεθέντα ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς

Εἰκ. 85. Πύραυνον ρωμαϊκοῦ λουτροῦ Παλαιοπόλεως Κερκύρας.

ὑποθεμελιώσεως, ἥτοι α) δεξιὸς βραχίον ἰσχυρῶς καμπτόμενος, β) ἀπότμημα μορφῆς ἀνδρὸς τρέχοντος ἢ ἰσχυρῶς διασκελίζοντος, γ) κορμὸς γυμνοῦ ἀνδρὸς ὀρώμενος ἐκ τῶν ὀπισθεν καὶ δ) δύο ἀκέφαλα εἰδώλια.

Διενηργήθη ὡσαύτως ἀνασκαφὴ ἐντὸς τοῦ κρατικοῦ κτήματος τοῦ Ἰνστιτούτου Ἐλαίας, ἐν τῇ ἰδίᾳ περιοχῇ, εἰς ἀπόστασιν 75 μ. ΒΔ. τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἀφορμὴν πρὸς τοῦτο παρέσχεν ἡ ἀποκάλυψις κτίσματος ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, συνεπεῖα ἐργασιῶν ἰσοπεδώσεως, ἃς ἐξετέλεσεν ἡ Γεωργικὴ ὑπηρεσία. Διὰ τῆς ἀνασκαφῆς ἤλθεν εἰς φῶς ὀρθογώνιος αἴθουσα λουτροῦ διαστάσεων 11×9 μ., τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι, πάχους 0.70 μ., εἶναι κατε-

σκευασμένοι ἐκ πηλίνων ὀπτοπλίνθων μετὰ κονιάματος. Εἰς τὸ μέσον τῆς βορείου πλευρᾶς τῆς αἰθούσης ἀποχωρίζεται διαμέρισμα διαστάσεων 3.60×1.90 μ., τοῦ ὁποῖου ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος ἔχει τοξωτὸν ἄνοιγμα (εἰκ. 85). Τοῦτο εἶναι τὸ πύραυνον τοῦ λουτροῦ, κείμενον ὑπὸ τὴν δεξαμενὴν τοῦ θερμοινομένου ὕδατος, ἣς σώζεται ἐν μέρει τὸ ἐκ μαρμαρίνων πλακιδίων δάπεδον. Ὀλόκληρος ἡ αἴθουσα ἦτο ὑπόκαυστος. Οἱ στυλίσκοι τοῦ ὑποκαύστου, σχηματιζόμενοι δι' ἐπαλλήλων πηλίνων ὀπτοπλίνθων τετραγώνου ἢ κυκλικοῦ σχήματος, ἔχουν ὕψος 0.82 μ., σώζονται δὲ μόνον εἰς τὸν περὶ τὸν πύραυνον χῶρον. Ἐπίμηκες συνεχόμενον διαμέρισμα εὐρέθη πλήρες τέφρας, ἐχρησίμευε δὲ προφανῶς πρὸς ἐναπόθεσιν αὐτῆς κατὰ τὸν περιοδικὸν καθαρισμὸν τοῦ πυραύνου.

Εἰκ. 86. Μαρμαρίνη κεφαλή, ἴσως Διονύσου.

Ὁ ἀποκαλυφθεὶς θάλαμος ἀποτελεῖ μικρὸν τμήμα τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται πρὸς Α., πρὸς Δ. καὶ πρὸς Ν. Διὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψίν του ἀπαιτεῖται ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν.

Σημαντικὸν εὔρημα ὑπῆρξε μαρμαρίνη κεφαλή, ὕψους 0.27 μ., εἰκονίζουσα γενειοφόρον θεόν, ἴσως Διόνυσον (εἰκ. 86). Εἶναι ἔργον κλασικιστικὸν τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνος, οὐχὶ πιστὸν ἀντίγραφον ἀλλὰ μᾶλλον μετάπλασις κλασικοῦ προτύπου. Παρατηρεῖται συγκρητισμὸς τῆς τεχνοτροπίας τοῦ τέλους τοῦ 5^{ου} π.Χ. αἰῶνος, ὡς πρὸς τὸ πρόσωπον, καὶ μεταγενεστέρας ὡς πρὸς τὴν ἀπόδοσιν τῆς κόμης. Ἐπὶ τοῦ τραχήλου ἡ μακρὰ κόμη δένεται εἰς κρωβύλον. Ἡ κεφαλή ἴσως ἀπεσπᾶσθη ἐξ ἐρμαϊκῆς στήλης, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι βέβαιον.

Ἐντὸς τῆς σχηματισθείσης μετὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ δαπέδου ἐπιχώσεως εὐρέθη χρυσοῦν νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Θεοδοσίου τοῦ Β' (408 - 450 μ.Χ.), ὅπερ μαρτυρεῖ περὶ τοῦ χρονικοῦ ὀρίου τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου. Ἡ μαρμαρίνη κεφαλὴ καὶ τὰ εὐρεθέντα ἀποτμήματα ἀγγείων ὑποβάλλουν τὴν χρονολόγησιν τοῦ κτηρίου εἰς τὸ α' ἥμισυ τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνος.

18. ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑ. Σάμη.

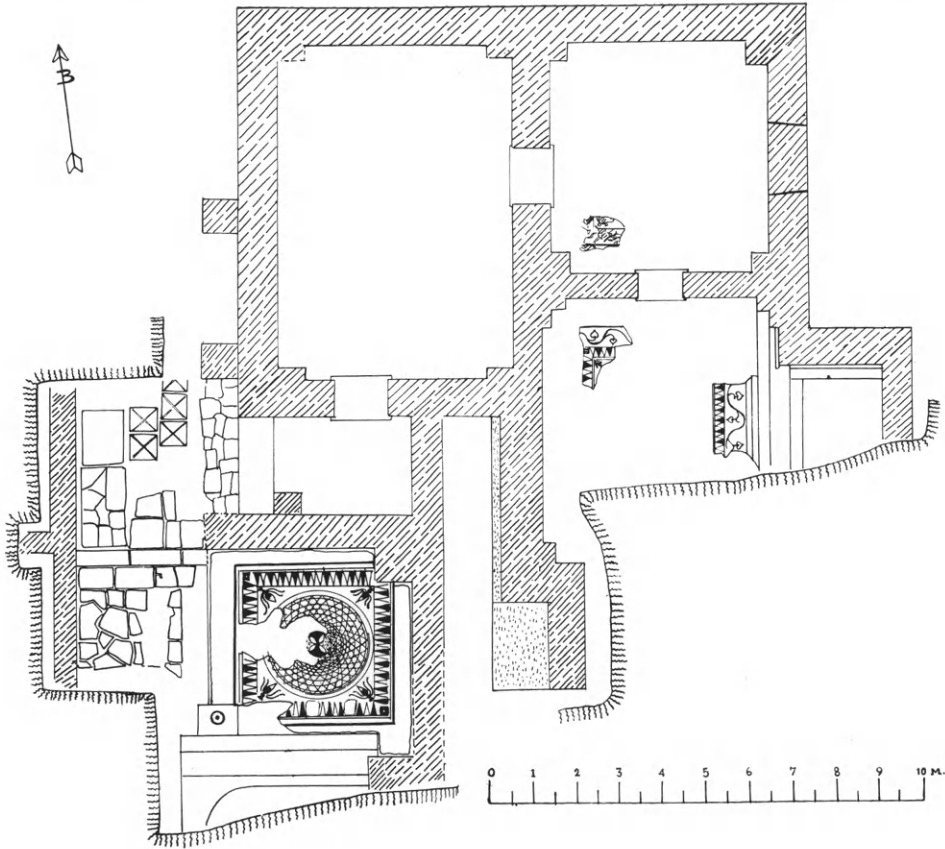
Τὸ διὰ τοῦ ἐφόρου κ Β. Καλλιπολίτου κατὰ μέγα μέρος ἀποκαλυφθὲν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι διενηργήθησαν ἐφέτος ἐν

Εἰκ. 87. Ἐποψὶς τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου Σάμης, γνωστοῦ ὡς «ρακόσπιτον».

Σάμη, ἐπιβλητικὸν οἰκοδόμημα ρωμαϊκοῦ βαλανείου (εἰκ. 87) δὲν ἦτο ἐντελῶς ἄγνωστον· διότι τὸ ἄνω μέρος τῶν τοίχων ἑνὸς τῶν διαμερισμάτων του ἦτο ἀνέκαθεν ὄρατὸν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδά-

φους. Ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦτο ὠνομάζετο ρακόσπιτον, δηλ. οἰνοπνευματοποιεῖον, καθ' ὅσον πρό τινων δεκαετηρίδων ἐσώζετο καλῶς καὶ ἐχρησίμευεν ὡς πιεστήριον σταφυλῶν. Τὸ σκόπιμον τῆς ἀνασκαφῆς του ὑπεστηρίχθη ἐκ τῆς προσφάτου εὐρέσεως ἐν παρα-

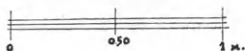
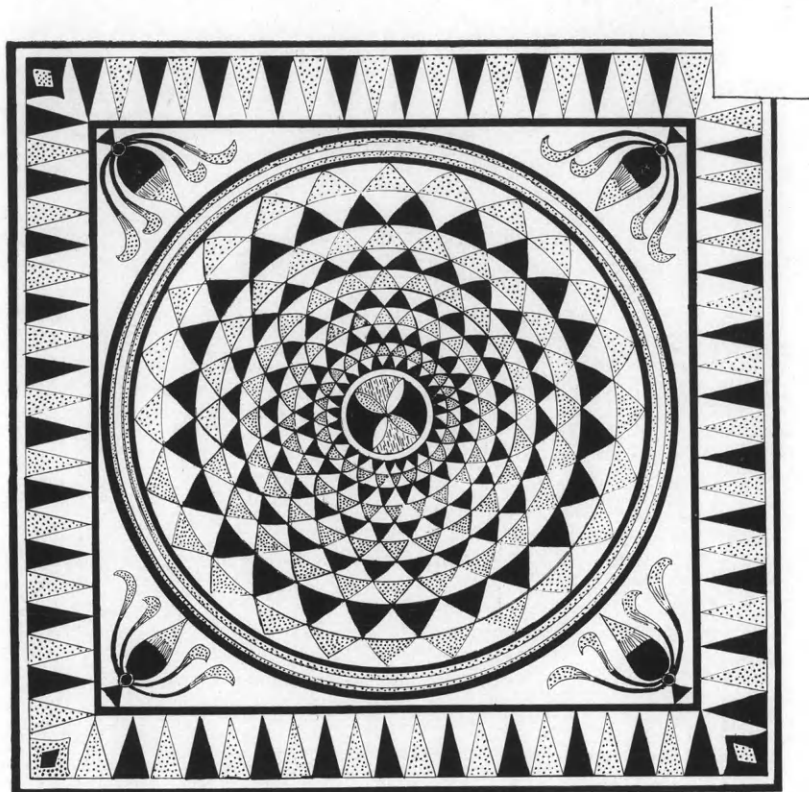

Εἰκ. 88. Κάτοπις τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

κειμένῳ οἰκοπέδῳ χαλκῆς εἰκονιστικῆς κεφαλῆς ἀνδρός, ἐξόχου τέχνης τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, ἥτις φυλάσσεται προσωρινῶς εἰς τὸ Ἐθνικὸν Μουσεῖον.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὰ σωζόμενα μέχρις ὕψους 3.50 μ. βόρεια διαμερίσματα τοῦ κτηρίου (εἰκ. 88), τὸ ὅποιον ἐκτείνεται ἔτι πρὸς Ν., πρὸς Δ. καὶ ἴσως πρὸς Α. Ἐκ Β. πρὸς Ν. ὑπαίθριος διάδρομος ἐστρωμένος μὲ πλάκας ἐκ λίθου καὶ κεράμους ὁδηγεῖ ἀπ' ἐνὸς μὲν εἰς τετράγωνον ὑπαίθριον αὐλήν, ἥτις κοσμεῖται διὰ

ψηφιδωτοῦ δαπέδου (εἰκ. 89) καὶ ἔχει εἰς τὴν ΝΔ. γωνίαν λεκάνην ἐκροῆς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων πρὸς ὑπόνομον, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς προθάλαμον ἐπικοινωνοῦντα διὰ θύρας πρὸς Β. μὲ θάλαμον διαστάσεων 8.50×5.50 μ., ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ὀλοίου ἐξωτερικῶς ἔχει ἀντιστηρίγματα προστεθέντα μετὰ τὴν οἰκοδόμησίν του. Ὁ θάλα-

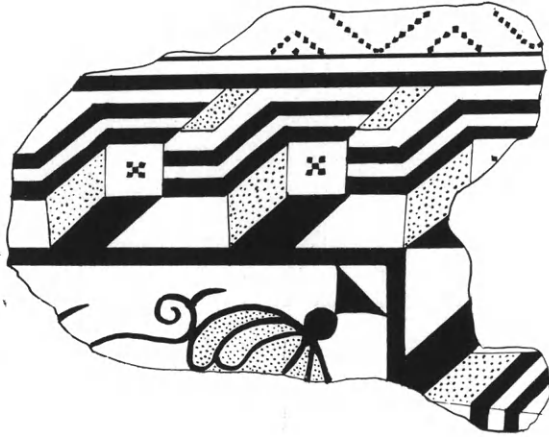

Εἰκ. 89. Ψηφιδωτὴ διακόσμηση τοῦ δαπέδου τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

μος οὗτος ἐπικοινωνεῖ ἀνατολικῶς διὰ θύρας μὲ ἄλλον, διαστάσεων 5×5.50 μ., συνεχόμενον ἐπίσης πρὸς τρίτον, διαστάσεων 6×5 μ., μὴ ἀνασκαφέντα ἐντελῶς, λόγω τοῦ ὕψους τῆς ἐπιχώσεως ὑπερβαίνουσας τὰ 4 μέτρα. Ὁ τρίτος θάλαμος σχηματίζει ἀνατολικῶς προεκβολήν, ἐφ' ἧς δεξαμενὴ ὑπερκειμένη τοῦ ὑπὸ τὸ δάπεδον πυραύνου. Ἐντεῦθεν διαπιστοῦται ὁ προορισμὸς τοῦ θαλάμου ὡς

θερμοῦ λουτροῦ (caldarium). Τὸ ψυχρὸν λουτρόν (frigidarium) ἔκειτο νοτίως τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς ἔνθα τὸ ψηφιδωτόν, ἀπεκαλύφθη δὲ ἐκεῖ δεξαμενὴ ἀπολήγουσα δυτικῶς εἰς ἀψίδα, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ὁποίας κεῖται ὑπὸ τὸ οἰκόπεδον γειτνιαζούσης ἰδιωτικῆς οἰκίας. Δυτικῶς τοῦ διαδρόμου εὐρέθησαν οἱ τοῖχοι καὶ ἄλλων διαμερισμάτων μὴ ἀνασκαφέντων εἰσέτι. Οἱ τοῖχοι τοῦ βαλανείου, ἐκτισμένοι δι' ὀπιοπλίνθων πλευρᾶς 0.30 μ. μετὰ κονιάματος, σώζονται εἰς ὕψος 3-3.50 μ.

(εἰκ. 87), ἔχουν πάχος 0.75-0.88 μ. καὶ σηματίζουν ἐσωτερικῶς εἰς τὰ ἄκρα γωνιώδεις προεξοχὰς ἐν εἴδει πεσσῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς στηρίξεως τῶν θόλων τῆς ὀροφῆς. Εἰς τὰς θύρας σώζονται τὰ λίθινα κατώφλια, εἰς μίαν δὲ ὅμοιον ἀνώφλιον. Τὰ δάπεδα τῶν τριῶν θαλάμων ἐστηρίζοντο ἐπὶ ὑποκαύστων ἐκ κυκλο-

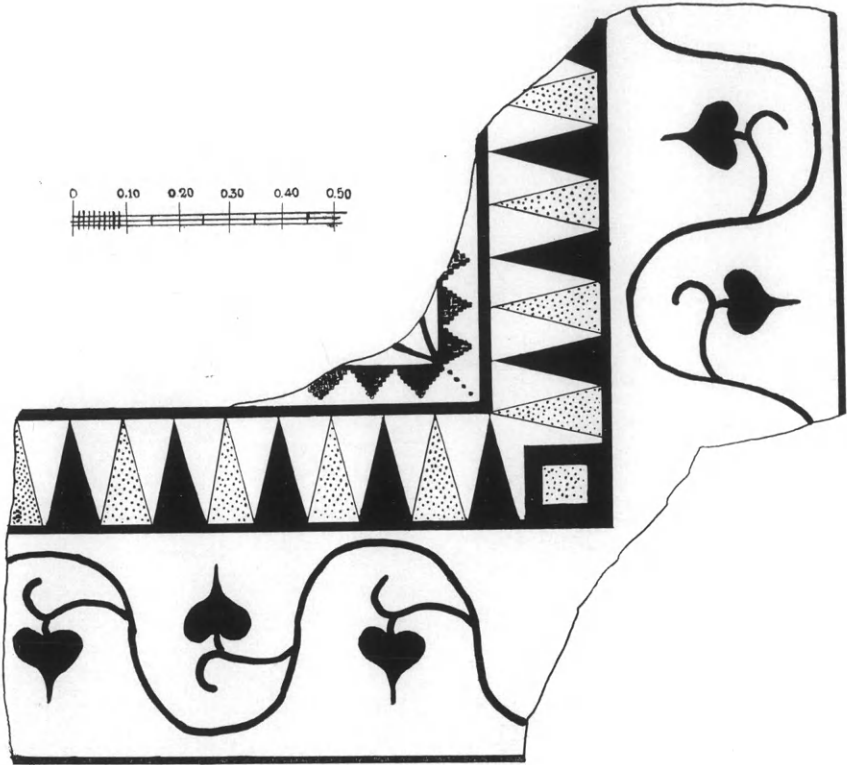
Εἰκ. 90. Τμῆμα τῆς ψηφιδωτῆς διακοσμῆσεως τοῦ δευτέρου θαλάμου τοῦ βαλανείου.

τερῶν ὀπιοπλίνθων σωζομένων κατὰ χώραν εἰς τὴν πρὸς τοὺς τοίχους συνεχομένην πλευράν. Οἱ ἐνδιάμεσοι τοῖχοι ὑπὸ τὸ δάπεδον ἔχουν τοξοειδῆ ἀνοίγματα διὰ νὰ κυκλοφορῇ ὑπογείως ὁ θερμὸς ἀήρ. Παρατηρήθη ἐπίσης ἡ γνωστὴ εἰς ρωμαϊκὰ βαλανεῖα κατασκευὴ διπλῶν τοιχωμάτων μὲ ἐνδιάμεσον κενόν, δηλ. εἶδος ἐπενδύσεως τῶν τοίχων διὰ τῆς ἐπαλλήλου τοποθετήσεως ὀρθογωνίων κεράμων ἀντιστηριζομένων διὰ τῶν κωνοειδῶν προεξοχῶν τῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν τοίχων. Οὕτω ἀφίνεται ἐσωτερικῶς κενὸν 0.10 μ. διὰ τὴν κυκλοφορίαν τοῦ θερμοῦ ἀέρος ἐκ τῶν ὑποκαύστων ἐντὸς τῶν τοίχων πρὸς θέρμανσιν τοῦ ὄλου κτηρίου.

Ἐκ τῶν ψηφιδωτῶν σώζεται καλῶς τὸ τῆς ὑπαίθρου αὐλῆς ὡς στηριζόμενον ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους (εἰκ. 89). Τμήματα ψηφιδωτῶν σώζονται εἰς δύο θαλάμους (εἰκ. 90 καὶ 91). Τὸ πλαίσιον τοῦ πρώτου φέρει διακοσμητικὸν θέμα μιμούμενον ἰωνικὸν γείσον

μετὰ κιλλιβάντων εἰκονιζομένων προοπτικῶς (εἰκ. 90), ἐκ δὲ τῆς κεντρικῆς παραστάσεώς του σώζεται μέρος κρατῆρος. Εἰς τὸ caldarium τὸ ψηφιδωτὸν ἔχει ὡς πλαίσιον ἑλικοειδῆ βλαστὸν μετὰ φύλλων κισσοῦ καὶ ἐσωτερικῶς σειρὰν τριγῶνων (εἰκ. 91). Αἱ ψηφίδες

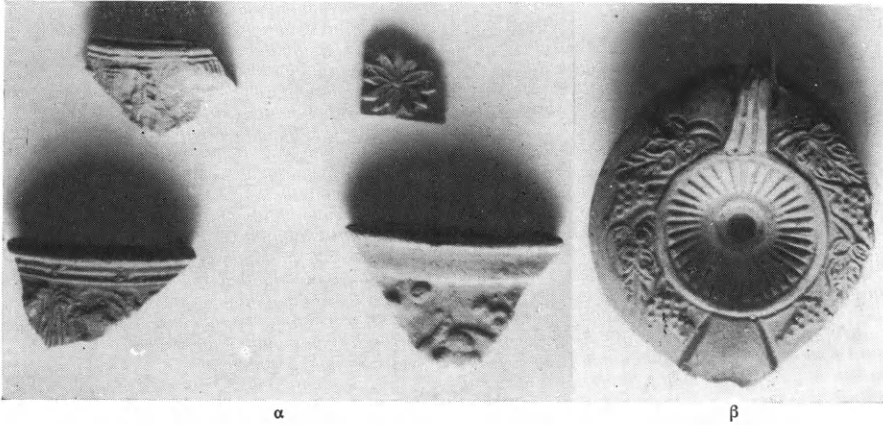

Εἰκ. 91. Ψηφιδωτὴ διακόσμησις τοῦ δαπέδου τοῦ τρίτου θαλάμου (caldarium) τοῦ βαλανείου τῆς Σάμης.

εἶναι κύβοι κατὰ τι μεγαλύτεροι τοῦ 0.01 μ. τεσσάρων χρωμάτων: ἐρυθραί, λευκαί, μέλαινα καὶ τεφρόχρωμοι.

Ἄξιοσημείωτα διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ βαλανείου εἶναι τὰ ἀποτμήματα πηλίνων ἀγγείων με ἀνάγλυφον διακόσμησιν (εἰκ. 92), εὔρεθέντα εἰς χαμηλότερον τοῦ δαπέδου ἐπίπεδον. Ταῦτα ἀνάγονται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 2^{ου} μ.Χ. αἰῶνος ἢ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 3^{ου}. Μεταγενέστεροι, διὰ λόγους στρωματογραφικούς, εἶναι λύχνοι τοῦ τύπου τῆς εἰκόνας 92β με ἀνάγλυφα φύλλα ἀμπέλου καὶ σταφυλάς, ὡς καὶ τὸ κάτω μέρος μαρμαρίνης κεφαλῆς ἀνδρὸς γενειο-

φόρου, προχείρου ἐργασίας. Ἐνδιαφέρον εἶναι τὸ εὔρημα ὀγκώδους κυλινδροειδοῦς ὀπτοπλίνθου μὲ ὑπολείμματα ἐκ χύσεως χαλκοῦ, ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν κατὰ χώραν ὑπαρξιν ἐργαστηρίου χαλκῶν. Τέλος ἐντὸς τῆς σχηματισθείσης μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν

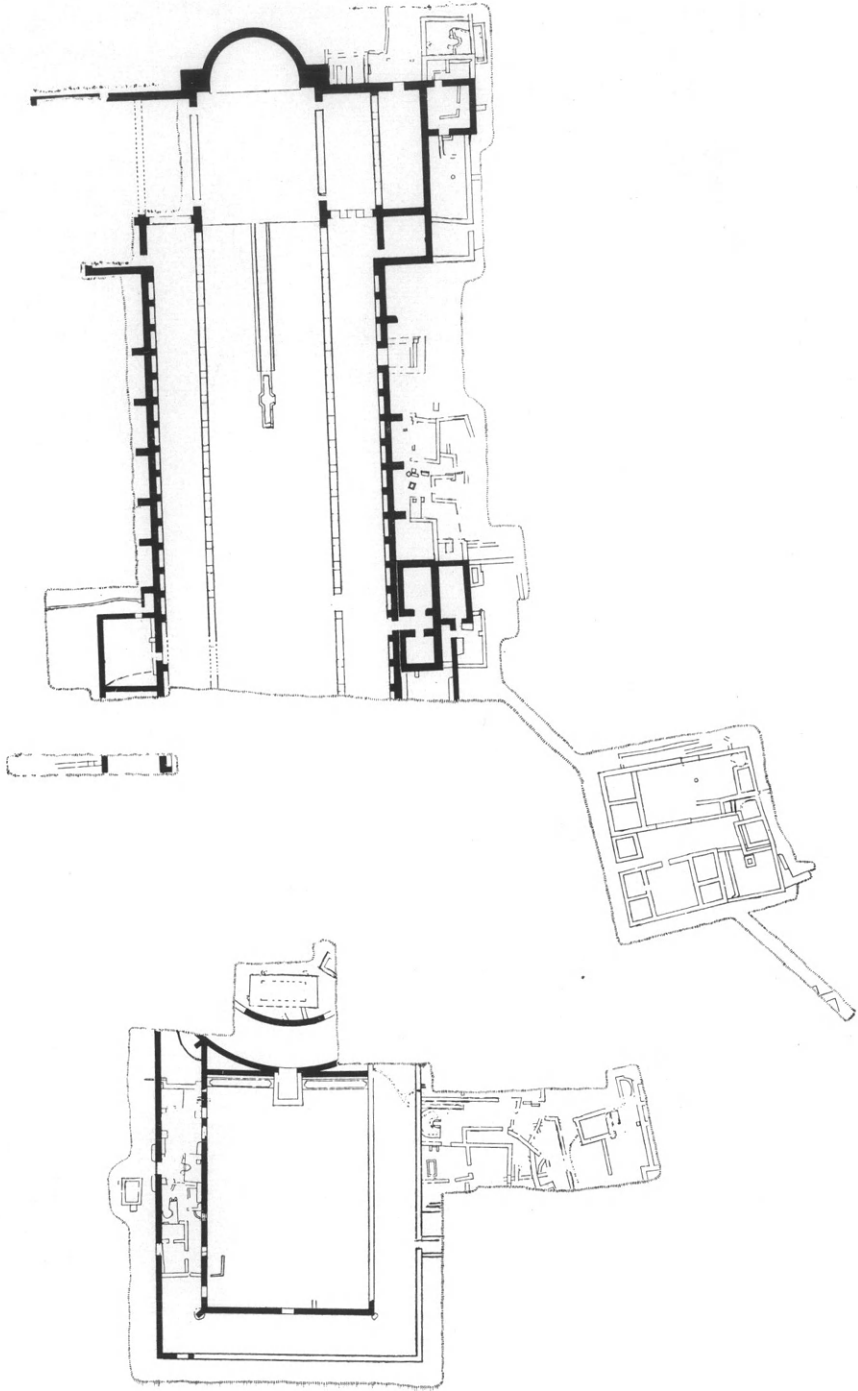
Εἰκ. 92. α) Ὅστρακα ἀγγείων μὲ ἀνάγλυφον κόσμησιν ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ βαλανείου τῆς Σάμης. β) Λύχνος ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ βαλανείου.

τοῦ κτηρίου ἐπιχώσεως εὐρέθη χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Λικινίου (308 — 324 μ. Χ.), ὅπερ τεκμηριεῖ τὸ χρονολογικὸν ὄριον τῆς καταστροφῆς τοῦ κτηρίου.

19. ΛΕΧΑΙΟΝ. Βασιλική.

Εἰς τὸ Λέχαιον διεξήχθησαν ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Δ. Πάλλα ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς κλίμακα μεγαλυτέραν τῆς συνήθους, χάρις εἰς εἰδικὴν καὶ γενναίαν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν ἐκ μέρους τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Κύριος σκοπὸς τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τῆς ἀπὸ τοῦ 1956 ἀνασκαπτομένης μεγάλης παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, ἐπεξετάθη ὁμῶς ἡ ἔρευνα καὶ εἰς ἄλλους τομεῖς.

Ἦδη κατορθώθη ν' ἀποκαλυφθῇ μέγα μέρος (εἰκ. 93) τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κυρίως ναοῦ ἐπροχώρησε πρὸς Δ. μέχρι μήκους ± 63.00 μ. ἀπὸ τοῦ τέμπλου (εἰκ. 94). Κατὰ τὸν ἄξονα τοῦ μεσαίου κλίτους του καὶ εἰς ἀπόστασιν ± 19.00 μ. ἀπὸ τοῦ τέμπλου εὐρέθη ἡ θέσις τοῦ ἄμβωνος, μέχρι

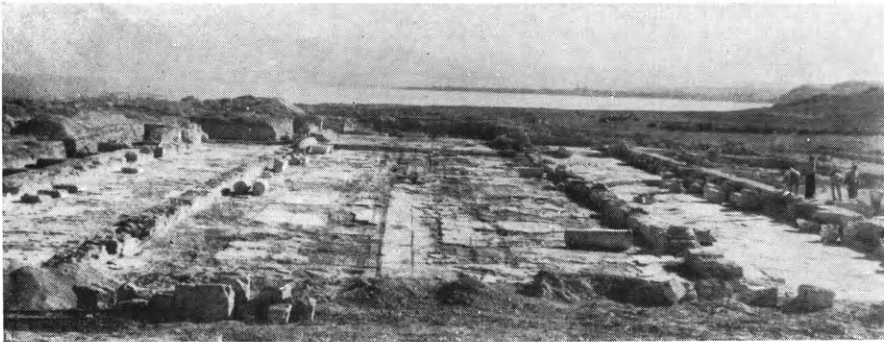

Είχ. 93 Λέχαιον. Γενική κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ 1959.

τοῦ ὁποίου ὀδηγεῖ, ὡς ἀνεμένετο, στενή διόδος, σολέα, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ εἶχεν εὐρεθῆ πέρυσιν.

Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ ναοῦ ἀπεκαλύφθη θύρα μετὰ δικιονίου προστώφου καὶ δυτικώτερον τούτου ἤρχισε ν' ἀποκαλύπτεται σύμπλεγμα προσκτισμάτων (εἰκ. 93), τῶν ὁποίων ὅμως δὲν προσδιωρίσθη ἀκόμη ὁ χαρακτήρ. Πρὸς Β. ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει περίβολος.

Παραλλήλως ἐπεσημάνθησαν καὶ κατόπιν ἀνεσκάφησαν τὰ δυτικὰ μέρη τοῦ μνημείου, τοῦ ὁποίου οὕτω προσδιωρίσθη καὶ τὸ

Εἰκ. 94. Λέχαιον. Ἐπιθεώρησις τῆς βασιλικῆς ἐκ Δ.

ὄλον μῆκος (σχεδὸν 179 μ.). Ἐβεβαιώθη ὅτι τοῦ κυρίως ναοῦ προηγείται αἶθριον καὶ πρὸ τούτου μεγάλη αὐλὴ, κατὰ διάταξιν ὅχι πολὺ συνήθη. Ἡ αὐλὴ ἀνεσκάφη ὁλόκληρος (εἰκ. 93, δεξιᾷ). Ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλου τετραπλεύρου ὑπαίθρου χώρου, περιβαλλομένου κατὰ τὴν Β. τὴν Δ. καὶ τὴν Ν. πλευρὰν ὑπὸ ἔστεγασμένου κλειστοῦ συνεχοῦς περιδρόμου. Εἰς τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς τῆς πλευρᾶς προβάλλει προστώφον πρὸ θύρας, ἐκατέρωθεν δὲ τοῦ προστώφου καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὸν τοῖχον ἐκτείνεται ἀνὰ μίαν δεξαμενὴν ἐπενδεδυμένην διὰ μαρμάρου.

Διὰ τοῦ προστώφου παρέχεται εἴσοδος πρὸς τὸ αἶθριον δι' ἡμικυκλικοῦ ἔστεγασμένου περιδρόμου, κατὰ τὸ μέσον κλειστοῦ, ἐκατέρωθεν δὲ περατουμένου, ὡς φαίνεται, εἰς στοὰς ἀνοιγομένας πρὸς τὸ αἶθριον. Ἐντὸς τοῦ αἶθριου, ἔμπροσθεν τοῦ ἡμικυκλικοῦ τοίχου τοῦ περιδρόμου, ἀπεκαλύφθη ἡ φιάλη, ἥτοι μεγάλη δεξαμενὴ βαίνουσα ἐπὶ ὑψηλοῦ τετραπλεύρου κρηπιδώματος (9.10 × 4.10 μ.).

Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βασιλικῆς ἀπέδωκεν ἱκανὰ δείγματα τῶν

μαρμαρίνων μελῶν της, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ἐν ὠραῖον θεοδοσιανὸν κιονόκρανον κοσμούμενον κάτωθεν τῶν γωνιαίων ἐλίκων δι' ἀναγλύφου ἀετοῦ (εἰκ. 95). Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ κιλλιβαντοειδῆς ἐπίθημα, προερχόμενον πιθανώτατα ἐκ τοῦ συστήματος στηρίξεως τοῦ τρούλλου (εἰκ. 96).

Εἰκ. 95. Λέχαιον. Κιονόκρανον ἔχον τὴν γωνιαίαν του ἔλικα διακοσμημένην δι' ἀετοῦ.

Ἄπροσδόκητα ὁμως ὑπῆρξαν μαρμάρια εὐρήματα γενόμενα ἐντὸς ἐπιχώσεως μεγάλων λάκκων τῆς αὐλῆς. Ἡ ἐπίχωσις αὕτη συνίστατο ἐκ κρημνισμάτων μετὰ μαρμαρίνου ὕλικου, ἀπορριφθέντων ἐκεῖ πρὸς ἰσοπέδωσιν τῆς αὐλῆς, προερχομένων δ' ἐκ παλαιότερου χριστιανικοῦ κτηρίου προϋπάρχοντος, ὡς ἤδη ἀσφαλῶς συνάγεται, εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς. Τῆς αὐτῆς τέχνης γλυπτὰ εὐρέθησαν ὅτι ἔχουν χρησιμοποιηθῆ εἰς τὴν βασιλικήν, ἄλλα εἰς τὴν τοιχοποιίαν της καὶ ἄλλα κατ' ἄλλον τρόπον.

Ἐπὶ τῇ βάσει νομισματικῶν εὐρημάτων ἢ ἐπίχωσις τῶν ὡς ἀνωτέρω λάκκων χρονολογεῖται εἰς τοὺς χρόνους Ἰου-

στίνου τοῦ Β' (518-527). Ἡ χρονολόγησις αὕτη ἀποτελεῖ, περαιτέρω, ἀφ' ἑνὸς ἔνδειξιν περὶ τῶν χρόνων ἀνεγέρσεως τῆς ἀνασκαπτομένης βασιλικῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου ὄριον ante quem διὰ τὴν χρονολόγησιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἀρχαιότερων γλυπτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὠραῖον εἶναι τεμάχιον ὑπερθύρου (εἰκ. 97). Τὰ γλυπτὰ ταῦτα χρονολογοῦνται πιθανῶς περὶ τὰ τέλη τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Παραλλήλως πρὸς τὴν πρὸδον τῆς ἀνασκαφῆς τῆς βασιλικῆς ὠλοκληρώθη ἐφέτος καὶ ἡ ἀνασκαφὴ τῆς κατοικίας τῆς προσεκτισμένης εἰς τὸ Ν. πτερυγιὸν της. Ἀνεσκάφησαν προσέτι, ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει, δευτέρα κατοικία, προσεκτισμένη ἔξω τοῦ νοτίου κλί-

τους τῆς βασιλικῆς καὶ χρησιμοποιήσασα τὰ νότια προσκτίσματα τῆς (εἰκ. 98), τρίτη κατοικία, ἰδρυμένη ἐντὸς τοῦ βορείου χώρου

Εἰκ. 96. Κιλλιβαντοειδὲς ἐπίθημα ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λεχαίου.

τοῦ περιδρόμου τῆς αὐλῆς, τετάρτη, προσεκτισμένη πρὸς Ν. τῆς αὐλῆς, πέμπτη πρὸς Ν. τῆς προηγουμένης (αὕτη ἀνεσκάφη ἐν

Εἰκ. 97. Λέχαιον. Ἐγρέθυρον ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς αὐλῆς.

μέρει) καὶ τέλος ἀνεσκάφη «ἀγρέπαυλις», ἐκτισμένη αὐτοτελῶς Ν. τῆς βασιλικῆς. Αἱ κατοικίαι αὗται — πλὴν τῆς πέμπτης, ἡ ὁποία εἶναι ἀρχαιοτέρα — ἐκτίσθησαν μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς βασιλικῆς, συγκεκριμένως δὲ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου ἐκ τῶν σεισμῶν τοῦ ἔτους 551 μ.Χ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι εἰς τρεῖς ἐκ τῶν κατοικιῶν τούτων ἡ παρουσία ἀκκουβίτου (εἰκ. 99).

Ἡ ἀνασκαφή, τῶν κατοικιῶν ἰδιαιτέρως, ἀπέδωσε δεκάδας

Εἰκ. 98. Λέχαιον. Νοτία κατοικία ἐκ ΝΔ.

λύχνων καὶ πηλίνων οικιακῶν σκευῶν, μεταλλικά τινα ἀντικείμενα

Εἰκ. 99 Λέχαιον. Οἰκία μετ' ἀκκουβίτου.

καὶ περὶ τὰς δύο ἑκατοντάδας νομισμάτων.

20. ΜΥΚΗΝΑΙ. α) Τείχη.

Ἡ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ τοῦ ἐν St Louis πανεπιστημίου Washington κ. Γ. Μυλωνᾶ γενομένη ἐφέτος ἐν Μυκῆναις ἀνασκαφὴ διενηργήθη κατ' Αὐγουστον τοῦ 1959 μὲ τὴν πολύτιμον, ὡς γράφει ὁ ἀνασκάπτων, συμβολὴν τῆς ὑπὸ τὸν κ. Ε. Στίκων Ὑπερρεσίας Ἀναστηλώσεως, ἄνευ τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτύχωσιν οἱ σκοποὶ τῆς, ἥτοι ἡ συνέχισις τῆς ἐρεῦνης τῶν τειχῶν καὶ τῶν πυλῶν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνηῶν καὶ τῶν ἐκ τῶν πυλῶν πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀνόδων. Μὲ τὴν βοήθειαν λοιπὸν τῶν συνεργείων τῆς Ἀναστηλώσεως ἐγένοντο δύο ἐγκάρσιαι τομαὶ εἰς δύο διάφορα μέρη τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους. Αἱ τομαὶ αὗται ἐπέτρεψαν τὴν πλήρη μελέτην τῆς τοιχοδομίας του καὶ τὸ εἶδος «τοῦ γεμίματος», διὰ τοῦ ὁποίου ἐπληροῦτο τὸ μεταξὺ τῶν ἐξωτερικῶν ὄψεων τοῦ τείχους κενόν. Ἡ προσωρινὴ ἀφαίρεσις τῶν λίθων τοῦ «γεμίματος» ἀπέδωκε πολλὰ ὄστρακα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ τοῦ τείχους, τὰ ὁποῖα ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἐπιτρέψουν ὀριστικὴν καὶ ἀκριβῆ χρονολόγησιν τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους. Ἐπὶ τοῦ παρόντος δύναται νὰ δηλωθῆ, ὅτι τὸ τείχος τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐκτίσθη πρὸς τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΑ περιόδου.

Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν συνεργείων τῆς Ἀναστηλώσεως ἤρηνθη ὡσαύτως ἡ ἐκ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὴν ἀκρόπολιν ἐπικλινῆς ἄνοδος. Ἀμέσως κάτωθεν τοῦ σημερινοῦ λιθοστρώτου τῆς ὑπάρχει στρωμα χώματος, μέσου πάχους 0.30 μ. περίπου, καὶ ἀμέσως ὑπ' αὐτὸ τὸ ἐξ ὀγκολίθων «γέμισμα», τὸ ὁποῖον συνηντήθη καὶ πέρυσιν. Ἀπεδείχθη ὅτι τὸ «γέμισμα» ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἐπαλλήλων σειρῶν ὀγκολίθων (εἰκ. 100Α), ἀρκετοὶ τῶν ὁποίων ἐξήχθησαν διανοιχθέντος χώρου 3×5 μέτρων, τὸν ὁποῖον ὁ κ. Μυλωνᾶς ἐξηρεῦνησεν ἐπιμελῶς. Κάτωθεν τοῦ «γεμίματος» ἀπεκαλύφθησαν δύο ἀρχαιότεραι ἐπικείμεναι ἄνοδοι ἢ δρόμοι (εἰκ. 100, Β, Γ), οἵτινες ἀνάγονται εἰς τὴν ΥΕ ΙΙ ἐποχὴν καὶ ὑπ' αὐτοὺς ἡ ἀρχικὴ ἄνοδος τῆς ΜΕ ἐποχῆς. Τὸ σπουδαῖον εἶναι ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι μυκηναϊκοὶ δρόμοι ἔχουν κλίσιν καὶ κατεύθυνσιν ἀπὸ Ν. πρὸς Β., δηλαδὴ ἔχουν ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ ἡ διασωθεῖσα ἐπικλινῆς ἄνοδος. Τοῦτο ὑποδεικνύει, ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι μυκηναϊκοὶ δρόμοι δὲν ἤρχιζον ἀπὸ τὴν Πύλην τῶν Λεόν-

των, ἀλλ' ἔφερον εἰς προγενεστέραν πύλην, τὴν ὁποίαν δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὡς ὑπάρξασαν εἰς τὴν πρὸς τὸν Χάβον προέκτασιν τοῦ σκέλους τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους. Ὅλίγα σχετικῶς ὄστρακα εὐρέθησαν εἰς ὅλας τὰς στρώσεις, ἐλπίζεται δ' ὅτι ἡ μελέτη τούτων θὰ ὀρίσῃ μὲ μεγαλυτέραν ἀκρίβειαν τὰ χρονολογικὰ ὄρια,

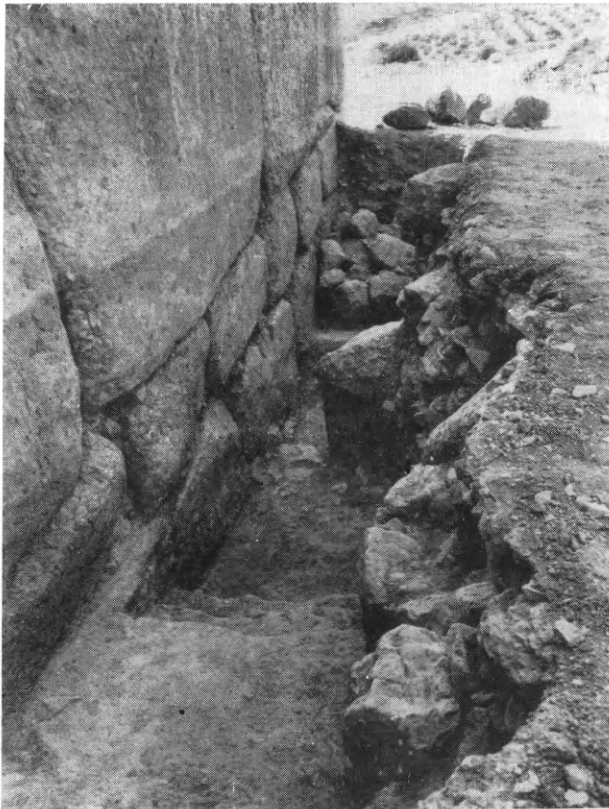

Εἰκ. 100. Οἱ ὑπὸ τὴν ἐπικλινῆ ἀνοδὸν εὐρεθέντες ἀρχαιότεροι δρόμοι Β καὶ Γ. Α ὀγκόλιθοι «γεμίσιματος» τῆς ἀναβάθρας.

ἐντὸς τῶν ὁποίων πρέπει νὰ τεθοῦν αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι διάφοροι ἀνοδοί. Μὲ τὴν βοήθειαν τῶν συνεργείων τῆς Ἀναστηλώσεως ἐτέθησαν καὶ πάλιν οἱ ὀγκόλιθοι εἰς τὰς θέσεις των καὶ ἀποκατεστάθη τὸ ἐπιφανειακὸν λιθόστρωτον.

Ἡρευνήθη ἐπίσης καὶ ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ πύργου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Ἡ ἔρευνα αὕτη ἐπέτρεψεν εἰς τὸν κ. Μυλωνᾶν νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ θεμέλιά του (εἰκ. 101), νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν χρῆσιν ἀσπροχώματος κατὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν κατωτάτων δόμων,

νά ἀποκαλύψη δύο τοῦλάχιστον ἀλλεπαλλήλους στρώσεις δημιουργηθείσας ὑπὸ τῶν κτιστῶν τοῦ τείχους κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἰδρύσεώς του καὶ νά βεβαιώσῃ, ὅτι κατὰ τοὺς ἐλληνιστικούς χρόνους ἢ πρὸς τὴν Πύλην τῶν Λεόντων πρόσβασις διεσκευάσθη ἐκ νέου καὶ ριζικῶς. Ἐνδειξιν χρήσεως μηχανικῶν μέσων διὰ τὴν οἰ-

Εἰκ. 101. Θεμέλια τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου τῆς Πύλης τῶν Λεόντων.

κοδομὴν παρέχει ἐλλειψοειδῆς, πλακωτὸς τιτανόλιθος, τοποθετημένος εἰς τὸν βράχον καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.70 μ. περίπου ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου, ὅστις ἐχρησίμευσεν ὡς βᾶσις δοκοῦ χρησίμου διὰ τὴν ἄρσιν βαρῶν ἢ διὰ τὴν στερέωσιν «ἰκριώματος» ἢ καὶ ἀπλῆς τραπέζης τεχνιτῶν. Ἡ ἔρευνα τῆς πλευρᾶς τοῦ πύργου ἐπέτρεψε τὴν ὑπὸ τοῦ κ. Σπ. Ἰακωβίδου συμπλήρωσιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν σχεδίων τῆς περιοχῆς τῆς Πύλης τῶν Λεόντων.

Μικρὸς, ἄσκαπτός γῶρος, πλάτους περίπου 0.75 μ., κατὰ μῆκος

τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δυτικοῦ κροκαλοπαγοῦς τοίχου τῆς αὐλῆς τῆς Πύλης τῶν Λεόντων ἐξητάσθη μετὰ προσοχῆς. Μόλις 0.06 μ. κάτω τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ δρόμου ἀνευρέθη ἡ στρωσις τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου, ὁ ὁποῖος ἔφερεν ἀπὸ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων πρὸς τὴν ἐπικλινῆ ἄνοδον. Εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ δρόμου ἐχρησιμοποιήθη ἡ λατύπη (πελεκούδια) ἢ προελθοῦσα ἀπὸ τὴν τελικὴν κατεργασίαν τῶν ὀγκολίθων τοῦ τοίχου

Εἰκ. 102. Καμπὴ πρὸς Α. τοῦ βορείου κυκλωπειοῦ τείχους.

καὶ τῶν παραστάδων τῆς Πύλης, ἀποδεικνύουσα τὸ σύγχρονον τοῦ δρόμου καὶ τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Τὰ ὄστρακα καὶ δύο τμήματα εἰδωλίων, τὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ στρωμα τοῦ δρόμου τὸν ἀνάγουν εἰς τοὺς μέσους χρόνους τῆς ΥΕ ΙΙΒ περιόδου. Ἐπίσης ἀπεδείχθη ὅτι τὸ «stratum I» τοῦ ἀειμνήστου Wace εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ στρωμα τοῦ δρόμου.

Ἦδη τὸ 1893 ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος Τσουντας ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἀνατολικὴ ἄκρη τοῦ διασωζομένου περιβόλου τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως ἦτο μεταγενεστέρα προσθήκη καὶ ὤρισε τὸ σημεῖον ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἤρχιζεν ἡ προσθήκη αὕτη κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ νοτίου κυκλωπειοῦ τείχους. Τὸ ἀρχαιότερον

ἀνατολικὸν κυκλώπειον τεῖχος δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθῆ, συνήθως δὲ ἐδηλοῦτο εἰς τὰ σχέδια διὰ στενῆς εὐθείας γραμμῆς, διηκούσης ἀπὸ τοῦ νοτίου πρὸς τὸ βόρειον κυκλώπειον τεῖχος. Ἡ ἔρευνα τοῦ κ. Μυλωνᾶ ἔφερεν εἰς φῶς τὰ διασωθέντα λείψανα τοῦ ἀρχαιοτέρου ἀνατολικοῦ κυκλωπείου τείχους καθορίζοντα σαφῶς τὴν γραμμὴν του, ἡ ὁποία δὲν εἶναι εὐθεῖα, ἀλλὰ κυρτοῦται σημαντικῶς ἀκολουθοῦσα τὴν διαμόρφωσιν τοῦ φυσικοῦ βράχου.

Εἰκ. 103. Κλίμαξ. Κυρία καὶ πρώτη ἄνοδος πρὸς τὸ ἀνάκτορον.

Ἐπίσης ἀνευρέθη ἡ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν τοῦ βορείου κυκλωπείου τείχους καμπὴ πρὸς ἀνατολάς (εἰκ. 102), ἡ σχηματίζουσα οὕτως εἰπεῖν τὴν βόρειον ἀφετηρίαν τοῦ ἀνατολικοῦ κυκλωπείου τείχους, ὡς καὶ τὴν τομὴν του κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τὴν γενομένην κατὰ τὴν προσκόλλησιν τῆς ἀνατολικῆς προσθήκης. Δευτερεῦον ἀποτέλεσμα τῆς ἐρεύνης τοῦ τομέως τούτου ἦτο ἡ ἀνεύρεσις καὶ συλλογὴ πολλῶν ὀστράκων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τῆς λεγομένης «Περσείας κρήνης». Ἀσφαλῶς τὸ ἀνάλημμα ἐκεῖνο ἐκτίσθη εἰς ΥΕ ΙΙΙΓ χρόνους καὶ εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους πρέπει νὰ ἀναχθῆ καὶ ἡ «κρήνη», ἐὰν εἶναι σύγχρονος μὲ τὸν ἀναλημματικόν της τοῖχον.

Ἡ ἔρευνα τοῦδρομίσκου τῆς βορείου πυλίδος καὶ ἡ προσπάθεια τῆς ἐξακριβώσεως τῆς ἐσωτερικῆς γραμμῆς τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους ἐβοήθησεν εἰς τὴν εὐτυχῆ ἀποκάλυψιν μνημειώδους διὰ τοὺς χρόνους κλίμακος εἰς τὴν βόρειον πλαγίαν τοῦ

Εἰκ. 104. «Θησαυρὸς» χαλκῶν ἀντικειμένων.

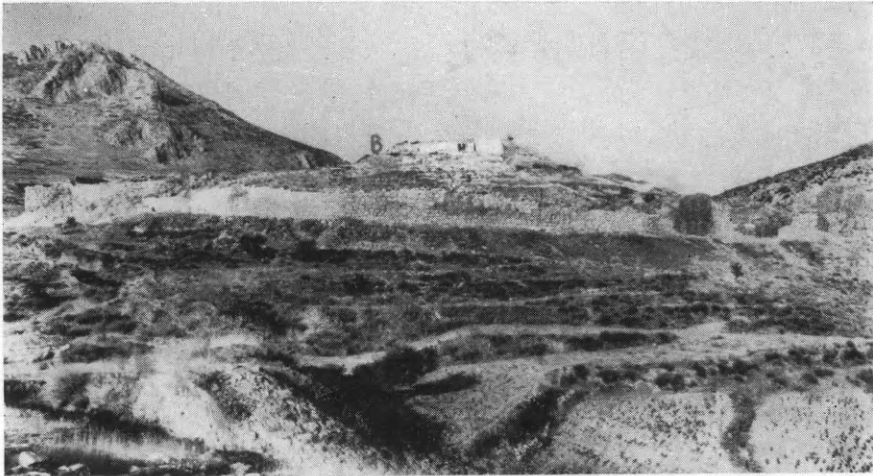
λόφου τῶν Μυκηνῶν. Κεῖται ἀκριβῶς κάτωθεν τοῦ δωματίου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Wace τὸ 1939 ἀνεκάλυψε τὸ ἐξ ἔλεφαντοστοῦ σύμπλεγμα δύο γυναικῶν καὶ παιδίου καὶ ἦτο τεθαμμένη κάτω ἀπὸ τὰ χῶματα τὰ ἀπορριφθέντα ἀπὸ τὴν σκαφὴν ἐκεῖνην. Τὸ μέσον πλάτος τῆς κλίμακος ἀνέρχεται εἰς 2 μέτρα. Διεσώθησαν ἕξ βαθμίδες αὐτῆς (εἰκ. 103) ἐπιτρέπουσαι τὴν ἀναπαράστασιν τῆς τῆ βοηθεία

καὶ τῶν ἰχνῶν, τὰ ὁποῖα ἀφῆκαν εἰς τοὺς περικλείοντας τὴν κλίμακα βράχους οἱ διάφοροι ἀναλημματικοὶ τοῖχοι, οἱ ὁποῖοι ἐβάσταζον τεχνητὰ ἀνδρα, διὰ τῶν ὁποίων ἡ κλίμαξ ἔφθανε τὸ πρὸς τὰ ἄνω τέρμα της. Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία, ὅτι ἡ ἀποκαλυφθεῖσα κλίμαξ ἀποτελεῖ τὴν πρὸς τὸ ἀνάκτορον ἀρχικὴν ἀνοδὸν καὶ ὅτι παρέμεινε ἐν χρήσει, τροποποιουμένη μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, μέχρι τοῦ τέλους τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς. Δυστυχῶς λόγῳ τῆς κλίσεως τῆς πλαγίᾳς ἐλαχίστη ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις εἶχε παραμείνει καὶ κατ' ἀκολουθίαν πολὺ ὀλίγα ὄστρακα διεσώθησαν. Ἡ κλίμαξ βαίνει πρὸς τὰ ΒΑ. μέχρι τῆς διασωθείσης ἑκτης βαθμίδος καὶ κατόπιν στρέφεται πρὸς δυσμᾶς. Ἀπὸ τὸ ἄνω ἄκρον της ἀρχίζει δρομίσκος, τοῦ ὁποίου τὰ ἀναλήμματα διασώζονται καὶ ὁ ὁποῖος φέρεται πρὸς τὴν ΒΔ. αὐλὴν καὶ εἴσοδον τοῦ ἀνακτόρου.

Διεκρίθησαν τρεῖς τοῦλάχιστον οἰκοδομικαὶ περίοδοι, ἡ δευτέρα τῶν ὁποίων ἀνήκει εἰς τοὺς χρόνους τῆς κατασκευῆς τῆς βορείου πυλίδος. Ἀπὸ τῆς πυλίδος ἐκείνης ἔφερε πρὸς τὴν κλίμακα, τροποποιηθεῖσαν κάπως διὰ τοῦτο, δρόμος πλάτους 4.70 μ., ὁ ὁποῖος ἔβαινε κατὰ μῆκος τοῦ βορείου κυκλωπέου τείχους. Περὶ τὴν κλίμακα εἶχε δημιουργηθῆ μνημειῶδες συγκρότημα ἀνδρῶν, οἱ ἀναλημματικοὶ τοῖχοι τῶν ὁποίων σώζονται ἐν μέρει καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη καθίσταται ἀπαραίτητος. Δυστυχῶς ἡ πρὸς δυσμᾶς τῆς κλίμακος ἐρευνητέα ἑκτασις καλύπτεται ὑπὸ τῶν χωμάτων προγενεστέρων σκαφῶν. Παρὰ τὴν βάσιν τῆς κλίμακος καὶ μεταξὺ δύο ὀγκολίθων διασωθέντος ἀναλημματικοῦ τοίχου εὐρέθη «θησαυρὸς» χαλκῶν ἀντικειμένων (εἰκ. 104), τεθέντων ἐκεῖ ἴσως κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐπιδρομῶν, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλεται ἡ πρώτη μεγάλη καταστροφὴ τῆς μυκηναϊκῆς ἀκροπόλεως. Μεταξὺ τῶν ἀντικειμένων τούτων καταλέγονται 3 μικρὰ ξίφη, ἐν τῶν ὁποίων ἔχει λαβὴν ἕξ ἐλεφαντοστοῦ καλῶς διατηρουμένην, 2 μάχαιραι ἢ μνηοειδῆ μαχαιρίδια, 4 χαλκοὶ πελέκει, 1 λόγχη, 1 πλατεῖα σμίλη, τεμάχιον χρυσοῦ σύρματος καὶ τεμάχιον χαλκοῦ ταλάντου.

Ἡ ἐξέτασις τῶν πλαγιῶν τοῦ μυκηναϊκοῦ λόφου καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἀπέδωκε δύο ἐνδιαφερούσας ἐνδείξεις. Ἡ μία ἀναφέρεται ὡς τμήμα κυκλωπέου ἀναλημματικοῦ τοίχου διακρινομένου ἔξω τῆς ἀκροπόλεως καὶ μεταξὺ τοῦ νοτίου της τεί-

χους καὶ τοῦ λεγομένου τάφου τοῦ Αἰγίσθου (εἰκ. 105 Α)¹. Ὁ τοῖχος αὐτὸς δύναται νὰ θεωρηθῆ μόνον ὡς ἀνάλημμα δρόμου ἀρχαιοτέρου τοῦ νοτίου τείχους, τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὸ τμήμα τοῦ μυκηναϊκοῦ δρόμου τοῦ ἀποκαλυφθέντος κάτω τῆς διασωζομένης κεκλιμένης ἀνόδου. Ἡ παρουσία καὶ ἀναγνώρισις μεγάλου ὄγκολίθου περὶ τὰ 15 μέτρα πρὸς τὰ ΝΔ.

Εἰκ. 105. Ἐποψὶς τοῦ λόφου τῶν Μυκηναίων ἀπὸ Δ., ὡς ἔχει σήμερον.
Α. Θέσις ἀναλημματικοῦ τοίχου. Β. Πιθανὴ πρὸς τὴν κλίμακα ἀνάβασις.

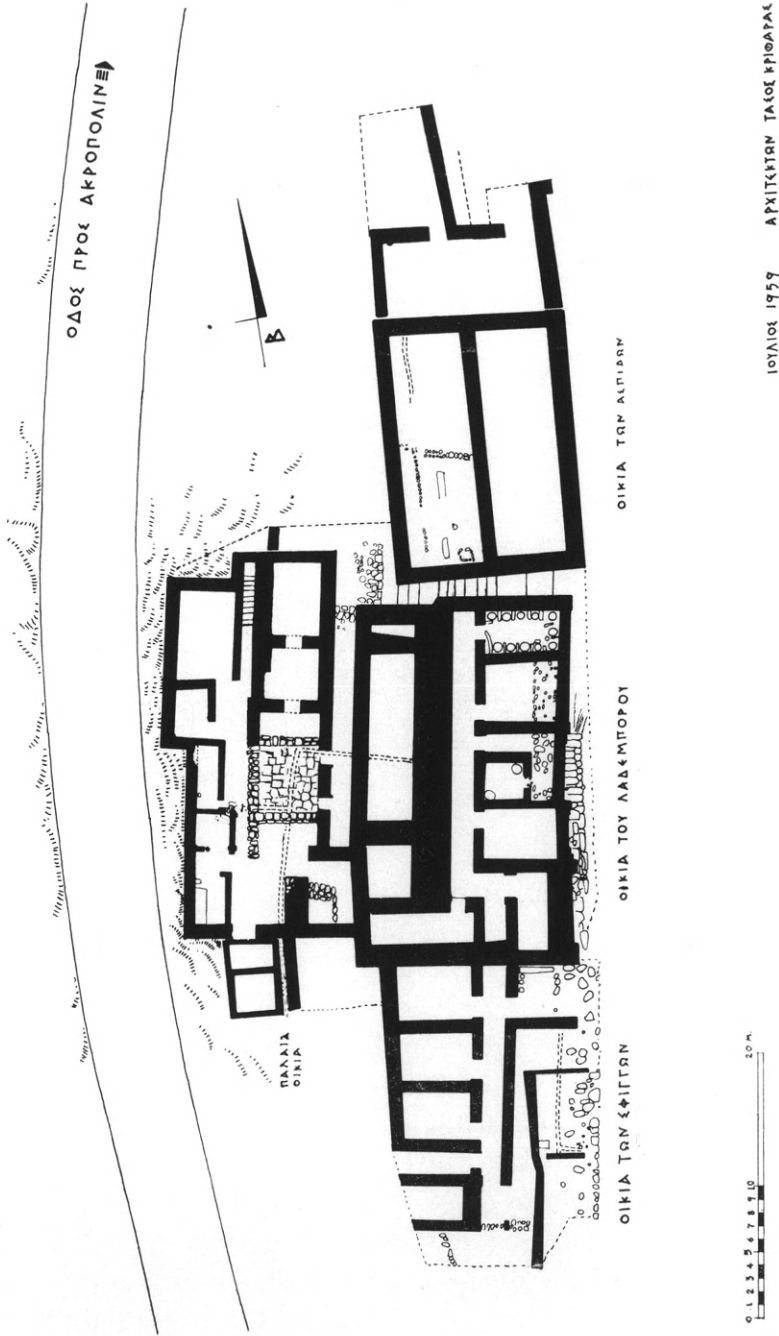
τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς ἐπικλινούσ ἀνόδου ἀποτελεῖ τὴν ἄλλην ἔνδειξιν. Μικρὰ σκαφὴ παρὰ τὴν ρίζαν τοῦ ὄγκολίθου ἀπέδειξεν ὅτι κεῖται κατὰ χώραν, ὅτι οἱ φυσικοὶ βράχοι πρὸς τὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ του φέρουν ἐγκοπὰς διὰ τὴν τοποθέτησιν ἄλλων ὄγκολίθων καὶ ὅτι τὰ ἴχνη αὐτὰ ὡς καὶ ὁ ὄγκολίθος εἶναι εἰς τὴν γραμμὴν τοῦ ὑποτιθεμένου ἀρχαιοτέρου δυτικοῦ κυκλωπέου τείχους.

21. ΜΥΚΗΝΑΙ. β) Οἰκία δυτικῶς τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου.

Ἡ ἀρξαμένη πέρυσιν ἀνασκαφὴ τῆς μυκηναϊκῆς οἰκίας, ἣτις ἀπεκαλύφθη κατὰ τὰς ἐργασίας διαπλατύνσεως τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ δυτικῶς τῆς «οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου», συνεχίσθη καὶ κατὰ τὸ τρέχον ἔτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελεῆ.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν ἐκαθαρίσθη τὸ ὑπολειπόμενον

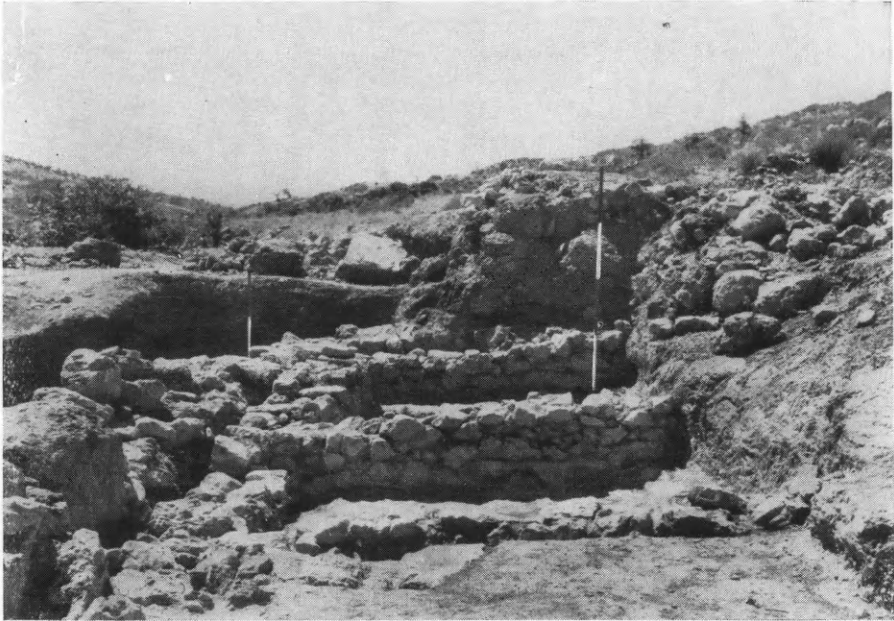
¹ Ἡ εἰκὼν αὕτη δεικνύει πῶς σήμερον ἔχει ἡ ἀκρόπολις τῶν Μυκηναίων.

Είχ. 106. Γενική κάτοψις τών πρὸς Ν. τῆς ἀμαξίτου ἀποκαλυφθεισῶν μυκηναϊκῶν οἰκίῶν.

ΝΑ. τμήμα τῆς οἰκίας καὶ διηυκρινήθησαν ὠρισμένοι λεπτομέρειαί της.

Ὅπως εἰς τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτῆς τμήματος, ἡ καταστροφή τῶν μυκηναϊκῶν θεμελίων ὑπῆρξε καὶ εἰς τὸ τελευταῖον ἀνασκαφὲν τμήμα σχεδὸν ὀλοκληρωτικῆ ἕνεκα τῆς χρησιμοποίησεως τοῦ χώρου κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους πρὸς ἀνέ-

Εἰκ. 107. Ἡ παλαιότερα οἰκία ἀπὸ Β.

γερσιν διαφόρων κτισμάτων, ἢ θεμελίωσις τῶν ὁποίων ἔφθανε μέχρι σχεδὸν τοῦ στερεοῦ. Ἐνεκα τούτου τὸ πάχος τῆς καθαρῶς μυκηναϊκῆς ἐπιχώσεως ἦτο καὶ ἐδῶ λεπτότατον, ἀπέδωσε δὲ μικρὰ μόνον θραύσματα ἀγγείων τῆς ἐποχῆς.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διατηρηθέντων ὀλιγοστῶν ἔρειπίων εἰς τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς οἰκίας φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πρὸς τὸ νότιον ἄκρον μικρὸν τετράγωνον δωμάτιον (εἰκ. 106 ἀριστερᾶ), ἀπὸ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ ὁποίου ἀρχίζει διερχόμενος παραπλεύρως ὁ διασχίζων τὴν αὐλὴν ἀγωγός. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς λουτρόν. Ἀνατολικῶς τούτου διετηρεῖτο μακρόστενον λιθόστρωτον, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει πιθανώτατα τὴν βᾶσιν μιᾶς κλίμακος ὁδηγούσης εἰς τὸ ὑπερῶον τῆς οἰκίας.

Κατὰ τὴν περαιτέρω πρὸς νότον ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς ἤλθον εἰς φῶς ἐκτεταμένος ὑπόγειος χῶρος πρὸς ἀνατολάς, ὅπου ἐπίσης ἢ μεταγενεστέρα ἐπίχωσις ἔφθανε μέχρι περιίπου τοῦ φυσικοῦ βράχου, καὶ τμῆμα παλαιότερας οἰκίας πρὸς δυσμάς, χρονολογουμένης μεταξὺ τῆς ΥΕ II καὶ τῆς ΥΕ IIIA περιόδου (εἰκ. 106 ἀριστερᾶ καὶ εἰκ. 107).

Δὲν εἶναι εἰσέτι δυνατὸν νὰ βεβαιωθῇ, ἐὰν οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ χῶροι περιλαμβάνονται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀνασκαπτομένης οἰκίας ἢ ἐὰν αὕτη τερματίζεται εἰς τὸν ἔμπροσθεν αὐτῶν τοῖχον, ὅστις ἐκτείνεται καθ' ὅλον τὸ πλάτος αὐτῆς μὲ κατεύθυνσιν ἐξ Α. πρὸς Δ. Τὸ δεύτερον φαίνεται πιθανώτερον.

Ἐκ τῆς διεξαχθείσης μέχρι τοῦδε ἀνασκαφῆς ἐξηκριβώθη ὅτι ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος οἰκία δὲν ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου, ὅπως ὑπέθεσάν τινες ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ τυγχάνει ἀνεξάρτητος ἐκείνης, προηγηθεῖσα μάλιστα κάπως αὐτῆς ὡς πρὸς τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς. Μεταξὺ τῶν δύο οἰκιῶν ὑπάρχει στενὴ δίοδος πλάτους 1.70 μ., ὀδηγοῦσα πρὸς Ν. εἰς ἀδιέξοδον, μεθ' ὃ αἱ δύο οἰκίαι ἐνοῦνται διὰ μεσοτοιχίας (βλ. σχέδιον εἰκ. 106).

Εἰς τὸ ἀνασκαφὲν πέρυσι βορειοανατολικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας ἀπεκαλύφθησαν δύο εὐρύχωρα κατὰ σειρὰν δωμάτια καὶ ἔμπροσθεν στενότερος χῶρος, τὸν ὁποῖον ὁ ἀνασκάπτων ἐθεώρησεν ἀρχικῶς ὡς κλιμακοστάσιον. Ἄλλ' ὁ χαρακτηρισμὸς οὗτος δὲν φαίνεται εἰς αὐτὸν τώρα ἀκριβῆς. Θὰ πρόκειται πιθανώτερον περὶ στοᾶς, ὅποτε ἔχομεν εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν δωματίων τὸν τύπον ἐνὸς μεγάρου μὲ τὴν τυπικὴν τούτου διαίρεσιν εἰς στοᾶν ἢ αἴθουσαν, πρόδομον καὶ κυρίως μέγαρον ἢ δόμον (εἰκ. 108). Πρέπει δὲ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ νὰ προστεθῇ, ὅτι ὅμοιον μεγαρόσχημον διαμέρισμα πρέπει νὰ ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν τῆς οἰκίας τοῦ λαδεμπόρου.

Πρὸ τοῦ μεγαροσχήμου τούτου διαμερίσματος εὐρίσκεται μεγάλη πλακόστρωτος αὐλή, δυτικῶς τῆς ὁποίας, ἴσως δὲ καὶ νοτίως, ἐξετείνοντο οἱ βοηθητικοὶ χῶροι τῆς οἰκίας. Τοιοῦτοτρόπως, κατὰ τὴν γενικὴν αὐτῆς διάρθρωσιν, ἢ παροῦσα οἰκία θὰ ἠδύνατο νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν «οἰκίαν τῶν κίωνων» τὴν ἀνασκαφεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Τσοῦντα ὀπισθεν τοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως.

Ἔτερον ἐνδιαφέρον ζήτημα διαλευκανθὲν διὰ τῆς τελευταίας

ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἀνοίγματος εἰς τὴν γωνίαν μεταξύ τοῦ τρίτου καὶ τοῦ τετάρτου ἐκ νότου δωματίου εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς οἰκίας, ἔνθα οἱ βοηθητικοὶ αὐτῆς χῶροι. Περὶ τοῦ ἀνοίγματος τούτου ὁ κ. Βερδελῆς εἶχεν ἤδη ἐκφράσει τὴν γνώμην ὅτι ἀνήκεν εἰς ἐστίαν. Ἡ γνώμη του αὕτη ἐβεβαιώθη διὰ τῆς τελευταίας ἀνασκαφῆς κατόπιν συστηματικοῦ καθαρισμοῦ τῆς ἐπι-

Εἰκ. 108. Τὸ «μέγαρον» τῆς ἀνασκαπτομένης οἰκίας ἀπὸ Β.

χώσεως, ἥτις ἐπλήρου τὸ ἀνοίγμα. Διότι εἰς μὲν τὸ ὑψηλότερον τμῆμα τῆς ἐπιχώσεως εὐρέθησαν ὀλίγοι καρποὶ κεκαυμένοι καὶ τινα κεκαυμένα ὄστᾶ μικρῶν ζώων, χαμηλότερον δὲ τεμάχια ἀπὸ πήλινα οἰκιακὰ σκεύη, ἐνῶ ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἔκειντο ἐν σειρᾷ ἀπηνθρακωμένοι κορμοὶ δένδρων (εἰκ. 109).

Ἡ οὕτως ἐξακριβωθείσα ἐστία εἶχε τὴν πρόσοψίν της πρὸς Β., ἀριστερᾷ καὶ ἔξωθεν τῆς εἰσόδου τοῦ τετάρτου δωματίου. Εἰς τὸ τελευταῖον εὐρέθησαν, ὅπως ἐσημειώθη πέρυσι, πολλὰ ἀγγεῖα οἰκιακῆς χρήσεως, ἐν τῶν ὁποίων περιεῖχε ποσότητα καρπῶν τοῦ εἴδους τῆς ρόβης. Ἐμπροσθεν τῆς εἰσόδου αὐτοῦ καὶ τῆς παραπλεύρως ἐστίας καταλήγει τὸ ἕτερον σκέλος τοῦ διασχίζοντος τὴν

αὐλὴν ἀγωγῶ. Τούτων πάντων ἔνεκα δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι τὸ δωμάτιον τοῦτο ἐχρησίμευεν ὡς μαγειρεῖον.

᾽Οπισθεν τοῦ ἀνοίγματος τῆς ἐστίας σχηματίζεται εἰς τὴν ΒΑ. γωνίαν τοῦ παρακειμένου τρίτου δωματίου ἀβαθῆς ἡμικυκλικὸς λάκκος, τὰ τοιχώματα καὶ ὁ πυθμὴν τοῦ ὁποίου εἶναι ἐστρωμένα, ὅπως καὶ ὁλόκληρον τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου, διὰ λευκῆς γῆς.

Εἰκ. 109. Ἡ ἐστία τῆς οἰκίας ἀπὸ Νότου.

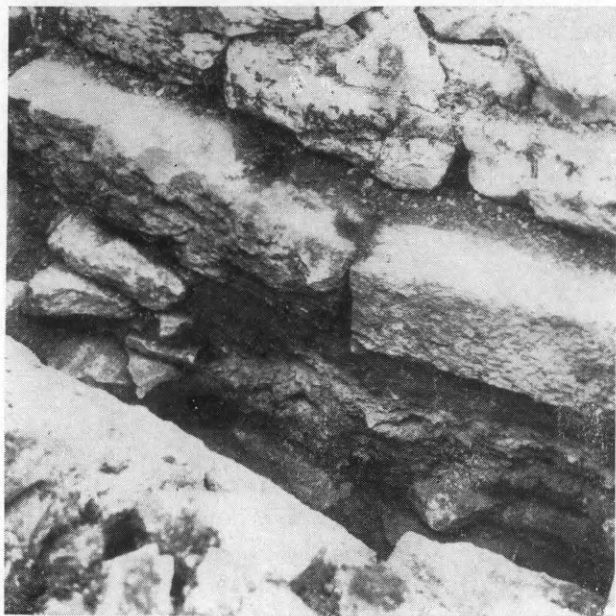
Ἐντὸς τοῦ προκειμένου λάκκου εἶχον εὐρεθῆ κατὰ τὸν ἐνεργηθέντα πέρυσσι καθαρισμὸν μερικὰ θραύσματα ἀγγείων ἐν μέσῳ μελανῆς τέφρας ἀναμεμειγμένης μετὰ πολλῶν μικρῶν τεμαχίων ἀνθράκων. Προορισμὸς τῆς ἀβαθοῦς ταύτης κοιλότητος ἦτο, κατὰ τὸν ἀνασκάπτοντα, ἢ ἐναπόθεσις τῶν ὑπολειμμάτων τῆς πυρᾶς ἐκ τῆς παρακειμένης ἐστίας, τῆς ὁποίας τὸ διατηρούμενον νῦν ἀνοίγμα θὰ συνεχίζετο καὶ ὑψηλότερον τῆς στέγης διὰ πηλίνων σωλῆνων, τῶν ὁποίων ὅμως ὑπολείμματα δὲν ἀνευρέθησαν.

Ἐχομεν τοιοῦτοτρόπως εἰς τὴν ἐρευνωμένην οἰκίαν ἅπαντα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα χαρακτηρίζουν αὐτὴν ὡς ἀπλὴν κατοικίαν. Τὸν αὐτὸν προορισμὸν θὰ εἶχον καὶ αἱ λοιπαὶ ὑπὸ τοῦ Wace ἀποκαλυφθεῖσαι παραπλεύρως οἰκίαι, ἔξαιρέσει ἴσως τῆς οἰκίας τῶν ἀσπί-

δων. Δὲν πρόκειται ἐπομένως περὶ βασιλικῶν ἀποθηκῶν ἢ ἐργαστηρίων, ὅπως ὑπὸ τινων ὑπεστηρίχθη, ἀλλὰ περὶ ἑνὸς συγκροτήματος πλουσίων μὲν, ἀλλὰ πάντως ἰδιωτικῶν οἰκιῶν, περὶ ἑνὸς δηλαδὴ τμήματος τῆς κάτω πόλεως, ὅπως ἐξ ἀρχῆς ἐγνωμάτευσεν ὁ καθηγητῆς Wace.

22. ΦΙΓΑΛΕΙΑ. Βάσσαι.

Ἡ διενεργηθεῖσα διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη δοκιμαστικὴ ἔρευνα παρὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἐπικουρείου Ἀπόλλωνος ἀπέβλεπεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀναζήτησιν τῶν ἐλλειπόντων τμημά-

Εἰκ. 110. Τοίχιον τάφρου 5.

των ἐκ τοῦ γλυπτικοῦ διακόσμου τοῦ ναοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐξέτασιν προβλημάτων συναφῶν πρὸς τὴν θέσιν τοῦ προϊκτινείου ναοῦ. Πρὸς τοῦτο ἠνοίχθησαν τάφροι εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἰκανὴν ἀπ' αὐτοῦ ἀκτίνα. Κατὰ τὴν διάνοξιν τῶν πρὸς Δυσμὰς τοῦ ναοῦ τάφρων καὶ εἰς ἀπόστασιν μέχρις 70 μ. περιπυ ἀπ' αὐτοῦ εὐρέθη σειρὰ μνημειωδῶν κτηρίων ἀρχαϊκῆς καὶ κλασικῆς ἐποχῆς, ὧν τὰ πλεῖστα σώζονται μόνον κατὰ τὰ θεμέλια. Μερικὰ τούτων κατεσκευασμένα ἐκ μεγάλων καλῶς ἢ μετριῶς

κατειργασμένων ὀγκολίθων (πάχος τοίχου 0.50-1 μ. καὶ μέγιστον σωζόμενον ὕψος 1.50 μ.) (εἰκ. 110) παρηκολουθήθησαν εἰς ἱκανὸν μῆκος (ἐν τούτων μέχρι 33 μ.). Διὰ τῶν διαπιστωθέντων τούτων κτηρίων μεταβάλλεται ἡ εἰκὼν τὴν ὁποίαν εἶχομεν περὶ τοῦ ναοῦ, φαινομένου μέχρι τοῦδε ἀπομεμονωμένου εἰς τὸ τοπίον τῶν Βασσῶν. Εἶναι ἐν τούτοις ἀκόμη πρόωρον νὰ προσδιορίσωμεν τὴν σχέσιν τῶν κτηρίων αὐτῶν πρὸς τὸν ναόν.

Εἰκ. 111. Βάσσαι. Λείψανα ἀρχαίας κλίμακος.

Εἰς τὸν πρὸ τῆς ΝΔ. γωνίας τοῦ ναοῦ χῶρον ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει μόνον σωζομένη κλίμαξ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς (εἰκ. 111), κατεσκευασμένη δι' ἀκανονίστων πλακῶν καὶ λίθων. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ καὶ κατὰ μῆκος τῆς εὐθυνητῆριος αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν εἰς δύο τμήματα κανονικὰ λαξεύματα ἐπὶ τοῦ βράχου. Τὸ ἐν τούτων, πλάτους 0.20 — 0.25 μ., κείμενον ἀπέναντι τῆς εἰσόδου τοῦ ἀδύτου, βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν εὐθυνητῆριαν καὶ καμπτόμενον κατὰ τὸ βόρειον αὐτοῦ ἄκρον χάνεται ὑπὸ ταύτην. Τὸ ἕτερον λάξευμα εἶναι ὀλιγώτερον εὐκρινές. Τὰ λαξεύματα ταῦτα, ἡ κλίμαξ καὶ τὰ κατωτέρω μνημονευόμενα ἄφθονα πρῶϊμα ἀρχαϊκὰ εὐρήματα εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ ἀποτελοῦν ἐνδείξεις διὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ προϊκτινείου ναοῦ τοῦ Βασσίτα Ἀπόλλωνος.

Ἐκ τῶν γλυπτῶν εὐρέθη μόνον μικρὰ μαρμαρίνη χεῖρ πιθα-

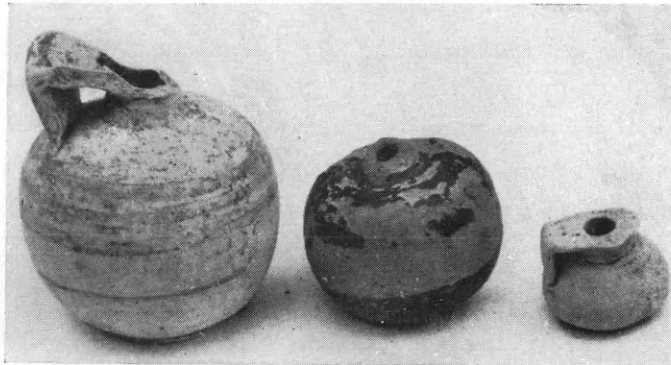
νῶς Λαπιθίδος ἢ Ἀμαζόνος τῆς ἐσωτερικῆς ζωφόρου τοῦ ναοῦ.
Ἡ ἔρευνα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ὑπολειπομένων δὲν ἐπερατώθη,

Εἰκ. 112. Σιδηροῦς κοῦρος Βασσῶν.

ἀπομενούσης εἰσέτι ἰκανῆς ἐκτάσεως ἀνεξερευνήτου, καθὸ ἀνηκούσης εἰς ἰδιώτας, οἵτινες ἀπηγόρευσαν τὴν ἀνασκαφὴν ἐκεῖ, ὡς καὶ ἑτέρας κατὰ τὰ ΝΔ. τοῦ ναοῦ, ὅπου ἔχουν σωρευθῆ τὰ χώματα τῶν παλαιότερων ἀνασκαφῶν, χωρὶς, ὡς φαίνεται, νὰ ἔχη προηγηθῆ ἐκεῖ ἔρευνα.

Ἐκ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων σημαντικὸν εἶναι σιδηροῦν ἀγαλμάτιον, ὕψους 0.18 μ., παριστῶν κοῦρον τῶν ἀρχῶν τοῦ 7^{ου} αἰῶνος καλῆς σχετικῶς διατηρήσεως (εἰκ. 112). Τοῦτο εὐρέθη ΝΔ. τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 7 μ. ἀπ' αὐτοῦ ἐντὸς πτυχῆς τοῦ φυσικοῦ σχιστολιθικοῦ βράχου. Κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ εὐρέθη καὶ ἰκανὸς ἀριθμὸς κορινθιακῶν ἀρβάλλων (εἰκ. 113) καὶ ὀστράκων ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ἐπίσης δὲ καὶ πολλὰ τεμάχια ἀρχαϊκῶν ἀκροκεράμων. Ἐκ τούτων ἓν, κατὰ τὸ ἥμισυ σωζόμενον, παριστᾷ ἐν ἀναγλύφῳ σφίγγα ἀνήκουσαν ἀρχικῶς εἰς ἐραλδικὸν σύμπλεγμα ἐκ δύο σφιγγῶν. Ὁ μεταξὺ τῶν δύο σφιγγῶν χῶρος διακοσμεῖται

Εἰκ. 113. Ἀρβάλλοι ἐκ Βασσῶν.

διὰ κομβιοειδῶν πλαστικῶν ἔξοχῶν. Ἄτερον θραῦσμα, ἀνήκον εἰς

τὴν ἄνω ἀπόληξιν ἀκροκεράμου, κοσμεῖται δι' ἀναγλύφου ἀνθεμίου.

Αἰσθητῶς μέγας εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν σιδηρῶν εὐρημάτων, κυρίως πολεμικῶν εἰδῶν (αἰχμαὶ δοράτων καὶ βελῶν, ἐγχειρίδια κ. ἄ.), ὅμοια πρὸς τὰ ὁποῖα εἶχον εὐρεθῆ ἐκεῖ καὶ κατὰ τὰς παλαιότερον διενεργηθείσας ἀνασκαφάς, διατηρούμενα, προφανῶς λόγῳ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους, εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Τὰ χαλκᾶ εὐρήματα εἶναι σπανιώτερα. Ἄξια μνείας εἶναι ἡ εὐρεσις εἰς μεγάλην ποσότητα ὑπολειμμάτων ἐκ τήξεως μεταλλεύματος σιδήρου, πρὸ πάντων κατὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ἅτινα πείθουσιν ὅτι ὑπῆρχον εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἐργαστήρια κατεργασίας σιδήρου. Φαίνεται ὅτι ἡ εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν ἀποκαλυφθεῖσα παχυτάτη στρωσὶς (πάχους 0.35 μ.) πυρᾶς εὐρίσκεται εἰς συνάρτησιν πρὸς τὰ ὡς ἄνω ὑπολείμματα κατεργασίας σιδήρου.

23. ΜΥΣΤΡΑΣ

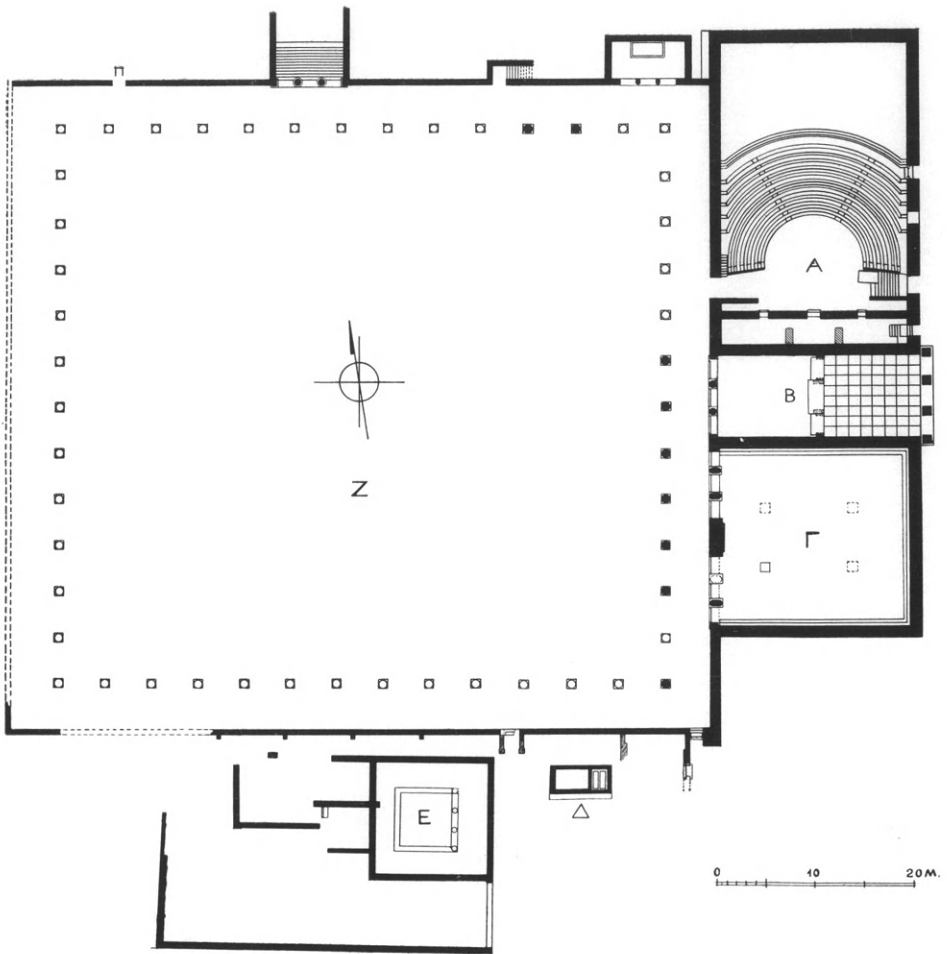
Ἐντὸς τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου Κάτω Χώρας Μυστρᾶ, ἀριστερᾶ τῆς ὁδοῦ, ἣτις, διερχομένη παρὰ τὴν πύλην τοῦ Πύργου, βαίνει πρὸς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, σῶζεται ἐρείπιον μονωρόφου κτηρίου, διαστάσεων 5.70×3.30 μ.

Ἰχνος γραπτοῦ διακόσμου, ἐναπομένον εἰς τὴν ἐσωτερικὴν πλευρὰν ἑνὸς τῶν τοίχων, ἐγέννα τὴν ὑπόνοιαν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἦτό ποτε ναός. Εἰς τὸν νότιον τοῖχόν του ὑπάρχει στενότατον ἄνοιγμα, ὡς πολεμικὴ θυρίς, καὶ παρ' αὐτὸ θύρα. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε τὴν βάσιν κτιστοῦ τέμπλου. Τὴν ἀψίδα ἀπετέλει κόγχη ἐγγεγραμμένη εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Τὸ δάπεδον τοῦ ναυδρίου ἐκάλυπτε λεπτὸν στρώμα ἀββεστοκονιάματος. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ Ἁγ. Βήματος εὐρέθησαν σπαράγματα τοιχογραφίας ἀνήκοντα εἰς τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας καὶ μαρτυροῦντα, ὅτι ὁ γραπτὸς διάκοσμος τοῦ παρεκκλησίου ἦτο περιορισμένης ἐκτάσεως. Ὀλίγα ὄστρακα, εὐρεθέντα ἐντὸς τῶν χωμάτων, καὶ ἡ ἀμελής ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ τεμαχίων πλίνθων τοιχοδομία τοῦ ναῖσκου συνηγοροῦσιν ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως, ὅτι οὗτος ἐκτίσθη μετὰ τὴν Ἀλωσιν.

24. ΜΕΣΣΗΝΗ

Ἐν Μεσσήνῃ συνέχισεν ἡ Ἐταιρεία τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτῆς ἔρευναν διὰ τοῦ Γεν. Γραμματέως αὐτῆς καθηγητοῦ Ἄν. Ὀρλάν-

Εἰκ. 114. Κάτοψις τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1959.

δου, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας Γ. Δεσποίνῃ. Ἐπιτευχθείσης πέρυσι τῆς ἐξαγορᾶς τῶν δυτικῶς τοῦ Βουλευτηρίου καὶ τοῦ Προπύλου ἰδιωτικῶν κτημάτων, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἐκτείνεται ἡ ἀγορὰ τῆς Μεσσήνης (εἰκ. 114), ἀνεσκάφη ἐφέτος λωρὶς πλάτους 7 μέτρων ἐφαπτομένη τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ Βουλευτηρίου.

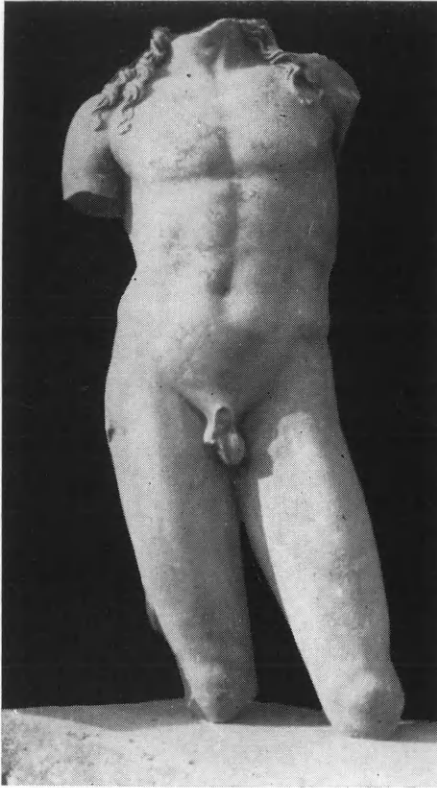
Κατὰ τὴν σχετικὴν ἐκσκαφὴν ἀπεκαλύφθησαν αἱ πώρινοι πλίνθοι καὶ οἱ πέτρινοι κατώτατοι σφόνδυλοι ὀκτὼ ρυθμικῶς διατεταγμένον κίονων τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς (εἰκ. 115). Ἐντὸς τῆς ἀφαιρεθείσης ἐπιχώσεως εὐρέθησαν βάρθρα χαλκῶν ἀνδριάντων ὡς καὶ τεμάχιον κολοβῆς ἐπιγραφῆς ἀναγράφον τὴν λέξιν...ΕΠΟΙΗΣΕ,

Εἰκ. 115. Οἱ ἀνακαλυφθέντες κατώτατοι σφόνδυλοι τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσήνης.

προερχόμενον δὲ βεβαίως ἐκ βάρθρου ἀνδριάντος, μὴ διασῶζον ὁμως δυστυχῶς καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ποιήσαντος τὸ ἔργον καλλιτέχνη. Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως καὶ εὐθὺς πρὸ τοῦ βορείου τριβήλου τοῦ Βουλευτηρίου εὐρέθη πρηνῆς κορμὸς μαρμαρίνου ἀγάλματος νεαροῦ ἀνδρὸς φυσικοῦ μεγέθους, ἴσως Ἀπόλλωνος ἢ Διονύσου, ὡς εἰκάζεται ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ὤμων του καταπιπτόντων οὐλῶν βοστρύχων (εἰκ. 115). Τοῦ ἀγάλματος ἔλλείπουν δυστυχῶς ὄχι μόνον ἡ κεφαλὴ ἀλλὰ καὶ οἱ πόδες καὶ αἱ χεῖρες. Ὁ θεὸς ἐστήριζε τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ποδός, εἶχε δὲ

τὸν ἀριστερὸν κεκαμμένον καὶ κατὰ τι ὀπισθοχωρημένον, ἐκ δὲ τῶν χειρῶν τοῦ ἢ μὲν δεξιὰ ἦτο πρὸς τὰ κάτω τεταμένη, ἢ δὲ ἀριστερὰ κεκαμμένη πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ κρατοῦσα πιθανῶς σύμβολόν τι ἢ φιάλην. Ἄξια λόγου εἶναι ἡ πλαστικὴ εὐαισθησία τοῦ ἀγάλματος καὶ ἡ ἀκριβὴς ἀπόδοσις τῶν μυϊκῶν κυματισμῶν, δι' ὧν παράγεται ἡ αἰσθησις θερμῆς ζωντανῆς σαρκός. Ὁ ρυθμὸς ἐν γένει τοῦ κορμοῦ εἶναι ὑγρὸς καὶ ἀπαλός, ὃ δὲ ἄξων τοῦ σχηματίζει τὴν χαρακτηριστικὴν ἐλικοειδῆ γραμμὴν τῶν Πραξιτελείων ἔργων, τὴν σχολὴν τῶν ὁποίων ἀκολουθεῖ προφανῶς ὁ φιλοτεχνήσας τὸ ἔργον τεχνίτης τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} ἢ τὸ πολὺ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Εἰκ. 116. Κορμὸς Ἀπόλλωνος ἢ Διονύσου.

Ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἐπιχώσεως ἀλλ' ὀλίγον βορειότερον εὐρέθη καὶ πῶρινον κορινθιακὸν κιονόκρανον, ὕψους 0.58 μ., φέρον εἰς τὸ μέσον τῶν τεσσάρων αὐτοῦ πλευρῶν τὴν παραστασίαν περωτῆς Νίκης, ἀναδυομένης ἐκ τῶν φύλλων τῆς ἀκάνθης (εἰκ. 117).

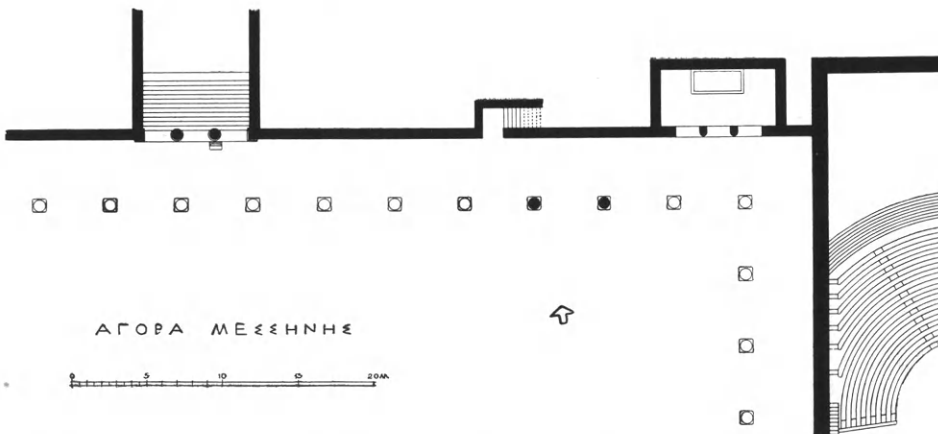
Παράλλῃως πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς ἀγορᾶς ἐνηργεῖτο καὶ ἡ ἔρευνα τῆς βορείου, τῆς ὁποίας εἶχον πέρυσιν ἀποκαλυφθῆ δύο βάσεις κιόνων. Ἐφέτος ἐκαθαρίσθη εἰς μέγα μῆκος ὁ ὀπίσθιος τοῖχος τῆς στοᾶς, ὅστις συναντᾷ καθέτως τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ θεάτρου, ἀπεδείχθη δ' ὅτι οὗτος ἔφερε κάτω μὲν βάσιν ἐξ ὀρθοστατῶν μετὰ στέψεως (εἰκ. 118), τὰ δὲ ἄνω του μέρη ἦσαν ἐξ οὐχὶ ἐντελῶς κανονικῆς ἰσοδόμου τοιχοποιίας, ἥτις ὅμως δὲν ἐφαίνετο· διότι ἐκαλύπτετο διὰ κονιάματος, τοῦ ὁποίου εὐρέθησαν λείψανα εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ τοίχου. Ἐφερε δ' ὁ τοῖχος καὶ

διάφορα κατ' ἀποστάσεις ἀνοίγματα (εἰκ. 118), ἐξ ὧν ἠρκευήθησαν τρία. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, ἦτοι τὸ ἀνατολικώτερον, ἀπεκαλύφθη ὅτι

Εἰκ. 117. Πώρινον κορινθιακὸν κιονόκρανον μὲ παράστασιν πτερωτῆς Νίκης ἐν τῷ κέντρῳ.

ἦτο ὀρθογώνιον διαμέρισμα (οἶκος) διαστάσεων 3.90×7.75 μ.,

Εἰκ. 118. Λεπτομέρεια τῆς Β. πλευρᾶς τῆς ἀγορᾶς τῆς Μεσσηνίας (ἀνατολικὸν ἥμισυ).

εἰς τὸ ὁποῖον εἰσῆρχετό τις ἐκ τῆς στοᾶς διὰ μικρᾶς κιονοστοιχίας ἐκ 2 ἡμικιόνων μεταξὺ παραστάδων (εἰκ. 118). Πρὸ τοῦ ὀπι-

σθίου τοίχου τοῦ δωματίου αὐτοῦ ἦλθεν εἰς φῶς βᾶθρον εἰς σχῆμα μεγάλης σαροφάγου (1.72 × 3.52), τοῦ ὁποίου δὲν εὐρέθη τὸ κάλυμμα, περιεῖχεν ὅμως μαρμαρινὸν κεκαμμένον βραχίονα μετὰ τῆς ἄκρας χειρὸς ὑπερφυσικῶν διαστάσεων. Συνάμα ἐντὸς τῆς ἐπιχώ-

Εἰκ. 119. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς ὀπίσθιος τοῖχος τῆς βορείου στοᾶς τῆς ἀγορᾶς.

σεως τοῦ αὐτοῦ δωματίου εὐρέθη ἄκρος πὺς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους (εἰκ. 120). Εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ δύο ταῦτα τεμάχια προέρχονται ἐκ μεγάλου ρωμαϊκοῦ ἀνδριάντος, ἰδρυμένου ἐπὶ τοῦ βᾶθρου καὶ λατρευομένου πιθανώτατα ἐν τῷ εἰρημένῳ δωματίῳ, ὅπερ ὅμως εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ ἀνδριάντος, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν εὐρεθέντων ἐλληγιστικῶν χρόνων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῶν ἡμικιόνων καὶ τῶν παραστάδων του.

Τὸ ὀλίγον περαιτέρω πρὸς δυσμὰς δεύτερον ἄνοιγμα (εἰκ. 118)

ἀπεδείχθη, ὅτι ὠδήγει εἰς λιθίνην κλίμακα πλάτους 1.33 μ., ἐφαπτομένην ἐσωτερικῶς τοῦ τοίχου, ἄγουσαν δὲ ἄνω εἰς ἄνδρον, τοῦ ὁποίου ὁ τοῖχος τῆς στοᾶς ἀπετέλει τὸ ἀνάλημμα.

Εἰς τὸ ἔτι περαιτέρω πρὸς δυσμὰς τρίτον ἄνοιγμα (εἰκ. 118) ἀπεκαλύφθη ἑτέρα μικρὰ κιονοστοιχία, ἀποτελουμένη ἐκ 2 κορινθιακῶν κιόνων μεταξὺ δύο παραστάδων, ὅπισθεν δ' αὐτῆς ὑπῆρχε μνημειώδης κλιμαξὶ πλάτους 7 μ., τῆς ὁποίας διεσώθησαν 12 λίθιναι

Εἰκ. 120. Μαρμάρινος πούς ὑπερφυσικοῦ μεγέθους.

Εἰκ. 121. Ὅψεις τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ προπύλου τῆς ἀγορᾶς πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

βαθμίδες ὀδηγοῦσαι εἰς τὸ αὐτὸ καὶ ἡ προηγουμένη κλίμαξ ἄνδρον, μὲ διεύθυνσιν ὁμῶς κάθετον πρὸς τὸν τοῖχον.

Ἐνδιαφέρον εὑρημα ἐγένετο εὐθὺς πρὸ τῆς εἰρημένης μικρᾶς κιονοστοιχίας τῆς κλίμακος: λιθίνη ἐνεπίγραφος πλάξ, διασωθεῖσα

Εἰκ. 122. Ὅπισις τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τοῦ Προτύλου τῆς ἀγορᾶς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν πεσσῶν καὶ τῶν παραστάδων τῆς.

κατὰ χώραν. Φέρει χαραγμένους 42 στίχους, ἀλλ' εἶναι δυστυχῶς κολοβὴ κατὰ τὴν ἀρχήν. Ἐναφέρει δ' αὕτη κατάλογον προσώπων, τὰ ὅποια προσέφεραν διάφορα ποσὰ πρὸς ἐπισκευὴν ναῶν, στοῶν καὶ γυμνασίων. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι μὲν ρωμαϊκῶν χρόνων, ἀλλ' ἐν τούτοις πολῦτιμος διὰ τὸ πλῆθος τῶν μνημονευομένων ἐν αὐτῇ οἰκοδομημάτων, ἐξ ὧν ὀλίγα μόνον ἀναφέρει ὁ Παυσανίας.

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνασκαφὴν συνετελέσθη καὶ ἡ ἀναστήλωσις τῶν πεσσῶν καὶ τῶν παραστάδων τῆς ἀνατολικῆς εἰσόδου

τοῦ προπύλου (εἰκ. 121 καὶ 122) γενομένη κατὰ τὰς ὁδηγίας μου μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ ἰκανότητος ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς Ἀναστηλώσεως Χαριλάου Σφακιανάκη.

25. ΠΥΛΟΣ

Αἱ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μαρινάτου, διεξαχθεῖσαι ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ περιορίσθησαν κατὰ τὸ 1959 εἰς τὴν περιοχὴν

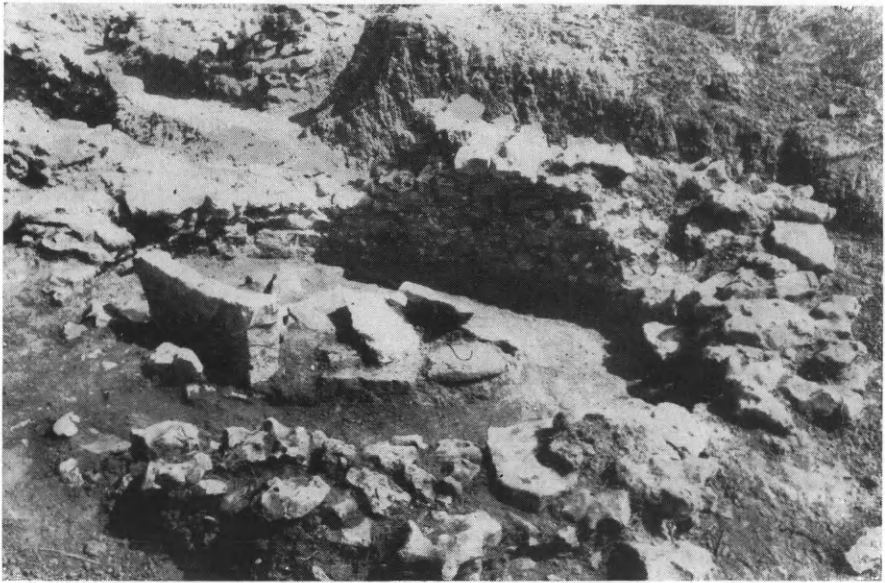
Εἰκ. 123. Κουκουνάρα. Καμπυλόγραμμον μέγαρον ΥΕ I ἐκ Νότου.

Κουκουνάρας καὶ ἐβεβαίωσαν ὀριστικῶς τὴν ὕπαρξιν εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀκμαίου πρωτομυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ κατερχομένου καὶ μέχρι τῆς μυκηναϊκῆς ΙΙΒ ἐποχῆς.

Ἐφέτος ἠρευνήθη εὐρύτερον ἢ φυσικὴ ἀκρόπολις ἢ ὀνομαζομένη Καταρραχάκι, ὀλίγον πρὸς Ἄν. τοῦ χωρίου Κουκουνάρα. Ἡ ἔρευνα ἀπέδειξεν, ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἐνδιαφέρων πρῶτος μυκηναϊκὸς συνοικισμὸς· διότι πλὴν τοῦ πέρυσιν εὑρεθέντος «ἀψιδωτοῦ» μεγάρου ὑπάρχει πρὸς Δ. ἕτερον κτίσμα, προχωροῦν εἰς μέγα βάθος, περίξ δὲ πρὸς Β. καὶ Ν. ὑπάρχουν λείψανα τοίχων διὰ μεγάλων λίθων ἐκτισμένα ἀλλὰ κατεστραμμένα. Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀψιδωτοῦ μεγάρου δὲν ἐπερατώθη πλήρως διὰ λόγους τεχνικούς. Τὸ κτίσμα,

μήκους 10.80 μ. καὶ πλάτους 5.50 μ., εἶχε σχῆμα ἀκανόνιστον (εἰκ. 123) ἐξηκριβώθη δὲ ὅτι ἀνήκεν εἰς δύο περιόδους, τὴν ΥΕ I καὶ τὴν πρῶτον ΥΕ II. Πρὸ τῆς Δ. πλευρᾶς του ὑπάρχει τοῖχος μήκους 3.92 μ. φέρων βάσιν κίονος κατὰ χώραν.

Κατὰ τὸ Ν. ἄκρον τῆς φυσικῆς ἀκροπόλεως ὑπάρχει εἶδος φυσικοῦ χάσματος, τὸ ὁποῖον προφανῶς ἐχρησίμευσεν ὡς λάκκος ἀπορριμμάτων καὶ περιεῖχεν ἀρίστης ποιότητος κεραμεικὴν τῆς μυ-

Εἰκ. 124. Ὁ μικρὸς θολωτὸς τάφος 1 τοῦ τύμβου 2 Γουβαλάρη.

κηναϊκῆς IIIA καὶ IIIB περιόδου, ἣτις προφανῶς εἶναι εἰσηγμένη.

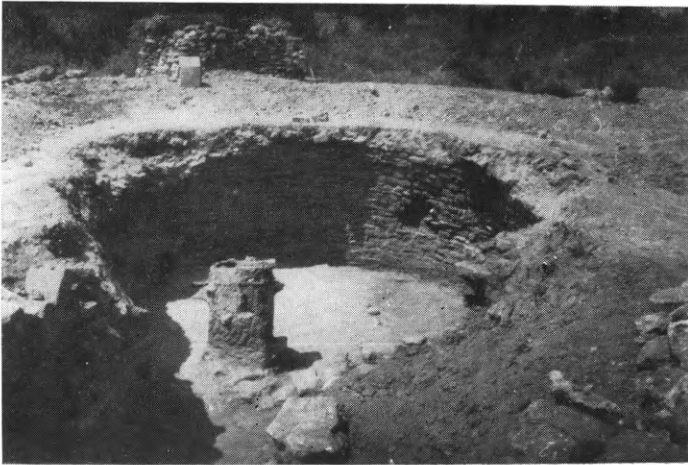
Πλὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ, ἀνεσκάφησαν ἐφέτος καὶ τάφοι. Ἦδη ὁ ἀριθμὸς τῶν θολωτῶν τάφων ἀνῆλθεν εἰς ἑπτὰ, ἀπεδείχθη δ' ἐπὶ πλέον, ὅτι τινὲς τῶν τύμβων κρύπτουν ἕκαστος πολλοὺς ἀλλ' ὑποτυπώδεις θολωτοὺς τάφους, πτωχοὺς καὶ ἀνήκοντας εἰς τὰς προχωρημένας φάσεις τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Ὁ συμπληρωματικὸς καθαρισμὸς τοῦ θολωτοῦ τάφου Κουκουνάρας 2 ἀπέδωκεν ἐλάχιστα εὐρήματα, διότι ὁ τάφος εἶχεν ἐπανειλημμένως συληθῆ.

Αἱ νέαι ἔρευναι ἐστράφησαν κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν τὴν γνωστὴν ὡς Γουβαλάρη, ὀλίγα μέτρα πρὸς Α. τῆς ἀκροπόλεως Κα-

ταρραχάκι. Ἡ περιοχή ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ὡς ἐκ τῶν ἐκεῖ πηκτῶν τεχνητῶν τύμβων. Ὁ περισσότερον περιόπτος (ὑπ' ἀρ. 1) δὲν ἔδωκεν ἐφέτος ἀποτελέσματα.

Ἐτερος τύμβος, ὁ ὑπ' ἀρ. 2, ἔκρυπτε τρεῖς μικροὺς θολωτοὺς τάφους διαμέτρου μικροτέρας τῶν 3 μέτρων. Εἶναι πρόχειρα καὶ ἄτεχνα κατασκευάσματα ἄνευ θύρας, οἱ δὲ νεκροὶ ἐθάπτοντο εἴτε ἄνωθεν, εἴτε ἀνοιγομένης ὀπῆς εἰς τὰ πρόχειρα τοιχώματα τῆς θόλου. Δὲν εὐρέθη οὔτε σκελετός, οὔτε κἄν κρανίον, πλὴν ὀλίγων

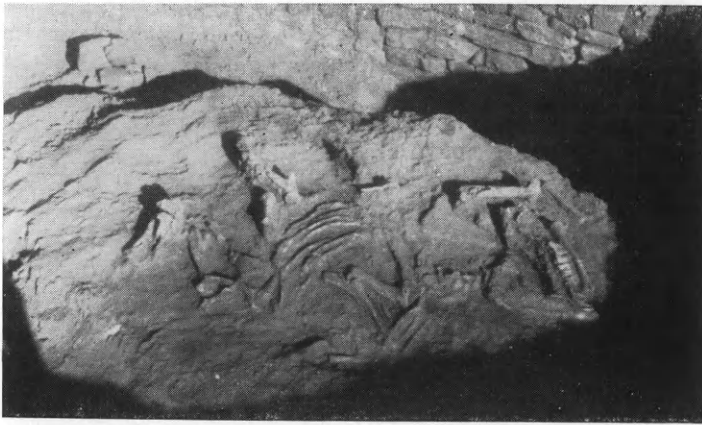
Εἰκ. 125. Γουβαλάρη τάφος 1.

ὀστῶν τεθραυσμένων καὶ ἐλλιπῶν, τὰ ὁποῖα ὁ ἀνασκάψας ὑποθέτει ὅτι θὰ προέρχονται ἐξ ἀνακομιδῆς λειψάνων ἀλλαχοῦ τεθαμμένων.

Ὁ πλέον ἐνδιαφέρων ἐκ τῶν 3 ἦτο ὁ 1, ὁ ὁποῖος ἔφερεν εἰς τὸ Β. μέρος πλακοειδῆ λίθον ἰστάμενον κατὰ πλάτος ὄρθιον καὶ πρὸ αὐτοῦ μικροὺς λίθους κυκλικῶς (εἰκ. 124), οἵτινες ὅμως οὐδὲν ἐκάλυπτον. Τὰ εὐρήματα ἦσαν: μαχαιρίδια ἐκ χαλκοῦ, περόνη χαλκῆ, πήλινα σφονδύλια καὶ τεμάχια χειροποίητου κεραμεικῆς.

Ὑπάρχουν ἀκόμη τρεῖς ἢ τέσσαρες ὅμοιοι τύμβοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἀνεσκάφησαν εἰσέτι. Πρὸς Δ. τούτων ὑπάρχει στενόμακρος ἐπίπεδος χῶρος, ἔνθα τινὲς λίθοι ἦσαν ὄρατοί. Δοκιμὴ γενομένη ἐνταῦθα ἀπέδειξεν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θολωτοῦ τάφου, τοῦ μεγαλυτέρου καὶ πλουσιωτέρου τῆς περιοχῆς μέχρι τοῦδε. Ὁ τάφος ἦτο σεσυλημένος, ἀλλ' ἵχνη τοῦ ἄλλοτε πλούτου του διετηρήθησαν ἀρκετὰ ἐπὶ

πλέον δὲ παρουσίασε τὸ καλύτερον μέχρι τοῦδε παράδειγμα ἐντα-
τικῆς λατρείας τῶν νεκρῶν κατὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐποχὴν. Ὁ δρό-
μος τοῦ κεῖται πρὸς Ν. Ἡ θύρα τοῦ ἀνωφλίου διατηρεῖ μόνον
τοὺς κατωτάτους δόμους τῆς ἄλλοτε τειχίσεως. Ἡ θόλος, διαμ.
6.25 μ., ἔχει τὸ δάπεδόν της ἐκ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅστις ἐλαξεύθη
ἐπιμελῶς καὶ κατέστη ὀριζόντιος. Μεταγενεστέρως ἐλαξεύθη βαθύ-
τερον καὶ ὁ δρόμος καὶ ἡ θύρα καὶ πεταλοειδὲς τμῆμα τοῦ δαπέδου
τῆς θόλου εἰς βάθος 0.50 μ. Τὸ σκάμμα τῆς θόλου ἔχει μῆκος 4.50 μ.
καὶ πλάτος ἀπὸ 1.40 μέχρι 1.90 μ. Ὁ ἀνασκάψας ἐρμηνεύει τοῦτο

Εἰκ. 126. Μόσχος θυσιασθεὶς ἐντὸς τοῦ τάφου 1 εἰς τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν.

ὡς γενόμενον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς εἰσόδου ἄρματος ἢ νεκρι-
κῆς ἀμάξης.

Ἡ θόλος διατηρεῖται μέχρι τοῦ ὕψους 2.20 μ. (εἰκ. 125). Ἐντὸς
τῆς ἐπιχώσεως μέχρι τοῦ δαπέδου ἀνευρέθησαν ὀστᾶ ζώων, ὀλόκλη-
ρος σκελετὸς μόσχου (εἰκ. 126) καὶ ἀπειρία ὀστῶν βοῶν, χοίρων,
ἀρνίων, 16 ὀπλαὶ ἵππων ἢ ἐλάφων, κέρατα ἐλάφων, τὸ κέλυφος μιᾶς
χελώνης καὶ ἀπειρία ὀστράκων καρκίνων. Πυρᾶς καὶ θυσιῶν λεί-
ψανα ὑπῆρχον παντοῦ, κυρίως ὅμως μεγάλη πυρὰ μετ' ὄγκων τέ-
φρας εἰς τὴν ΒΔ. πλευρὰν παρὰ τὸν τοῖχον τῆς θόλου καὶ ἐπ' αὐτοῦ
τοῦ δαπέδου. Ἐντὸς τῆς θόλου καὶ κυρίως περὶ τὴν μνημονευθεῖ-
σαν πυρὰν εὐρέθησαν κέραμοι, τεμάχια μεγάλων πίθων, ὁμηρικοὶ
σκύφοι καὶ λείψανα δύο ἀνατολιζόντων ἀγγείων (εἰκ. 127).

Ἐντὸς τοῦ τάφου δὲν εὐρέθη σκελετός, ἀλλὰ μόνον τεμάχια
ὀλίγων κρανίων, ὡς καὶ ἀρκετὰ ὄστρακα, ὥστε ἴσως καταστῆ δυ-

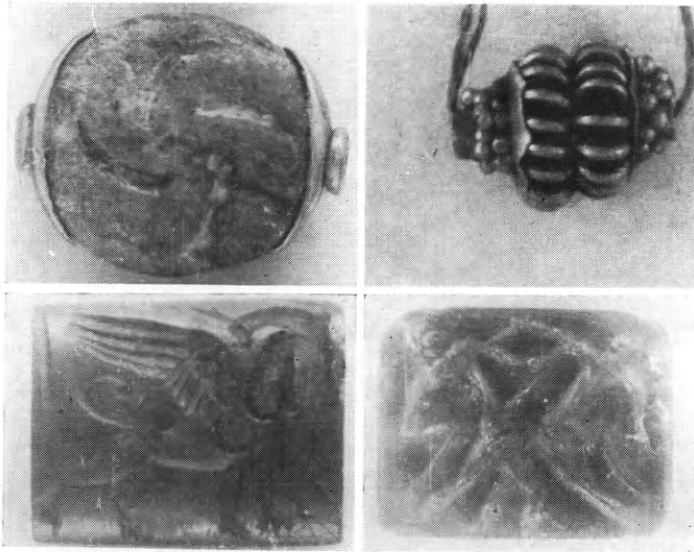

νατή ἢ ἀνασυγκρότησις ἑνὸς ἢ δύο ἀμφορέων προαίμου ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ μὲ φυλλοειδῆ διακόσμησιν χρονολογοῦσαν τὸν τάφον.

Εἰκ. 127. Τεμάχια κυλινδρικοῦ ἀγγείου ἀνατολίζοντος ρυθμοῦ ἐκ τοῦ τάφου Γουβαλάρη 1.

Ὁ τάφος ἦτο κατάσπαρτος ἐκ χρυσῶν φυλλαρίων, ἀπόδειξις τοῦ

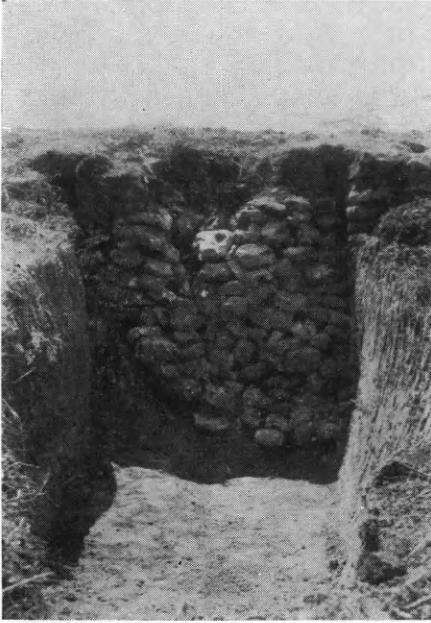

Εἰκ. 128. Ἐκ τοῦ τάφου Γουβαλάρη 1.

πάλαι πλούτου του. Εὐρέθησαν ἐπίσης ἄφθονοι ψῆφοι ἐκ λίθων ἡμιπολυτίμων, δεκάδες χαυλίων ἐκ κράνους καὶ λίθινα βέλη. Τὰ

πολυτιμότερα τῶν εὐρημάτων ἦσαν χρυσῆ ψῆφος λεπτῆς σπειροειδοῦς καὶ κοκκιδωτῆς ἐργασίας (εἰκ. 128, 2) καὶ σφραγιδολίθοι: εἷς χρυσόδετος μὲ γεγλυμμένον ἀγκυλωτὸν σταυρὸν, εἷς πεπιεσμένος κύλινδρος ἐκ σαρδίου φέρων ἔλαφον γονατίζουσαν (εἰκ. 128, 1), εἷς

Εἰκ. 129. Γουβαλάρη τάφος 2 (Κουκουναρίας 5). Ἡ θύρα ἐκ Β.

ἀμυγδαλοειδῆς σάρδιος φέρων τετράφυλλον, ἕτερος ἐκ χρυσοκόλλης φέρων βοῦν βεβλημένον καὶ μηκώμενον ἐπωδύνως. Οἱ δύο κάλλιστοι εὐρέθησαν ἐντὸς τοῦ σκάμματος τῆς θύλου. Ὁ εἷς πεπιεσμένος κύλινδρος ἐξ ἰάσπιδος εἶναι ἢ παλαιότερα ἀπὸ ἀπόψεως ρυθμοῦ καὶ τέχνης λίθος. Φέρει πτερωτὸν γοῦπα κρατοῦντα διὰ τοῦ ράμφους του νεκρὰν ἔλαφον (εἰκ. 128, 3). Χρονολογεῖται ὀλίγον μετὰ τὸ 1500. Πρωτοφανῆς καὶ μεγάλου ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι τὸ θέμα τῆς τελευταίας σφραγίδος πεπιεσμένου κυλίνδρου ἐξ ἀμεθύστου. Δύο πολεμιστὰι μονομαχοῦν διὰ τεσσάρων ξιφῶν. Τὰ

δύο βραχύτερα διασταυροῦνται πρὸ τῶν κοιλιῶν των, τὰ ἕτερα δύο μακρότερα ἀπειλοῦν τοὺς λαιμούς των (εἰκ. 128, 4). Τὸ σύμπλεγμα ἐσχεδιάσθη θαυμασίως ὅπως καλύψη τὸν ὀρθογώνιον χῶρον τῆς σφραγίδος. Ἡ αὐστηρὰ συμμετρία τῶν μορφῶν δίδει τὴν ἐντύπωσιν θεαματικοῦ ἀγωνίσματος καὶ ὄχι πραγματικῆς μάχης. Δυστυχῶς καὶ ἡ τέχνη καὶ ἡ διατήρησις τῆς σφραγίδος εἶναι μετρία.

Ὀλίγα μέτρα πρὸς Β. τοῦ τάφου ἀνεκαλύφθη δεύτερος τάφος — παρατηρήθη ἤδη ὅτι εἰς τὴν Πύλον οἱ θολωτοὶ τάφοι εὐρίσκονται ἀνὰ ζεύγη—εἶναι κατὰ τι παλαιότερος, μικρότερος καὶ πτωχότερος, ἄνευ ἀνωφλίου, ἀλλ' ἡ θύρα του διατηρεῖται τετειχισμένη ἕως ἄνω (εἰκ. 129) εἰς ὕψος 1.83 μ. Ἡ θύλος, ἐκτισμένη διὰ προχείρων λίθων, ἔχει διάμετρον 4.90-5 μ., τὸ δὲ δάπεδόν της εἶναι πάλιν ὁ

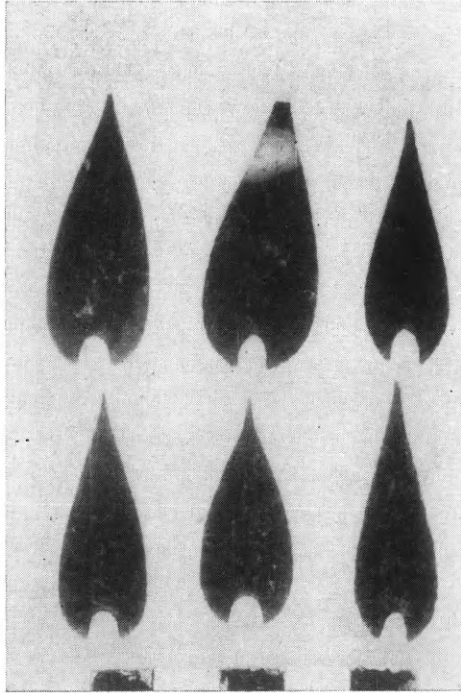
φυσικὸς βράχος — μὲ κλίσιν ἀπὸ Α. πρὸς Δ. χωρὶς ὀριζοντίαν λάξευσιν. Οὐδὲν εὐρέθη κατὰ χώραν. Παρὰ τὴν Δ. πλευρὰν τῆς θόλου μία πυρά, λείψανα ὀστῶν καὶ κτερισμάτων. Τεμάχια τριώτου ἀμφορέως μετὰ κισσοειδοῦς διακοσμῆσεως δεικνύουν ὅτι ὁ τάφος κατάγεται ἐκ τοῦ 1500, ὑπάρχει ὁμως καὶ πολλὴ κεραμεικὴ ΥΕ III.

Τὰ εὐρήματα ἦσαν: τεμάχια χαλκῶν σκευῶν καὶ ὄπλων μὲ ἐπιχρῦσους ἤλους, ψῆφοι διάφοροι, σφραγιδόλιθος ἀμεθύστου, δεκάδες ὠραιοιᾶτων λιθίνων βελῶν ἐκ πολυχρῶμων ἢ διαφανῶν λίθων (εἰκ. 130). Τὸ σπουδαιότατον ὁμως ἦτο πεντηκοντὰς χαυλίων, ἣτις ἐλπίζεται ὅτι θὰ ἀποτελέσῃ ὀλόκληρον κρᾶνος.

Ἡ κατεργασία τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τῶν χαυλιόδόντων παρουσιάζει περίπλοκον τὴν τοποθέτησιν τῶν χαυλίων ἐπὶ τοῦ κρᾶνου, ἀντιθέτως πρὸς ὅ,τι ἐνομιζέτο μέχρι τοῦδε.

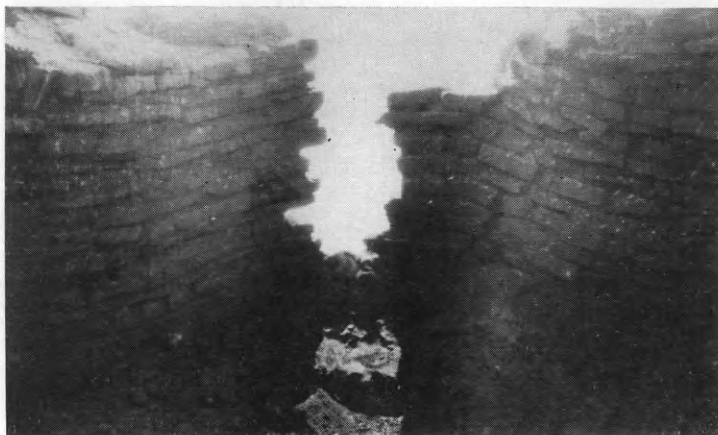
Εἰς ἀπόστασιν 500 μ. ΒΔ. τῆς ἀκροπόλεως Καταραχάκι εἰς θέσιν Ἄκονα εἶχεν ἤδη ἐπισημανθῆ τύμβος. Πρόκειται περὶ θολοῦ τοῦ τάφου, τοῦ ὁποίου ὁμως ἡ ἀνασκαφὴ διεκόπη, διότι ἔχει συμπίσει τόσον παραδόξως καὶ ἐπικινδύνως (εἰκ. 131), ὥστε νὰ ὑπάρχῃ φόβος δυστυχήματος. Ἡ θόλος διατηρεῖται εἰς ὕψος ἄνω τοῦ μέτρου ὑπεράνω τοῦ μὴ σωζομένου ἀνωφλίου κατὰ περιέργον τρόπον, ὥστε κατ' ἀρχὰς ἐνομίσθη ὅτι ὁ τάφος ἦτο ἐλλειψοειδῆς, ὡς ὁ τοῦ Θορικοῦ, ἢ πρόοδος ὁμως τῆς ἀνασκαφῆς ἀπέδειξε τὴν κυκλικότητά του.

Εἰς ἀπόστασιν 15 μ. πρὸς Ν. ἀνεκαλύφθη τὸ ἕτερον μέλος τοῦ ζεύγους. Ἔχει τὴν εἴσοδον πρὸς Β. (εἰκ. 132), ἢ δὲ θόλος, διαμέτρου

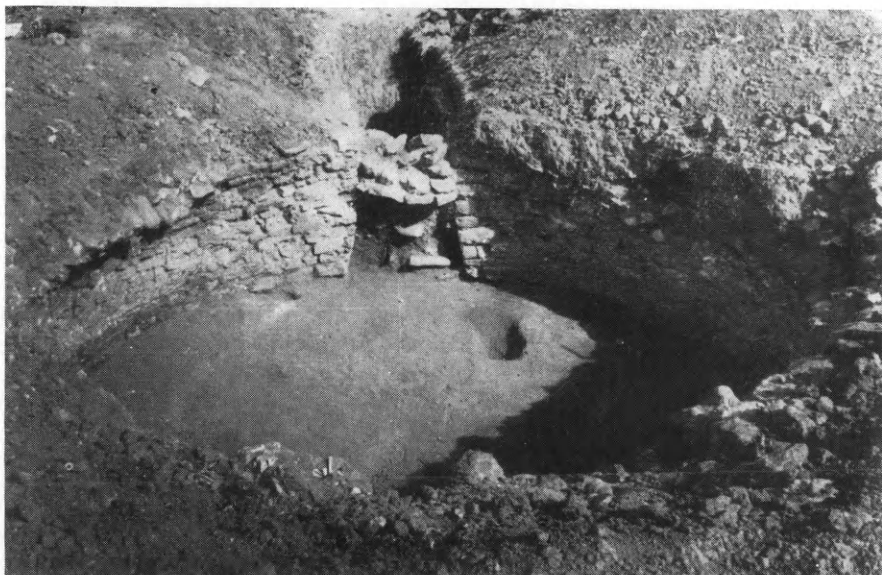
Εἰκ. 130. Βέλη ὀψιανοῦ καὶ πυρίτου ἐκ τοῦ τάφου Γουβαλάρη 2.

5.40 μ., διατηρεῖται εἰς μικρὸν μόνον ὕψος. Οὐδὲν εὐρέθη κατὰ χώ-
ραν. Ὁ τάφος εἶχε πολλάκις καθαρθῆ κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν,

Εἰκ. 131. Ἀκόνας τάφος 1, ὁρῶμενος ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

μεθ' ἑκάστου δὲ καθαροῦ ἠγάπητο πυρὰ εἰς ἓν μέρος τοῦ τάφου,
εἰς ἣν ἔθετον κρέατα καὶ βαλάνους δρυός, ὧν πολλὰ εὐρέθησαν

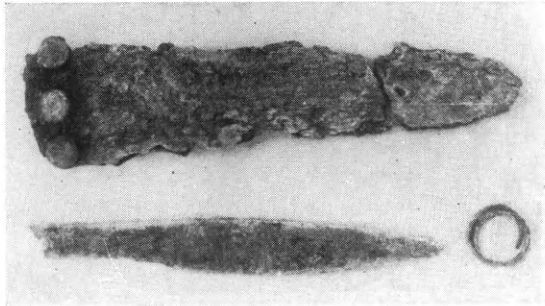
Εἰκ. 132. Ἀκόνας τάφος 2 ἐκ Νότου.

ἀπληθρακωμένα. Ὡς γνωστόν, εἰς ἑλληνικοὺς χρόνους ὁ χρησμός
τῆς Πυθίας πρὸς τὴν Σπάρτην ὀνομάζει τοὺς γειτονικοὺς Ἀρκά-

δας βαλανηφάγους. Ἦνοίγοντο εἰς τὸ δάπεδον μικροὶ λάκκοι, οἱ ὁποῖοι ἐδέχοντο τὰ ὄστα παλαιότερων νεκρῶν καὶ ἴσως κανὲν κτέρισμα. Ἡ κεραμεικὴ εἶναι κυρίως ΥΕ III καὶ τινὰ τεμάχια ΥΕ II.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν περὶ τὰ 30 λίθινα βέλη, σφονδύλια στεατίτου, ψῆφοι ἐξ ὑάλου καὶ μάξης διαφόρων σχημάτων καὶ περιεργος φα-

κοειδῆς σφραγιδόλιθος, ἀποτελούμενος ἐξ ἐρυθρᾶς γεώδους οὐσίας, ἐν ᾧ σύρματα, ἀργύρου προφανῶς, τοποθετημένα ἐντὸς ζύμης, παριστοῦν τὰς φλεβώσεις τοῦ σαρδώνυχος. Ἔφερε γλυφὴν ἴσως βοός. Εὐρέθησαν εἰσέτι ἀρ-

Εἰκ. 133. Ἀκόνας τάφος 2. Μαχαίριον καὶ ἐγχειρίδιον ἀργυρόηλον.

κετὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα, μικρὰ αἰχμὴ ἀκοντίου, γλωσσοειδῆ μαχαίριον, δύο μονόστομα μαχαίρια (εἰκ. 133) καὶ ἓν ἐγχειρίδιον (εἰκ. 133), ὧν οἱ τρεῖς ἦλοι φέρουν (ἤλεκτρον), ὅπερ τοὺς προεφύλαξεν ἀπὸ τῆς ὀξειδώσεως.

Εἰς τὰ περίξ τῆς Κουκουνάρας καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν Μεθώνης ἐξηκριβώθησαν καὶ ἄλλοι τύμβοι, ὧν τινες τοῦλάχιστον κρύπτουν θολωτοὺς τάφους. Εἶναι φανερόν, ὅτι οἱ τοπικοὶ πρίγκιπες εἰς τὴν περιφέρειαν Πύλου κατεσκεύαζον ἕκαστος θολωτὸν τάφον διὰ τὴν οἰκογένειάν του. Ὅλιγοὶ ἐκ τῶν τάφων τούτων δύνανται νὰ ὀνομασθοῦν βασιλικοί.

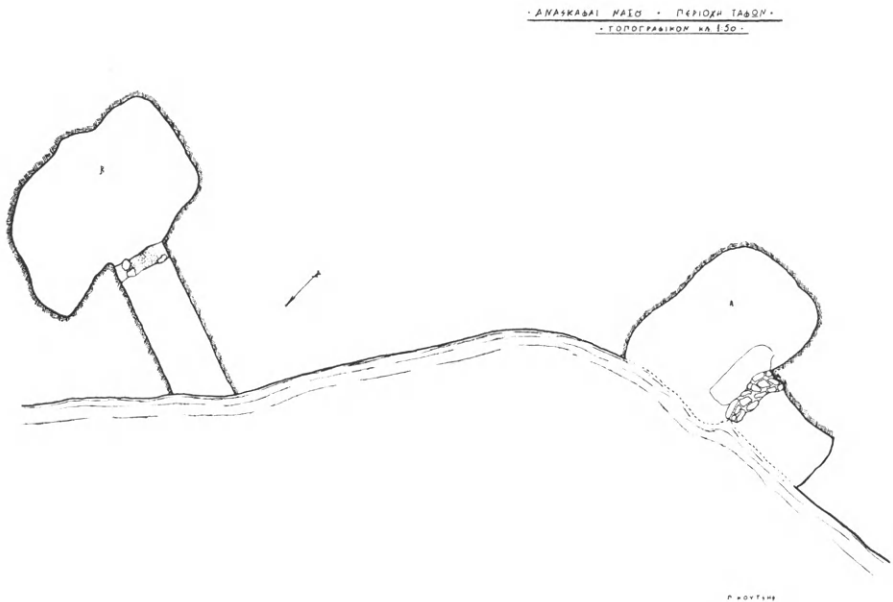
26. ΝΑΞΟΣ

Καὶ ἡ ἐφετινὴ συνέχεια τῶν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Ν. Μ. Κοντολέοντος ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας ἐν Νάξῳ ἐπεβεβαίωσε τὴν καὶ διὰ τῶν παλαιότερων ἀνασκαφικῶν περιόδων διαπιστωθεῖσαν σημασίαν τῆς νήσου κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους.

Πλησίον τοῦ πέρουσιν ἀνασκαφέντος μυκηναϊκοῦ τάφου (Α) ἀνεσκάφη ἐφέτος ὁμοῖος θαλαμοειδῆς τάφος (Β), διασωθεὶς πλήρης καὶ ἀσύλητος (εἰκ. 134). Μόνον ἡ ὄροφή του εἶχε καταπέσει εἰς τὸ

ἔσωτερικὸν αὐτοῦ, ὅπως καὶ εἰς τὸν Α. Ὁ δρόμος ἦτο ἀπὸ βορρᾶ, εὐρέθη δὲ ἀνέπαφος καὶ ὁ τοῖχος ὁ κλείων τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Ἐντὸς αὐτοῦ διεπιστώθησαν πλείονες ταφαί, ἐκ τῶν ὁποίων αἱ νεώτεραι ἔχουν παραμερίσει τὰς παλαιότερας χωρὶς ἰδιαίτερον σεβασμόν.

Τὰ χρυσᾶ εὐρήματα εἶναι πολυάριθμα· εἶναι δὲ ταῦτα

Εἰκ. 134. Νάξος. Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῶν μυκηναϊκῶν τάφων Α καὶ Β.

στρογγύλα ἐλάσματα μὲ ρόδακα, μικρότερα τὰ περισσότερα μὲ διάμετρον 2.5 ἐκ. καὶ τινὰ μεγαλύτερα μὲ διάμετρον 6 ἐκ. Τὰ ἐλάσματα ταῦτα φέρουν ὅπας εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτῶν προφανῶς διὰ τὴν ραφήν εἰς ἔνδυμα, τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀπλωθῆ ὑπὲρ ἢ ὑπὸ τὸν νεκρόν, ὡς δεικνύει ἢ καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τοῦ τάφου ἀνεύρεσις αὐτῶν. Ἄλλα χρυσᾶ εὐρήματα ἦσαν τρία ὀρθογώνια ἐλάσματα μὲ κατακορύφους ραβδώσεις ὡς καὶ σύρμα περιδέον πιθανῶς τὴν κόμην.

Μοναδικὸς διὰ τὴν παράστασιν αὐτοῦ εἶναι σφραγιδόλιθος σχήματος «ἐπιπέδου κυλίνδρου» (εἰκ. 135), ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶναι ἐγγεγλυμμένη παράστασις προφανῶς θρησκευτικοῦ χαρακτῆρος: Ἄρι-

στερὰ ἴσταται «πρίγκιψ» ὄρθιος φέρων θώρακα καὶ στέφανον μὲ πτερὰ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχων καθειμένην τὴν δεξιὰν καὶ προτεταμένην τὴν ἀριστεράν, δι' ἧς κρατεῖ μακρὸν δόρυ κατέχον τὴν μεσαίαν ἀκμὴν τοῦ κυλίνδρου. Μεταξὺ τοῦ δόρατος καὶ τοῦ πρίγκιπος εἰκονίζεται τράπεζα, ἱερὰ ἀναμφιβόλως — ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι ὄρθα τοποθετημένα: ξίφος, ρυτόν, κάδος καὶ ὑπὲρ αὐτὸν οἰνοχόη. Τὸ δεξιὸν ἡμισυ τῆς ἐπιφανείας κατέχει φοῖνιξ. Ἡ πρώτη σκέψις ἢ ὁποία ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν καὶ τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως, εἶναι ὁ φοῖνιξ καὶ ὁ βωμὸς τοῦ Ἀπόλλωνος εἰς τὴν Δῆλον, τὰ ὁποῖα εἶναι τὰ παλαιότατα μαρτύρια τῆς Δήλου τὰ ἀναφερόμενα ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου.

Εἰκ. 135. Νάξος. Σφραγιδόλιθος (φωτογραφία ἐξ ἐκμαγείου).

Εἰκ. 136. Νάξος. Ὑδρία μὲ προχοήν καὶ πλαστικούς ὄφεις.

Εἰκ. 137. Νάξος. Σκεῦος ἐκ τριῶν συμπεφυκότων ἀμφορίσκων.

Καὶ τὸ σχῆμα τοῦ λίθου—ἐπίπεδος κύλινδρος (flat cylinder), καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἐπ' αὐτοῦ παριστανομένων ἀντικειμένων, τοποθετοῦν αὐτὸν εἰς τὸν 15^{ον} π.Χ. αἰῶνα.

Εἰς παλαιότεραν ταφήν, ὅπως καὶ ὁ λίθος, ἀνήκει καὶ τεμάχιον λαβῆς μὲ χρυσοῦς ἤλους, προερχόμενον ἐκ κοσμήματος μᾶλλον ἢ ξίφους.

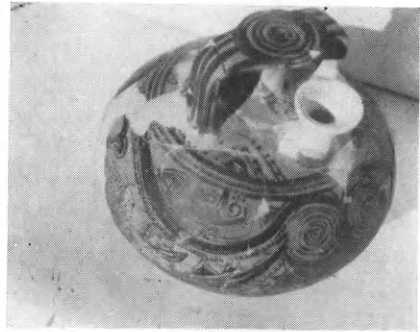
Τὰ άνευρεθέντα άγγεία άνήκουν κατὰ μέγα μέρος εἰς τὴν

Εἰκ. 138. Νάξος. Ἐτερόστομος άμφορεύς.

ὧν ὁ εἷς διετῆρει καὶ τὸ πῶμα, θεῖς εἶναι οἱ έτερόστομοι άμφορεῖς (εἰκ. 138), τῶν ὁποίων τὴν διακόσμησιν άποτελεῖ ὀκτάπους περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον έσχηματοποιημένος, μεταξὺ τῶν πλοκάμων τοῦ ὁποίου παρεντίθενται φυτικά κοσμήματα ἢ πτηνὰ καὶ ἰχθῦς. Εἰς άλλους έπικρατεῖ ἡ κατὰ ζώνας χωριζομένης εἰς μετόπας διάταξις τῶν φυτικῶν κοσμημάτων (εἰκ. 139 καὶ 140).

τελευταίαν μυκηναϊκὴν περιόδον. Τὰ σχήματα εἶναι ποικίλα. Ἄξιομνημόνευτος εἶναι μικρὰ ὑδρία μὲ προχοήν (εἰκ. 136), ὑπὲρ τὴν ὁποίαν στηρίζονται αἱ κεφαλαὶ τῶν δύο πλαστικῶν ὄψεων, οἵτινες κατέχουν τὴν ζώνην τοῦ ὠμου. Ἐπίσης ένδιαφέρον εἶναι σκεῦος ἔκ τριῶν συμπεφυκότων άμφορίσκων (εἰκ. 137), μετὰ τριπλῆς λαβῆς. Πολυπλη-

Εἰκ. 139. Νάξος. Ἐτερόστομος άμφορεύς.

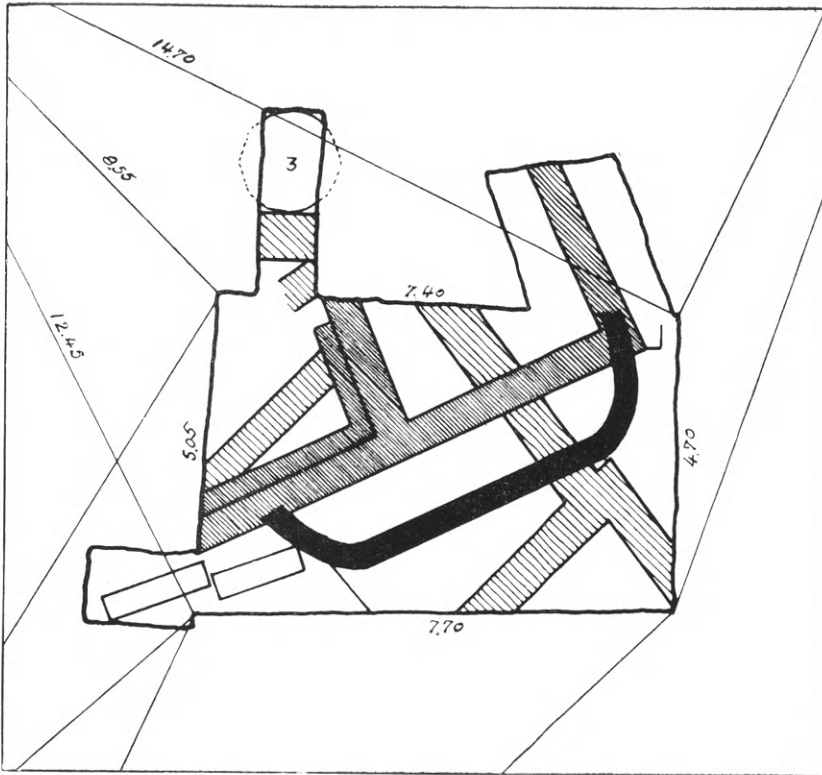

Εἰκ. 140. Νάξος. Ἐτερόστομος άμφορεύς.

Μικρὰ μόνον ἔκτασις άνεσκάφη επίσης εἰς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς νήσου, τὴν Γκρότταν, ένθα άνεφάνησαν τμήματα τῆς γνωστῆς ἤδη μυκηναϊκῆς πόλεως. Οἱ άνευρεθέντες τοῖχοι (εἰκ. 141) άνήκουν εἰς πλείονας περιόδους τῆς μυκηναϊκῆς έποχῆς, ὑψηλότερον ὑπῆρχε γεωμετρικὸν στρώμα καὶ ὑπὲρ αὐτὸ έρείπια έλληνιστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς έποχῆς. Προμυκηναϊκὰ έρείπια εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν δέν άνεφάνησαν φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ανατολικωτέραυ τήν περιοχὴν τῆς Γκρόττας ἔξετάθη ἡ προϊστο-

λικωτέραυ τήν περιοχὴν τῆς Γκρόττας ἔξετάθη ἡ προϊστο-

ρική πόλις τῆς Νάξου μόνον κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν, διότι

Εἰκ. 141. Νάξος. Τμήματα οἰκῶν τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ τῆς Γκρόττας.

προμυκηναϊκὰ ὄστρακα εὐρέθησαν ἐλάχιστα καὶ μεμονωμένα.

27. ΡΟΔΟΣ

Κατὰ τὸ 1959 συνεχίσθησαν αἱ ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἐν Δωδεκανήσῳ διὰ τοῦ ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰω. Κοντῆ, ἔλαβον δὲ ἐνεργὸν μέρος εἰς αὐτὰς οἱ ἐπιμεληταὶ κ. Γρηγ. Κωνσταντινόπουλος καὶ ἡ δις Κ. Φατούρου, ἐν Κῶ δὲ καὶ ὁ βοηθὸς ἐπιμελητὴς κ. Μ. Νικολαΐδης.

Βασικὸν θέμα τῆς ἐν Ρόδῳ ἐρέυνης ἀπετέλεσε καὶ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἡ ἐξερέυνησις δημοσίων χώρων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀπεκαλύφθησαν λείψανα τῆς ἀρχαίας πόλεως κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν δημο-

σίων ἢ δημοτικῶν ἔργων, ὡς ἐπίσης καὶ ἰδιωτικῶν οἰκοπέδων μελλόντων νὰ οἰκοδομηθῶσιν. Οὕτω παρὰ τὰς νοτίας παρυφὰς τῆς πόλεως συνεχίσθη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κατὰ τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου ἔτους ἀναφανέντος οἰκοδομήματος πλησίον τοῦ τέρατος τῆς ὑπόσῆμα P.27 ἀρχαίας ὁδοῦ, ἀπεκαλύφθη δὲ τὸ ἀμέσως παρὰ τὴν ὁδὸν μέρος του (εἰκ 142). Πρόκειται περὶ σειρᾶς ἐκ πέντε, θολωτῶν

Εἰκ. 142. Κτίσμα παρὰ τὴν νοτίαν παρυφὴν τῆς πόλεως.

ἀρχικῶς, ἰσογείων δωματίων, τὰ ὅποια ὡς ἐκ τῆς θέσεώς των δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ εἶχον ἔμμεσόν τινα σχέσιν πρὸς τὸ ὄχυρωματικὸν σύστημα τῆς πόλεως.

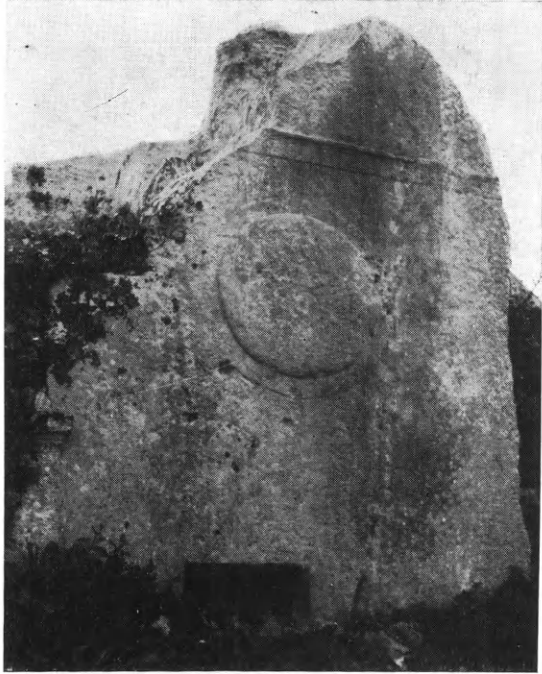
Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἐκτὸς τῆς πόλεως ἀνεσκάφησαν ἑλληνιστικοὶ τάφοι λαξευμένοι ἐντὸς βράχων (εἰκ. 143).

Ἐκ τοῦ ἀποχευτικοῦ δικτύου τῆς ἀρχαίας πόλεως ἀπεκαλύφθησαν δύο ὄχετοὶ κείμενοι παρὰ τὴν νοτίαν παρυφὴν τῆς καὶ εἰς ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως.

Ἑλληνιστικοὶ τάφοι ἀνεσκάφησαν ὡσαύτως ἐντὸς τῆς ἀμμόδους περιοχῆς τῆς Ἀκανδιᾶς.

Εἰς τὴν δυτικὴν περιοχὴν τῆς πόλεως συνεχίσθη ἡ ἐξερεύνη-

σις τῶν καὶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἀνασκαφειῶν οἰκιῶν τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ρωμαιοκρατίας παρὰ τὴν ὁδὸν (P. 26). Εἰς τὴν παρὰ τὴν ὁδὸν Ἑλ. Βενιζέλου περιοχὴν ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ ξενοδοχείου « Ἥλιος », ἐνθα κατέστη δυνατὴ ἡ ἀποκάλυψις ἐνὸς μεγάλου οἰκοδομικοῦ τετραγώνου κειμένου δυτικῶς τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ (P.38).

Εἰκ. 143. Ἑλληνιστικὸς τάφος παρὰ τὴν νοτιὰν νεκρόπολιν τῆς Ρόδου.

Λεῖψανα ἑλληνιστικῆς οἰκίσεως ἀνεσκάφησαν καὶ εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς πόλεως δυτικῶς τῆς ὁδοῦ Βασιλόπαιδος Μαρίας καὶ παρὰ τὴν κάθετον εἰς αὐτὴν ἀρχαίαν ὁδὸν (P. 2). Μικρότεραι σκαφαὶ ἐγένοντο καὶ εἰς διάφορα ἄλλα σημεῖα τῆς πόλεως.

Ἐν γένει αἱ κατὰ τὸ 1959 γινόμεναι ἐργασίαι προήγαγον σημαντικώτατα τὴν γνῶσιν τῆς ρυμοτομικῆς καὶ καθ' ὅλου πολεοδομικῆς διαρθρώσεως τῆς πόλεως, ὡς καὶ τὴν γνῶσιν τῆς ἐσωτερικῆς διαρθρώσεως τῶν οἰκοδομικῶν τετραγώνων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους οἰκίσεων.

28. ΚΩΣ

Καὶ κατὰ τὸ 1959 θέμα τῆς ἐντὸς τῆς πόλεως τῆς Κῶ ἐρεῦνης ἀπετέλεσεν ἡ ἐξέτασις ἰδιωτικῶν ἐκτάσεων εὐρισκομένων ὑπὸ δέσμευσιν ἀπὸ ἀπόψεως ἀρχαιολογικοῦ νόμου.

Κυριῶς συνεχίσθη ἡ προκαταρκτικῶς κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἀρξαμένη ἐξερεύνησις τοῦ χώρου, τὸν ὁποῖον κατελάμβανεν

ἡ ἀρχαία ἀγορὰ κατὰ τὸ μὴ ἀνασκαφέν νότιον αὐτῆς μέρος, ἀπὸ τῆς πλατείας Κονίτισης μέχρι τοῦ νοτιοῦ τέματός της παρὰ τὸν βωμὸν τοῦ Διονύσου.

Εἰκ. 144. Ἐκ τῆς γεωμετρικῆς νεκροπόλεως Κῶ.

κισμμάτων τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πλακοστρώσεως τῆς αὐλῆς τῆς ἀπε-

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἀνεσκάφησαν αἱ κατὰ μῆκος τῆς πλατείας Κονίτισης πόλεως Κῶ 1293 καὶ 1293 Α, ὡς καὶ ἡ νοτιότερον αὐτῶν κειμένη κτηματολογικὴ μερὶς 1293 C, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν σημαντικώτατα λείψανα τῶν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐπλασιῶν τὴν δυτικὴν πλευρὰν τῆς ἀγορᾶς. Ἄλλα λείψανα τῶν

Εἰκ. 145. Ἄγγειον ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ Σεραγίων.

καλύφθησαν καθ' ὅλην τὴν λοιπὴν ἀνασκαφείσαν ἔκτασιν, πλησίον δὲ τῆς ἀνωτύμου ὁδοῦ τῆς ἀγοῦσης ἀπὸ τῆς πλατείας Κονίτις πρὸς τὸν βωμὸν τοῦ Διονύσου ἀπεκαλύφθη καὶ μικρὸν κλασσικὸν κτίσμα παλαιότερον τῆς οἰκοδομήσεως τῆς ἀγορᾶς.

Καθ' ὅλην τὴν ἀνασκαφείσαν ἔκτασιν ἐξητάσθησαν στρωμα-

Εἰκ. 146. Ἀψιδωτὸν οἶκημα ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ Σεραγίων.

τολογικῶς αἱ μεταβολαὶ τὰς ὁποίας ὑπέστη ἡ πόλις ἀπὸ τῆς κλασσικῆς μέχρι τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

Ἐντὸς τῆς πόλεως ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ μυκηναϊκοῦ οἰκισμοῦ καὶ τῆς ὑπερκειμένης γεωμετρικῆς νεκροπόλεως τῶν Σεραγίων ἐξετελέσθη δοκιμαστικὴ σκαφή ἐντὸς τῶν κτηματολογικῶν μερίδων 1296 καὶ 1296Γ. Εἰς τὰ ἐξερευνηθέντα μικρὰ τμήματα τάφοι γεωμετρικοὶ δὲν ἀπεκαλύφθησαν, ἀνευρέθησαν δὲ μόνον ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως μεμονωμένα ἀγγεῖα τῆς ἐν λόγῳ περιόδου (εἰκ. 144 - 145) καὶ ἄφθονα ὄστρακα.

Ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ ἀνεφάνησαν ἐν μέρει σημαντικὰ λείψανα οἰκήσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὸ ἐν τῇ εἰκ. 146

ἀψιδωτὸν οἶκημα. Ἡ πλήρης συστηματικὴ ἐξερεύνησις καὶ μελέτη τοῦ τομέως τούτου ἀφέθη διὰ τὴν ἐπομένῃν περιόδον.

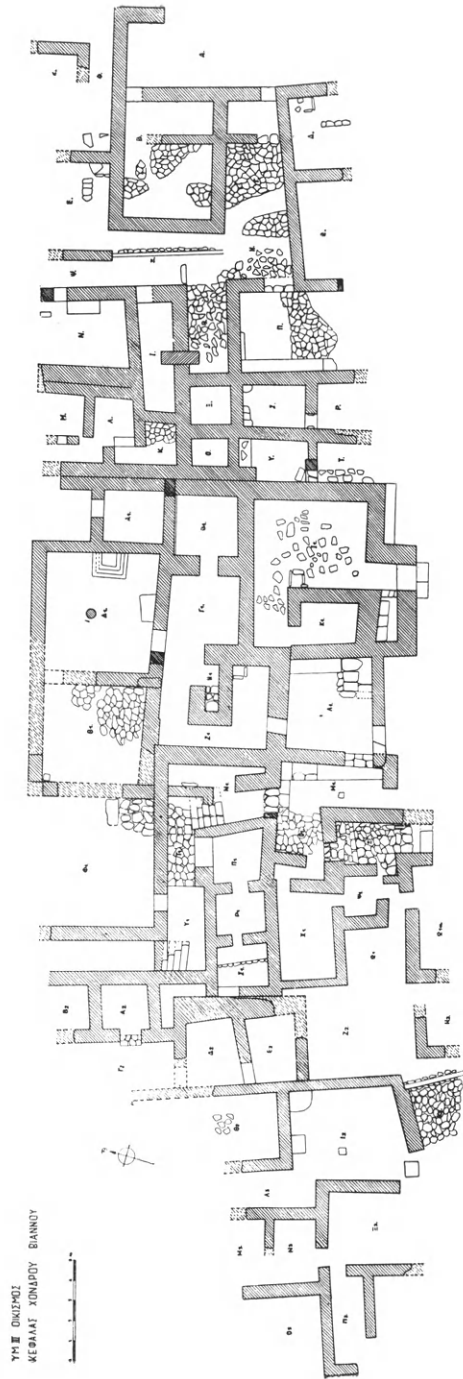
29. ΠΑΤΜΟΣ

Εἰς τὸ Καστέλλι τῆς Πάτμου συνεχίσθη ἡ ἀνίχνευσις τῆς ὀχυρώσεως καὶ τῶν κτισμάτων τῆς ἀρχαίας ἀκροπόλεως. Κυρίως ὑπὲρ τὸ ἐκκλησιδίων τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου κατὰ τὴν ΒΔ. προβολὴν τοῦ ὑψιπέδου ἐξηρευνήθη τὸ καὶ πέρυσι σημειωθὲν τετράγωνον κτίσμα, τὸ ὁποῖον ἐκ τῆς γενομένης ἀποκαλύψεως ἀπεδείχθη ὅτι εἶναι ἑλληνιστικὸς πύργος ἀνεξάρτητος τῆς κυρίως ὀχυρώσεως τῆς ἀκροπόλεως, χρησιμεύων προφανῶς ἐκ τῆς θέσεώς του ὡς παρατηρητήριον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τοῦ Ἰκαρίου πελάγους. Ἐπίσης ἐξηρευνήθη ἐν μέρει τείχος συνεχόμενον πρὸς τὸν Πύργον, τὸ ὁποῖον περιέβαλε τὸ ἀνώτερον μέρος τῆς ἀκροπόλεως βαῖνον παραλλήλως πρὸς τὸν μέγαν ἐξωτερικὸν περιβόλον.

30. ΚΡΗΤΗ. α) Κεφάλαια Χόνδρου

Ἡ διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος ἐνεργηθεῖσα εἰς Κεφάλαια Χόνδρου ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν περαιτέρω ἀποκάλυψιν τοῦ ΥΜ III συνοικισμοῦ (εἰκ. 147).

Εἰς τὴν ἀνωτέρω θέσιν ἡ ἀνασκαφὴ ἤρχισε μὲ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τῶν κατὰ τὸ 1957 ἀποκαλυφθέντων δωματίων, διαδρομῶν, αὐλῶν, διόδων, κλιμακοστασίων. Διὰ τῆς ἐργασίας ταύτης διεσαφήθησαν πλῆθος στοιχείων, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν δωματίων, τὴν ὑπαρξιν θρανίων, πλακοστρώτων, ἐστιῶν (εἰκ. 148), διαχωρισμάτων, παραστάδων θυρῶν, καταφλίων κλπ. διορθωθέντος εἰς πολλὰ σημεῖα τοῦ σχεδίου. Ἀνεκαλύφθησαν εἰσέτι πολλὰ χαρακτηριστικὰ ἀγγεῖα, ἀφθονώτατα ὄστρακα καὶ πολλαὶ ἀγνῦθες πήλιναι, κυλινδρिकाὶ ἢ σφαιρικαί. Διὰ τῆς ἀνευρέσεως τῆς κεραμεικῆς ταύτης ἀπεδείχθη ὅτι ἡ χρονολογία τοῦ συνοικισμοῦ εἶναι ἢ τῶν ΥΜ IIIA1 καὶ Β φάσεων καὶ ὅτι ἡ χρονικὴ διάρκειά του θὰ ᾔτο 100-120 περίπου ἐτῶν. Ἐπίσης ἐπεβεβαιώθη ὅτι ὁ συνοικισμὸς ἐγένετο παρανάλωμα βιαίου πυρός, ἰδίᾳ κατὰ τὸν κεντρικὸν τομέα καὶ ὅτι πρὸ τῆς καταστροφῆς ἀφηρέθησαν, ἢ μᾶλλον ἐσυλήθησαν, πάντα τὰ

Ειχ. 147. ΥΜ ΙΙΙ οίκισμου Κεφάλας Χόνδρου τοπογραφικόν διάγραμμα.

ἐκ μετάλλου ἢ ἄλλης ὕλης ἀξιόλογα ἀντικείμενα. Ἡ ἀνευρεθεῖσα εἰς τὰ δωμάτια ταῦτα κεραμική ἀνήκει σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου εἰς γνωστούς τύπους ἀγγείων: αἱ κύλικες, τὰ μετὰ χαμηλοῦ ποδὸς κύπελλα, τὰ κωνικά κύπελλα, αἱ τριποδικαὶ χύτραι, οἱ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, εὐμεγέθεις ἢ μικροί, αἱ ἀρύταιναι μὲ μακρὰν ἀναδιπλωμένην λαβήν, αἱ πρόχοι καὶ οἱ ἀμφορεῖς εἶναι οἱ ἐπικρατοῦντες τύποι. Εἰς πολλὰ σημεῖα ἢ γενομένη δι' ἀφαιρέσεως λίθων κατα-

Εἰκ. 148. ΥΜ III οἰκίαι Κεφάλαι Χόνδρου. Ὁψις ἐκ ΝΑ. τοῦ πλακοστρώτου δωματίου μὲ τὴν ἐστίαν ΙΙ.

στροφή δὲν ἐπέτρεψε τὴν πλήρη διασάφησιν τῶν δωματίων, ἀλλὰ νῦν εἶναι εὐχερέστερον νὰ διαστείλῃ τις τὰ συγκροτήματα κατὰ οἰκίας.

Περαιτέρω ἔρευνα τοῦ βορείου καὶ νοτίου κρασπέδου ἀπεκάλυψε καὶ ἄλλα δωμάτια ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει διασωζόμενα, ὥστε τὸ σύνολον τῶν ἀποκαλυφθέντων δωματίων τοῦ τομέως τοῦ διασέλλου νὰ φθάσῃ τὸν ἀριθμὸν πενήκοντα. Οὕτω συνεπληρώθη ἡ ἔρευνα τοῦ τομέως τοῦ διασέλλου, δοθέντος ὅτι τὰ περαιτέρω πρὸς βορρᾶν καὶ νότον ἐπεκτεινόμενα δωμάτια ἐξηφανίσθησαν, παρασυρθέντα πρὸς τὴν κλιτύν. Νῦν ἐγένετο ἰσοπέδωσις τοῦ χώρου τῶν κρασπέδων καὶ ἀντιστήριξις δι' ἀντερειατικῶν τοίχων. Τὰ νέα ἀποκαλυ-

φθέντα δωμάτια τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως (εἰκ. 149) εἶναι: ὁ διάδρομος

Εἰκ. 149. Οἰκίαι Κεφάλας Χόνδρου. Ὁψις τοῦ ἀνατολικοῦ τομέως ἐκ ΝΔ. ὁρωμένου.

Εἰκ. 150. ΥΜ ΙΙΙ οἰκίαι Κεφάλας Χόνδρου. Ἡ κλίμαξ τοῦ δωματίου V 1, ὡς εὐρέθη.

Φ, ἡ γωνία τοῦ X, τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τοῦ E, ὁ διάδρομος εἰσόδου

Ψ, ἢ πρὸς βορρᾶν ἐπέκτασις τοῦ Ν καὶ Μ μετὰ τοῦ σχηματιζομένου διαδρομίσκου, τὰ δωμάτια Δ, Κ καὶ Ω, τῶν ὁποίων ἀνεκαλύφθησαν οἱ περιοριστικοὶ τοῖχοι πλὴν τῶν νοτίων. Τοῦ δυτικοῦ τομέως ἀπεκαλύφθη ὀλόκληρον τὸ μέγα τετραγωνικὸν δωμάτιον Δ 1 μετὰ κεντρικοῦ κίονος καὶ κλιμακωτοῦ βάρθρου κατὰ τὸν Α τοῖχον, τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Θ 1, ὁ κατ' ἀνδρηρα διηρθρωμένος χώρος Φ 1, ὁ χώρος τοῦ πενταβάθμου κλιμακοστασίου Υ 1 (εἰκ. 150), φέ-

Εἰκ. 151. ΥΜ ΙΙΙ οἰκίαι Κεφάλας Χόνδρου. Ἡ θύρα τοῦ δωματίου Ν 1 καὶ ἡ μακρὰ κλιμακίς του ἐκ Ν. ὁρώμενα.

ροντος πρὸς τὸν ἄκρον δυτικὸν τομέα καὶ ὅστις συνδέεται ἀμέσως μὲ τὴν διάβασιν Τ 1, τὴν ἑτέραν πεντάβαθμον κλιμακίδα Ν 1 (εἰκ. 151) καὶ τὴν διάβασιν Μ 1, ἀκολούθως ἢ νοτία ἀπόληξις τῶν δωματίων Ξ 1, Ψ 1 καὶ Ω 1 μετὰ τῶν εἰσόδων των καὶ τὸ ἔτι νοτιώτερον τούτων διαμέρισμα Ω 1α. Ἄφθονος καὶ ἐνδιαφέρουσα κεραμεικὴ ἀνευρέθη μόνον εἰς τὸ μέγα δωμάτιον Δ 1.

Εἶναι δυσχερὲς νὰ διαχωρισθοῦν τὰ εἰς συμπαγὲς σύνολον ἐνούμενα διαχωρίσματα εἰς οἰκίας. Διεστάλησαν ἑπτὰ πιθαναὶ οἰκίαι ἀνατολικοῦ τομέως καὶ τέσσαρες τοῦ δυτικοῦ, ἀλλ' ἡ διαστολὴ αὕτη ἔχει ὑποθετικὸν χαρακτῆρα.

Περαιτέρω ἀνεσκάφη ἕτερον συγκρότημα οἰκιῶν ἐπὶ τοῦ δυτι-

κοῦ ὑψώματος ἀποτελούμενον ἐκ πολλῶν δωματίων, τῶν ὁποίων ἐν τμῆμα, τὸ βορειότερον καὶ δυτικώτερον, κατεστράφη, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα δωμάτια, διάδρομοι ἢ ὕπαιθροι χῶροι ἀνέρονται εἰς 16—18 δηλωθέντα διὰ τῶν γραμμάτων Α 2—Ρ 2' τὸ συγκρότημα φαίνεται νὰ ἐκτείνεται περαιτέρω πρὸς νότον. Διάδρομοι παρέχουν εἰσόδους εἰς πλείονα δωμάτια, πρὸς νότον δὲ ἐκτείνονται πλακόστρωτοι χῶροι, ἴσως αὐλαί. Κύριον δωμάτιον μὲ τετράγωνον βάσιν πεσοῦ στηρίξεως καὶ βάθρα κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον εἶναι τὸ Ι 2, ὅπου ἀνευρέθησαν κέρατα ταύρων ὁμοῦ μετ' ἀγγείων. Ἀξιόλογον εὔρημα, ἀνακαλυφθὲν εἰς ἓν τῶν μικρῶν δωματίων, εἶναι τετραγωνικὸς τορνευτὸς βωμίσκος μὲ δύο κοιλότητας. Τὰ ἀγγεῖα καὶ λοιπὰ σκεύη τοῦ τομέως τούτου ἀνευρέθησαν, λόγῳ τῆς μικρᾶς ἐπιχώσεως, εἰς κακὴν κατάστασιν.

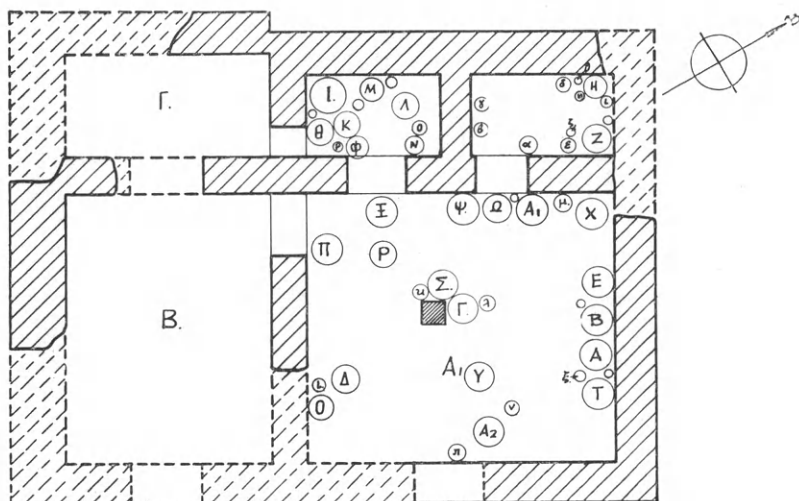
Λεῖψανα οἰκημάτων ἀνεσκάφησαν καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ὑψώματος, ἀτυχῶς διεσπασμένα ἐκ τῆς καλλιεργείας καὶ συστηματικῆς ἐξαγωγῆς λίθων. Ἰσχυρὸν κτήριον ἐξηκριβώθη ὅτι καταλαμβάνει τὴν ἰσοπεδωθεῖσαν κορυφὴν τοῦ πρὸς δυσμὰς ὑψώματος, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀνεσκάφη.

31. ΚΡΗΤΗ. β) Ρουσσὲς

Εἰς θέσιν Ρουσσὲς ἀνεσκάφη περαιτέρω καὶ ὀλοκληρωτικῶς, μετὰ τὴν κατεδάφισιν τοῦ ἐπὶ τοῦ χώρου νεωτέρου οἰκίσκου, ἢ μεσομινωικῆ οἰκία-ιερόν, τῆς ὁποίας δύο δωμάτια εἶχον ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1957. Ἀνεκαλύφθησαν νῦν τρία ἐπὶ πλέον δωμάτια (εἰκ. 152), ἓν μεγαλύτερον (Α 1) καὶ δύο διὰ θυρῶν πρὸς δυσμὰς ἐπικοινωνοῦντα λίαν μικρά (Α 2 καὶ Α 3), ἅπαντα χρησιμοποιοθέντα ὡς ἀποθήκαι (εἰκ. 153 καὶ 154). Ὁ καθαρισμὸς τῶν ὑπῆρξε δύσκολος λόγῳ τῶν ἐπὶ τοῦ χώρου φυομένων πρίνων, τῶν ὁποίων αἱ ρίζαι εἰσεχώρησαν βαθέως καὶ διέσπασαν πολλὰ ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀγγεῖα. Τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον, διαστάσεων 5.20 × 4.20 μ., εἶναι τετραγωνικὸν καὶ εἶχε τετραγωνικὸν κεντρικὸν στήριγμα. Οἱ πίθοι καὶ τὰ λοιπὰ ἀγγεῖα ἦσαν διατεταγμένα εἰς σειρὰν κατὰ μῆκος τῶν τοίχων καὶ περὶ τὸν κεντρικὸν πεσσόν (εἰκ. 153), τὰ δὲ μικρὰ ἀγγεῖα ἦσαν ὑπερπλήρη ἀγγείων. Ἡ οἰκία κατεστράφη διὰ πυρὸς καὶ οἱ πίθοι ἀνετράπησαν, τὸ δὲ περιεχό-

μενον εις πολλους τούτων ἔλαιον ἀπετέλεσεν ἔναυσμα τοῦ πυρός. Τὰ δωμάτια ἦσαν προσιτὰ ἐκ τῶν δύο νοτίων δωματίων Α καὶ Β καὶ εἶναι φυσικὸν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἡ κυρία εἴσοδος εὗρισκετο κατὰ τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ δωματίου Α. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ θύραι διατηροῦν τὰ κατώφλιά των.

ΜΙΝΩΙΚΗ ΟΙΚΙΑ (ΙΕΡΟΝ)
ΡΟΥΣΣΩΝ ΧΟΝΔΡΟΥ ΒΙΑΝΝΟΥ

Εἰκ. 152. Κάτοπις μινωικῆς οἰκίας Ρουσῶν Χόνδρου Βιάννου.

Ἡ ὕπαρξις ἀποθηκῶν δὲν εἶναι ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχικὴν ὑπόθεσιν ὅτι ὁ οἰκίσκος ἦτο τὸ ἀγροτικὸν ἱερόν· τοιαῦται ἀποθῆκαι ἀποτελοῦν κοινὸν χαρακτῆρα τῶν ἱερῶν κορυφῆς. Τμῆμα λιθίνου διπλοῦ κέρατος, ἀνευρεθὲν εἰς τὸ δωμάτιον Α1, ἀποτελεῖ μᾶλλον ἐπικύρωσιν. Εἰς πολὺ ὀλίγα μινωικὰ οἰκήματα ἀνευρέθη τόσον μέγας ἀριθμὸς ἀγγείων εἰς τόσον περιορισμένον χῶρον· Οἱ πίθοι δὲν ἦσαν ὀλιγώτεροι τῶν 26-28, τὰ δὲ λοιπὰ ἀγγεῖα φθάνουν τὰ πενήντα. Τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων καὶ ἡ διακόσμησις των ἀποδεικνύουν ὅτι ὁ οἰκίσκος ὠκοδομήθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη περὶ τὸ τέλος τῆς ΜΜ III περιόδου ἐπὶ σύντομον χρονικὸν διάστημα. Οἱ πίθοι εἶναι ποικίλοι τὴν μορφήν καὶ διακόσμησιν, ἀλλ' εἶναι μικρόσωμοι καὶ ἀνήκουν εἰς γνωστὰς κατηγορίας (μὲ ἐμπέιστα σχοι-

νία ἢ μὲ λιβάδας, ὡσειδεῖς τὸ σχῆμα ἄνευ λαιμοῦ ἢ μὲ τροχα-

Εἰκ. 153. Ἱερὸν Ρουσσῶν Χόνδρου. Πίθιοι τοῦ κέντρου τοῦ δωματίου Α 1.
Εἰς τὸ βάθος τὸ δωμάτιον Α 2.

Εἰκ. 154. Ἱερὸν Ρουσσῶν Χόνδρου. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ δωματίου Α 2 ἐκ ΒΑ.

λιοειδῆ χαμηλὸν λαιμὸν ἢ ἀνοικτοῦ τύπου jar ἢ σφαιρικοί). Οἱ πλεῖστοι ἔχουν δύο σειρὰς λαβῶν.

Τὰ μικρὰ ἀγγεῖα εἶναι κοινὰ σκεύη, ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀφθονοῦν κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙΒ περίοδον: πρόχοι ραμφιδόστομοι ἢ μὲ στρογγύλον στόμιον, ἀμφορεῖς, σκυφωτὰ ἀγγεῖα μὲ πρόχυσιν, γεφυρόστομα, κύαθοι καὶ κύπελλα, σφαιρικά ἀγγεῖα κλπ.

Διὰ τὴν καλὴν διατήρησιν τοῦ ἀποκαλυφθέντος κτηρίου καὶ διὰ μεγαλυτέραν σαφήνειαν ἀποκατεστάθη ἡ ΝΔ. γωνία τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου καὶ τμημα τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν λείψανα παλαιότερου, πιθανῶς παλαιοανακτορικῶν χρόνων, οἰκήματος.

32. ΚΡΗΤΗ. γ) Ἀχλάδια Σητείας

Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν τῆς μεσομινωικῆς μεγάλης οἰκίας, ἡ ὁποία εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ δοκι-

Εἰκ. 155. Β. πρόσοψις καὶ τμημα τοῦ περιβόλου τῆς οἰκίας Α Ρίζας Ἀχλαδιῶν ἐκ Β.

μαστικὴν σκαφὴν τοῦ 1952 εἰς θέσιν Ρίζαν, ἡμίσειαν ὥραν ΒΑ. τοῦ χωρίου.

Ὁ σκοπὸς ἐπραγματοποιήθη τελείως καὶ ἡ ἀνασκαφεῖσα

οικία ἀπεδείχθη ἔν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων μεσομινωικῶν οἰκημάτων ἐξ ὧσων ἀνεσκάφησαν ἐπὶ τῆς Κρήτης. Καίτοι ἡ διατήρησις του δὲν εἶναι πανταχοῦ καλὴ λόγῳ τῆς σχετικῶς μικρᾶς ἐπιχώσεως καὶ τῆς ἀφαιρέσεως λίθων κατὰ τὴν καλλιέργειαν, τὸ σχέδιον κατέστη σαφὲς πλὴν ἐλαχίστων σημείων. Τὴν ἀνασκαφὴν ἐδυσχέρανον τὰ πολλὰ ἐπὶ τόπου ὑπάρχοντα δένδρα καὶ θάμνοι καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς ὀγκωδῶν λίθων ὁ καλύψας τοὺς τοίχους κατὰ τὴν

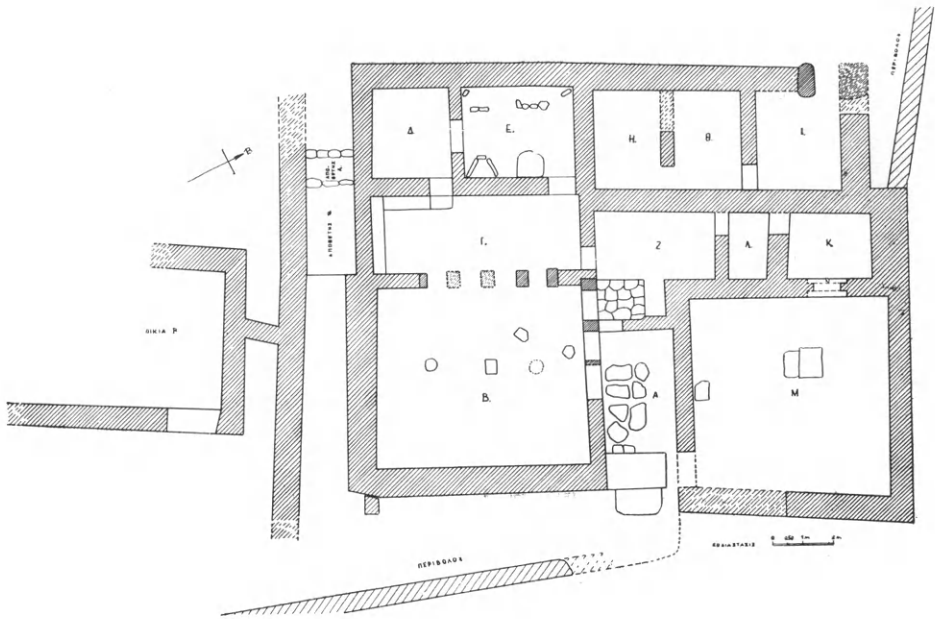
Εἰκ. 156. Βόρειος πρόσοψις τῆς MM οἰκίας A Ρίζας Ἀχλαδιῶν ἐκ ΒΑ.

κατακρήμνισιν τῆς οἰκίας. Πιθανῶς ἡ οἰκία ἀπετέλει μέρος εὐρύτερου συνοικισμού, διότι πέριξ παρατηρήθησαν πολλὰ λείψανα κτηρίων. Ἀμέσως νοτίως ταύτης ἀπεκαλύφθη ἡ γωνία ἄλλου ἐκτεταμένου οἰκήματος (Οἰκία Β) καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 μ. βορείως ἐξηκριβώθη ἡ ὑπαρξίς ἄλλης οἰκίας τῆς αὐτῆς ἐποχῆς.

Ἡ οἰκία εἶναι ἄδρῶς τετραγωνικοῦ σχήματος, σχηματιζομένων μικρῶν ἔσοχῶν ἐπὶ τῶν τριῶν πλευρῶν κατὰ τὸ σύνθητες εἰς τὰ μινωικὰ οἰκήματα. Κατὰ τὴν βόρειον καὶ ἀνατολικὴν πλευρὰν διὰ λοξῶν τοίχων ἐσχηματίσθησαν πρόχειροι περίβολοι (εἰκ. 155), ἴσως ὡς βοηθητικοὶ χώροι σταυλισμοῦ ζώων. Ἡ κυρία εἴσοδος ἦτο ἐξ ἀνατολῶν, μὲ μονόλιθον βαθμίδα καὶ μέγα, μονόλιθον ἐπίσης, κατώφλιον· ὑπῆρχε καὶ ὀπισθία, δυτικὴ, θύρα βοηθητικὴ, ὡς

φαίνεται, τῆς ὁποίας ἐσώθη ἡ μία ἐξ ὀγκολίθου παραστάς. Οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι ἦσαν ἐκ μεγάλων ἀδρῶς πελεκηθέντων παραλληλεπιπέδων λίθων (εἰκ. 156): εἰς ὕψος διεσώθησαν ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος τοῖχος· μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμέλειαν εἶχον κατασκευασθῆ αἱ γωνίαί.

Ἐπειδὴ ἡ οἰκία εἶχεν ἀνοικοδομηθῆ ἐπὶ ἐλαφρῶς κεκλιμένου

Εἰκ. 157. Κάτοψις μεσομινωικοῦ οἰκήματος Α Ρίζας Ἀχλαδιῶν Σητείας.

ἐδάφους, ἐχρειάσθη νὰ γίνῃ ἰσοπέδωσις διὰ λαξεύσεως τοῦ βράχου νοτιῶς καὶ δι' ἐπιχώσεως καὶ ἀντιστηριξέως βορείως. Σημαντικὴ ἔνδειξις διὰ τὴν χρονολογίαν τῆς ἰδρύσεως τῆς οἰκίας ἦτο ἡ ἀνεύρεσις ὀστράκων εἰς τὰ θεμέλιά της. Ὁλοδομήθη εἰς τὴν προκεχωρημένην ΜΜ III φάσιν καὶ κατεστράφη, ὡς μαρτυρεῖ ἡ κεραμικὴ τῶν δαπέδων, κατὰ τὸ τέλος τῆς αὐτῆς φάσεως, ἴσως ἐκ τρομεροῦ σεισμοῦ, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν ὀγκολίθων τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων. Ἡ ζοῆ εἰς τὴν οἰκίαν δὲν φαίνεται νὰ παρετάθη πλέον τοῦ ἡμίσεος αἰῶνος.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα διαμερίσματα εἶναι συνολικῶς δώδεκα (εἰκ. 157): Εἰσερχόμενός τις διὰ τῆς ἀνατολικῆς θύρας μέσῳ μι-

κροῦ πλακοστρώτου προθαλάμου ἢ αὐλῆς εἰσήρχετο ἀριστερὰ διὰ διπλῆς θύρας εἰς εὐρύχωρον δωμάτιον (B) μὲ τρία στηρίγματα κατὰ τὸν ἄξονά του, ἐπικοινωνοῦν διὰ μερικῶς σωζομένου πολυθύρου μὲ τὸ μικρότερον διαμέρισμα (Γ), ὅπερ εἶχε θρανίον κατὰ τὸν Ν. τοῖχον καὶ πεζούλιον κατὰ τὸν δυτικόν. Δύο θύραι ἔφερον εἰς τὰ μικρὰ δωμάτια Δ καὶ Ε, τῶν ὁποίων τὸ δεύτερον φαίνεται

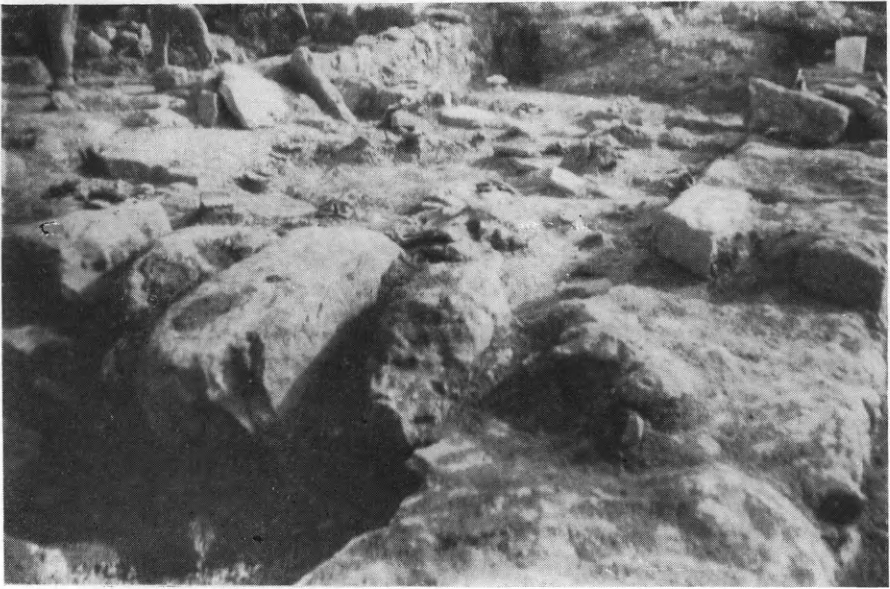
Εἰκ. 158. MM οἰκία Ρίζας Ἀχλαδιῶν. Τμήμα τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιμήκουσ θήκης νοτίως τοῦ δωματίου Γ.

ὅτι ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μαγειρεῖον καὶ ἀποθήκη· διότι εὐρέθῃ ὑπερπλήρες σκευῶν καὶ ἐργαλείων (εἰκ. 158 καὶ 159) καὶ ἡ διάταξις πλακῶν στηρίξεως ἀγγείων, θήκης διὰ πλακῶν, λίθων τριβῆς καὶ τῶν λειψάνων σκευοθήκης ἀπετέλεσεν ἔνδειξιν τῆς χρήσεώς του. Τὰ ἐντὸς τοῦ δωματίου τούτου ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα δὲν εἶναι, φαίνεται, ὀλιγώτερα τῶν ἑκατόν. Τὰ δύο δωμάτια Δ καὶ Ε ἐπικοινωνοῦν πρὸς ἄλληλα.

Ἐκ τοῦ δωματίου Γ ἢ ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς αὐλῆς ἢ προθαλάμου Α εἰσήρχετό τις εἰς τὸ δωμάτιον Ζ καὶ ἐκ τούτου εἰς σειρὰν ὄλην μικρῶν δωματίων (Η - Λ) εἰς δύο σειρὰς διατεταγμένων, τὰ ὁποῖα ἐλάχιστα ἀντικείμενα ἀπέδωσαν. Ταῦτα ἐπικοινωνοῦν, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις, διὰ θύρας μὲ τὸ μέγα δωμάτιον Μ, προ-

σιτόν κυρίως ἐκ τοῦ προθαλάμου Α, ὅπερ εἶχε τετραγωνικὸν στήριγμα, ὄχι ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον ἀλλὰ πρὸς τὴν ΒΔ. γωνίαν, καὶ βάθρον πρὸς τὸν νότιον τοῖχον. Φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε παράθυρον πρὸς βορρᾶν παρέχον ἀναπεπταμένην θέαν πρὸς τὸν κόλπον τῆς Σητείας. Καὶ εἰς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἀνευρέθησαν ἀρκετοὶ πίθοι καὶ ἄλλα ἀγγεῖα, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν συνάγεται ὅτι ἦτο μόνον ἀποθήκη, διότι πίθοι καὶ ἄλλα σκεύη ἀνεκαλύφθησαν καὶ εἰς τὸ μὲ πολύθυ-

Εἰκ. 159. MM οἰκία Α Ρίζας Ἀγλαδιῶν. Τὰ δωμάτια Ε καὶ Δ μὲ τὸ περιεχόμενόν των ἐκ ΒΔ.

ρον δωμάτιον Β καὶ Γ, τὰ ὅποια ὀπωσδήποτε ἦσαν δωμάτια διαμονῆς. Ἐξ ἄλλου δὲν φαίνεται ὅτι τὸ οἶκημα εἶχε δεύτερον ὄροφον.

Τὰ περισσότερα τῶν ἀνακαλυφθέντων ἐντὸς τῆς οἰκίας ἀντικειμένων ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν κοινῆς χρήσεως σκευῶν, κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ τυπικά, σταθερῶς ἐπαναλαμβανόμενα, σχήματα καὶ ἀκόσμητα ἢ μὲ πτωχὴν διακόσμησιν. Τοῦτο εἶναι γνώριμον φαινόμενον τοῦ τέλους τῶν μεσομινωικῶν χρόνων (πρώτης νεοανακτορικῆς φάσεως). Χαρακτηριστικοὶ εἶναι οἱ σχετικῶς μικροὶ πίθοι μὲ τὰς ἐμπιέστους ταινίας ἀποδιδούσας σχοινία, πίθοι τοῦ τύπου jar, χύτραι, λεκάναι, πρόχοι, ἀμφορεῖς μὲ ἐλλειψοειδῆ στόμια, κύαθοι καὶ κύπελλα μετὰ λαβῆς ἢ ἄωτα, σκυφοειδῆ ἀγγεῖα, κάδοι

κλπ. Ἐκ τῶν μᾶλλον ἰδιομόρφων εἶναι λύχνος δίμυξος πήλινος μὲ ἀυλακώσεις, εἶδος ψευδοστόμου — θὰ εἶναι ἐν τῶν παλαιότερων τοῦ εἶδους τούτου — καὶ πλαστικὸν ἄγγειον (τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀνευρέθη τὸ 1952) μορφῆς αἰγάγρου. Τινὰ τῶν ἄγγείων διατηροῦν τύπους παλαιότητας, τῆς ἀρχῆς τῆς μεσομινωικῆς περιόδου. Ἐκ τῶν λιθίνων σκευῶν καὶ ἐργαλείων μεγάλου ἀριθμοῦ εἶναι οἱ λίθοι τριβῆς καὶ τριπτῆρες· τὰ λοιπὰ λίθινα σκεύη εἶναι πολὺ

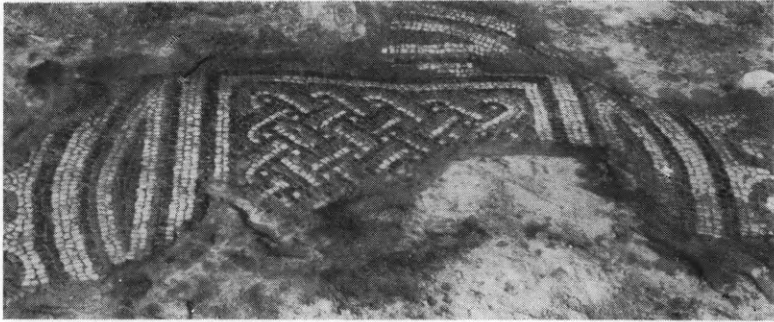

Εἰκ. 160. Ὅψις τῆς οἰκίας Α Ρίζας Ἀχλαδιῶν ἐκ Νότου.

ἀπλᾶ. Πήλινά τινα ὕφαντικὰ βάρη παραλληλεπιπέδου ἢ δισκοειδοῦς σχήματος, χαλκᾶ τινα ἐργαλεῖα (μαχαίριον, σκυτοτομέυς), μολύβδινον βάρος, φυσικοὶ τρίτωνες ἦσαν μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρεθέντων ἀντικειμένων. Ὡραῖον ὄλμοειδὲς καλυκόσχημον σκεῦος εὐρέθη ἐρριμμένον ἐκτὸς τῆς οἰκίας πρὸς Νότον. Δύο ἀποθέται σχηματισθέντες μετὰ τῆς οἰκίας καὶ ἄλλου, σχεδὸν παραλλήλου, τοίχου ἀνευρέθησαν πλήρεις συντετριμμένων ἄγγείων ὁμοίων τύπων. Ἐκεῖ περισυνελέγησαν καὶ ἱκανοὶ τριπτῆρες καὶ φυσικοὶ τρίτωνες. Ὑπολογίζεται ὅτι τὰ συγκροτηθησόμενα ἄγγεῖα τῆς οἰκίας καὶ τῶν ἀποθετῶν θὰ ἀνέλθουν περίπου εἰς διακόσια.

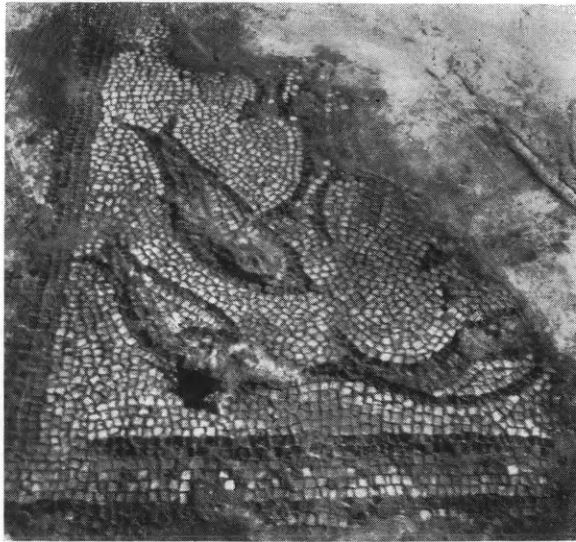
33. ΚΡΗΤΗ. δ) Χερσονήσος.

Ἐν Χερσονήσῳ τῆς Κρήτης συνέχισεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς βοηθουμένου ὑπὸ τῶν πτυχιούχων

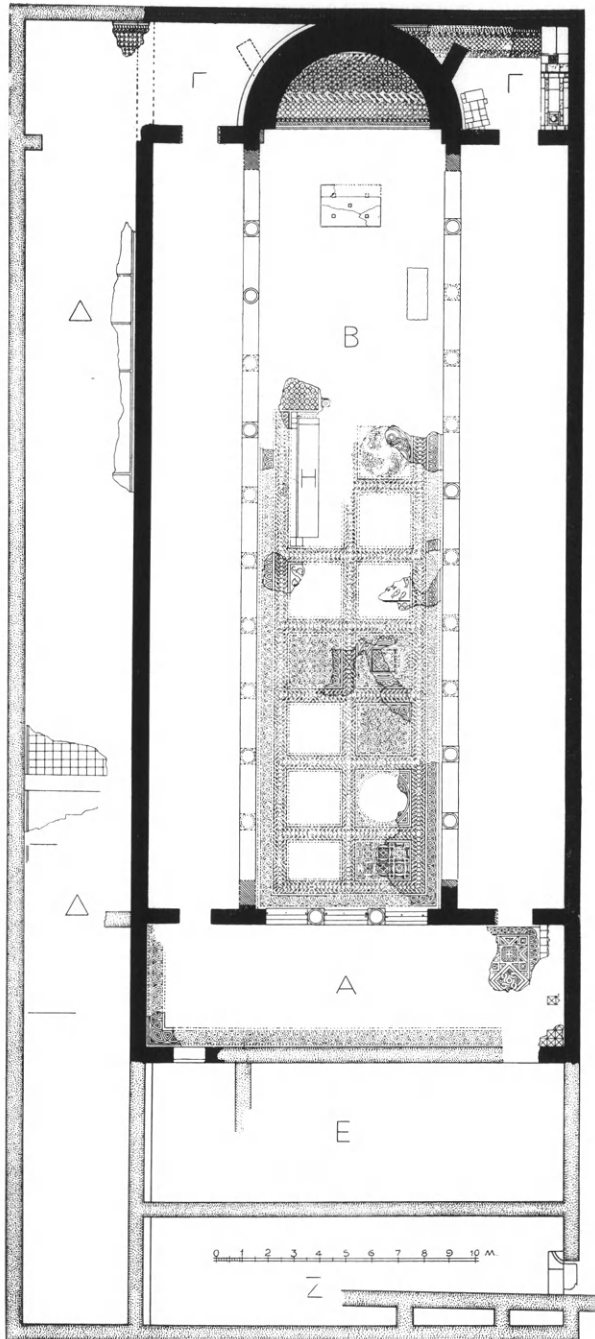
Εἰκ. 161 Ψηφιδωτὸν γεωμετρικὸν κόσμημα ἑνὸς τῶν διαχώρων τοῦ μέσου κλίτους.

τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ τμήματος τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Γ. Δεσποίνῃ καὶ Β. Κλέντου τὴν ἀπὸ τοῦ 1956 ἀρξαμένην

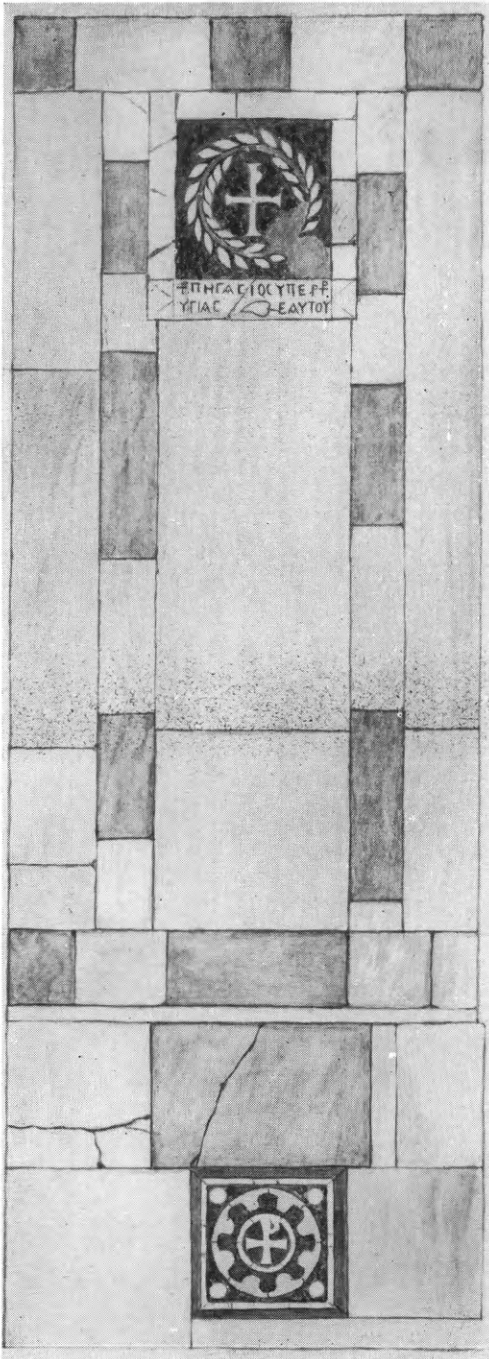

Εἰκ. 162. Ψηφιδωτὴ παράσταση ἰχθύων ἐξ ἑνὸς διαχώρου τοῦ μέσου κλίτους.

ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς Καστρίου (B). Κατὰ ταύτην α) ἀπεκαλύφθη ὀλοσχερῶς τὸ μέσον καὶ τὸ βόρειον κλίτος αὐτῆς β) τὸ ἔξω τῆς βορείου πλευρᾶς, ἀγνώστου δ' εἰσέτι προορισμοῦ, στενόμηκες πρόσκτισμα γ) τὸ νότιον τμήμα τοῦ νάρθηκος καὶ δ) τὸ νότιον

Εικ. 163. Κάτοπις της βασιλικής Β (Καστρίου) μετά την άνασκαφήν του 1959.

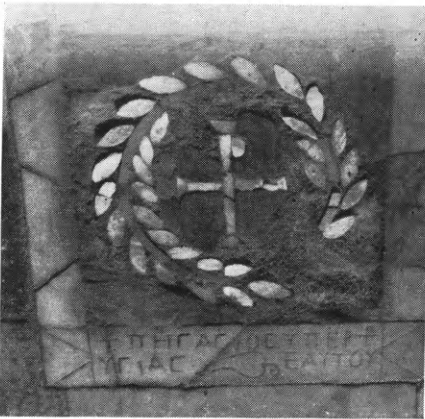

Εικ. 164. Οί μετά μαρμαροθετημένου καλύμματος δύο τάφοι τοῦ νοτίου παστοφορίου.

παστοφόριον, παραμείναντος ἀσκάφου μόνον τοῦ νοτίου κλίτους.

Καὶ εἰς μὲν τὸ μέσον κλίτος ἀπεκαλύφθησαν περαιτέρω διάχωρα τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου (εἰκ. 163), ἐξ ὧν ἄλλα κοσμοῦνται διὰ γεωμετρικῶν σχεδίων καὶ πλεγμάτων (εἰκ. 161), ἐν δὲ καὶ διὰ τῶν συμβολικῶν ἰχθύων (εἰκ. 162). Εὐρέθη ἐπίσης εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ μέσου κλίτους καὶ εἰς ἀπόστασιν 11.25 μ. ἀπὸ τῆς χορδῆς τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ τὸ ἐπίμηκες θεμέλιον τοῦ ἄμβωνος (εἰκ. 163), ὅστις ἀνήκεν εἰς τὴν γνωστὴν κατηγορίαν τῶν μετὰ δύο κλιμάκων ἑκατέρωθεν κυκλικοῦ ἐξώστου ἄμβωνων. Τὸ βόρειον κλίτος ἀπεδείχθη, ὅτι δὲν εἶχε καλυφθῆ διὰ ψηφιδωτοῦ, ἐν ᾧ τὸ δάπεδον τοῦ ἐξωτερικοῦ βορείου προσκτίσματος ἐκαλύπτετο δι' ἐνιαίου ἀνοικτοχρώμου ψηφιδωτοῦ χωριζομένου κατ' ἀποστάσεις διὰ στενῶν, μελανῶν λωρίδων (εἰκ. 163, Δ). Εἰς τὸν νάρθηκα ἀπεκαλύφθη ἐπίσης, εὐθὺς πρὸ τῆς θύρας συγκοινωνίας του μετὰ τοῦ νοτίου κλίτους, ψηφιδωτὸν

μετὰ συνθέτων γεωμετρικῶν σχεδίων, ὡς καὶ τμῆμα τῆς ἐξωτερικῆς παρυφῆς ἐκ σειρᾶς διατεμνομένων ἡμικυκλίων (εἰκ. 163). Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην εὑρέθη ἐπίσης καὶ μαρμαρίνη λεκάνη

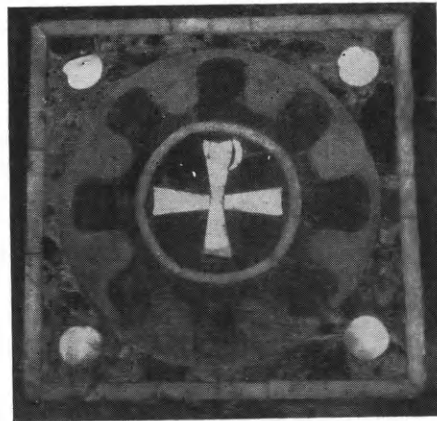

Εἰκ. 165. Τὸ ὄμφάλιον τοῦ μεγάλου τάφου καὶ ἡ κάτωθεν αὐτοῦ ἐπιγραφή.

ἄγιασμοῦ, ἣτις θὰ ἦτο βεβαίως ἰδρυμένη ἐπὶ τῆς ἄλλοτε πρὸ τοῦ νάρθηκος εὐρεθείσης βάσεως ἀρχαίου περιοραντηρίου, ἐφ' ἧς καὶ ἐτοποθετήθη.

Ἄλλὰ τὰ σπουδαιότερα εὑρήματα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς παρέσχεν ἡ ὄλοσχερῆς ἐκχωμάτωσις τοῦ νοτίως τῆς κόγχης τοῦ ἱεροῦ παστοφορίου (εἰκ. 163, Γ), ὅπερ ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐχρησίμευσεν ὡς τόπος ταφῆς ἐξεχόντων κληρικῶν ἂν μὴ καὶ μαρτύρων.

Εὑρέθησαν πράγματι ἐν αὐτῷ πολυτελεῖς τάφοι. Ἐκ τούτων εἰς κιβωτιόσχημος, λαξευθεὶς ὑπογείως ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου παρὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν τοῦ παστοφορίου, ἐκαλύφθη διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐφιλοτεχνήθη πολυτελὲς μαρμαροθέτημα ἐκ λευκῶν καὶ κυανῶν πλακῶν (εἰκ. 164). Τὸ δυτικὸν πέρασ τοῦ μαρμαροθετήματος τούτου ἐκοσμήθη διὰ τετραγώνου ὄμφαλίου ἐκ χρωματιστῶν μαρμάρων (εἰκ. 165), ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξεύθη στέφανος πληρωθεὶς διὰ φύλλων ἐκ μαργάρου (pacre) περιβάλλον κύκλον φέροντα σταυρόν, ὁμοίως ἐκ μαργάρου, τὸ κάθετον σκέλος τοῦ ὁποίου σχηματίζει τὸ γράμμα Ρ. Ἔχομεν κατὰ ταῦτα ἐνταῦθα τὸ ἀρχαιότερον σχῆμα τοῦ μονογραφήματος Χριστὸς ἦτοι τὸ ἄλλως λεγόμενον χρῖσμα. Εὐθύς κάτωθεν τοῦ ἐγχρώμου ὄμφαλίου, ἐχαράχθη ἐντὸς δέλτου μετὰ λαβῶν

Εἰκ. 166. Τὸ ὄμφάλιον τοῦ μικροτέρου τάφου.

(tabella ansata) ἐπιγραφή (εἰκ 164) λέγουσα: Πηγάσιος ὑπὲρ ὑγίας ἑαυτοῦ. Κατὰ ταῦτα ὁ δαπανήσας διὰ τὴν φιλοτέχνησιν τοῦ τάφου ἦτο ὁ Πηγάσιος, κληρικός τις βεβαίως, ὡς δηλοῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Τίς ἦτο ὁμως ὁ ἐν τῇ λαξευτῇ εἰς τὸν βράχον σαρκοφάγῳ νεκρός, ὅστις εἶχε ταφῇ μὲ διεύθυνσιν Δ - Α καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας ἔμπρὸς ἀλλ' ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος; Δὲν γνωρίζομεν. Ἴσως νὰ πρόκειται περὶ τινος ἀγνώστου Κρητὸς μάρτυρος, ὃν ἰδιαίτερος

Εἰκ. 167. Ληκυθόσχημα ἀκόσμητα ἀγγεῖα ἐκ τῶν τάφων τοῦ νοτίου παστοφορίου.

ἐτίμησαν ἐν Χερσονήσῳ, ἔδρα ἰδιαίτερας ὁμωνύμου παλαιοχριστιανικῆς ἐπισκοπῆς τῆς Κρήτης.

Πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἤδη περιγραφέντος τάφου, ἦτοι κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν τοῦ παστοφορίου, ἀπεκαλύφθη καὶ δεύτερος, τετράγωνος αὐτός, λάκκος ἐσκαμμένος

ἐν τῷ βράχῳ καὶ περιέχων τὰ ὀστᾶ δύο νεκρῶν, ὡς καὶ ἐν ληκυθόσχημον, ἀκόσμητον ἀγγεῖον (εἰκ. 167). Καὶ τούτου τὸ μαρμάρινον κάλυμμα κοσμεῖται ἐπίσης δι' ὀμφαλίου ἀποτελουμένου ἐκ μικρῶν τεμαγίων πρασίνου καὶ πορφυροῦ μαρμάρου, ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐκ μαργάρου καὶ πάλιν τὸ χρῖσμα (εἰκ. 166).

Τέλος εἰς τὴν παρὰ τὴν ἀψίδα τοῦ ἱεροῦ ΒΔ. γωνίαν τοῦ παστοφορίου ἠνοίχθη ἄλλος τάφος (εἰκ. 163, γ), περιέχων πλείονα κρᾶνία καὶ ὀστᾶ, ὡς καὶ δύο ληκυθόσχημα ἀγάνωτα ἀγγεῖα (εἰκ. 167).

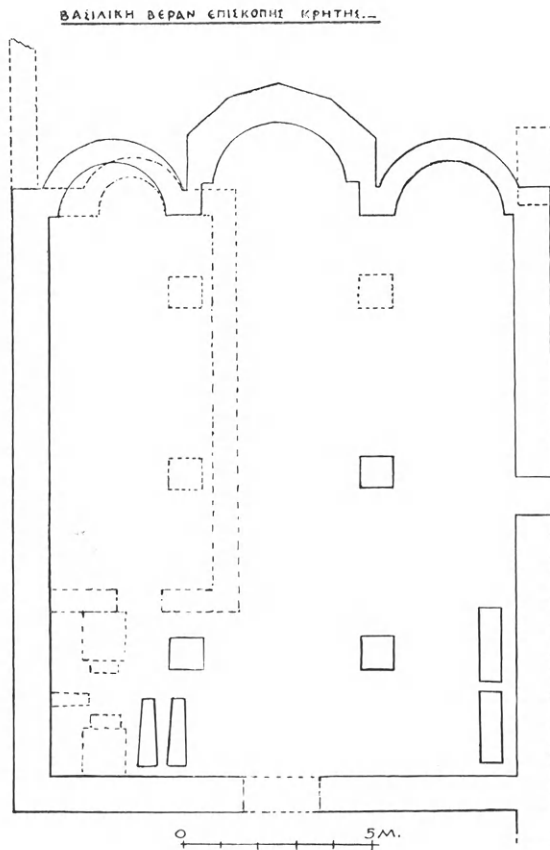
Ἰδιαίτερας προσοχῆς ἄξια εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ ἐφαπτομένου τοῦ πρώτου τάφου τοίχου — σωζομένου μέχρις ὕψους 1.80 μ. — κεχαραγμένα συμβολικῆς σημασίας ἀκιδογραφήματα: ἰχθύες, δένδρον τοῦ παραδείσου, (φοῖνιξ;) σταυρὸς κλπ. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τέλους τοῦ χώρου ὡς ταφείου καὶ προσκυνήματος (μαρτυρίου;) συνηγορεῖ καὶ ἡ διὰ ψηφιδωτοῦ μετὰ ποικίλων γεωμετρικῶν σχεδίων διακόσμησις τοῦ δαπέδου αὐτοῦ (εἰκ. 163).

Τὰ ἐν τῷ παστοφορίῳ γενόμενα ἐνδιαφέροντα εὐρήματα ἐπροστατεύθησαν ἀπὸ φθορᾶς καὶ κλοπῆς διὰ στεγάσεως τοῦ χώρου καὶ διὰ κατασκευῆς θύρας κλειομένης διὰ κλείθρου ὑπ' εὐθύ-

νην τῆς Κοινότητος Χερσονήσου, κατ' ἐπίμονον παράκλησιν τῆς ὁποίας καὶ παρέμειναν ἐπὶ τόπου. Ὡσαύτως τὰ ἀποκαλυφθέντα ψηφιδωτὰ ἐστερεώθησαν κατὰ τὰς παρυφάς των ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου τῆς ἀναστηλώσεως Χαριλάου Σφακιανάκη.

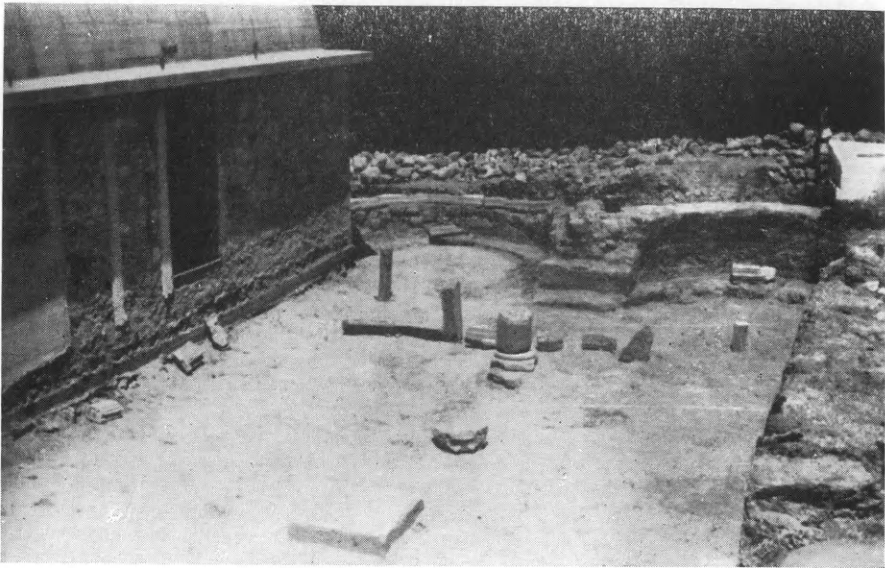
34. ΚΡΗΤΗ. ε) Βεράν Ἐπισκοπή.

Κατὰ τὴν ἐνεργηθεῖσαν τὸ 1959, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐπιμελητοῦ καὶ ὑφηγητοῦ κ. Κων. Καλοκώρη ἀνασκαφὴν εἰς τὸ χωρίον Βεράν Ἐπισκοπή Κρήτης ἀπεκαλύφθη τρίκλιτος βυζαντινὴ βασιλικὴ τοῦ τέλους τοῦ 10^{ου} ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 11^{ου} αἰῶνος (εἰκ. 168) μήκους (μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν ἀψίδων) 17.30 μ. καὶ πλάτους 14.50 μ. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἀρχικῶς τὸ μήκος τοῦ μνημείου ἦτο περὶ τὰ 21 μ., λόγῳ ὑπάρξεως νάρθηκος, τοῦ ὁποίου τοίχος ἐσώθη 4 μ. πρὸς Δ. τοῦ νῦν ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς βασιλικῆς, ὄντος παλαιότερον ἐσωτερικοῦ τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 168). Τὸ τριμερὲς Ἱερόν Βῆμα ἔχει τὰς ἀψίδας τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ καὶ ἐξωτερικῶς ἡμικυκλικάς, ἐνῶ τοῦ κυρίως θυσιαστηρίου ἡ ἀψὶς, ἰσχυρῶς ἐξέχουσα, εἶναι ἐξωτερικῶς ἐξάπλευρος.

Εἰκ. 168. Κάτοψις τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τῆς Βεράν Ἐπισκοπῆς.

Τὴν ἀνασκαφὴν κατέστησεν ἐκτάκτως δυσχερῆ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ ἐπὶ τοῦ μνημείου καὶ πρὸ ὀλίγων μόλις δεκαετηρίδων κτισθεὶς κακότεχνος ναὸς τοῦ χωρίου, ὅστις καταλαμβάνει τὴν πρόθεσιν καὶ τὸ μείζον μέρος τοῦ βορείου κλίτους, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐπὶ τοῦ μεσαίου καὶ τοῦ νοτίου κλίτους ἐκτεινόμενον παλαιὸν νεκροταφεῖον τοῦ χωρίου. Τούτου μεταφερθέντος ἀνεσκάφησαν τὰ κλίτη, τὰ ὁποῖα ἀπεδείχθη ὅτι ἐχωρίζοντο διὰ πεσσῶν (εἰκ. 168 καὶ 169), ὧν

Εἰκ. 169. Ἡ βασιλικὴ τῆς Βεζάν Ἐπισκοπῆς μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν.

εὐρέθησαν τὰ κάτω μέρη ἐφ' ὧν ἔβαινον τόξα, τέσσαρα δι' ἑκάστην τοξοστοιχίαν. Οἱ πεσσοί, τὸ ἰκανὸν πάχος τῶν πλαγίων τοίχων καὶ ἡ παντελὴς ἔλλειψις κεράμων ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ ναὸς ἦτο καμαροσκεπὴς ὡς, κατ' ἀνατολικὴν παράδοσιν, συνηθίζετο κατὰ τὴν β' βυζαντινὴν περίοδον καὶ τὴν ἐνετοκρατίαν ἐν Κρήτῃ. Ἡ τοιχοποιία τοῦ μνημείου συνίστατο ἐξ ἀργολιθοδομῆς μετ' ἀκανονίως παρεμβαλλομένων πλίνθων.

Τὸ δάπεδον τοῦ Ἱεροῦ ἐκαλύπτετο διὰ μαρμαροθετήματος, οὗτινος εὐρέθησαν τεμάχια. Δι' αὐτοῦ ἐμορφοῦντο σταυροὶ ἐκ λευκῶν, κυανῶν καὶ ἐρυθρῶν τετραγώνων πλακιδίων μαρμάρου. Πρὸς δυσμὰς τοῦ βορείου κλίτους εὐρέθησαν θεμέλια ἱεροῦ ἑλληνιστικῶν, πιθανώτατα, χρόνων, ἐκτεινομένου κάτωθεν τοῦ νεωτέρου

ναοῦ, οὐτινος ἡ ἀνέγερσις ἀπεδείχθη καταστρεπτικὴ διὰ τὸ μνημεῖον. Ἐπίσης ἐνταῦθα καὶ νοτιοδυτικῶς εὐρέθησαν βυζαντινοὶ τάφοι, μετὰ ἢ ἄνευ σκελετῶν καὶ ἄνευ κτερισμάτων.

Εἰκ. 170. Γλυπτὰ ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Βεζάν Ἐπισκοπῆς.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς εὐρέθησαν τρία μεγάλα ἀκανθοκόσμητα παλαιοχριστιανικὰ κιονόκρανα (εἰς δευτέραν χρῆ-

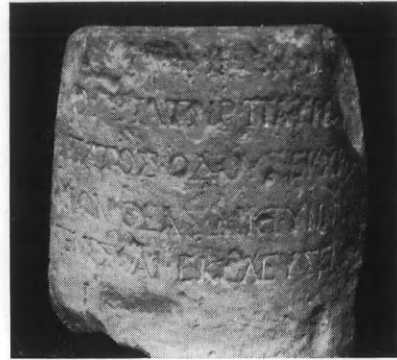
Εἰκ. 171. Βυζαντινὸν ἐπιστύλιον ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Βεζάν Ἐπισκοπῆς.

σιν ἐνταῦθα), τμήματα μικρῶν κιόνων, εἷς μεγαλύτερος κίων μετὰ καθέτως ἐγχαράκτου συντομογραφικῆς εὐχῆς (πιθανῶς: «Πέτρου Ζ[ωῆς] κ[αὶ] τ[ῶν] τ[έκνων] α[ὐτῶν]»), βυζαντινὸς πεσσίσκος παριστῶν ἐν ἐπιπεδογλύφῳ τριπλῆν συμπλεκομένην ταινίαν (εἰκ. 170), ἐπιστύλια μετ' ἀκανθοφύλλων καὶ φοινικοειδῶν (εἰκ. 171) καὶ τοῦ ἀπὸ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, χρονολογουμένου, λεγομένου δὲ «μικροσιατι-

κοῦ» θέματος ἐκ σειρᾶς τοξυλλίων βαινόντων ἐπὶ διδύμων κιονί-

Εἰκ. 172. Τμήμα βυζαντινοῦ θωρακίου μετὰ παράστασιν λέοντος ἐκ τῆς βασιλικῆς τῆς Βεζᾶν Ἐπισκοπῆς.

Εἰκ. 173. Ρωμαϊκὴ ἐπιγραφή (ὁδόςημον) ἐκ τοῦ ὑποκειμένου τῆς βασιλικῆς ἱεροῦ τῆς Δικτυνιαίας Ἀρτέμιδος.

σκων (εἰκ. 171), γείσα, ἐν ὁλόκληρον περίθυρον, τμήματα βυζαντι-

Εἰκ. 174. Ἄγαλματιον ἐφήβου ἐκ Βεζᾶν Ἐπισκοπῆς.

νῶν πινακίων μετὰ γανώσεως καὶ γραπτῶν πρασίνων κλαδίσκων, τεμάχια ὀρθομαρμαρώσεως, θωράκια παλαιοχριστιανικά καὶ βυζαντινὰ μετὰ τὰ γνωστὰ θέματα τῶν ρόμβων, ροδάκων καὶ πυροστροβίλων (δύο πιθανῶς τοῦ 10^{ου} αἰ., εἰκονίζουσαν ἐν ἐπιπεδογλύφῳ τεχνικῇ λέοντα καὶ ἀετόν, εἰκ. 172) καὶ ἐν ἐνεπίγραφον ὁδόςημον ρωμαϊκῶν χρόνων ἀναφέρον ἀνθύπατον, ὅστις ὁδοῦς, ἐκ χρη[μάτων] ἱερῶν θεᾶς Δικτύνης γενέσθαι ἐκέλευσεν (εἰκ. 173). Τέλος, βορείως τῆς ἀνασκαφῆς περισυνελέγη ἀποκεκρουμένον πώρινον μικρὸν ἄγαλμα ἐφήβου (εἰκ. 174) ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων.

Τὸ τελευταῖον τῶν ἀνωτέρω εὐρημάτων, ἡ μνημονεύουσα τὴν θεὰν Δίκτυναν ἐπιγραφή καὶ τὰ δυτικῶς τοῦ βορείου κλίτους ἑλληγιστικά λείψανα ὁδη-

γοῦν τὸν κ. Καλοκύρην εἰς τὴν ταύτισιν τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου πρὸς τὸ ἱερόν τῆς Δικτυναίας Ἀρτέμιδος, τὸ ὁποῖον, ἐξ ἄλλου, μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ ΣΚΥΛΑΚΟΣ εἰς τὸν «Περίπλουν» (κεφ. 47, σ. 43) ὡς κείμενον πρὸς βορέαν ἄνεμον, ὅπως πράγματι κεῖται καὶ ἡ Βεράν Ἐπισκοπή, χωρίον ὀλίγα λεπτά ἀπέχον τῆς ἀρχαίας πόλεως Ἀρίου. Εἰς διαδοχὴν τῆς ἀρχαίας ταύτης λατρείας ἐκτίσθη περὶ τὸν ἀνασκαφέντα χώρον παλαιοχριστιανικὴ βασιλική, κατὰ δὲ τὸ τέλος τῆς 10^{ης} ἑκατονταετηρίδος ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς 11^{ης} ἀνηγέρθη ἡ ἀνασκαφεῖσα βασιλικὴ ὡς καθεδρικός ναὸς τῆς νέας ἐπισκοπῆς Ἀρίου, ἣτις, ἀπαντῶσα εἰς τὰς πηγὰς ἀπὸ τοῦ 10^{ου} αἰῶνος, φαίνεται διάδοχος τῆς κατὰ τὴν ἀραβοκρατίαν ἐν Κρήτῃ (824 - 961) καταστραφείσης ἐπισκοπῆς Συβρίτου.

35. ΑΘΗΝΑΙ. Ἀνασκαφὴ νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως.

Αἱ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας διὰ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀκροπόλεως κ. Ἰ. Μηλιάδη γινόμεναι κατὰ τὸ 1959 ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι νοτίως τοῦ Ὁδείου τοῦ Ἡρώδου ἀπέβλεπον ἀφ' ἑνὸς εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν λεπτομερειῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ χώρου διὰ τῆς ἐπικαλύψεως τῶν μικροτέρας σημασίας ἢ χειροτέρας διατηρήσεως θεμελίων. Ἡ ἐπικάλυψις ἔγινε, βεβαίως, μετὰ τὴν ἐξαντλητικὴν μελέτην, σχεδίασιν καὶ φωτογράφησιν.

Ἡ ἔρευνα ἔφθασε μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἐνίοτε εἰς βάθος δέκα μέτρων, ἀπέδωσε δὲ τὰ ἑξῆς:

1) Εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν δυτικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης διεπιστώθησαν γεωμετρικαὶ ταφαὶ εἰς τὴν κιμιλιάν. Ἐκεῖθεν προέρχεται ὠραία μεγάλη πρόχους καὶ δύο ἄλλα ἀγγεῖα ρυθμοῦ Διτύλου (εἰκ. 175).

2) Ἐπίσης δυτικῶς τοῦ περιβόλου τοῦ ἱεροῦ τῆς Νύμφης καὶ ἔμπροσθεν τῆς μεγάλης ρωμαϊκῆς δεξαμενῆς ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια καὶ εἰς μικρὸν ὕψος οἱ τοῖχοι δωματίων κλασσικῆς οἰκίας, ἡ ὁποία πρέπει νὰ εὐρίσκετο εἰς σχέσιν μὲ τὸ ἱερόν τῆς Νύμφης.

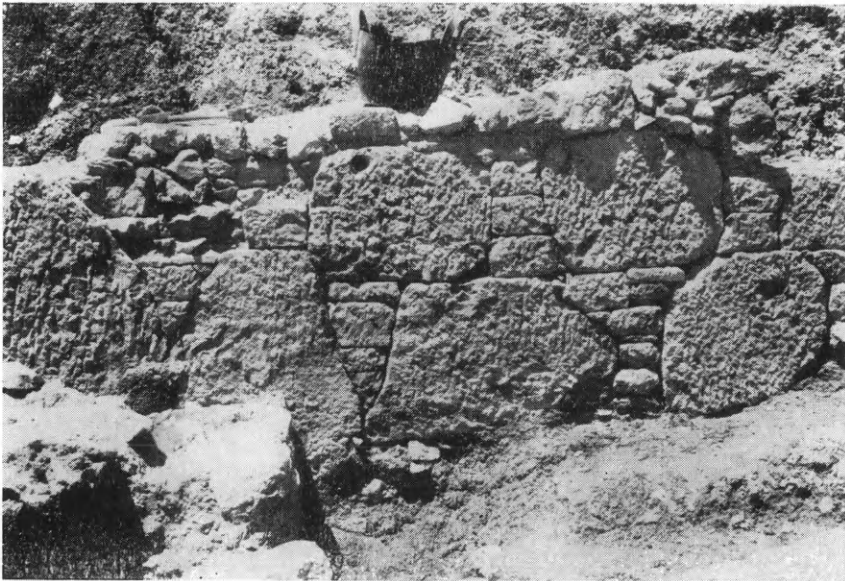
3) Δυτικώτερον τῆς οἰκίας ταύτης, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, ἀπεκαλύφθη τμῆμα πολυγωνικοῦ τοίχου τοῦ α' τετάρτου τοῦ 5^{ου} π. Χ. αἰ. μὲ μέτωπον πρὸς ἀνατολάς. Πιθανῶς εἶναι τμῆμα πε-

ριβόλου τινός. Είναι όμως ο τοίχος ούτος ἐξαιρετέου κατασκευής,

Εἰκ. 175. Ἀγγεῖα ρυθμοῦ Διπύλου εὐρεθέντα κατὰ τὴν νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως ἀνασκαφήν.

Εἰκ. 176. Τοῖχος περιβόλου τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνος.

ἴσως ὁ καλύτερος τῶν ἐν Ἀθήναις διασωθέντων, κατασκευασθεὶς

διὰ μεγάλων ἀββεστολίθων κυανιζόντων καὶ ὑπερύθρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται μικρότεροι τεφροὶ λίθοι παραπληρωματικοὶ κατὰ σύστημα (εἰκ. 176). Ὁ τοῖχος οὗτος διετηρήθη ὡς θέας ἄξιος.

4) Εἰς τὸ ΒΔ. ἄκρον τῆς ἀνασκαφῆς ἐξεκαθαρίσθη τελείως

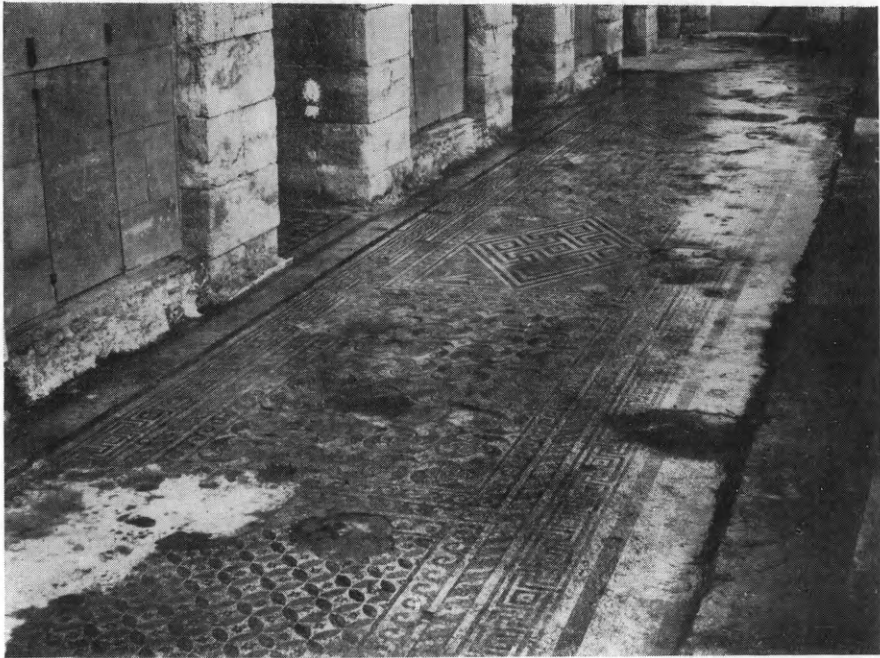

Εἰκ. 177. Τὸ Πεισιστράτειον ὕδραγωγεῖον.

ἢ βαθυτάτη ἐπίχωσις καὶ παρουσιάσθη τὸ νότιον τμήμα ἑνὸς περιβόλου μετὰ θύρας, ὅστις ἀνάγεται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 6^{ου} π. Χ. αἰ. Βορείως τοῦ τμήματος τούτου, δηλαδή εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς σημερινῆς πρὸ τοῦ Ὁδείου πλατείας, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ὑπαίθριόν τι ἱερὸν πολὺ παλαιόν. Τὸ τμήμα τοῦτο εἶναι τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δὲν ἀνεσκάφη ἐκ τοῦ νοτίως τοῦ Ὁδείου χώρου.

5) Νοτίως τοῦ μνημονευθέντος περιβόλου διεπιστώθησαν τρεῖς ἀναλημματικοὶ τοῖχοι, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων ὁ εἷς ἀπὸ

τοῦ ἄλλου, τοῦ τέλους τοῦ 6ου, τοῦ 5ου καὶ τοῦ τέλους τοῦ 4ου αἰ., ἐξ ὧν ὁ τελευταῖος εἶχεν ἀποκαλυφθῆ κατὰ τὰς ἐρεῦνας τοῦ 1957. Τοῦτο σημαίνει, ὅτι εἰς τὸ σημεῖον αὐτό, πρὸ τοῦ ὑποτιθεμένου ἱεροῦ, ὑπῆρχε πλατεῖα, τὴν ὁποίαν ἐπηύξανον κατὰ καιροὺς μέχρι τέλους τοῦ 4ου αἰ. π. Χ.

Εἰκ. 178. Τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον τῆς κατὰ τὴν πρόσοψιν τοῦ Ὁδείου τοῦ Ἡρώδου στοᾶς.

6) Ἡ ἐρευνα τοῦ 1957 εἶχε προχωρήσει μέχρι τοῦ στομίου ἐνὸς σπηλαιώδους ἀνοίγματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου δὲν εἶχε τότε εἰσχωρήσει, διότι τοῦτο ἦτο πολὺ ἐπικίνδυνον. Τὸ στόμιον τοῦτο εὐρίσκεται ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν τρίτον μνημονευθέντα ἀνωτέρω ἀναλημματικὸν τοῖχον τοῦ 4ου αἰ. Ἐφέτος ὁμως παρατηρήθη μία ἐκ τῶν ἄνω παραβίασις τῆς κιμιλιάς τῆς ὀροφῆς τοῦ σπηλαιώδους ἀνοίγματος, ἣτις ἐγένετο κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰ. καὶ ἣτις ἐπέτρεψε τὴν ἐκεῖθεν κάθοδον καὶ τὸν πλήρη καθαρισμὸν τοῦ σπηλαίου, ἐξ οὔ διεπιστώθη ὅτι δὲν πρόκειται περὶ λατρευτικοῦ σπηλαίου σχετιζομένου μὲ τὸ ἱερὸν τῆς Νύμφης, ὅπως εἶχε νομίσει ἀρχικῶς ὁ ἀνασκάπτων. Εἰς τὸ δάπεδον ὁμως τοῦ ἐπιμήκους τούτου σπηλαιώδους ἀνοίγμα-

τος, ἦτοι εἰς βάθος 14 μέτρων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους, εἶχεν ἀνοιχθῆ τάφος καὶ ἐντὸς αὐτῆς εἶχον τοποθετηθῆ μετὰ προσοχῆς ἀξίας πάσης ἐξάρσεως οἱ ὑδροσωλῆνες τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Πεισιστράτου (εἰκ. 177). Τοῦτο εἶναι πραγματικῶς ἀξιόλογον ἔργον τεχνικῆς, ἀλλὰ καὶ τέχνης, μαρτυροῦν τὴν μεγίστην ἀγάπην κατασκευῆς, ἐνῶ δὲν ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ὄρατὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ ὑδραγωγεῖον, φερόμενον ἐξ Α. πρὸς Δ., ἀπεκαλύφθη εἰς ἕκτασιν 30 μέτρων.

7) Τέλος ἐκαθαρίσθη τελείως τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς, ἣτις ἐξετείνεται καθ' ὅλην τὴν πρόσοψιν τοῦ Ὀδείου τοῦ Ἡρώδου καὶ ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ὁ ψηφιδωτὸς τάπης τοῦ δαπέδου, μήκους 38 μ. καὶ πλάτους 5 μ. (εἰκ. 178). Τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο, ἄγνωστον διὰ τίνα λόγον, εἶχεν ἐπικαλυφθῆ μεταγενεστέρως διὰ στρώσεως ὀπτοπλίνθων. Μετὰ τὴν μελέτην, ἔγχρωμον πιστὴν ὑπὸ κλίμακα ἀποτύπωσιν καὶ φωτογράφησίν του, ἐπεκαλύφθη καὶ πάλιν κατὰ τρόπον ἐξασφαλίζοντα πλήρως τὴν διατήρησίν του.

Π Ρ Ο Σ Θ Η Κ Η

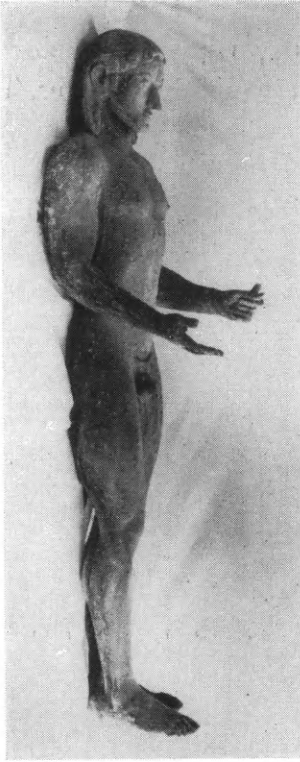
36. ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ

Μετὰ τὰ ἐκ συστηματικῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἑταιρείας προελθόντα εὐρήματα θὰ ἦτο παράλειψις ἐὰν δὲν ἐμνημονεύοντο ἐνταῦθα καὶ τὰ εἰς ἐξαιρετικὴν εὐνοίαν τῆς Τύχης ὀφειλόμενα ἀξιολογώτατα εὐρήματα τοῦ Πειραιῶς, τὰ ἀναφανέντα κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν ὑπονόμων εἰς τὴν συμβολὴν τῶν ὁδῶν Φίλωνος καὶ Γεωργίου τοῦ Α΄.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἅμα τῇ εὐρέσει των ἐχορήγησεν ἀμέσως τὴν δαπάνην πρὸς τοπογραφικὴν ἔρευναν τοῦ χώρου, ἣτις ἀνελήφθη ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ Ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Παπαδημητρίου.

Τὰ ἀγάλματα — τέσσαρα χαλκᾶ φυσικοῦ μεγέθους, τρία μαρμάρινα καὶ ἓν χαλκοῦν προσωπεῖον — εὐρέθησαν οἰονεὶ ἀποθηκευμένα εἰς ᾧωρον διαστάσεων μόλις 5.70×2.30 μ., ἐκ δὲ τοῦ τρόπου καθ' ὃν εὐρέθησαν καὶ τῶν τεφροχωμάτων δι' ὧν ἐκαλύπτοντο συνάγεται, ὅτι θὰ ἀπεκρῦβησαν ἐκεῖ ἢ θὰ ἐναποθηκεύθησαν εἰς

κτήριον εύρισκόμενον κατὰ τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Ἐμπορίου δηλ. τοῦ ἔμπορικοῦ κέντρου, κειμένου κατὰ τὸν Κάνθαρον ἦτοι τὸν μέγαν λιμένα τοῦ Πειραιῶς.

Εἰκ. 179. Χαλκοῦς ἀρχαϊκὸς κοῦρος ἐκ Πειραιῶς. Πλαγία ὄψις.

Τὸ κτήριον τοῦτο, ὡς συνάγεται ἐκ τῆς στρωματογραφικῆς ἐρεῦνης, θὰ κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς, πιθανῶς κατὰ τὸν 1^{ον} π. Χ. αἰῶνα καὶ δὴ πρὸ τοῦ Στραβωνος, ὅστις ἀναφέρει ὅτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ὁ Πειραιεύς, λόγῳ τῶν ἀλλεπαλλήλων πολέμων, εἶχε συμπτυχθῆ εἰς μικρὸν οἰκισμὸν περὶ τὸν λιμένα καὶ τὸν ναὸν τοῦ Διὸς Σωτῆρος. Ἦδη τὰ ἀγάλματα καθαρίζονται εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον, μέχρις οὗ δὲ γίνῃ πλήρης ὁ καθαρισμὸς των καὶ ἡ συστηματικὴ μελέτη των δὲν δύνανται νὰ ἐξαχθοῦν ἀκριβῆ συμπεράσματα περὶ τῆς προελεύσεώς των καὶ τῆς καλλιτεχνικῆς των τοποθετήσεως. Οὐχ ἦττον εἶναι τόσον μεγάλη ἡ χαρὰ καὶ ἡ ἱκανοποίησις διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τοιούτων ἀριστουργημάτων καὶ τόση ἡ σημασία των ὡς πρωτοτύπων, πιθανώτατα, ἔργων μεγάλων καλλιτεχνῶν, ὥστε ἐθεωρήσαμεν ἐπιβεβλημένην ἔστω καὶ σύντομον τὴν παρουσίαν αὐτῶν ἐνταῦθα.

Τὸ παλαιότερον ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀγαλμάτων, ὅπερ εἶναι ἀρχαϊκὸς κοῦρος ὕψους 1.91 μ. (εἰκ. 179 καὶ 180), χρονολογεῖται μεταξὺ τῶν ἐτῶν 530 καὶ 500 π. Χ. Τὸ ἔργον τοῦτο εἶναι τὸ παλαιότερον τῶν μεγάλων χαλκῶν ἀγαλμάτων, ἀποτελεῖ δὲ πολῦτιμον δεῖγμα τῆς χαλκοπλαστικῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς θὰ ἐκράτει τόξον, τοῦ ὁποίου διεσώθη τμήμα τῆς στεφάνης, διὰ δὲ τῆς δεξιᾶς ἄλλο τι σύμβολον. Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ τύπου τοῦ τοξοφόρου Ἀπόλλωνος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκε καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Σικυωνίου γλύπτου Κανάχου κατασκευασθεὶς ἐν Μιλήτῳ χαλκοῦς Φιλήσιος Ἀπόλλων καὶ ὁ ἐκ

ξύλου κέδρου ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γλύπτου ἐν Θήβαις κατασκευασθεὶς Ἰσμήνιος Ἀπόλλων, ὅστις ἐκράτει τόξον διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἔλαφον διὰ τῆς ἀριστερᾶς. Πρὸς τὴν Σικυωνίαν δὲ ταύτην σχολὴν τοῦ Κανάχου μὲ τὰ γωνιώδη ἐπὶ μέρους διαγράμματα, τὴν σοβαρὰν

Εἰκ. 180. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ κούρου τοῦ Πειραιῶς, ὁρώμενον ἐκ τῶν ἔμπροσθεν.

καὶ συγκρατημένην ἔκφρασιν καὶ τὴν αὐστηρὰν τεκτονικὴν διάρθρωσιν τοῦ σώματος πλησιάζει, κατὰ τὸν κ. Παπαδημητρίου, τὸ νέον ἀνευρεθὲν μοναδικὸν ἔργον.

Τὸ δεύτερον σημαντικὸν ἄγαλμα εἶναι τὸ θαυμασίως διατηρηθὲν χαλκοῦν ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου (εἰκ. 181). Ἔχει ὕψος 2.35 μ. καὶ ἀνήκει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς τὰ μέσα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Φορεῖ μακρὸν δωρικὸν χιτῶνα καὶ φέρει κορινθιακὸν κράνος, διακοσμούμενον ἐκατέρωθεν δι' ἀναγλύπτων γρυπῶν καὶ γλαυκῶν. Εἰς τὸ στήθος ἔχει αἰγίδα μετὰ γοργονεῖου καὶ ὄφεων.

Διὰ τῆς ἀριστερᾶς ἐκράτει δόρυ καὶ ἀσπίδα, διακοσμουμένην

Εἰκ. 181. Ἡ χαλκῆ Παρθένος Ἀθηνᾶ τοῦ Πειραιῶς. Πλαγία ὄψις.

διὰ παραστάσεως ἀρματοδρομίας. Ταύτης εὐρέθησαν κατὰ χώραν

πολλὰ μικρὰ τεμάχια. Διὰ τῆς δεξιᾶς θὰ ἐκράτει σύμβολόν τι, πιθανῶς γλαῦκα ἢ Νίκην ἢ φιάλην.

Ἡ ἤρεμος στάσις μὲ τὴν ἐλαφρὰν κλίσιν τῆς κεφαλῆς καὶ ἡ βαθεῖα ὄνειρώδης ἔκφρασις, τὰ λεπτὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώ-

Εἰκ. 182. Χαλκοῦν ἄγαλμα ἐκ Πειραιῶς εἰκονίζον πιθανῶς Μοῦσαν.

που, τὸ ἄνοιγμα τῶν χειλέων καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν ὀφθαλμῶν τοποθειοῦν τὸ ἄγαλμα εἰς τὴν ἀττικὴν σχολὴν τῶν χρόνων τοῦ Πραξιτέλους.

Τὸ τρίτον χαλκοῦν ἄγαλμα νέας, μὲ τὸν μακρὸν ἀναδιπλούμενον περὶ τὴν ὄσφυν πέπλον (εἰκ. 182), ἔχει ὕψος 1.94 μ. παριστᾷ δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα Μοῦσαν ἢ ποιήτριαν, ὡς μαρτυρεῖ ἡ ἀνθρωπίνη τῆς φυσιογνωμίας μὲ τὰ λεπτὰ καὶ κανονικὰ χαρακτη-

ριστικά τοῦ προσώπου (εἰκ. 183) καὶ τὴν βαθεῖαν ἔκφρασιν τῶν

Εἰκ. 183. Ἡ κεφαλὴ τοῦ ἀγάλματος τῆς εἰκόνας 182.

ψυχικῶν διαθέσεων, πὸ ἀποτελοῦν κύριον γνώρισμα τῆς ἀττικῆς τέχνης τῶν μέσων τοῦ 4^{ου} π.Χ. αἰῶνος.

Διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς ἐκράτει ραβδοειδὲς σύμβολον, ὅπως δεικνύει ἡ κεκλεισμένη παλάμη, ἐνῶ διὰ τῆς δεξιᾶς ἐκράτει πιθανῶς

τὸ χαλκοῦν τραγικὸν προσωπεῖον, ὕψους, 0.45 μ., ὅπερ εὐρέθη πλη-

Εἰκ. 184. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀρτέμιδος τοῦ Πειραιῶς.

σίον αὐτῆς. Ἐξ οὗ καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνασκάψαντος ἐξηνέχθη ἡ ὑπόθεσις ὅτι παριστᾷ πιθανῶς τὴν Μοῦσαν Θάλειαν ἢ Μελπομένην.

Εἰς τὴν αὐτὴν σχολὴν τῶν ἀμέσως μετὰ τὸν Πραξιτέλη χρό-

νων τοῦ τέλους τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος ἀνήκει καὶ τὸ μικρότερον ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος (εἰκ. 184), ὕψους 1.55 μ., μὲ τὸν πλουσίως ἀναδιπλούμενον πέπλον καὶ τὴν γλυκεῖαν συναισθηματικὴν

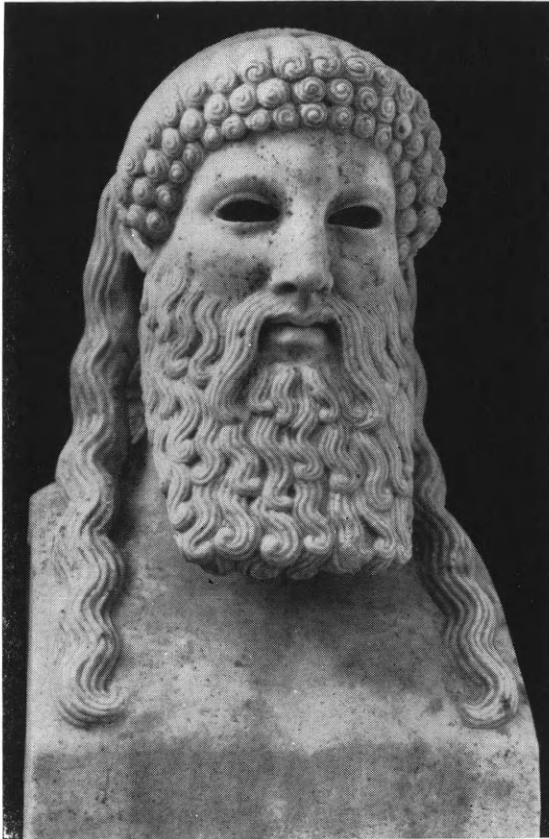

Εἰκ. 185. Μαρμάρινον ξοανόμορφον ἄγαλμα ἐκ Πειραιῶς.

ἔκφρασιν. Ἐκράτει τόξον καὶ βέλος καὶ φέρει ἀνηρητημένην ἀπὸ τοῦ ὤμου φαρέτραν. Δυστυχῶς λόγῳ τῆς ὑγρασίας ὑπέστη πολλὰς φθοράς, διασώζεται ὁμῶς καλῶς ἡ κεφαλὴ μετὰ τῆς πλουσίας κομμώσεως, χαρακτηριστικῆς τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος.

Τέλος δὲν στεροῦνται καλλιτεχνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀξίας τὸ ἀνευρεθὲν ξοανόμορφον μαρμάρινον ἄγαλμα, παριστῶν πιθανῶς

ἀνατολικήν θεότητα (εἰκ. 185), ὕψους 1.05 μ., περίπου τοῦ τέλους

Εἰκ. 186. Μαρμαρίνη ἐρμαϊκὴ στήλη ἐκ Πειραιῶς.

τοῦ 4^{ου} π. Χ. αἰῶνος, καθὼς καὶ αἱ δύο μαρμάρινοι ἐρμαϊκοὶ
στήλαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μία εἰκονίζεται ἐνταῦθα (εἰκ. 186).

Β'. ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΙΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει, ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1959 αἱ κάτωθι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως, ἐπισκευῆς καὶ συντηρήσεως ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν μνημείων τῆς

Εἰκ. 187. Ὁ ἐν Αἰγίνῃ ναὸς τῆς Ἀφαίας πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τοῦ 1959.

Χώρας ὑπὸ τὴν Διεύθυνσιν ἢ τὴν Ἐποπτεῖαν τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας Ἀν. Ὁρλάνδου, ἐπιτίμου Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως τῶν ἀρχαίων μνημείων τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως Εὐσταθίου Στίκα, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν κατὰ τόπους ἐφόρων καὶ ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων καὶ δῆ:

1) Εἰς ΑΙΓΙΝΑΝ συνεχίσθησαν διὰ τοῦ Δ/ντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Στίκα αἱ ἀπὸ τοῦ 1956 ἀρξάμεναι ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τοῦ ναοῦ τῆς Ἀφαίας (εἰκ. 187). Ἐτοποθετήθησαν ἐφέτος ὅλαι αἱ τρίγλυφοι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ δέκα τῆς νοτίας μετὰ τῶν γείσων των (εἰκ. 188), οὕτω δὲ δύναται τις νὰ

ἔχει πληρεστέραν τὴν εἰκόνα τοῦ μνημείου, ὅπερ ἐσώζετο μέχρι

Εἰκ. 188. Ὁ ἐν Αἰγίνῃ ναὸς τῆς Ἀφαιίας ἀπὸ ΝΑ. μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 1959.

τοῦδε μόνον μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου. Ἀνεστηλώθη ἐπίσης καὶ ἡ ΝΔ. παρασιὰς τοῦ σηκοῦ διὰ σωζομένων τεμαχίων αὐτῆς.

Εἰκ. 189. Ὁ ἐν Σουνίῳ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τοῦ 6ου βορείου κίονος.

2) Εἰς τὸν ἐν ΣΟΥΝΙΩ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος ἀνεστηλώθη

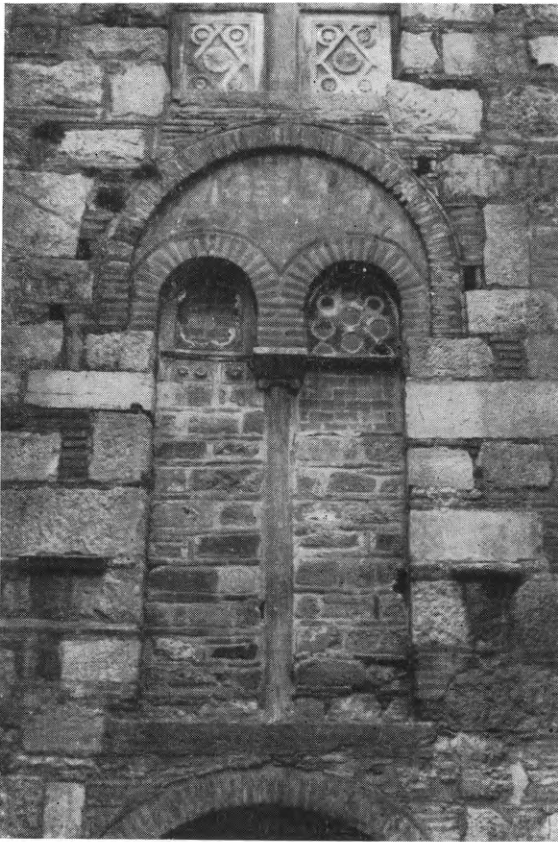
Εἰκ. 190. Δελφοί. Ἡ ἱερὰ πομπικὴ ὁδὸς πρὸ τῶν ἐργασιῶν τακτοποιήσεως αὐτῆς.

Εἰκ. 191. Δελφοί. Ἡ ἱερὰ πομπικὴ ὁδὸς μετὰ τὰς ἐργασίας τακτοποιήσεως αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως.

εἰς ἀκόμη κίων τῆς βορείου πλευρᾶς, ἣτις ἀπὸ 2 κίονας τοὺς ὁποίους εἶχε πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀπέκτησεν ἤδη 6, ὥστε τὸ κτήριον νὰ μὴ παρουσιάζεται πλέον ἑτεροβαρὲς εἰς τὸν ἐπισκέπτην (εἰκ. 189).

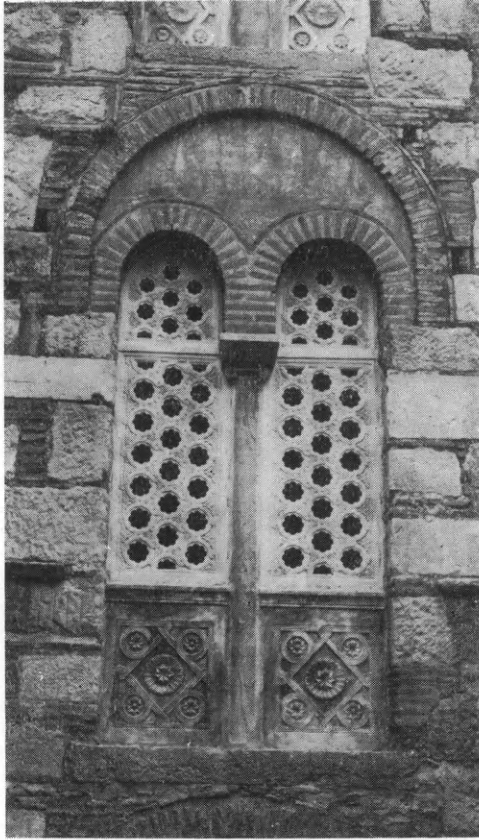
3) Εἰς τὰ ΛΕΥΚΤΡΑ τῆς Θεσπικῆς ἤρξατο ὑπὸ τὴν ἄμεσον

Εἰκ. 192. Ὁσιος Λουκάς. Παράθυρον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ πρὸ τῆς τοποθετήσεως τῶν φεγγιτῶν αὐτοῦ.

ἐποπτεῖαν τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας ἢ ἀναστήλωσις τοῦ Τροπαίου τῆς μάχης τοῦ 371 π.Χ. ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταρτισθείσης μελέτης. Λαξεύεται ἤδη τὸ κυλινδρικὸν βάθρον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου θὰ τοποθετηθῇ ἡ ἐκ τριγλύφων καὶ μετοπῶν ζωφόρος, ἐφ' ἧς ἔπειτα θὰ ἐδραστοῦν αἱ 8 σωζόμεναι ἀνάγλυφοι ἀσπίδες, συμπληρούμεναι διὰ τῆς ἐλλειπούσης ἐνάτης, ἣτις θέλει κατασκευασθῇ διὰ λίθου τῆς Δομβραίνης.

4) Εἰς ΔΕΛΦΟΥΣ ἐξετελέσθη διὰ τῆς ὑπηρεσίας Ἀναστηλώσεως, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῆς ἐφόρου Δδος Ἰ. Κωνσταντίνου, ἡ τακτοποίησις τῶν πλακῶν, δι' ὧν ἦτο ἐστρωμένη ἡ ἱερὰ ὁδός (εἰκ. 190 καὶ 191), αἵτινες εἶχον διαταραχθῆ λόγῳ ἀναμοχλεύσεως

Εἰκ. 193. Τὸ αὐτὸ παράθυρον μετὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν φεγγιτῶν αὐτοῦ.

αὐτῶν χάριν μελέτης τοῦ ὑποστρώματος ἢ ἀναζητήσεως ἐπιγραφῶν. Ἐπροχώρησαν ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ κ. Στίκα αἱ ἐργασίαι τῆς ἐκ νέου ἀναστηλώσεως τοῦ βωμοῦ τῶν Χίων ἐπὶ τῇ βάσει νεωτέρας μελέτης τοῦ μνημείου.

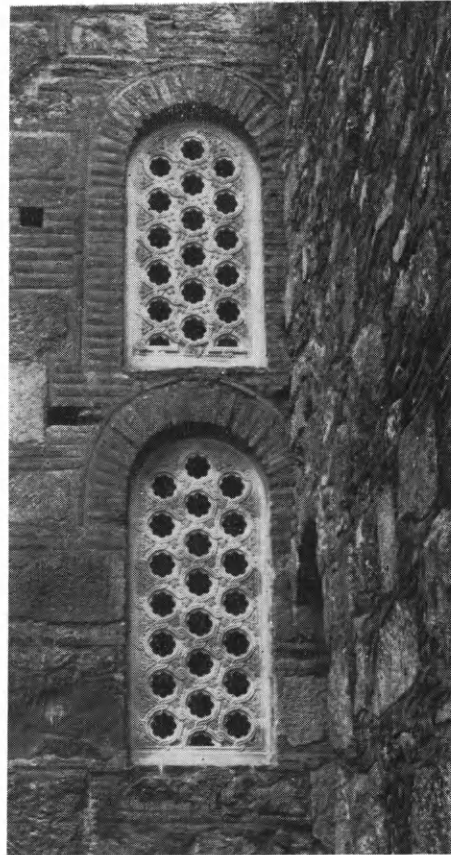
5) Εἰς τὴν Μονὴν ΟΣ. ΛΟΥΚΑ τῆς Φωκίδος συνεχίσθησαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν τοῦ κ. Ε. Στίκα αἱ ἐργασίαι ἀναστηλώσεως τῆς βυζαντινῆς Τραπεζῆς, κατασκευασθείσης ἤδη καὶ τῆς πρὸς

ἀνατολὰς κόγχης αὐτῆς. Εἰς τὴν νοτιᾶν πλευρὰν τοῦ καθολικοῦ ἠνοίχθησαν τρία ἀπὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 21 πεφραγμένα παράθυρα (εἰκ. 192, 193, 194 καὶ 195) εἰς τὰ ὁποῖα ἐτοποθετήθησαν διάτρητοι φεγγῖται (εἰκ. 193 καὶ 195) σχεδιασθέντες ἐπὶ τῇ βάσει

Εἰκ. 194. Ὁσιος Λουκάς. Δύο παράθυρα τῆς Ν. πλευρᾶς πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως.

Εἰκ. 195. Τὰ αὐτὰ παράθυρα ἐκφραχθέντα καὶ διὰ φεγγιτῶν ἐφοδιασθέντα.

ὑπαρχόντων λειψάνων. Ἡ στέγη τοῦ ναοῦ ἀπαλλαγεῖσα τῶν κατὰ καιροὺς ἐπιχώσεων ἀνεκεραμώθη ἐξ ὀλοκλήρου. Ταυτοχρόνως συνεχίσθη διὰ τοῦ δοκιμοτάτου μουσειωτοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως Δημητρίου Σκόρδου ἡ ἐπισκευὴ τῶν ρωγμῶν τῶν ἐσωτερικῶν ψηφιδωτῶν παραστάσεων τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, τοῦ Συμεῶν ἐκ τῆς παραστάσεως τῆς Ὑπαπαντῆς (εἰκ. 196) καὶ ἄλλων ἁγίων.

6) Εἰς τὸν βυζαντινὸν ναὸν τῆς ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ Εὐρυτανίας

Είχ. 196. Ὁ Ἅγιος Συμεὼν τῆς Ὑπαπαντῆς μετὰ τὴν ἐπισκευήν.

Είχ. 197. Ἡ ἀναστηλουμένη Τράπεζα τῆς Παρθοροητίσσης Ἄρτης.

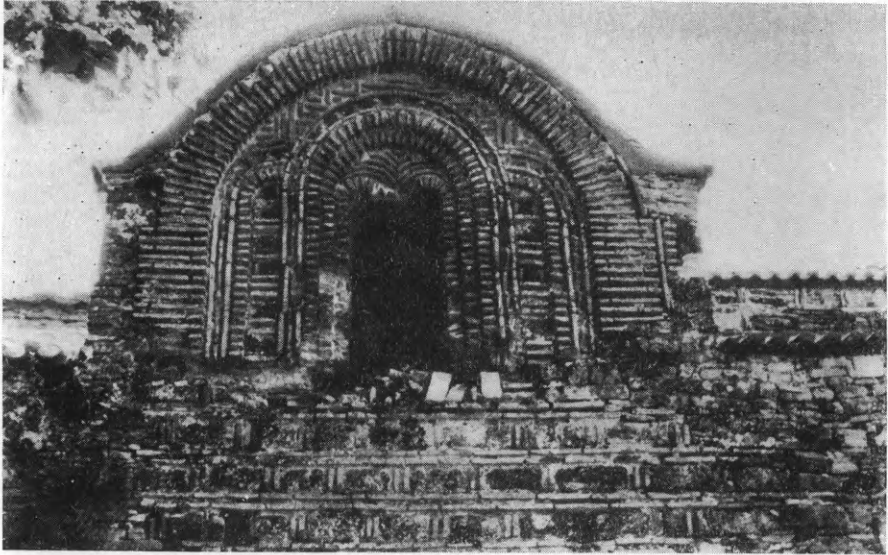

Εἰκ. 198. Ὁ Ἅγ. Νικόλαος τῆς Ροδιᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως.

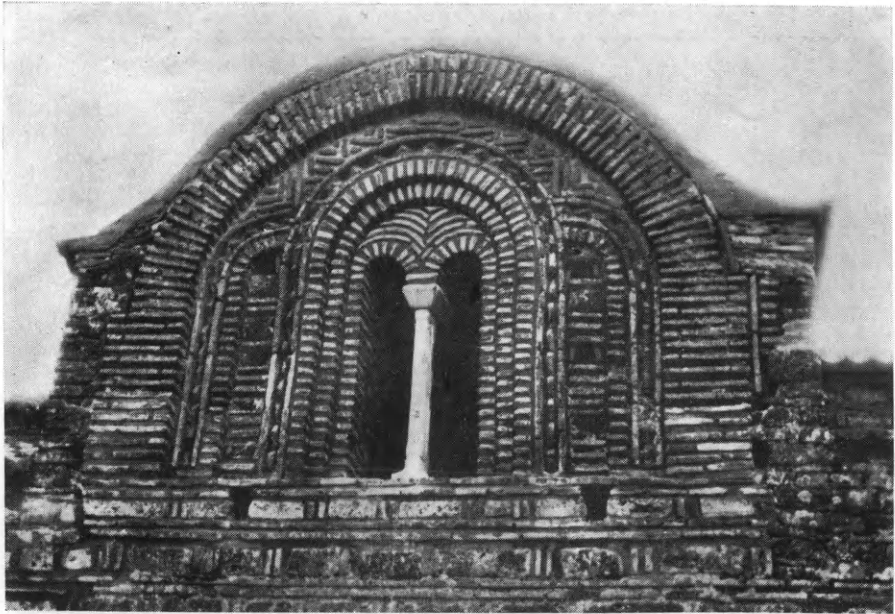

Εἰκ. 199. Ὁ Ἅγ. Νικόλαος τῆς Ροδιᾶς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀναστηλώσεως.

ἐπερατώθη ἡ κατασκευὴ τοῦ ἰσχυροῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὅστις

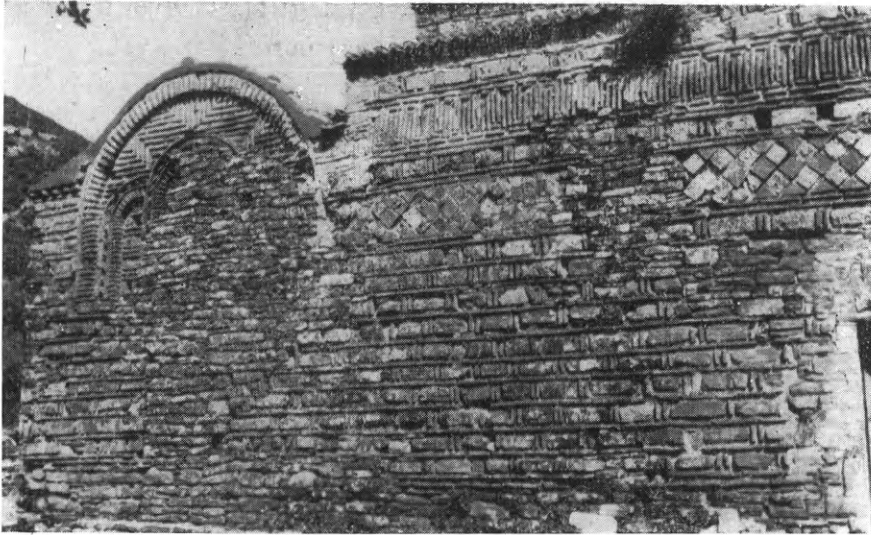

Εἰκ. 200. Τὸ παράθυρον τῆς Παναγίας Βελλᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν τῆς ἀναστηλώσεως.

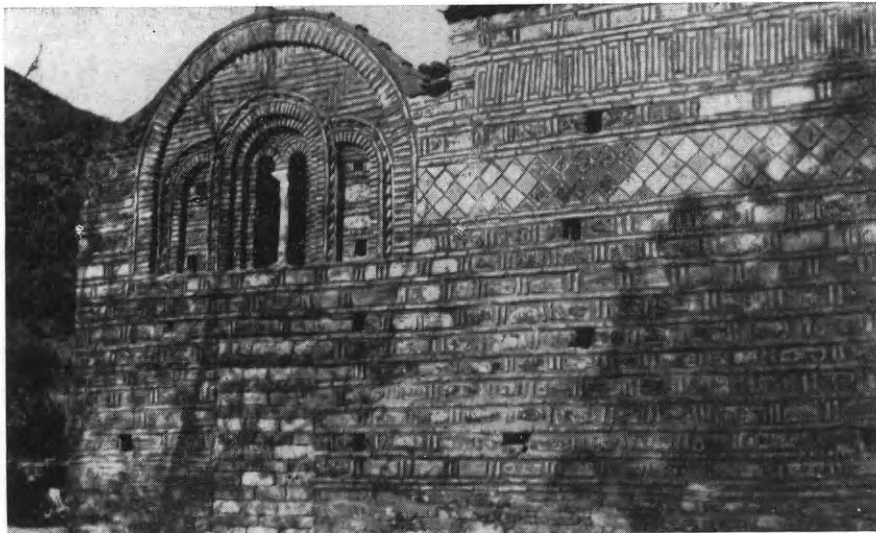
Εἰκ. 201. Τὸ παράθυρον τῆς Παναγίας Βελλᾶς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν αὐτοῦ.
κατεσκευάσθη πρὸς προστασίαν τοῦ ναοῦ ἀπὸ τῶν καταστρεπτικῶν

διαβρώσεων τοῦ ποταμοῦ Ταυρωποῦ (Μέγδοβα). Ἐγένετο ἐπίσης καὶ ἡ ἀνακεράμωσις τῆς διαρροῦσης στέγης τοῦ ναοῦ.

Εἰκ. 202. Ἐπιτομή τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τῆς Παναγίας Βελλᾶς πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαταστάσεως αὐτῆς.

7) Εἰς ΑΡΤΑΝ ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας

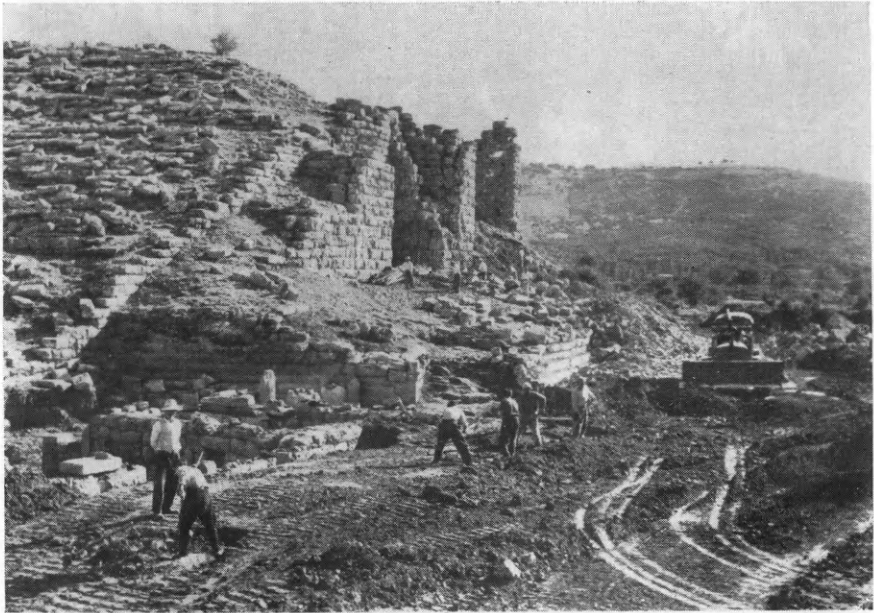
Εἰκ. 203. Ἐπιτομή τῆς πλαγίας πλευρᾶς τῆς Παναγίας Βελλᾶς μετὰ τὰς ἐργασίας ἀποκαταστάσεως τῆς ζατρικιοειδοῦς ζωφόρου.

συνεχίσθη ἡ ἀναστήλωσις τῆς βυζαντινῆς Τραπεζῆς τῆς Μονῆς

Παρηγορητίσσης (εικ. 197), έχούσης μήκος 25 μέτρων και πλάτος 7.05 μ., προκειμένου αὕτη νὰ χρησιμοποιηθῆ ὡς μουσεῖον Ἔαρις, ὄπερ ἐπὶ τοῦ παρόντος φιλοξενεῖται εἰς τὸν νάρθηκα καὶ τὸ νότιον κλίτος τοῦ ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης.

Εἰς τὰ περὶχωρα τῆς Ἔαρις ἐγένετο ἐπίσης ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ἐκτάκτου ἐπιμελητοῦ καθηγητοῦ κ. Ἡ. Χουλιάρα καὶ κατὰ

Εἰκ. 204. Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ θεάτρου τῆς Δωδώνης· μετὰ τὰ ἀναλήμματα αὐτῆς.

τὰς ὁδηγίας τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας ἢ μερικὴ ἀναστήλωσις καὶ ἐξασφάλισις τοῦ βυζαντινοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Νικολάου τῆς Ροδιᾶς (εικ. 198 καὶ 199). Ὡσαύτως εἰς τὴν παρὰ τὸ ΒΟΥΛΓΑΡΕΛΛΙ Παναγίαν Βελλᾶς ἀνεστηλώθησαν τὰ κατεστραμμένα δίλοβα παράθυρα τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου σκέλους τοῦ σταυροῦ τοῦ ναοῦ (εικ. 200 - 203) καὶ ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς ἢ ζατρικιοειδῆς ζωφόρος αὐτοῦ, ὡς ἡ εἰκὼν 203 δεικνύει.

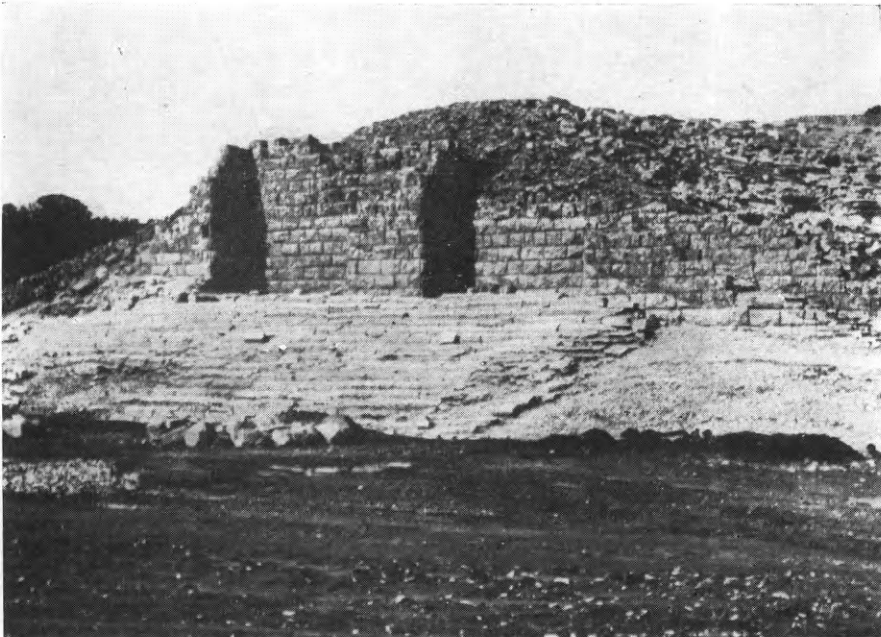
8) Εἰς ΔΩΔΩΝΗΝ προέβη ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ μακαρίτου καθηγητοῦ Δ. Εὐαγγελίδη, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη, εἰς τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας πρὸς ἀναστήλωσιν τῶν μνημειακῶν ἀναλημματικῶν πύργων τοῦ θεάτρου, ἐν συνδυασμῶ πρὸς ἐργασίας ἀποχωματώσεως τοῦ ἱεροῦ ἀναληφθείσας ὑπὸ τῆς

ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας. Ἡ εἰκὼν

Εἰκ. 205. Θέατρον Δωδώνης. Τὸ Δ. ἀνάλημμα μετὰ τὸν καθαρισμὸν.

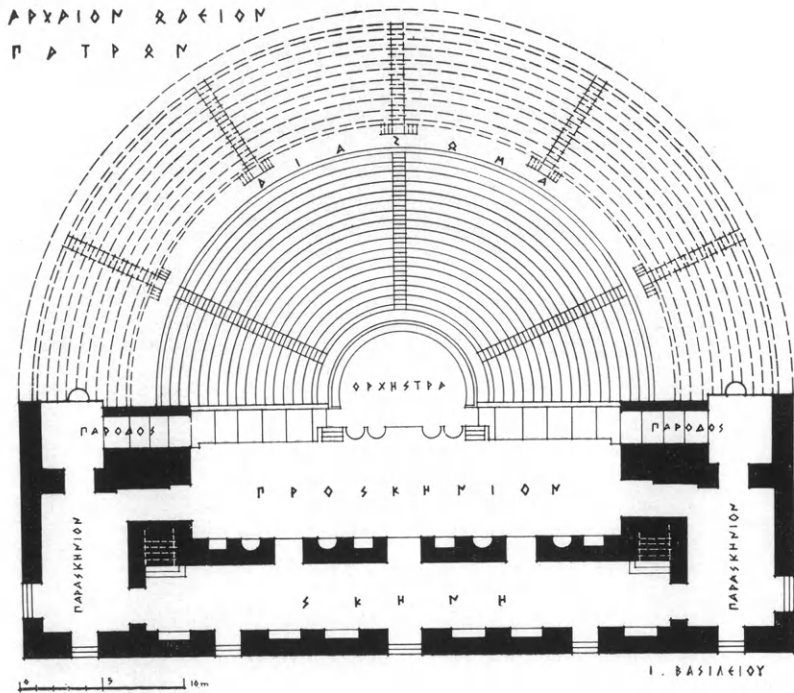
204, δεικνύει τὸ ἀνατολικὸν αἶ δε 205 - 206 τὸ δυτικὸν ἀνάλημμα

Εἰκ. 206. Τὸ Δ. ἀνάλημμα μετὰ τὸν πλήρη καθαρισμὸν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν
20 σειρῶν ἐδωλίων σταδίου (;).

τοῦ θεάτρου πρὸ καὶ μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων διεπιστώθη ὅτι πρὸ τοῦ δυτικοῦ ἀναλήμματος εἶχον τοποθετηθῆ μεταγενεστέρως ἐπὶ τεχνητῆς ἐπιχώσεως 20 τουλάχιστον σειραὶ ἐδωλίων ἀνηκόντων πιθανῶς εἰς τὸ στάδιον, ὅπερ θὰ κατεσκευάσθῃ περὶ τὸ τέλος τοῦ 3^{ου} π. Χ. αἰ., πάντως δὲ μετὰ τὴν

Εἰκ. 207. Κάτοψις τοῦ ρωμαϊκοῦ Ὁδείου τῶν Πατρῶν.

ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν καταστροφὴν τοῦ ἱεροῦ καὶ τοῦ θεάτρου τὸ 219 π. Χ.

9) Εἰς ΠΑΤΡΑΣ τὸ ρωμαϊκῶν χρόνων Ὁδεῖον (εἰκ. 207), ὅπερ ὁ Πausanias χαρακτηρίζει ὡς ἀξιολογώτατον μετὰ τὸ ἐν Ἀθήναις Ὁδεῖον τοῦ Ἡρώδου, ἐγένετο, πρωτοβουλία τοῦ ἐκ Πατρῶν ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Βασιλείου καὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας καθηγητοῦ Ἀ. Ὁρλάνδου καὶ ὑπὸ τὴν ἐποπτεῖαν τοῦ Διευθυντοῦ τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Γιαλούρη, ἡ μὲν ἀναμαρμάρωσις τῆς ὀρχήστρας καὶ τῶν δύο ἀκραίων κερκίδων τοῦ κοίλου δαπάναις τοῦ κ. Βασι-

Εικ. 208. Μία τῶν κλιμάκων τοῦ κοιλοῦ τοῦ Ὁδείου Πατρῶν
πρὸ τῆς ἀναμαρμαρώσεως αὐτοῦ.

Εικ. 209. Τμήμα τῆς ὀρχήστρας τοῦ Ὁδείου Πατρῶν
πρὸ τῆς ἀναμαρμαρώσεως αὐτῆς.

λείου, ἡ δὲ τῶν ὑπολοίπων κερκίδων (εἰκ. 210) δαπάναις τῶν ἐκ Πατρῶν μηχανικῶν κυρίων Κωνσταντοπούλου καὶ Παντελεάκη, τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ τοῦ Ἑλλ. Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ.

Εἰκ. 210. Τὸ κοῖλον τοῦ Ὁδείου Πατρῶν μετὰ τὴν ἀναμαρμάρωσιν αὐτοῦ.

Εἰς τὴν προσπάθειαν τῆς ὀλοκληρώσεως τῆς ἀναμαρμάρωσεως καὶ ἀξιοποιήσεως τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Ὁδείου Πατρῶν ἡ Ἄρχ. Ἐταιρεία θὰ συμμετάσχη καταβάλλουσα μέρος τῶν δαπανῶν ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ 1960.

10) Εἰς ΧΩΝΙΚΑ καὶ ΠΛΑΤΑΝΙΤΗ Ἀργολίδος ἐγένετο στερέωσις καὶ μερικὴ ἀναστήλωσις τῶν αὐτόθι βυζαντινῶν ναῶν ἐποπτεία τοῦ κ. Ε. Στίκα. Αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 211 καὶ 212 παρέ-

χουν τὴν ὄψιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Πλατανίτη πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως, ἰδίᾳ δὲ τοῦ τρούλλου αὐτῆς, ὅστις ἀποκατεστάθη εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν.

11) Εἰς ΕΠΙΔΑΥΡΟΝ συνεκίσθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον διεύθυνσιν

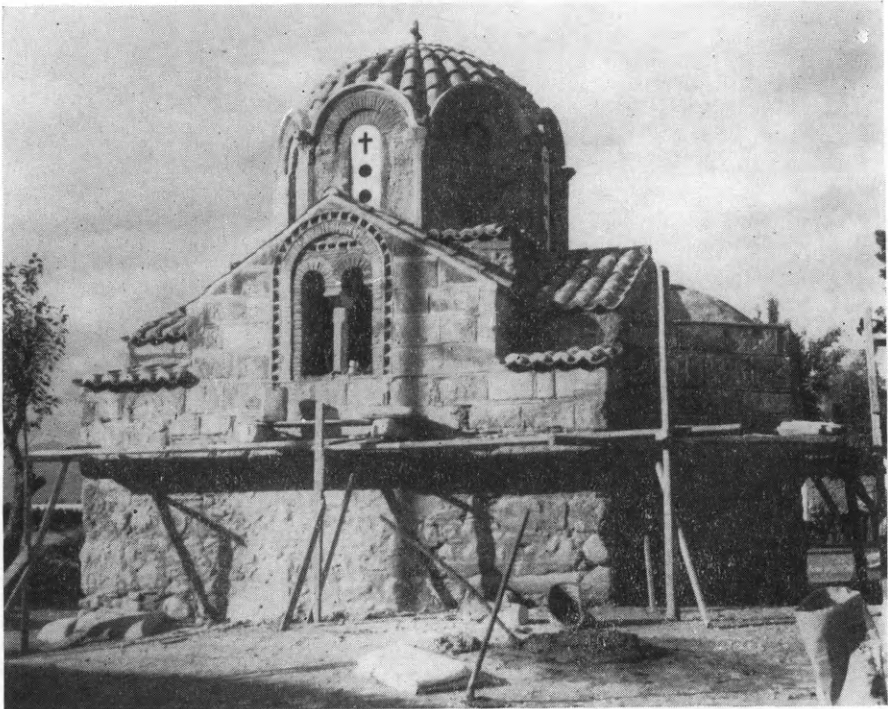
Εἰκ. 211. Ὁ βυζαντινὸς ναὸς τοῦ Πλατανίτη πρὸ τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως αὐτοῦ.

τοῦ κ. Ε. Στίκα ἢ ἀναστήλωσις τοῦ βορείου ἀναλήμματος τοῦ κοίλου μετὰ τοῦ σχετικοῦ θυρώματος, ὡς καὶ ἡ τοῦ προσκηνίου τοῦ θεάτρου δι' εἰδικῶν μαρμαρογλυπτῶν, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ὁποίων τελεῖ ὁ καλλιτέχνης ἀρχιτεχνίτης τῆς Ἀναστηλώσεως Νικόλαος Σκαρῆς.

12) Εἰς ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΝ ἐγένοντο διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἐταιρείας, βοηθουμένου ὑπὸ τοῦ πτυχιούχου τῆς ἀρχαιολογίας κ. Π. Κούτση, ἡ ἐκθάμνωσις καὶ ἀποστράγγισις τῶν ὑδάτων ἐκ τοῦ ἀρχαίου θεάτρου καὶ τοῦ ἀμέσως πρὸς αὐτὸ συνεχομένου Θερσιλίου, ἐπιτευχθέντος τοῦ τελικοῦ καθαρισμοῦ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου (εἰκ. 213), ὅστις, ἐγκαταλειφθεὶς ἐπὶ δεκαετηρίδας, εἶχε καταστῆ σχεδὸν ἀπροσπέλαστος, λόγῳ τῆς ἀγρίας βλαστίσεως καὶ τῶν

τελμάτων, ἅτινα ἐσχημάτιζον τὰ συρρέοντα ἐν τῇ λεκάνῃ τοῦ θεά-
τρου ὕδατα. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν εὐρέθησαν:

α) Πήλινοι ἠγεμόνες καλυπτῆρες κέραμοι. β) Πήλιναί τινες
κέραμοι φέρουσαι ἐμπίεστον σφραγίδα μὲ τὸ ὄνομα (Α)ΡΧΙΝΟΥ.

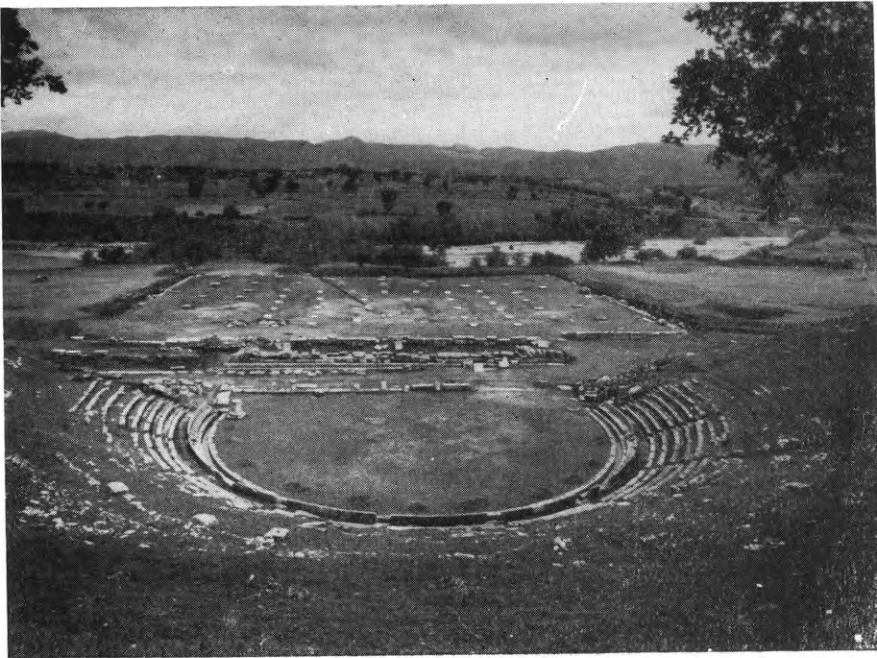
Εἰκ. 212. Ὁ ἐν Πλατανίτῃ βυζαντινὸς ναὸς μετὰ τὰς ἀναστηλωτικὰς ἐργασίας.

γ) Πήλινα ὑφαντικὰ βάρη. δ) Ἐξ ὄρειχάλκινα νομίσματα εἰκονί-
ζοντα ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς ὄψεως κεφαλὴν ἀνδρὸς γενειοφόρου ἐπὶ δὲ
τῆς ἄλλης ἄνδρα γυμνὸν καθήμενον καὶ κρατοῦντα διὰ τῆς ἀρι-
στερᾶς ἀκόντιον.

Ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν παρασκηνίων τοῦ θεάτρου ἀπεκαλύ-
φθησαν τρεῖς κεραμοσκεπεῖς τάφοι ἀκτέριστοι, πλὴν ἑνός, περιέ-
χοντος ζευγὸς χαλκῶν ἐνωτίων καὶ μικρὰν ὄρειχαλκίνην πόρπην.

Πάντα τὰ κατὰ τὸν καθαρισμὸν γενόμενα εὐρήματα μετεκο-
μίσθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Μεγαλοπόλεως, ὅπερ φιλοξενεῖται εἰς
τὸ γυμνάσιον τῆς πόλεως.

13) Εἰς ΧΡΥΣΑΦΑ τῆς Λακωνίας ἐγένοντο διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Δρανδάκη αἱ ἐξῆς ἐργασίαι συντηρήσεως τῶν βυζαντινῶν ναῶν τῆς περιοχῆς: εἰς τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου: ἀνακεράμωσις τῆς στέγης καὶ κατασκευὴ σιδηρῶν ὑαλοστασίων, εἰς τὴν Παναγίαν

Εἰκ. 213. Τὸ θέατρον τῆς Μεγαλοπόλεως καὶ τὸ Θεοσίλιον μετὰ τὸν καθαρισμὸν αὐτῶν.

Χρυσαφίτισσαν στερέωσις τῶν τοίχων, ἀρμολογήματα, ἄνοιγμα πεφραγμένων παραθύρων καὶ ἀνακεράμωσις τοῦ τρούλλου.

14) Εἰς ΓΕΡΑΚΙ τῆς Λακωνίας ἐξετελέσθησαν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐπιμελητοῦ αἱ ἐξῆς ἐργασίαι: ἀπεξέσθησαν τὰ κακότεχνα νεώτερα ἀρμολογήματα τῶν τοίχων τῶν ναῶν Ἁγ. Σώζοντος καὶ Ἁγ. Θεοδώρων, συνεπληρώθησαν τὰ πλίνθινα πλαίσια τῶν παραθύρων των καὶ ἀφηρέθη ἡ καλύπτουσα αὐτοὺς ἐξωτερικὴ ἐπίχωσις. Εἰς δὲ τὸν ναὸν Ἁγ. Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐστρώθη τὸ δάπεδον δι' ἀκανονίστων μαρμαρίνων πλακῶν. Τέλος

15) εἰς ΜΕΣΣΗΝΗΝ ἀνεστηλώθησαν οἱ δύο ἀνατολικοὶ πεσ-

σοὶ τοῦ Προπύλου τῆς Ἀγορᾶς καὶ αἱ ἀντίστοιχοι παραστάδες.
 Ὅρα σχετικῶς σελ. 110 καὶ εἰκόνας 121 καὶ 122.

Τὸ συνολικὸν διατεθὲν κατὰ τὸ 1959 ὑπὸ τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας δι' ἀναστηλώσεις ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς δραχ. 675.100.

Γ'. ΑΝΕΓΕΡΣΙΣ ΜΟΥΣΕΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΝΙΔΡΥΣΙΣ ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΝ ΑΥΤΟΙΣ

Ἐπικουροῦσα εἰς τὸ Κράτος ἐδαπάνησεν ἡ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1959 τὰ ἑξῆς ποσά:

α) Δραχ. 50.000 διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀρχαίας Τραπεζῆς τῆς ἐν ΑΡΤῆ Μονῆς τῆς Παρηγορητίσσης καὶ τὴν εἰς Μουσεῖον Ἄρτης μετατροπὴν αὐτῆς (ὄρα καὶ ἀνωτέρω σ. 179).

β) Δραχ. 30.000 διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν ἀρχαίων ἐν τῷ μουσεῖῳ ΚΑΛΥΜΝΟΥ γενομένην διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ἰ. Κοντιῆ.

γ) Δραχ. 1.200 δι' ἐνοίκιον οἰκῆματος ἐν Νέᾳ Μάκρῃ χάριν φυλάξεως τῶν εὐρημάτων τοῦ σπηλαίου τοῦ ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ.

δ) Δραχ. 1.538 διὰ προκαταρκτικὰς ἐργασίας κτήσεως τοῦ γηπέδου, ἐφ' οὗ ἀνεγερθῆσεται τὸ μουσεῖον ΤΗΝΟΥ, χάριν τοῦ ὁποίου μετέβησαν εἰς Τῆνον ὁ Ἀντιπρόεδρος Γ. Ν. Βέλτσος καὶ οἱ Σύμβουλοι Χρ. Καροῦζος καὶ Ν. Ἰ. Κοντολέων.

Δ'. ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑΙ

Δι' ἀπαλλοτριώσεις κτημάτων χάριν ἀνασκαφῶν, ὡς καὶ δι' ἀγορὰν μνημείων διετέθησαν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1959 τὰ κάτωθι ποσά:

1) Δι' ἀπαλλοτριώσιν οἰκιῶν Ν. Ἀγχιάλου	Δρχ. 3.000
2) Δι' ἀπαλλοτριώσιν τοῦ χώρου ἐφ' οὗ τὸ προϊστορικὸν νεκροταφεῖον τῆς Περαιτῆς	» 16.355
3) Δι' ἀποζημιώσιν ἰδιοκτῆτου λόγῳ στερήσεως εἰσοδήματος ἀγρῶν Μυκηνῶν παραμεινάντων ἀργῶν χάριν τῶν ἐργασιῶν ἀναστηλώσεως τοῦ Κυκλωπείου τείχους	» 7.000
4) Δι' ἀγορὰν τοῦ ἐνετικῆς μεγάρου Δὲ Μέτσου εἰς Ἑτιὰν Σητείας μετὰ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ	» 33.500
ἤτοι ἐν ὄλῳ δραχμαὶ	» 59.855

Ε'. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΙΣ

Ἡ δημοσιευτικὴ δρασίς τῆς Ἑταιρείας συνεχίσθη συντόμως καὶ κατὰ τὸ 1959 ἐποπτεία τοῦ Γ. Γραμματέως, τοῦ Συμβούλου κ. Ν. Κοντολέοντος καὶ τῆς Δδος Ἀρτεμισίας Γιαννουλάτου καὶ δὴ

α) ἐξετυπώθη ὁ τόμος τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1956, ὅσον ὕλῳ δὲ περατοῦται καὶ ἡ ἐκτύπωσις τοῦ τόμου τοῦ 1957.

β) Συνεχίζεται ἡ ἐκτύπωσις τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας τῶν ἐτῶν 1955 καὶ 1956.

γ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τοῦ ἐκ σελίδων 350 β' τεύχους τῶν Ὑλικῶν Δομῆς τοῦ Γ. Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου.

δ) Ἐπερατώθη ἡ ἐκτύπωσις τῆς ἐναισίμου ἐπὶ διδακτορία

διατριβῆς τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Γ. Δοντᾶ «Εἰκόνες καθημένων πνευματικῶν ἀνθρώπων εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν τέχνην».

ε) Ἐξετυλώθη τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος τοῦ Ἔργου τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1959.

Χάριν τῶν ἀνωτέρω δημοσιευμάτων ἐδαπανήθη τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 259.936.

Σημειώνομεν πρὸς τούτοις ὅτι κατὰ τὸ 1959 εἰσῆχθησαν εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τόμοι ἐν ὄλῳ 877, ἐξ ὧν 76 δι' ἀγορᾶς (διὰ δαπάνης δρχ. 15.596 καὶ 7.546 διὰ βιβλιοδεσίαν), 615 ἐξ ἀνταλλαγῆς καὶ 186 ἐκ δωρεᾶς καὶ ὅτι τὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἐταιρείας ἐχρησιμοποίησαν, ἀπὸ 2^{ας} Ἰανουαρίου μέχρι 31^{ης} Δεκεμβρίου 1959, 2198 ἀναγνῶσται.

Ἦλθεν ἐπίσης ἡ Ἐταιρεία ἀρωγὸς εἰς τοὺς ἐν Ἑσπερίᾳ διὰ περαιτέρω σπουδὰς μεταβάντας ὑποτρόφους ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων Χρῦσανθον Χρήστου, Δημήτριον Θεοχάρεν καὶ Δδα Εὐαγγελίαν Πρωτονοταρίου, τῆς συνολικῆς δαπάνης ἀνελθούσης εἰς δρχ. 21.726. Ἐχορήγησεν ἐπίσης ἡ Ἐταιρεία δρχ. 7.000 δι' ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων Παύλου Λαζαρίδη καὶ Σεραφεῖμ Χαριτωνίδη.

Διὰ τὸν πλουτισμὸν τῶν Βιβλιοθηκῶν τῶν Μουσείων ἐδαπάνησεν ἐφέτος ἡ Ἐταιρεία τὸ ποσὸν τῶν δρχ. 7.839.

Ἐνίσχυσεν ὡσαύτως ἡ Ἐταιρεία α) διὰ ποσοῦ δρχ. 90.000 διὰ τὴν ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν συγγενῶν ἰδρυμάτων (Ἐπιστημονικῆς Ἐταιρείας, Ἑλλην. Λαογραφικῆς Ἐταιρείας, Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν, Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας καὶ Ἐταιρείας Κρητικῶν Ἱστορικῶν μελετῶν) β) διὰ ποσοῦ δρχ. 15.250 τὴν ἔκδοσιν ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων.

Χάριν εὐρυτέρας διαδόσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἐταιρείας ὡς καὶ πρὸς διαφώτισιν τοῦ Κοινοῦ ἐπὶ εἰδικῶν ἀρχαιολογικῶν θεμάτων, ὠργάνωσεν ἡ Ἐταιρεία ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1959 σειρὰν ἐπιστημονικῶν διαλέξεων μὲ εἰδικούς ὁμιλητὰς ἀρχαιολόγους (Ἀκαδημαϊκοὺς, Καθηγητὰς Παν/μίου, Διευθυντὰς Μουσείων, Ἐφόρους καὶ Ἐπιμελητὰς ἀρχαιοτήτων).

Διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐπιστημονικὰς διαλέξεις διέθεσεν ἡ Ἐταιρεία κατὰ τὸ 1959 δρχ. 9.750.

Πρωτοβουλία καὶ ἀμέσῳ ἐποπτεία τοῦ ἀντιπροέδρου τῆς Ἐταιρείας κ. Γ. Βέλτσου ἤρξατο, ἀπὸ τοῦ 1958, καὶ μεγάλως ἐπρόχωρησεν ἡ ἐπιστημονικὴ ταξινόμησις καὶ ἀποδελτίωσις τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας (ἐγγράφων, φωτογραφιῶν, ἐνταλμάτων κλπ.) ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς μέχρι σήμερον διὰ συνεργείου ἕξ εἰδικευμένων πρὸς τοῦτο ἐπιστημόνων. Χάριν τοῦ σκοποῦ τούτου ἔδαπανήθη ποσὸν δρχ. 115.907, εἰς ὃ περιλαμβάνεται ἢ τε ἀποζημίωσις τῶν ἐργασθέντων (86.588) καὶ ἡ δαπάνη προμηθείας ἐπίπλων καὶ ὑλικοῦ τοῦ ἀρχείου (29.319) ἐγκατασταθέντος εἰς 2 αἰθούσας τοῦ 3ου ὀρόφου τοῦ μεγάρου τῆς Ἐταιρείας.

Τέλος ἡ Ἐταιρεία ἀντιπροσωπεύθη διὰ τοῦ Γ. Γραμματέως αὐτῆς εἰς τὰ κατὰ Μάϊον τοῦ 1959 τελεσθέντα ἐν Βενετία ἐγκαίνια τοῦ ἀνακαινισθέντος κτηρίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Σπουδῶν.

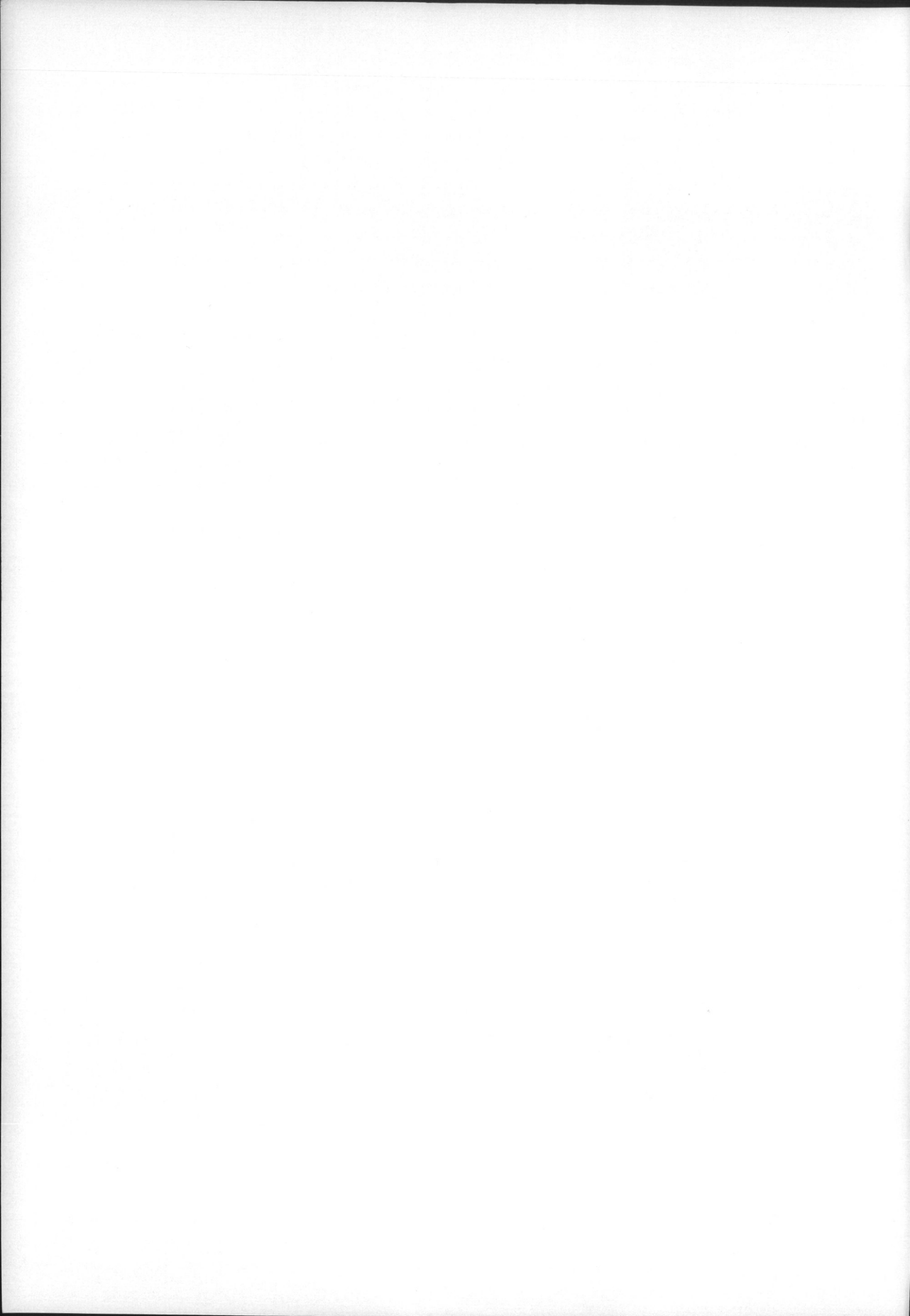

32. Κρήτη γ) Ἀχλάδια Σητείας	142 - 147
33. » δ) Χερσόνησος	148 - 153
34. » ε) Βεράν Ἐπισκοπή	153 - 157
35. Ἀθήναι. Ἀνασκαφή νοτίως τῆς Ἀκροπόλεως	157 - 161
36. Πειραιεύς	161 - 169

Β. Ἀναστήλωσις καὶ συντήρησις μνημείων

1. Αἰγίνης, Ναοῦ Ἀφαιίας	170
2. Σουνίου, Ναοῦ Ποσειδῶνος	171
3. Λεύκτρων, Τροπαίου	173
4. Δελφῶν, Ἱερός ὁδοῦ	174
5. Μονῆς Ὀσίου Λουκᾶ	174
6. Ἐπισκοπῆς Εὐρυτανίας	175
7. Ἀρτης, Παρηγορητίσεως	179
8. Δωδώνης, Θεάτρου	180
9. Πατρῶν, Ὀδείου	182
10. Ἀργολίδος, βυζαντινῶν ναῶν Χώνικα καὶ Πλατανίτη	184
11. Ἐπιδαύρου Θεάτρου	185
12. Μεγαλοπόλεως, ἀρχαίου θεάτρου καὶ Θεοσιλίου καθαρισμὸς	185
13. Χρῦσαφας Λακωνίας, ναῶν ἐπισκευή	187
14. Γερακίου Λακωνίας, ναῶν ἐπισκευή	187
15. Μεσσήνης, Προπύλου ἀγορᾶς	187
Γ. Ἀνέγερσις Μουσείων καὶ ἐπανίδρυσις ἀρχαίων ἐν αὐτοῖς	188
Δ. Ἀπαλλοτριώσεις καὶ ἀγοραὶ	189
Ε. Δημοσιεύματα καὶ μορφωτικὴ δρᾶσις	189

Τυπογρ. ΕΣΤΙΑ - Β. Κεργαδούρη Μαυρομιχάλη 134 - Αθήναι
Μεταλλογραφήματα : Ε. Χαλκιάπουλος & Υίος Ο.Ε. - Αγ. Μάρκου 14

